

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ

Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України

Тези доповідей
науково-практичної конференції
(Харків, 7 квітня 2017 р.)

Харків 2017

УДК [159.9:378:351.74](477)

ББК 67.9(4УКР)301.163р3

П86

Оргкомітет конференції

Сокуренько В. В. – ректор Харківського національного університету внутрішніх справ (голова);

Швець Д. В. – перший проректор Харківського національного університету внутрішніх справ (заступник голови);

Харченко С. В. – доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3 (секретар);

Колотік А. С. – декан факультету № 3;

Синегубов О. В. – декан факультету № 6;

Федоренко О. І. – завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 3;

Євдокімова О. О. – завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6;

Бандурка О. М. – професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1;

Копаниця О. В. – начальник відділу матеріального забезпечення;

Мірошниченко О. С. – начальник відділу організації наукової роботи;

Полховський О. М. – начальник інформаційно-технічного відділу;

Тарасенко В. М. – начальник відділу організації служби;

Щербакова І. В. – начальник відділу зв'язків з громадськістю;

Процких Т. О. – директор загальної бібліотеки.

*Друкується за рішенням оргкомітету
відповідно до доручення ХНУВС від 02.02.2017 № 17*

Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти
П86 та патріотичного виховання персоналу системи МВС України :
тези доп. наук.-практ. конф. (Харків, 7 квіт. 2017 р.) / МВС
України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 280 с.

У збірнику близько 100 авторів з різних регіонів України розглянули актуальні питання професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України, особливу увагу приділили проблемам соціально-психологічного забезпечення правоохоронної діяльності в сучасних умовах.

Дано низку пропозицій щодо вдосконалення психологічної роботи в правоохоронних органах.

УДК [159.9:378:351.74](477)

ББК 67.9(4УКР)301.163р3

*Матеріали викладені в авторській редакції з незначними
коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих
фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.*

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017

ЗМІСТ

Сокуренко В. В.

Аналіз сучасного стану психологічної роботи в органах Національної поліції.....	11
--	----

Секція 1.

Національно-патріотичне виховання персоналу правоохоронних структур

Мірошніченко В. І.

Патріотичне виховання майбутніх офіцерів-прикордонників у сучасних умовах.....	14
---	----

Федоренко О. І.

Особливості змісту національно-патріотичного виховання курсантів і студентів у ВНЗ МВС України.....	16
--	----

Волченко Л. П.

До питання соціально-психологічних впливів і патріотичного виховання молоді.....	19
---	----

Кітоторов М. О., Ніколенко Д. О.

Особливості психолого-педагогічного впливу в забезпеченні національно-патріотичного виховання фахівців для Національної гвардії України	21
---	----

Кучеренко Е. Ф., Аршадлы В.

Интернациональные принципы творчества Т. Шевченко и Г. Низами.....	25
---	----

Секція 2.

Психолого-педагогічні особливості підготовки майбутніх поліцейських різних підрозділів

Гарькавец С. О.

До проблеми формування особистості правоохоронця в умовах розвитку інформаційного суспільства	28
--	----

Євдокімова О. О.

Розв'язання конфліктів як складова професійної компетентності правоохоронців.....	30
--	----

Кучерявий А. О.

Дистанційне навчання як засіб формування особистості офіцера	33
---	----

Сапна М. М.

До питання про соціальну тривожність курсантів навчального закладу	36
---	----

Тюріна В. О.

Конфліктологічна компетентність майбутніх працівників поліції як фактор раціональної поведінки у конфліктній ситуації	39
---	----

Бугайчук К. Л.

Ефективні прийоми мотивації у навчальному процесі	42
---	----

Валєєв Р. Г.

Професійна підготовка курсантів ВНЗ МВС України в контексті становлення Національної поліції	45
---	----

Гальцева Т. О.

Психолого-педагогічні засади розвитку навчальної самоефективності майбутнього правоохоронця	48
--	----

Клименко І. В.

Система психологічного супроводу як чинник професійно- особистісного розвитку та саморозвитку курсантів- правоохоронців	51
---	----

Коба О. В.

Шляхи вдосконалення практичних занять з тактико-спеціальних дисциплін	54
--	----

Зельницький А. М.

Психолого-педагогічні особливості гарантування якості підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах	57
--	----

Ларіонов С. О.

Психологічні чинники навчальної успішності курсантів ВНЗ МВС	60
---	----

Лопатинська І. С.

Умови ефективності соціально-психологічної адаптації курсантів до навчання у ВНЗ зі специфічними умовами навчання	64
---	----

Мілорадова Н. Е.	
Психологічний супровід вузівського етапу професіогенезу правоохоронців	67
Пасько О. М.	
Психологічна готовність слідчого до професійної діяльності	69
Супрун Д. М.	
Волонтерська практика студентів-психологів як складова професійної підготовки	73
Топчій О. В.	
Підготовка фахівців для національної поліції у світлі реформування юридичної освіти України	76
Шинкаренко І. О.	
Психологічна стійкість працівника поліції та її формування у ВНЗ з особливими умовами навчання	79
Юрчук О. Ф.	
Роль комунікативної компетентності у підготовці персоналу Національної поліції України	82
Ярема Н. Ю., Пампура І. І.	
Соціально-психологічні умови професійного становлення працівників Національної поліції України	85
Добровольська О. О.	
Особливості психологічної адаптації курсантів до навчання у ВНЗ системи МВС України	87
Закаблук М. В.	
Психолого-педагогічні особливості підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції	90
Кудрявцева Г. І.	
Сутність поняття «професійна відповідальність» майбутніх офіцерів органів Національної поліції	93
Макарова О. П.	
Обґрунтування комплексної програми розвитку професійної ідентичності для майбутніх поліцейських	95
Потапова С. М.	
Саморегуляція в системі професійної підготовки працівників підрозділів поліції	99
Сердюк С. І.	
Практичні заходи командира підрозділу щодо формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників	102

Секція 3.

Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності в сучасних умовах

Бандурка О. М.

Основні компоненти діяльності керівника-лідера 105

Барко В. І., Барко В. В., Кирієнко Л. А.

Психологічні вимоги до особистості керівника підрозділу
Національної поліції України 108

Землянська О. В.

Організаційна культура підрозділу поліції, її функції
та проблема формування 111

Мороз Л. І., Яковенко С. І.

Суд присяжних: законність чи справедливість? 114

Проневич О. С., Проневич Т. М.

Психолого-правові імперативи професійної діяльності
персоналу поліції в актах *acquis communautaire*:
стан закріплення і перспективи імплементації 118

Бойко-Бузиль Ю. Ю.

Концептуальні підходи до моделі особистості керівника
МВС України 122

Василенко В. А., Деменко А. В.

Языковые трансформации в системе современной
молодежной субкультуры 125

Воробйова І. В.

Соціально-психологічні детермінанти, які визначають
імідж військовослужбовця Національної гвардії України
у цивільного населення та військовослужбовців –
учасників АТО 129

Гіренко С. П.

Комунікативні аспекти професійного навчання
операторів служби «102» 131

Горбачова О. В.

Психологічні аспекти масовидної поведінки в роботі поліції 136

Джагунов Г. В.

Психологічна безпека особистості – складова безпеки
суспільства 139

Злотніков А. Л., Голота А. А.

Мобільні пункти соціально-психологічного забезпечення
як засіб підвищення ефективності правоохоронної діяльності .. 142

Кислий В. Д., Роженко А. А.

Рекомендації щодо впровадження в систему соціально-
психологічного забезпечення правоохоронної діяльності
автоматизованого діагностичного пункту психолога..... 145

Колотік А. С.

Актуальні проблеми психологічного забезпечення
діяльності працівників Національної поліції України..... 148

Мірошниченко О. М.

Психологічне забезпечення професійної діяльності
пенітенціарного персоналу в сфері сімейних відносин..... 151

Попова Г. В.

Дослідження ціннісних протиріч у майбутніх фахівців
в умовах моделювання кар'єрного шляху за допомогою
коучінгової трансформаційної гри 155

Світлична Ю. О.

Ресурси трансформації сучасної організації.....158

Шевцов С. О.

Управлінська компетентність керівного складу
Експертної служби МВС України через формування
необхідних професійно-психологічних якостей..... 160

Шевченко Л. О.

Психолого-професійні чинники запобігання корупційним
проявам у поліції..... 163

Шиліна А. А.

Специфіка толерантності до невизначеності поліцейських..... 166

Алексєєнко Н. В.

Готовність до інноваційної діяльності як психологічна
проблема 169

Бречка Д. М.

Саморегуляція процесів поведінки 172

Кудар К. В.

Типові та нетипові ситуації в службовій діяльності
співробітників правоохоронних органів 174

Колдашов А. О.

Кверулянтство як правова та соціально-психологічна
дійсність..... 177

Секція 4.

Негативні психоемоційні стани та їх корекція у персоналу правоохоронних органів, який брав участь в АТО

Балабанова Л. М.

Специфічність негативних емоційних станів та їх
психокорекція у правоохоронців, які брали участь
в антитерористичних операціях 181

Осьодло В. І., Зубовський Д. С.

Посттравматичне зростання особистості учасників
бойових дій: сучасний стан та перспективи 184

Іванова О. В., Корсун С. І.

Заходи з психологічної адаптації військовослужбовців
у Національній гвардії України 188

Греса Н. В.

Специфіка впливу травматичної події
на військовослужбовців з різним рівнем ризику 191

Колесніченко О. С., Мацегора Я. В.

Проект програми психологічної реабілітації
військовослужбовців – учасників бойових дій 196

Широбоков Ю. М.

Негативні психоемоційні стани у військовополонених
в умовах проведення АТО 200

Секція 5.

Актуальні питання формування особистості правоохоронця

Віденсєв І. О.

Особливості переродження ціннісно-сислової сфери
співробітників правоохоронних органів у процесі
професійної діяльності 204

Доценко В. В.

Особливості переживання фрустрації майбутніми
правоохоронцями..... 207

Колісник Т. П.	
Професійна стійкість як фактор формування особистості майбутнього офіцера поліції.....	210
Матієнко Т. В.	
Професійно важливі якості працівника поліції.....	211
Теслик Н. М.	
Особливості сприйняття ціннісних орієнтацій курсантами- правознавцями	215
Харченко С. В.	
Особливості взаємозв'язків механізмів психологічного захисту та соціального інтелекту в юнацькому віці	218
Швець Д. В.	
Співвідношення професійної ідентичності та професійних криз на етапі фахової підготовки курсантів ВНЗ МВС України	221
Гончарова Г. О.	
Динаміка ставлень майбутніх працівників поліції під час навчання у ВНЗ МВС у контексті криз професійного розвитку	225
Маравська К. І.	
Умови навчання у вищих навчальних закладах МВС України як чинник розвитку професійно-нормативної поведінки майбутніх працівників поліції	229
Мірошніченко А. А.	
Розвиток мотивації майбутніх офіцерів-прикордонників до формування командирських компетенцій	234
Твердохлєбова Н. Є.	
Етапи професійної самореалізації правоохоронця	236
Шломін О. Ю.	
Складові професійної компетентності майбутнього поліцейського	239
Шевцова І. І.	
Вплив ставлення батьків на формування перфекціонізму в юнацькому віці	242

Секція 6.

Психолого-педагогічна підготовка персоналу правоохоронних структур до попередження злочинності в молодіжному середовищі та насильства у сім'ях

Диса О. В.

Віртуальне спілкування у житті сучасної молоді 246

Когут О. О.

Методи психологічного самозахисту в агресивному
середовищі 249

Прудка Л. М.

Професійно-психологічна підготовка поліцейських різних
країн з метою профілактики злочинності у молодіжному
середовищі 252

Червоний П. Д.

Ігри в соціально-психологічній реабілітації дітей 255

Хоменко А. М.

До питання психосоціальних чинників асоціальної
та девіантної поведінки підлітків, схильних до бродяжництва... 258

Кобикова Ю. В., Мазур К. В., Кучков С. І.

Формування життєстійкості підлітків через контргру
«Фіолетова мавпа» 261

Ліфашина Д. Є.

Дитина як потенційна жертва буллінгу та кібер-буллінгу 263

Лежух І. С.

Насильство в сім'ї як соціально-психологічний феномен 266

Савчук Ю. Р.

Психологічні аспекти використання ненормативної лексики 269

Стогній Д. І.

Специфіка базисних установок вірменської та української
молоді 273

УДК [159.9:378:351.74](477)

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Описано напрямки системи психологічного забезпечення поліцейських. Названо причини надзвичайних ситуацій у поліцейському середовищі, які зумовлюють необхідність проведення психокорекційної та консультативної роботи з поліцейськими. Запропоновано основні напрями діяльності практичних психологів в органах Національної поліції України.

Відповідно до п. 51 Положення про Національну поліцію в підрозділах поліції належить організувати **систему психологічного забезпечення поліцейських**, діяльність якої має охоплювати такі напрямки:

- а) психологічний добір на службу, результати якого зберігаються в особовій справі поліцейського протягом служби;
- б) психологічне супроводження проходження служби;
- в) професійно-психологічна підготовка;
- г) психологічна підтримка оперативно-службових заходів;
- г) сприяння здоровому способу життя поліцейського за межами служби.

Спеціальний психологічний добір кандидатів на службу в Національній поліції у 2016 році здійснювали рекрутингові центри, в яких працюють цивільні психологи (тобто відсутні психологи-поліцейські), які не володіють вичерпною інформацією про особливості діяльності правоохоронних органів та специфічні умови служби, а отже, не можуть адекватно діагностувати придатність (або непридатність) кандидата на службу в поліції. При цьому штатними психологами МВС упродовж 2015 року було проведено вивчення 22965 кандидатів на службу (у 2014 році – 29390 осіб).

Штатними психологами здійснюється психологічний відбір кандидатів на навчання у ВНЗ МВС. Як свідчить практика, штатними психологами здійснюються: в окремих випадках індивідуальне психологічне консультування працівників та членів їх сімей; вивчення та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах; експрес-діагностика; заходи з адаптації молодих працівників до служби.

В кожній із провідних європейських країн психологічна служба діє і дуже активно впливає на внутрішню політику МВС. Наприклад, у

Німеччині історія існування Центральної психологічної служби нараховує більше 40 років. Норматив чисельності в європейських країнах, як правило, – близько 200 працівників на одного психолога, що дозволяє здійснювати реальну психокорекційну та консультативну роботу з поліцейськими. Необхідність здійснення такої роботи викликана впливом низки факторів, які не компенсуються високою зарплатнею чи позитивною думкою громадськості про поліцію, зокрема високою стресогенністю служби.

Створення служби психологічного забезпечення в Україні свого часу (2004 рік) було викликано високим рівнем суїцидальної активності серед міліціонерів і дозволило значно його знизити. Але тепер знову проблеми: тільки в листопаді–грудні 2015 року, наприклад, покінчили із собою 15 працівників поліції (з яких 4 брали участь в АТО). Висока кількість самогубств та інших надзвичайних подій серед особового складу поліції внаслідок АТО, конфліктних ситуацій, масового звільнення буде мати місце і в подальшому.

Причинами надзвичайних ситуацій у поліцейському середовищі є:

- недостатня психологічна підготовка працівників деяких служб поліції, дефіцит у них навичок спілкування з громадянами різних категорій;

- некомплект кадрів основних поліцейських служб (карний розшук, слідство, дільничні) й у зв'язку з цим велика перевантаженість;

- негативні емоційні переживання, накопичення негативізму, розчарування серед працівників щодо непропорційності грошового забезпечення «старих» і «нових» поліцейських;

- руйнування системи наставництва і відсутність передачі професійного досвіду новому поповненню;

- прихід до Національної поліції значної кількості «випадкових людей» на хвилі ентузіазму, які не пройшли належного відбору та навчання;

- стресовий вплив на психологічний статус поліцейських виконання службово-бойових завдань у зоні АТО. Прояви психотравм, як правило, відстрочені в часі, тобто у працівника виникає «зрив» у поведінці не одразу після повернення, а під час уже «звичайної» служби. У Харківській області ця проблема набуває особливої гостроти у зв'язку з тим, що частина області безпосередньо включена до зони антитерористичної операції.

З урахуванням змін, які відбулися в державі, згідно з потребами психологічного забезпечення діяльності органів Національної поліції напрямами використання практичних психологів можуть бути:

- розробка заходів поліпшення іміджу поліції;

- участь у приймальних та атестаційних комісіях, розробка принципів і методів їх роботи, створення асесмент-центрів, здійснення заходів добору працівників на посади;
- оптимізація психологічного клімату в колективах, попередження деструктивних явищ, прогнозування працездатності працівників;
- екстрена психологічна допомога та психологічна реабілітація працівників;
- забезпечення оперативної поліцейської діяльності психологічними знаннями і тактиками;
- участь у судово-психологічних експертизах;
- створення психологічних портретів розшукуваних злочинців;
- участь у розшукових діях (розробка тактик допиту, очної ставки, огляду місця події тощо).

Психологічна служба має також забезпечувати освіту, підвищення кваліфікації та професійно-психологічну підготовку працівників поліції з метою забезпечення достатнього рівня їх психологічної готовності до діяльності й компетентності в галузі юридичної психології у сфері взаємодії з населенням; розробку і здійснення психологічних тренінгів різної спрямованості з працівниками (вперше прийнятими на службу, кандидатами на керівні посади та керівниками, окремими категоріями працівників, які найбільше спілкуються з населенням).

Отримано 28.02.2017

Секція 1

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР

УДК 37.035.6.94.13(477)

Валентина Іванівна МІРОШНІЧЕНКО,

*начальник кафедри теорії та історії держави і права
та приватно-правових дисциплін Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
доктор педагогічних наук, доцент*

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Висвітлено основні засади патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників у сучасних умовах. Звернуто увагу на необхідності робити акцент на прикладах прояву патріотизму сучасними прикордонниками.

Патріотичне виховання є пріоритетним напрямком виховання у національній системі вищої освіти, у тому числі військової. Його актуальність зумовлюється як процесом відродження нації, так і тими суттєвими змінами, що відбулися у нашій державі за останні роки, пов'язаними з анексією Криму, бойовими діями та проведенням антитерористичної операції на Сході країни.

Виховати патріотів – значить підготувати підростаюче покоління до виконання функцій захисника Батьківщини, сформувати у молоді готовність трудитися для своєї держави і підносити її міжнародний авторитет, виховати громадянську гідність, чесність, мужність. Особливо актуальними є ці слова по відношенню до представників прикордонного відомства. Адже призначення прикордонника – забезпечувати недоторканність державного кордону, охороняти та обороняти кордони України.

Різноманітні аспекти проблеми патріотичного виховання перебувають в центрі уваги О. Абрамчук, М. Боришевського, І. Бега, О. Вишневського, Т. Гавлітіної, О. Гевко, О. Жаровської, А. Максютова, Т. Маланюка, Г. Шевченко та ін. Педагогічні особливості патріотичного виховання військовослужбовців висвітлено у дослідженнях І. Грязнова, В. Дзюби, Ю. Красильника, О. Кириченка, Л. Романишиної, В. Ягупова. Проведений аналіз наукових джерел свідчить про неоднозначність трактування поняття «патріотичне виховання», водночас надає можливість виокремити суттєві риси патріотичного виховання майбутніх

офіцерів-прикордонників з урахуванням специфіки їх оперативно-службової діяльності.

Патріотичне виховання розпочинається з формування патріотичних поглядів. Знання про минуле і сучасне України, складають ядро патріотичної свідомості і служать механізмом, який регулює і спрямовує діяльність особистості. Але, ми переконані, що засвоєння знань – це тільки початок патріотичного виховання, яке обов'язково передбачає втілення їх у вчинок, у практичну діяльність. У процесі діяльності знання перетворюються у переконання, ставлення особистості до минулого і сучасного України, у вміння та готовність діяти.

Патріотичне виховання майбутніх офіцерів-прикордонників ми визначаємо як діяльність, яка впливає з потреб національного життя, процесів, які відбуваються в державі, у тому числі в прикордонному відомстві. Його результатом є патріотична вихованість як інтегральна якість особистості офіцера-прикордонника, що виявляється в його діях на основі національно-патріотичних цінностей, вірності Військовій присязі, повазі до національних та прикордонних символів, урахуванні принципів верховенства права, готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Підвищення рівня довіри населення до Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) та її особового складу, зміцнення засад національно-патріотичного виховання та головних чеснот прикордонників (обов'язку, мужності, бойового братерства, доброчесності) визначено одним із основних напрямів розвитку ДПСУ у 2017 році. Зрозуміло, що досягти цього можливо лише цілеспрямованою і систематичною роботою, у процесі якої використовуються найрізноманітніші засоби виховання (суспільно-корисна діяльність, слово про людину-патріота, приклад прояву патріотизму тощо).

Сьогодні, в непростих бойових умовах, під кулями і «Градами» терористів та іноземних найманців, ціною власного життя, прикордонники, стають на заваді штучного розколу країни, демонструючи при цьому кращі риси захисника Батьківщини. Виконуючи обов'язок по захисту суверенітету та територіальної цілісності держави у південно-східних областях країни прикордонники своїм героїзмом, мужністю та відвагою вписали славетну сторінку в історію України. Ми схиляємо голови перед патріотами, які до кінця виконали військовий обов'язок, до останнього подиху залишилися вірними священним зобов'язанням Військової присяги і віддали найдорожче – своє життя – за Україну.

Дії цих героїв є прикладом прояву патріотизму. Ми вважаємо, що саме такі приклади «синьо-жовтою стрічкою мають бути вплетені в освітній процес» вищого військового навчального закладу, де

формується мотиваційна основа вирішення завдань оперативно-службової діяльності у подальшому, почуття відповідальності за долю країни і готовності служити її інтересам, утверджувати державність, примножувати славу і гідність свого народу, і мають стати основним засобом патріотичного виховання курсантів. З метою патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників важливо під час заходів патріотичної спрямованості, що проводяться в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, показати конкретні образи сучасних героїв українського народу, розкрити моральні мотиви їхнього героїзму. Важливо, щоб курсанти як під час проведення цих заходів, так і під час зустрічей з учасниками бойових дій, надання їм допомоги дізналися якомога більше про ті випробовування, які випали на долю сучасників, та визначили для себе мотиви і потребу найсумліннішого виконання службових обов'язків.

Отримано 28.02.2017

УДК 371.132:371.125

Олена Іванівна ФЕДОРЕНКО,

завідувач кафедри педагогіки та психології

факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор педагогічних наук, професор;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4948-9524>

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ І СТУДЕНТІВ У ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Розглянуто питання національно-патріотичного виховання курсантів і студентів ВНЗ МВС України. Охарактеризовано можливості індивідуальної виховної роботи під час здійснення патріотичного виховання майбутніх офіцерів поліції. Розкрито мету, зміст, основні завдання та напрями національно-патріотичного виховання у ВНЗ МВС України.

Виховання як важливе явище суспільного життя здавна стало провідною функцією людського суспільства. У процесі відродження національної системи виховання його головною метою є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його соціального досвіду, його національної ментальності, своєрідності, світобачення, а також формування особистих рис громадянина України – духовності, моральної, правової, трудової, екологічної, художньо-естетичної та релігійної культури, розвиток індивідуальних здібностей і талантів курсанта. Сьогодні виховання

громадянина-патріота – цілеспрямований, систематичний, регульований процес, метою якого є утвердження свідомості нації, народу, етнічної культури, мовної єдності, кращих рис характеру громадянина України.

В основі виховного процесу у вищому навчальному закладі лежить система виховних відносин, що забезпечує взаємодію науково-педагогічного й офіцерського складу з курсантами та студентами згідно із суспільно заданою метою виховання – розквітом духовної сутності людини, яка має стати висококваліфікованим фахівцем, мати чіткі національні та загальногосподарські позиції, бути активною у громадському житті, відповідальною за моральне становлення себе як особистості.

Пріоритетним напрямком організаційно-педагогічної діяльності є індивідуальний підхід до виховання особистості курсантів і студентів, стимулювання їхніх внутрішніх сил до саморозвитку та самовиховання, що відображається в планах організаційно-виховної роботи курсових офіцерів, кураторів груп, відділу організації виховної роботи. Головне завдання виховної діяльності – створення умов для формування активної життєвої позиції курсантів, студентів і слухачів, громадянського самовираження та самореалізації, максимального задоволення їхніх потреб в інтелектуальному, культурному і моральному розвитку.

Метою національно-патріотичного виховання курсантів і студентів є формування свідомого громадянина – патріота України, активного провідника української національної ідеї, справжнього представника української еліти через набуття молодим поколінням соціального досвіду, національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів.

До змісту національно-патріотичного виховання входить:

- забезпечення курсантів, студентів і слухачів національно-зорієнтованими інформаційними джерелами (пресою, агітматеріалами, літературою, фільмами, лекціями тощо);
- організація та проведення національних календарно-тематичних, релігійних і державних свят;
- проведення зустрічей із видатними діячами українського державотворення;
- виховання любові до Батьківщини та рідного краю;
- формування мовної культури, поваги до Конституції та законів України;
- ознайомлення з героїчними сторінками історії українського народу, його бойовими традиціями;
- виховання розуміння громадянського обов'язку;
- вивчення історичного, культурного, політичного, соціального та патріотичного досвіду наших предків.

Основними завданнями національно-патріотичного виховання у ВНЗ МВС України є:

- виховання почуття патріотизму та вірності традиціям українського народу;
- виховання високих моральних якостей та духовної культури на основі національних і християнських цінностей;
- створення умов для виховання офіцера поліції нової генерації;
- формування національної свідомості та відповідальності;
- виховання політичної, економічної та правової культури, поваги до Основного Закону держави, законів України, державної символіки, української мови;
- культивування кращих рис української ментальності, господарської відповідальності, підприємливості та ініціативи;
- формування культури міжнаціональних відносин і поваги до українського народу та держави (незалежно від національної приналежності);
- створення умов для розвитку індивідуальних здібностей, талантів студентської молоді, для самореалізації її у сфері наукової, професійної, художньо-естетичної та спортивної-оздоровчої діяльності;
- упровадження сучасних демократичних взаємовідносин між педагогом і курсантом (студентом) як одного із засобів формування вільної людини.

Напрями роботи вищого навчального закладу з патріотичного виховання:

- формування патріотизму, відповідальності за долю нації, держави;
- виховання розуміння високої цінності українського громадянства, внутрішньої потреби бути громадянином України;
- формування поваги до Конституції України, державної символіки (Герба, прапора, Гімну України);
- збереження та продовження українських культурно-історичних традицій;
- виховання шанобливого ставлення до рідних святинь, української мови й історії;
- формування національної свідомості, людської гідності, любові до рідної землі, родини, народу;
- формування соціальної активності;
- виховання правової культури особистості;
- формування та розвиток духовно-моральних і загальнолюдських цінностей;
- формування потреби до праці як першої життєвої необхідності, високої цінності й головного способу досягнення життєвого успіху;

- сприяння розвитку фізичного, психічного та духовного здоров'я, задоволення естетичних і культурних потреб особистості;
- виховання здатності протидіяти проявам аморальності та бездуховності правопорушенням, антигромадській діяльності.

Отримано 27.02.2017

УДК 316.627

Лариса Петрівна ВОЛЧЕНКО,

директор середньої загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 6

м. Северодонецька Луганської області,

кандидат психологічних наук

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВПЛИВІВ І ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Розглядається система соціально-психологічних впливів, за допомогою якої здійснюється формування патріотичних установок у юнаків і дівчат. Зазначається, що за допомогою інформаційних соціально-психологічних впливів можна забезпечити ефективність процесу патріотичного виховання молоді в сучасних умовах розвитку українського суспільства.

У сучасному розумінні «патріот» і «патріотичне» слід урахувувати не тільки соціально-історичний контекст, а й витоки психологічного та соціально-психологічного вимірів.

Патріотизм як одна з соціальних установок особистості формується під дією системи соціально-психологічних впливів. Результатом таких впливів є патріотична активність особистості, або виникнення у неї стійкої, релевантної установки стосовно: розуміння та поділяння сутності національної ідеї; сприяння економічному, науковому та культурному зростанню Батьківщини; глибокої пошани до державної мови та її використання в офіційному та повсякденному житті; любові, захисті, відстоювання традицій та звичаїв при безумовній повазі до традицій та звичаїв інших націй та народностей, які проживають у державі; громадянська активність, що проявляється в нетерпимому ставленні до випадків порушень чинного законодавства та моральних правил людського співжиття; любов до рідної країни і готовність до її захисту тощо.

Проте, виникає питання, а як же правильно формувати патріотичні почуття молоді, виховувати патріотів, щоб уникнути ксенофобських інсталяцій. Як слушно зазначає С. О. Гарькавець, всякий вимір має певні межі, за якими існує інший вимір, що відтворює реверсні екстраполяції [1]. Тобто, система формувальних впливів повинна бути побудована таким чином, щоб у індивідів не виникало уявлень про виключність національної приналежності, обмеження власного існування границями

свої країни, страху перед іншими, відмінними за мовою та культурою. Формування патріотів, а не ксенофобів передбачає не ізоляціонізм, а навпаки інтеграцію з «іншим світом», на підставі співробітництва та здорової конкуренції культурних традицій.

На думку С. О. Гарькавця [2] найбільш дієвими соціально-психологічними впливами, на теперішній час, є інформаційні (соціальний доказ, прихильність, *авторитет*, експертна оцінка, демонстрування, деструктивна критика, маніпулювання та мода) та нормативні (взаємний обмін, обов'язковість і послідовність, референтний вплив, дефіцит, покарання і примус, винагорода, влада та закон, вправлення) види впливів.

Ми вважаємо, що за сучасних умов розвитку українського суспільства найбільш ефективними та одночасно флексибільними соціально-психологічними впливами щодо формування патріотичних установок у юнаків і дівчат виступають впливи саме інформаційного змісту.

«Соціальний доказ» як одна з форм соціально-психологічного впливу стає дією, якщо спостерігається наявність двох чинників: невпевненості та подібності. Тобто, для того, щоб установка на патріотизм стала дієвим активатором поведінки особистості, потрібно, щоб людину оточували ті, хто на неї схожий та був справжнім патріотом.

«Прихильність» продукують ті хто виявляється найбільш фізично привабливими, подібні адресату впливу, близькі або знайомі та при цьому прослідковується наявність асоціацій, які несуть у собі позитивне забарвлення та дистанціюють від неприємних подій. Також люди засвоюють поведінку тих, кого вони бачать і ким захоплюються по телебаченню або у соціальних мережах. При цьому, чим частіше людина бачить об'єкт, тим сильніше стає її схильність до цього об'єкту.

«Авторитет», як одна з форм інформаційного впливу, здатен виявляти впливовість на підставі того, що саме підкорення уявляється людині раціональним способом прийняття рішення. Всі індивіди, які поважно ставляться до авторитету та його символів, так або інакше підкоряються й контурам регулювання з його боку.

«Експертна оцінка» – це вплив думок і дій професійної людини, якій ми можемо довіритися у невизначеній для нас соціальній ситуації. Наприклад, інженер вплине на поведінку підлітка ефективніше, ніж прибиральник. Думка відомого педагога або психолога про особливості виховання дитини буде більш компетентною і такою, що заслуговує на довіру, ніж думка продавця або таксиста.

«Демонстрування» (самопросування) як вплив виявляється ефективним у тому випадку, коли ініціатор впливу дійсно виявляється компетентним та кваліфікованим, а його ціннісно-нормативна сфера відповідає патріотичному контексту середовища.

Особливою виразністю відрізняється така форма впливу, як «мода», яка виявляється ефективною, якщо наслідування, яке складає її основу, стимулюється цілеспрямованим зараженням. При цьому важливими виступають чинники модності, до яких відносяться престиж, утилітарність, естетичність тощо. Тобто, якщо бути патріотом є престижним, а патріотична активність заохочується, за допомогою ЗМІ стає можливим ефективне розповсюдження таких моделей для наслідування іншим.

Отже, у роботі з формування патріотичних установок юнаків і дівчат, за сучасних умов розвитку українського суспільства, ми пропонуємо використовувати систему інформаційних соціально-психологічних впливів, які забезпечують ефективність усього процесу патріотичного виховання молоді.

Список бібліографічних посилань

1. Гарькавець С. О. Соціально-нормативна активність індивіда та її психологічні референти: монографія. Харків: Друк. «Мадрид», 2016. 156 с.
2. Гарькавець С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі: монографія. Луганськ: Ноулідж, 2010. 343 с.
3. Moscovici S. The Phenomenon of Social Representations // R. M. Farr & S. Moscovici. Social Representations. Cambridge; Paris: Cambridge University Press and Editions de la Maison des Sciences de L'Homme, 1984. P. 3–70.

Отримано 13.02.2017

УДК 159.9:316.77

Максим Олександрович КІТІТОРОВ,

*начальник факультету № 2 – підготовки фахівців
для Національної гвардії України навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат юридичних наук, доцент;*

Дмитро Олександрович НІКОЛЕНКО,

*доцент кафедри загально-юридичних та психологічних дисциплін
факультету № 2 – підготовки фахівців для Національної гвардії України
навчально-наукового інституту навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат психологічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ФАХІВЦІВ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Показана практична значущість дослідження феноменів психологічного впливу, психологічного взаємовпливу та психологічного самовпливу визначається їх місцем у системі заходів, спрямованих на забезпечення нового

якісного рівня національно-патріотичного формування особистості майбутнього фахівця НГУ і підготовці його до професійної діяльності в умовах вищих навчальних закладів. В матеріалах розглядаються і уточнюються розуміння психолого-педагогічного впливу, взаємовпливу та психолого-педагогічного самовпливу, аналізується рівень вирішення визначених питань і визначаються невирішені проблеми.

Головною метою виховання військовослужбовця НГУ повинно стати формування його як громадянина, патріота своєї держави, який на основі набуття соціального, військового досвіду, фізичного удосконалення, успадкування духовних надбань українського народу, досягне достатнього рівня розвитку політичної, військової, правової, моральної, трудової, художньо-естетичної культури, буде здатний відстоювати національні інтереси України.

Національно-патріотичне виховання майбутніх офіцерів НГУ – це комплексна системна і цілеспрямована психолого-педагогічна діяльність щодо формування у курсантів високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Розкриття особливостей психолого-педагогічного впливу в забезпеченні національно-патріотичного виховання фахівців для Національної гвардії України є вагомим фактором підвищення результативності даного процесу.

В науковій літературі психолого-педагогічний вплив розглядається, як необхідний складовий елемент розуміння психічної активності людини.

Одним із найбільш уживаних визначень психолого-педагогічного впливу є визначення його, як цілеспрямованого переносу руху та інформації від одного учасника взаємодії до іншого.

Разом з цим, психолого-педагогічний вплив інколи визначають як детермінований певними мотивами і такий, що переслідує визначену мету вплив окремої особистості або групи на психологію іншої особистості або групи вербальними або невербальними засобами, а психологічний взаємовплив, як поєднання двох суміжних актів психолого-педагогічного впливу.

Окремі автори характеризують психолого-педагогічний вплив, як навмисне, цілеспрямоване втручання в процеси психічного

відображення дійсності іншої людини і відмежовують його від психічного взаємовпливу.

Наведені визначення дозволяють більш чітко диференціювати між собою такі поняття, як «дія», «соціальна дія», «комунікативна дія», «взаємодія», «психологічний вплив» і «психологічний взаємовплив». Дані категорії являють собою різну за характером і спрямованістю активність особистості і групи. Із вищезазначеного випливає відмінність категорій «комунікативної дії», «взаємодії» та «взаємовпливу». Якщо перші дві категорії являють собою в більшій чи меншій мірі узгоджені взаємні дії учасників спільної діяльності, які переслідують єдину мету, то категорія психологічного взаємовпливу конструється із актів психологічного впливу учасників цього процесу один на одного.

Окремий інтерес привертає до себе зміст поняття психолого-педагогічного самовпливу як інтегрованої психологічного впливу. Якщо при психолого-педагогічному впливі один індивід здійснює вплив, а інший приймає його, то при психологічному самовпливі обидві ці функції виконує одна особа. Незважаючи на певні відмінності у тлумаченнях механізму самовпливу, в узагальненому вигляді це вмотивований, цілеспрямований процес впливу особистості на власну психіку, опосередкований головним чином внутрішнім мовленням.

Дослідження процесів психологічного впливу, взаємовпливу та самовпливу ґрунтуються на принципах системного аналізу, соціально-психологічного детермінізму, єдності суспільної психології, діяльності і спілкування.

Аналіз матеріалів з проблеми дозволяє сформулювати п'ять основних груп факторів які визначають особливості психолого-педагогічного впливу та похідних від нього процесів: 1) детермінанти, які пов'язані з особливостями взаємодіючої пари та впливом на них соціального оточення; 2) детермінанти, які пов'язані з цілями, задачами і змістом впливу; 3) детермінанти, які пов'язані із засобами і способами взаємодії; 4) детермінанти, які пов'язані з умовами психолого-педагогічного впливу; 5) детермінанти, які пов'язані із взаєморозумінням і взаємовідносинами між учасниками процесу.

Для поглибленого і всебічного розуміння смислу зазначених категорій їх необхідно піддавати структурному, змістовному, функціональному і генетичному аналізу. З метою підвищення практичної значимості теоретичних розробок феномени психолого-педагогічних впливів необхідно розглядати в соціальному контексті, розкриваючи особливості критеріїв розрізнення понять та способів впливів. Головну увагу, при цьому, слід звернути на: ступінь активності

суб'єкта психолого-педагогічного впливу; б/ на ступінь активності об'єкта психолого-педагогічного впливу; ступінь критичності прийняття змісту психолого-педагогічного впливу; спрямованість способу психолого-педагогічного впливу на певну підструктуру психіки об'єкта, а також на зв'язки психолого-педагогічного впливу і самовпливу із соціальним оточенням які впливають на їх ефективність і цілі. Зазначимо, що для критеріїв оцінки психолого-педагогічного впливу, взаємовпливу та самовпливу їх важливо розглядати як органічну єдність, як взаємозв'язок процесу і результату. Аналіз результату впливу допоможе зрозуміти за допомогою яких засобів і прийомів, якими зусиллями досягнутий той чи інший результат, виявить невикористані можливості, підкаже необхідні напрямки корегування.

Отже, психолого-педагогічний вплив це цілеспрямована, вмотивована активність одного суб'єкта або групи по відношенню до іншого суб'єкта або групи, яка проявляється в процесі взаємодії. Психолого-педагогічний вплив характеризується навмисним, цілеспрямованим втручанням в процеси відображення іншої людини або групи. Психолого-педагогічний вплив може здійснюватись на свідому та підсвідому сфери особистості. Критерієм психолого-педагогічного впливу є зміни психічної активності людини, які проявляються в її поведінці та діяльності. Психолого-педагогічний вплив одного суб'єкта або групи на інший суб'єкт або групу може мати різний рівень усвідомленості. Психолого-педагогічний вплив здійснюється у вербальній та невербальній формах. Психолого-педагогічний вплив має види і форми які відрізняються за спрямованістю, змістом, структурою, інтенсивністю тощо. Психолого-педагогічний взаємовплив є зустрічним процесом психологічних впливів з боку суб'єктів або груп один на одного в процесі взаємодії. Психолого-педагогічний самовплив є психологічним впливом особистості на власний внутрішній світ.

Подальше поглиблене наукове відпрацювання категорій психолого-педагогічного впливу, взаємовпливу та самовпливу, комплексний підхід до їх оволодіння в процесі національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів НГУ сприятиме підвищенню ефективності діяльності системи ОВС в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну гвардію України: закон України від 13.03.2014 № 876-VII. *Відомості верховної ради України*. 2014. № 17. С. 594.
2. Максименко С. Д. Генезис существования личности. Киев: КММ, 2006. 240 с.

Отримано 13.02.2017

УДК 808.1

Елена Федоровна КУЧЕРЕНКО,

доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин

факультета № 6 (права и массовых коммуникаций)

Харьковского национального университета внутренних дел,

кандидат филологических наук, доцент;

Вугар АРШАДЛЫ,

студент факультета № 6 (права и массовых коммуникаций)

Харьковского национального университета внутренних дел

ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫЕ ПРИНЦИПЫ ТВОРЧЕСТВА Т. ШЕВЧЕНКО И Г. НИЗАМИ

Рассмотрены интернациональные принципы творчества выдающихся представителей украинской и азербайджанской культур: Т. Г. Шевченко и Г. Низами. Значимость их творчества проявляется во влиянии на национальное и патриотическое воспитание как украинских, так и азербайджанских представителей правоохранительных структур.

Общеизвестно, что Тарас Шевченко – гениальный представитель украинской литературы и культуры, известный поэт и талантливый художник. Когда анализируешь факты биографии и творчество Шевченко, задаешь вопрос, почему именно он является символом украинской культуры, почему его спустя много лет так и не удастся познать до конца: и он остается знакомым и одновременно незнакомым для каждого, кто пытается его понять. Необходимым он является не только для украинцев, но и для других народов.

Для понимания феноменальности этой личности, прежде всего, как нам кажется, нужно видеть не стандартную биографию Шевченко, а Шевченко – человека. Шевченко принадлежит к ярким представителям украинской культуры потому, что он принес в этот мир ценности, которые важны для каждой нации.

Прежде всего Шевченко – символ борца за справедливость, за правду, за независимость. Он настоящий патриот Украины.

Его творчество и его имя долгие годы замалчивалось или представлялось так, как было нужно.

Малоизвестно, что здесь, в Харькове – городе, в котором Шевченко никогда не был, – впервые в Украине в 1889 году в своей усадьбе известный меценат Алексей Алчевский установил памятник поэту (бюст из дорогого белого мрамора, заплатил за него 1000 рублей). Тогда невозможно было официально открыть памятник Шевченко, памятник был помещен в саду на территории усадьбы. Что это? Память о поэте? Конечно, да. Но это еще и публичное признание его таланта и его взглядов.

Сегодня в мире 1384 памятника Тарасу Шевченко, 1256 в Украине и 128 за рубежом в 35 странах мира. Памятник Шевченко в городе Харькове в парке Шевченко считается одним из лучших и является символом Харькова, который стал для нас уже родным, потому что мы учимся здесь.

Есть памятник Шевченко и в Азербайджане в столице Баку. Что это? Память о поэте? Конечно, да. Но это еще и международное признание его таланта и его взглядов.

Символично, что памятник борцу за свободу Украины Тарасу Шевченко стоит на проспекте Свободы в Баку. Потому, наверное, что долгие годы наши народы боролись за свободу и независимость своих народов и, наконец, обрели её. Украинский скульптор представляет нам молодого Шевченко, когда ему было 26 лет, когда он написал свою книгу стихов «Кобзарь». Шевченко передает людям «Кобзарь» как символ поэтического вдохновения, которое делает людей внутренне богатыми, нравственными. Это ли не мечта всего прогрессивного человечества? С обратной стороны памятник напоминает дерево иву с корнями – символ Украины и народных корней, источников его творчества.

Произведения Шевченко касались всех тем, которые волновали и будут волновать человека, к какой бы нации он не принадлежал. Это необходимость постоянно учиться, учиться у других народов и не отказываться от достижений родного народа. Об этом же постоянно подчеркивал в своём творчестве и великий представитель азербайджанской культуры Г. Низами.

Точная дата рождения г. Низами неизвестна. Известно только, что Низами родился между 1140–1146 (535–540) годами. ЮНЕСКО, признав годом рождения Низами 1141 год, 1991 год объявила годом Низами в честь 850-летия поэта. В честь 850-летия со дня рождения Низами в 1991 году международные конгрессы, посвященные Низами, прошли в Вашингтоне, Лос-Анджелесе, Лондоне.

Низами был для своего времени блестяще образован. Его поэмы свидетельствуют не только о его прекрасном знании арабской и персидской литератур. Низами писал на персидском языке. Особенностью Низами является создание афоризмов. Небольшое число его рубаи (четверостиший) сохранилось в персидской поэзии.

Низами часто называют «Хаким» (мудрец). Он не был философом, но его считают философом, хорошо знающим философию ислама.

О жизни Низами сохранилось мало информации, но точно известно, что он не был придворным поэтом, так как опасался, что в такой роли он утратит честность. Поэт отстаивал прежде всего свободу творчества. В нем Низами искал справедливости и хотел защитить бедных людей.

Азербайджанские композиторы неоднократно обращались к творчеству и к образу Низами, как, например, Ниязи (опера «Хосров и Ширин», 1942), Фикрет Амиров (симфония «Низами», 1947). Художественный фильм азербайджанской студии «Лейли и Меджнун» был снят (1961) на основе одноименных произведений Низами. Пять азербайджанских фильмов посвящены Низами, в их числе художественный фильм «Низами» (1982) с Муслимом Магомаевым в главной роли.

Таким образом, произведения Т. Шевченко и Г. Низами передают лучшие достижения мировых литератур, в том числе украинской и азербайджанской. Поэтическое творчество этих поэтов помогало и будет помогать понять прошлые исторические события и ориентироваться в современных событиях, помогает в национальном и интернациональном воспитании представителей правоохранительных структур обеих стран. Эти национальные поэты Украины и Азербайджана своими произведениями отстаивали свободу, независимость и высокую нравственность, что так присуще правоохранительной деятельности.

Получено 03.03.2017

Розглянуто інтернаціональні принципи творчості представників української та азербайджанської культур: Т. Г. Шевченка та Г. Нізамі. Значущість їх творчості виявляється у впливові на національне та патріотичне виховання як українських, так й азербайджанських представників правоохоронних органів.

Секція 2

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

УДК 159.92

Сергій Олексійович ГАРЬКАВЕЦЬ,
*професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк),
доктор психологічних наук, професор*

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто психологічні аспекти формування особистості правоохоронця за сучасних умов розвитку інформаційного суспільства. Зазначається, що в мережеву епоху на перший план виходить спроможність індивіда сприймати та обробляти великі пласти інформації, що стає можливим за умов розвитку критичного мислення та формування установки на подолання.

На теперішній час, який визначається розвитком інформаційних технологій, формування особистості взагалі та особистості правоохоронця, зокрема має певні складності, що пов'язані з посиленням на неї інформаційного тиску та включенням у мережеву взаємодію. Інформаційна або мережева епоха, яка визначає стан існування людства в ХХІ ст., несе нові виклики та змушує кожну людину звернути увагу на те, що поряд з позитивними змінами та інноваціями, в її життєдіяльність привносяться негативні аспекти існування. Перш за все, мова йде про проблеми придбання та втрати ідентичності, деперсоналізацію [1] та неспроможності розвитку критичного мислення [2].

Виходячи з того, що сутність особистості, її основні психологічні особливості здебільшого зумовлені прижиттєво, тобто соціально, а не біологічно [4], саме від соціальних впливів, під які індивід потрапляє у своєму житті, буде залежати його особистий та професійний успіх. Тобто, особистість правоохоронця, її психологічні якості є інтегральним продуктом впливів (педагогічних, виховних, інформаційних тощо), під які вона потрапляла, потрапляє та буде потрапляти у своєму житті.

У цьому сенсі артикульованими виявляються саме впливи інформаційного змісту, оскільки вони спроможні активувати певні уявлення, думки, наміри, оцінки, ставлення та вчинки індивіда, а також

генерувати найбільш релевантні та стримувати інші, що безумовно, детермінує особистісний розвиток. Але інформаційні потоки, які на теперішній час охопили життєвий простір особистості виявляють власну суперечність, що проявляється на рівні не прийняття певних фактів та водночас продукування певних афективних оцінок. Мова йде про так звану «постправду», яка визначається як обставина, за яку факти впливають на формування суспільної думки менше, ніж емоції або особисті переконання [3].

Відомо, що професійно-психологічна підготовка правоохоронця є його спроможністю до розуміння та врахування психологічних аспектів, за які здійснюється професійна діяльність та подолання психологічних складностей на шляху вирішення професійних задач [4]. Але, саме аспект подолання психологічних складностей, на сьогодні виявляється найбільш складним завданням, оскільки «постправда» інгібує придбання особистістю дійсних соціальних конструктів. Підтвердженням цьому є події осінні-зими 2014–2015 рр., коли багато хто з правоохоронців виявився не спроможним відокремити правду від неправди, дійсне від маніпулятивного, а дехто взагалі став на шлях зради українському народу.

Власно будь-яка діяльність потребує від людини підвищеної внутрішньої активності, але правоохоронна діяльність вимагає мобілізації особливої психічної напруги, оскільки вона здійснюється під впливом чинників, які суттєво впливають на результати задач, що вирішуються. За цих умов, вплив інформаційних потоків додатково спричиняє перешкоди діяльності, а тому правоохоронець зобов'язаний їх долати мобілізуючі психологічну стійкість та установки на подолання. Останні знаходять своє втілення у розвитку критичного мислення особистості, її здібності зберігати внутрішній спокій та діяти розумно й виважено, в умінні керувати власним психічним станом і поведінкою, де головна роль належить її когніціям, а не емоції.

Отже, в час володарювання мережевої епохи на перший план формування особистості правоохоронця виходить його спроможність сприймати та обробляти великі пласти інформації, що є можливим за умов розвитку його критичного мислення та формування установки на подолання життєвих складностей. Треба зауважити, що у майбутньому життєві складності тільки будуть зростати, оскільки збільшаться інформаційні потоки маніпулятивного спрямування («постправдивого змісту»), які розповсюджують різноманітні канали масової комунікації.

Список бібліографічних посилань

1. Асмолов А. Г. Психология современности: вызовы неопределенности, сложности и разнообразия. *Психологические исследования*. 2015. Т. 8, № 40. URL: <http://psystudy.ru/index.php/num/2015v8n40/1109-asmolov40.html> (дата звернення: 12.02.2017).

2. Гарькавець С. О. Соціально-нормативна активність індивіда та її психологічні референти: монографія. Харків: Друк. «Мадрид», 2016. 156 с.

3. Почепцов Г. Контрпропаганда и новые особенности пропагандистской войны. *RELGA*. 2016. № 15 (318). URL: www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=4850&level1=main&level2=articles (дата звернення: 12.02.2017).

4. Прикладная юридическая психология: учеб. пособие для вузов/под ред. А. М. Столяренко. М.: Юнити-Дана, 2001. 639 с.

Отримано 13.02.2017

УДК 159.9

Олена Олександрівна ЄВДОКІМОВА,

завідувач кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, професор;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4211-7277>

РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ

Розглянуто сутність поняття «конфліктна компетентність»; визначено його складові. Наголошено на необхідності спрямованого формування вказаної компетентності у правоохоронців на етапі фахової підготовки. Визначено зміст навчально-тренінгових програм, спрямованих на удосконалення вмінь правоохоронців розв'язувати конфлікти у процесі професійної діяльності.

Розвиток сучасного українського суспільства, як і будь-якого іншого, являє собою безперервний процес виникнення, розв'язання та вирішення різного роду конфліктів: соціально-економічних, організаційних, індивідуально-психологічних. Національна поліція за своїм призначенням і функціями є дотичною до всіх ланок цього процесу. Тому формування у поліцейського вмінь визначати причини й сутність конфліктної ситуації, будувати стратегії поведінки у конфлікті, передбачати різні варіанти його розв'язання набуває особливого значення.

Різниця між компетентністю і компетенцією у психологічній традиції осмислюється як різниця між вимогами середовища або повноваженнями, якими індивід наділяється зовнішнім суб'єктом (компетенція), та здатністю реалізувати набуті знання й навички в діяльності (компетентність). Компетентність з опрацювання конфліктів, або конфліктна компетентність, є необхідною складовою професійної компетентності сучасного правоохоронця і виступає як інтегральна

властивість особистості, що забезпечує оптимальну поведінку при вирішенні конфліктів. У структуру конфліктної компетентності професіонала включені особистісні особливості; процеси когнітивного репрезентування та рефлексії конфліктних ситуацій; метакогнітивні процеси, що виконують функцію активного контролю, регулювання та організації когнітивних процесів; здатність до саморегуляції психоемоційних станів.

Основним психічним феноменом, який забезпечує компетентність з опрацювання конфліктів, на думку психологів, виступають метакогнітивні процеси [1]. Зокрема, Дж. Флейвелл вважає, що метакогнітивні й когнітивні процеси подібні за формою, але відрізняються за змістом і функціями. Змістом метакогніцій виступають знання, здібності, інформація про когніції, різні уявлення і міркування, що виникають у процесі вирішення завдань або аналізу процесу вирішення завдань, а змістом когніцій – репрезентації навколишньої дійсності або внутрішнього світу (емоції, відчуття та ін.) [2]. Іншими словами, «свідомість контролює практичну діяльність, а метапізнання контролює діяльність самої свідомості, надаючи їй нової властивості ...» [3, с. 43]. Крім того, когнітивні і метакогнітивні процеси подібні в тому сенсі, що вони розвиваються і можуть бути сформовані.

Функцією структур, що забезпечують метакогнітивну регуляцію, є контроль за станом індивідуальних інтелектуальних ресурсів і моніторинг процесів переробки інформації з метою використання найбільш ефективних і релевантних стратегій вирішення проблеми. До числа метакогнітивних стратегій, спрямованих на регуляцію когнітивної діяльності, належать планування, управління інформацією, моніторинг, виправлення помилок, оцінка результатів і співвіднесення їх з цілями діяльності.

Висока сформованість метакогнітивних процесів виявляється умовою ефективної поведінки в конфлікті й найважливішим компонентом конфліктної компетентності. «Ефективне вирішення протиріч, що виникають, як ядерних утворень конфлікту, вимагає наявності у професіонала розвинених навичок бачення й осмислення сукупності всіх умов проблемної конфліктної ситуації, а також знання власних когнітивних характеристик, що сприяють більш успішному вирішенню конфліктної ситуації» [1, с. 30–31].

На думку М. М. Кашапова, однією з найважливіших характеристик конфліктної компетентності, забезпеченої метакогнітивними процесами, є так зване «надситуативне мислення» [4]. Навіть на побутовому рівні зрозуміло, що зайва залученість до напруженої, проблемної або конфліктної ситуації не дозволяє репрезентувати її в усій сукупності наявних зв'язків і, відповідно, ускладнює прийняття зваженого рішення.

У свою чергу, надситуативне мислення дозволяє подолати обмеження і невизначеність наявної ситуації, виявити в ній нові значення і поведінкові альтернативи.

Надситуативне мислення визначається як «базова якість творчого професійного мислення, що характеризується умінням підніматися над рівнем одномоментних вимог ситуації; виявляти надситуативну проблемність; ставити цілі, надлишкові з точки зору вихідного завдання» [4, с. 32].

Ще одним необхідним компонентом, що забезпечує високу конфліктну компетентність, є сформовані навички психологічної саморегуляції функціонального стану та емоційної сфери. Розвиток навичок психологічної саморегуляції є неодмінною умовою і ресурсом професійного розвитку [5].

Таким чином, компетентність з опрацювання конфліктів може бути визначена як інтегральна якість особистості й інтегральна когнітивна здатність, що дозволяє фахівцю визначати темп формування та напрями розвитку соціальної ситуації конфлікту, форми поведінки в конфліктній взаємодії та передбачати можливі результати конфлікту. Компетентність з опрацювання конфліктів включає когнітивний, мотиваційний та регулятивний компоненти, які комплексно реалізують превентивну, прогностичну, конструктивну, рефлексивну та корегувальну функції. В межах процесуального підходу конфліктна компетентність виступає як індивідуально-психологічна детермінанта, що модерує (прискорює або уповільнює) розвиток конфлікту.

До числа основних завдань навчально-тренінгової програми з формування у курсантів компетентності з опрацювання конфліктів може бути віднесено: оволодіння знаннями про особливості й ознаки конфліктів у різних сферах, причини їх виникнення, динаміку і можливості розв'язання; розвиток здатності до створення ментальної репрезентації проблемної ситуації; формування навичок надситуативного аналізу всіх етапів формування конфліктної ситуації та процесу конфліктної взаємодії; розвиток метакогнітивних стратегій контролю та регуляції процесів осмислення потенційно конфліктних (напружених, проблемних, стресогенних) ситуацій; розвиток навичок саморегуляції, тобто здатності гнучко реагувати на вимоги середовища з метою підтримки такого рівня активзації, який є оптимальним для вирішення завдань у проблемно-конфліктних ситуаціях.

Формування конфліктної компетентності в навчально-виховному процесі передбачає оволодіння спеціальними рефлексивними процедурами, що дозволяють осмислювати актуальний конфлікт на «надситуативному» рівні; тренінг в умовах контрольованих продуктивних конфліктів; формування орієнтації на самопізнання та саморозвиток.

Список бібліографічних посилань

1. Метакогнитивные основы конфликтной компетентности/под науч. ред. проф. М. М. Кашапова. Ярославль: ЯрГУ, 2012. 428 с.
2. Hacker D. J. Metacognition: Definitions and empirical foundations // D. J. Hacker, J. Dunlosky and A. C. Graesser (eds.). Metacognition in Educational Theory and Practice. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1998. Chapter 1.
3. Халин С. М. Познание и метапознание: проблемы типологического единства. Тюмень: Изд-во ТюмГУ, 1998. 244 с.
4. Кашапов М. М. О надситуативной проблемности как детерминанте творческого развития личности профессионала. *Психология и школа*. 2008. № 3. С. 68–76.
5. Кузнецова А. С. Психологическая саморегуляция функционального состояния человека: ресурсы профессионального развития // Психология психических состояний/под ред. О. А. Прохорова. Казань: Центр инновац. технологий, 2004. С. 329–358.

Отримано 03.03.2017

УДК 37.017.4:378.09

Андрій Олександрович КУЧЕРЯВИЙ,

*головний науковий співробітник науково-дослідного управління
проблем розвитку військової освіти та науки центру
воєнно-стратегічних досліджень Національного університету
оборони України імені Івана Черняховського (м. Київ),
доктор педагогічних наук, доцент*

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ОФІЦЕРА

Розглянуто особливості та можливості формування особистості майбутнього офіцера засобами дистанційного навчання. Зокрема, зосереджено увагу на формуванні самостійності курсанта чи слухача шляхом набуття ним здатності до самостійного прийняття рішень, самостійного планування тощо. Йдеться про розвиток психічних процесів особистості, формування навчальних умінь майбутніх фахівців, їхніх умінь та якостей щодо самоуправління та ін.

Розбудова української держави характеризується, зокрема, ґрунтовними реформами силових структур, у тому числі, правоохоронних органів та сектору безпеки і оборони країни. Змінам підлягають організаційна структура відомств, функції окремих підрозділів і, як наслідок, системи підготовки фахівців. Зауважимо, що, враховуючи стале концептуальне призначення силових відомств, загальні цільові орієнтири процесу підготовки майбутніх офіцерів поліції, армії, митниці й інших служб та відомств в широкому сенсі залишаються незмінними, корегуванню підлягають ті їхні професійні

уміння та здібності, які зумовлюються змінними умовами роботи через науково-технічний прогрес, зовнішню та внутрішню політику держави, економічну ситуацію в країні тощо. Отже, певні риси особистості офіцера за будь-якого вектору політичного розвитку держави та стану її економіки залишаються актуальними. При чому низка таких рис є властивою для офіцерів будь-яких відомств, адже всі вони – державні службовці, суб'єкти, які відповідають за особистий склад, фахівці високого гатунку не лише в своїй галузі, а й у суміжних, професіонали, які дбають про свій розвиток. Тому є необхідність говорити про спільні підходи до становлення особистості офіцера взагалі. Розглянемо певні особливості та можливості її формування засобами дистанційного навчання, яке вже стало невід'ємною частиною навчального процесу у вищій школі.

Дистанційне навчання характеризується великим обсягом самостійної роботи курсанта (слухача), що створює певні перспективи для розвитку його особистості. Зауважимо, що така якість як самостійність є однією з важливих рис особистості офіцера. На нашу думку, ця якість є інтегрованою, а її складниками є, зокрема, здатність до самостійного прийняття рішень, самостійного планування, самостійного виконання, самостійного оцінювання тощо. Засобами дистанційного навчання здатність до самостійного прийняття рішень може формуватися в ситуаціях вибору траєкторії вивчення дистанційного курсу або, якщо він доповнює основний аудиторний курс, при самостійному визначенні чергування форм аудиторної та позааудиторної роботи, коли вони доповнюють одна одну. Також самостійність до прийняття рішень проявляється при визначенні цілей дистанційного навчання, прийнятті самозобов'язань щодо строків виконання завдань та обсягів щоденної навчальної діяльності, визначенні пріоритетів у розподілі навчального навантаження тощо.

Самостійне планування в процесі дистанційного навчання є обов'язковою умовою успішного вивчення навчальних курсів. Майбутній офіцер визначає етапи засвоєння дистанційного курсу, строки звітування щодо проміжних і кінцевих результатів навчання, щоденні завдання та ін. Тобто він набуває досвіду довго-, середньо- та короткотривалого планування, що знадобиться йому в ході служби.

Відіграватиме позитивну роль у професійній діяльності офіцера і той досвід самостійного виконання завдань дистанційного навчання, якого набуває сьогоdnішній курсант чи слухач при пошуку інформації, її узагальненні класифікації тощо. Безперечно користь мають ті завдання, які спрямовані на застосування його уваги і уяви та вимагають запам'ятовування. Адже в такий спосіб буде забезпечено розвиток психічних процесів, зорієнтованих, у разі відповідного добору

навчальних завдань, на забезпечення здатності курсанта чи слухача виконувати практичні завдання, пов'язані зі службовою діяльністю. Відмітимо, що виключні можливості щодо розвитку психічних процесів майбутнього офіцера дистанційне навчання має, якщо розглядати процеси мислення. Адже на відміну від аудиторної роботи, яка має часові обмеження, в процесі дистанційного навчання можливо запропонувати майбутньому офіцеру будь-яку кількість навчальних завдань різних типів та різного рівня складності, зорієнтованих на виконання окремих розумових операцій.

Значущими для сучасного офіцера є якості, що необхідні для неперервного професійного розвитку протягом усієї кар'єри. Саме засобами дистанційного навчання в курсанта та слухача формуються уміння та якості, які визначають їхню здатність до самоосвіти. Зокрема, необхідно відзначити аспект самоуправління власною навчальною діяльністю. У його площині констатуємо, по-перше, що дистанційне навчання через свої широкі можливості створює умови для задоволення навчальних потреб суб'єкта навчання, а, отже, виконує мотиваційну функцію. По-друге, в системі дистанційного навчання майбутній офіцер набуває здатності до самоорганізації самостійної навчальної діяльності. Це означає набуття ним відповідних умінь, а також таких якостей як самодисциплінованість, відповідальність перед собою, пунктуальність та ін. По-третє, дистанційне навчання дозволяє удосконалити курсанту чи слухачу низку навчальних умінь. Йдеться про опрацювання текстів, відео- та аудіоматеріалів, виконання творчих робіт, роботу з електронними ресурсами тощо. По-четверте, дистанційне навчання містить можливості для самостійного діагностування його суб'єктом стану сформованості тих чи інших професійних компетентностей, що дозволяє реалізувати контрольну функцію та визначати актуальні цілі фахового розвитку близької та далекої перспективи.

Відзначимо, що саме дистанційне навчання має стати найбільш затребуваною формою самоосвітньої діяльності офіцерів усіх відомств, адже умови роботи кожного з них вимагають постійної присутності за місцем несення служби і, крім випадків короткотривалого централізованого навчання на курсах підвищення кваліфікації, вони майже не мають можливості відвідування бібліотек чи навчальних семінарів поза межами власного підрозділу. Крім того, вважаємо, що згодом і курси підвищення кваліфікації офіцерів частково проводитимуться у дистанційній формі, адже це значно заощаджуватиме кошти на їх проведення. Тому виключно важливою є підготовка майбутніх офіцерів саме з використанням технологій дистанційного навчання задля набуття ними умінь, особистісних якостей та досвіду їх використання, адже дистанційне навчання є особливим навчальним середовищем, яке характеризується своєрідними навчальними умовами.

Таким чином, запровадження дистанційної освіти в процесі підготовки майбутніх офіцерів забезпечує різнобічні можливості щодо формування їх особистості, а також їхню готовність до роботи з дистанційними курсами в майбутньому.

Отримано 23.02.2017

УДК 351.74

Микола Миколайович САППА,

професор кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор соціологічних і кандидат фізико-математичних наук, професор;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2242-1004>

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНУ ТРИВОЖНІСТЬ КУРСАНТІВ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Розглянута соціальна тривожність курсантів відомчого навчального закладу. Проаналізований її зв'язок із специфікою освітнього середовища навчального закладу, і зосереджена увага на адміністративно-командному стилі взаємин, що панує у таких закладах.

Одним із найважливіших завдань менеджменту організації є створення в ній корпоративних відносин, що сприяють ефективній діяльності організації – ділового і безконфліктного психологічного клімату. Під психологічним кліматом трудового колективу зазвичай розуміють соціально обумовлену, відносно стійку систему відносин його членів до колективу як до цілого. Соціально-психологічний клімат завжди будується на міжособистісних відносинах, тому є показником їх стану. Важливо, зрозуміло, і емоційне забарвлення стійких соціально-психологічних відносин, що склалися. Все вищенаведене актуально і для вищих навчальних закладів.

У зв'язку з цим становить інтерес робота В. Л. Цветкова та співавторів, в якій на підставі емпіричного дослідження розглянуті проблеми соціальної тривожності як фактора емоційної нестабільності в процесі навчання курсантів. Було експериментально і переконливо показано, що соціальна тривожність є невід'ємною частиною освітнього процесу. І тому, як вважають автори, тривожність не може розглядатися однозначно як негативний стан [1, с. 63].

Зауважимо, що в даному випадку під соціальною тривогою в роботі мається на увазі емоційне переживання курсантами стресових ситуацій, зумовлених освітнім процесом у вузі. Однак словникове визначення сутності соціальної тривожності трактує її як негативний стан:

«занепокоєння і страх, які проявляються у взаємодії і спілкуванні з людьми» [2, с. 344]. При цьому наявність відчуття своєї безпеки, відсутність необхідності від когось захищатися – ступень задоволеності потреби в безпеці, є, як було встановлено емпіричним дослідженням, одним з факторів комфортності тих, хто навчається в освітньому середовищі ВНЗ [3, с. 97].

Нами [4, с. 46] і в ряді інших робіт (див., наприклад [5, с. 94]) визначалося, що особлива специфіка освітнього середовища відомчого навчального закладу вимагає від курсантів великої витримки і нервово-психічної стійкості. Такими специфічними щодо курсантів особливостями є:

- переважно адміністративно-командний стиль взаємин офіцерів – командирів курсантських підрозділів та викладачів, з курсантами;
- домінування зовні заданих управлінських та організаційних засад, які передбачають жорстку регламентацію освітнього процесу;
- відносна просторова обмеженість життєдіяльності та обмеженість різноманітності соціальних зв'язків курсантів;
- висока інтенсивність і часто формалізований характер соціальної взаємодії в курсантському колективі.

Адміністративно-командна система є безперечним стрижнем освітнього середовища відомчого навчального закладу. Тому для цілеспрямованого впливу на свідомість і поведінку підлеглих керівництво (командири) з двох універсальних методів управління – переконання і примусу, частіше за все обирає примус, як більш простий у використанні. Цей примус обумовлений жорсткою регламентацією життєдіяльності курсантів в навчальному закладі, і дуже часто сприймається ними як обмеження своїх прав і можливостей. Нерідко, спираючись на своє бачення певних ситуацій, курсанти вважають дії командирів несправедливими, однак буває й таке, що вони мають в тому рацію. Подібні вчинки командирів щодо підлеглих є практично дискримінацією за статусом. Безперечно, найбільш психологічно напруженою частиною освітнього процесу є система контролю знань учнів – оцінювання їх виступів на семінарах, заліках та іспитах. Вона, дійсно, може викликати тривожність у тих, хто не певен у глибині своїх знань або у справедливості екзаменаторів. Але до стану постійної соціальної тривожності курсантів частіше за все призводять повсякденні побоювання і страх, обумовлені непередбачуваністю командирів в оцінці їх вчинків та можливістю несправедливого або занадто суворого покарання.

Скоріше за все соціальна тривожність притаманна учням будь якого навчального закладу з постійним перебуванням в ньому учнів. Ось як описує слобожанська письменниця Н. С. Кохановська (Соханська), яка у

1834 р. вступила до Харківського інституту шляхетних дівчат, свій і подруг психологічний стан, при появі начальниці Інституту: «Страх був загальний, абсолютно панічний – незбагнений. Було це знання, що доля всіх, хто в інституті живе, і навіть причетних до нього, залежить від Авд. Гр. (Авдії Григоровни, начальниці. – М. С.), від одного погляду її? Чи вражала ця урочистість, недоступність, грізно-царська велич її прийомів? Тільки не було особи в інституті, починаючи від дам і вчителів до останнього опалювача, які б, почувши її гучні кроки і (Боже борони!) голос, не здригнулася б і не пошукала очима місця, куди би сховатися. <...> Але що ще збільшувало страх, так це жорсткість, іноді навіть гучна грубість промов, важка неправда і несправедливість. У кожному класі у начальниці була фаланга улюблениць: це дочки багатих батьків...» [6].

Дослідниками було помічено, що чим сильніше те, хто навчається, відчують загрозу і безпорадність, тим яскравіше у них можуть відзначатися такі девіантні прояви, як регресивна поведінка, конфліктність, агресія. Так емпіричне дослідження впливу умов навчання на прояви агресивності у підлітків, що проводилося на базі загальноосвітньої школи і кадетського корпусу у м. Москві показало, що у підлітків-кадетів переважає фізична агресія, більше виражені роздратування, підозрілість і вербальна агресія, ніж у підлітків школярів. Тобто, в ситуаціях міжособистісної взаємодії для них характерно застосування фізичної сили, словесних погроз, а підліткам-школярам притаманні прояви негативних почуттів на рівні вербальних засобів. Сприйняття навколишнього світу ними не є ворожим, вони не схильні до неадекватного прояву агресії. Тому агресивність підлітків-кадетів вище, ніж у підлітків-школярів, однак, як вказують дослідники, «коригувати подібні тенденції необхідно в більш ранньому віці, так як методики, що застосовуються до школярів, є непридатні в роботі з кадетами через особливості їхнього виховання» [7].

Щодо стану соціальної тривожності, то для покращення психологічного стану курсантів (особливо першого року навчання) фахівцями розроблюються і впроваджуються відповідні психологічні тренінги. Однак, це дозволяє лише пристосуватися до адміністративно-командного стилю взаємин, що панує у відомчих навчальних закладах.

Список бібліографічних посилань

1. Цветков В. Л., Хрусталева Т. А., Ануфриева Д. А., Старостин С. Н. Социальная тревожность курсантов в контексте психологической защиты. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2016. № 4 (67). С. 63–66.
2. Бендас Т. Гендерная психология: учеб. пособие. СПб.: Питер, 2006. 431 с.
3. Маклаков А. Г., Авдиенко Г. Ю. Социально-психологическая комфортность для обучающегося в образовательной среде вуза и методы её диагностики. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2015. № 1. С. 94–99.

4. Саппа Н. Н. О межличностных конфликтах в курсантской среде и их преодолении. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2016. № 2. С. 44–47.

5. Бабурин С. В., Зауторова Э. В. К вопросу о влиянии стресса на учебную деятельность курсантов первого курса ведомственного вуза. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2015. № 1. С. 94–99.

6. Соханская (Кохановская) Н. С. Автобиография. М.: Университет. тип, 1896. 193 с.

7. Абрамова А. А., Кузнецова С. О. Влияние условий обучения на проявление агрессивности у подростков. *Тюменский медицинский журнал*. 2012. № 1. С. 3.

Отримано 02.02.2017

УДК 37.114

Валентина Олександрівна ТЮРІНА,

професор кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор педагогічних наук, професор;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4287-8965>

КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ЯК ФАКТОР РАЦІОНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ

Розглянуто конфліктологічну компетентність як професійно значущу якість особистості працівників поліції. Показано вплив рівня сформованості конфліктологічної компетентності курсантів як майбутніх правоохоронців на раціональність вибору ними стилю поведінки у конфліктній ситуації.

Однією з особливостей професійної діяльності працівників поліції є те, що ця діяльність відбувається у агресивному соціальному оточуючому середовищі, тобто за умов різноманітних соціальних конфліктів. Отже, ефективність професійної діяльності правоохоронців визначається багатьма факторами, до числа яких належить й уміння попереджувати та розв'язувати конфлікти, уміння обирати у конфлікті оптимальний стиль поведінки, вміти управляти конфліктом, позитивно впливати на свого опонента для конструктивного розв'язування конфлікту або конфліктної ситуації. Тому до складу професійних знань мають входити й знання про чинники, зміст та джерела конфліктів, про їх види, умови виникнення та закономірності протікання.

Мета нашої роботи полягає в тому, щоб показати залежність між рівнем сформованості конфліктологічної компетентності як професійно значущої якості особистості курсантів як майбутніх правоохоронців та умінням раціонально поводитися у конфліктній ситуації.

Конструктивне управління конфліктною ситуацією чи конфліктом, вибір правильної стратегії та стилю поведінки у конфлікті дозволяють працівникові поліції ефективно виконувати свої службові обов'язки. Таким чином, однією з важливих професійних якостей правоохоронця є конфліктологічна компетентність.

Проблемі конфлікту присвячено багато досліджень: у психології – дослідження Т. М. Титаренко, І. В. Ващенко, Н. В. Гришиної, М. І. Пірен; у педагогіці – роботи А. С. Белкіна, М. М. Рибаківа; конфлікти в органах внутрішніх справ досліджували О. М. Бандурка, С. П. Гіренко, Є. Є Тонков, В. О. Тюріна та інші, але питання про взаємозв'язок між конфліктологічною компетентністю курсантів як майбутніх правоохоронців, їх особистісними особливостями та вибором стилю поведінки у конфліктній ситуації залишилися недостатньо вивченими.

Від того, чи правильно поведе себе працівник поліції у конфліктній ситуації, чи вірно обере він стиль поведінки і спілкування залежить його успішність.

В основі конфліктних ситуацій, як й конфліктів, яким би предметним змістом вони не наповнювалися, лежать різні причини. Це соціально-професійні, соціально-демографічні, соціально-психологічні, матеріально-технічні та організаційні чинники.

Суть соціально-психологічної причини конфліктних ситуацій полягає перш за все у психотипологічній, а також морально-духовній несумісності деяких членів колективу (включаючи керівника) як при наявності, так й при відсутності об'єктивних внутрішніх виробничих причин конфлікту.

Кожній людині притаманний певний стиль поведінки. Цей стиль значною мірою й визначає автоматичні реакції у конфлікті. За перші шість – сім років життя у людини формуються автоматичні реакції на більшість ситуацій, у яких вона опиняється, в тому числі й на конфлікти. І якщо з дитинства до нас прийшли злість, страх, неприємності, вони залишаються з нами до тих пір, поки ми не навчимося реагувати по-іншому. Автоматичні реакції на конфлікт – не невід'ємна частина нашої особистості, що несе на собі відбиток нашої індивідуальності.

Більшості людей притаманна більш або менш широка варіабельність особливостей поведінки у залежності від конкретних соціальних ситуацій, а також у залежності від того, уявляється людині ситуація приємною чи неприємною, складною чи простою і т. ін. Особливу увагу треба приділяти формуванню у майбутніх правоохоронців умінь вірно оцінювати конфліктну ситуацію й у залежності від її особливостей змінювати свою поведінку, адже працівники поліції мають справу як з правопорушниками, так й з правослухняними громадянами.

Для опису типів поведінки людей у конфліктних ситуаціях застосовується двовірна модель регулювання конфліктів, основними вимірами якої є кооперація, пов'язана з уважністю людини до інтересів інших людей, які залучені до конфлікту, і напористість, для якої характерним є акцент на захисті власних інтересів. У відповідності з цими двома основними вимірами виділяють такі способи регулювання конфліктів: суперництво (конкуренція) як прагнення досягти задоволення своїх інтересів на шкоду іншому; пристосування, яке у протилежність суперництву, означає принесення у жертву власних інтересів заради іншого; компроміс; уникнення, для якого характерним є як відсутність прагнення кооперації, так і відсутність тенденцій досягнення власних цілей; співробітництво, коли учасники ситуації доходять альтернативи, що повністю вдовольняє інтереси всіх сторін.

Працівник поліції, як і будь-який інший спеціаліст, повинен мати підготовку у трьох галузях: технологічні знання, комунікативні навички, концептуальні уміння та здібності. Розвиток конфліктологічної компетентності правоохоронця передбачає певний рівень розвитку обізнаності про збір інформації, стан конфлікту та діапазон можливих стратегій у конфлікті, звичок реалізації цих стратегій у конкретній життєвій ситуації, генезис конфлікту, здійснення прогнозу конфлікту, способи врегулювання конфлікту.

Поведінка людей визначається багатьма факторами, до числа яких належить і рівень суб'єктивного контролю, який розуміють як здатність і готовність людини брати на себе чи перекладати на інших відповідальність за те, що з нею відбувається. Один й той самий тип контролю характеризує поведінку індивіда у різних ситуаціях, у яких він опиняється.

При дослідженні взаємозв'язку між вибором стилю поведінки і рівнем суб'єктивного контролю (РСК) з'ясувалося, що курсантів з низьким рівнем суб'єктивного контролю (0–12) немає. Більшість курсантів має середній показник суб'єктивного контролю, а діапазон середнього рівня досить широкий, ми розділили цей рівень на підрівні у такий спосіб: (12–21) та (22–32). Більшість курсантів, які мають рівень суб'єктивного контролю (РСК) від 12 до 21, частіше обирають «суперництво» і «компроміс». Курсанти, які мають показник рівня суб'єктивного контролю від 22 до 32, найчастіше вибирають стиль поведінки «компроміс». Друге місце по частоті вибору посідає «співробітництво», третє місце – «суперництво», четверте – «уникання», п'яте – «пристосування».

Отже, рівень сформованості конфліктологічної компетентності як професійної якості, однією з характеристик якої є рівень сформованості суб'єктивного контролю, визначає спроможність працівника органів

внутрішніх справ конструктивно діяти у конфліктних ситуаціях і ефективно виконувати свої службові обов'язки.

Список бібліографічних посилань

1. Ващенко І. В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ: монографія. Харків: ОВС, 2002. 256 с.
2. Психология личности: тесты, опросники, методики. М.: Геликон, 1995. 236 с.
3. Тюрина В. А., Ващенко И. В. Конфликты и управленческая деятельность. Киев: Знання, 1999. 224 с.

Отримано 02.03.2017

УДК 378.147

Костянтин Леонідович БУГАЙЧУК,

*завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2429-5010>*

ЕФЕКТИВНІ ПРИЙОМИ МОТИВАЦІЇ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Розглянуто поняття та здійснено класифікацію мотивації, в т.ч. щодо організації навчального процесу. Визначено основні прийоми і способи створення позитивної мотивації у навчальному процесі.

Як відомо кожному викладачеві, рано чи пізно ми усі стикаємося із тим, що нам приходится відновлювати інтерес до нашої навчальної дисципліни у різних категорій учнів (студентів, слухачів). Отже ми все більше замислюємося над тим, як активізувати власну аудиторію та зробити так, щоб навчальний процес приносив їй задоволення. В цьому аспекті фахівці говорять про необхідність мотивації учнів (слухачів, студентів), але єдиної усталеної практики до її здійснення звісно що не існує. У кожного з наскрізна цільова аудиторія, умови проведення навчання, зміст навчальної дисципліни тощо. На підставі вищевикладеного, вважаємо доцільним здійснити дослідження сутності цієї категорії, її видів та надати деякі рекомендації, які допоможуть активізувати навчальний процес будь-якого педагогічного працівника.

Мотивація – це сукупність спонукаючих чинників, які викликають активність особистості і визначають спрямованість її діяльності. Трудова поведінка визначається взаємодією різних внутрішніх і зовнішніх спонукальних сил. Внутрішні спонукальні сили – потреби, інтереси, бажання, прагнення, цінності, ціннісні орієнтації, ідеали і мотиви [1].

Мотив – усвідомлена потреба, яка викликає активність людини й визначає спрямованість цієї активності. Мотивація – це так звані психічні явища, що стали спонуканням до виконання тієї або іншої дії, вчинку, що визначають активність особистості та її спрямованість на досягнення запланованого результату.

Мотиваційна поведінка – це результат дії двох чинників: особистісного та ситуаційного. Особистісний чинник – це потреби, мотиви, настанови, цінності, натомість ситуаційний чинник – зовнішні умови, наприклад: поведінка інших людей, оцінки й реакції оточення.

Стимул – спонукальна причина (звичайно зовнішній вплив), що суб'єктивно сприймається й викликає спрямовану активність людини. У деяких випадках стимул може стати мотивом, для чого людина мусить усвідомити стимул, «переробити» та відбити його у свідомості [2].

Найбільш часто виділяють такі види мотивації як зовнішня та внутрішня. Зовнішня мотивація заснована на заохоченнях, покараннях та інших видах стимуляції, які або спрямовують, або гальмують поведінку людини. У разі зовнішньої мотивації чинники, що регулюють поведінку, не залежать від особистості. Внутрішня мотивація сприяє одержанню задоволення від роботи, викликає інтерес, радісне збудження, підвищує самоповагу особистості [2].

У деяких наукових працях зустрічаються й інші класифікації мотивації, наприклад, позитивна мотивація, заснована на позитивних стимулах, – буду добре працювати – отримаю винагороду; негативна, заснована на негативних стимулах, – буду запізнюватися на роботу – отримаю стягнення [3].

Отже в узагальненому вигляді під мотивом можна розуміти внутрішні спонукання особи обумовлені її потребами. В такому аспекті під мотивацією слід розуміти систему прийомів і способів, що викликають такі спонукання (створюють потреби).

Вважаємо, що стосовно навчального процесу доцільною буде класифікація мотивації, яка запропонована М. Кушніром:

- «негативна» з метою уникнення неприємностей;
- «змагальна» з метою отримання якогось призу;
- «позитивна» з метою отримання власне результату дії, коли досягнення результату є винагородою за ці зусилля [4].

В цьому ракурсі зробимо висновок, що саме позитивна мотивація буде найбільш ефективною в порівнянні з іншими її видами, адже саме застосування моделі «досягнення результату» шляхом усвідомлених зусиль є тим прийомом, що приносить інтерес та задоволення у навчальний процес, робить його зміст та результат зрозумілим для аудиторії, спонукає на подальші навчальні досягнення.

Створення позитивної мотивації у навчальному процесі можливо за допомогою різноманітних прийомів та способів. Деякі з них мають організаційний характер, деякі суто дидактичний, але їх особливістю є те, що учень (студент, слухач), отримує задоволення від власних навчальних досягнень, контролює свою навчальну діяльність, бачить перспективи професійного розвитку. Серед таких прийомів можна виділити наступні:

1. Позначте переваги. Поясніть аудиторії на що вона буде здатна в майбутньому і як цьому навчитися. Обов'язково слід звернути увагу слухачів чому вони повинні вивчати цей курс і чому саме зараз.

2. Орієнтуйте на практичні навички. Потрібно спробувати максимально наблизити робочий простір до реальних умов, замість того, щоб викладати суху теорію і приводити тільки розмиті факти.

3. Пропонуйте практичні рішення реальних проблем. Такий підхід додає новизни і збуджує інтерес, а це завжди мотивує на навчання.

4. Будуйте зміст навчального курсу відповідаючи на питання «Як?», «Чому?», «Навіщо?». Завдяки такому прийому слухачі отримують задоволення від самої діяльності, радість від набуття нових навичок, а процес навчання буде організований навколо реальних досягнень.

5. Наводьте приклади з реального життя. Як відомо, усі надають великого значення практичній значущості отриманих знань. Дуже гарно, коли ваша аудиторія зможе відразу застосувати набуті знання та навички у своїй роботі або подальшому навчанні.

6. Спрямуйте навчальний процес на дослідження. Наприклад, надайте слухачам доступ до альтернативних джерел інформації, зробіть зовнішні посилання на відео, подкасти, презентації, статті, щоб створити ідеальне середовище для індивідуального вивчення того чи іншого питання. Дослідницька спрямованість курсу дасть аудиторії можливість самостійно сформулювати і по-своєму осмислити надані вами матеріали.

7. Організуйте взаємодію учасників. Створіть можливість для групових дискусій, співпраці або колективного вирішення проблем.

8. Провокуйте на міркування. Задавайте слухачам питання, які будуть наштовхувати їх на роздуми, або пропонуйте їм проблемні ситуації у яких немає єдиного правильного рішення. Запропонуйте їм поміркувати про винятки з правил або аксіом.

9. Враховуйте іншу діяльність слухачів. Людям, як правило, імпонує можливість вибору, тобто відчуття самоконтролю. Навіть якщо ви пропонуєте в курсі певний порядок викладу матеріалу, залиште можливість самостійно вибрати, наприклад, порядок проходження окремих модулів чи частин курсу.

10. Надавайте інформацію порційно. Ще один аргумент за подання інформації невеликими частинами – це простота і швидкість засвоєння

інформації. Маленькі змістовні фрагменти запам'ятати набагато простіше, ніж величезні текстові абзаци.

11. Створіть ефект очікування. Не варто відразу видавати весь об'єм інформації. Дозвольте слухачам самостійно дізнаватися все більше і більше, почавши навчання з постановки проблеми (завдання), яку необхідно вирішити. Таємниця є прекрасним мотиватором для будь-якої аудиторії.

Список бібліографічних посилань

1. Внутрішні та зовнішні мотиви і мотивація трудового колективу // Новак В. О., Мостенська Т. Л., Ільєнко О. В. Організаційна поведінка: підручник. Київ: Кондо, 2013. 498 с. URL: http://pidruchniki.com/1212012459010/menedzhment/vnutrishni_zovnishni_motivi_motivatsiya_trudovogo_kolektivu (дата звернення: 12.02.2017).

2. Коваленко О. Е., Корольова Н. В. Робочий зошит з курсу «Методика професійного навчання»/МОН України, Укр. інженер.-пед. акад., Каф. педагогіки та методики профес. навчання // Електроенергетика: сайт. URL: <http://forca.com.ua/knigi/navchannya/metodika-profesiinogo-navchannya.html> (дата звернення: 12.02.2017).

3. Мотивація. Види мотивації // Motiway: сайт. 20.01.2010. URL: http://motiway.com/topic_2.html (дата звернення: 12.02.2017).

4. Кушнір М. Образовательная мотивация (дополнено в 2016 по итогам дискуссий) // cogito, ergo sum: Размышления о жизни и об образовании: блог. 12.04.2015. URL: http://medwk.blogspot.ru/2015/04/blog-post_12.html (дата звернення: 12.02.2017).

Отримано 13.02.2017

УДК 378.6+371.134+37.032.5

Руслан Гельманович ВАЛЄЄВ,

*старший викладач кафедри цивільного права та процесу факультету № 1
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук*

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА КУРСАНТІВ ВНЗ МВС УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Автор аналізує напрями змін у професійній підготовці курсантів ВНЗ МВС України в контексті створення Національної поліції та виокремлює потреби коригування цілей окремих навчальних дисциплін відповідно до парадигми компетентнісного підходу. Запропоновано певні засоби реалізації відповідних цілей.

Відомча освіта системи МВС не може залишатися осторонь від сподівань українського суспільства на кардинальне оновлення системи

правоохоронних органів. Тим більше, що на практиці в авангарді цих реформ виступає саме створення Національної поліції.

Разом з тим, хоча де юре змінився орган, для яких вищі навчальні заклади міністерства внутрішніх справ готують фахівців, практично не змінилися відповідні навчальні програми та плани. У цих умовах доносити до майбутніх фахівців Національної поліції нові вимоги, принципи, концепцію майбутньої професійної діяльності викладачі змушені через зміст конкретних дисциплін і навчальних занять.

У цілому, актуальність проблем професійної підготовки правоохоронців в останні роки в Україні не викликає сумнівів. Зокрема, дисертаційні та монографічні дослідження присвятили цій проблематики такі експерти, як В. О. Лефтеров, Л. І. Мороз, О. І. Федоренко, Г. Х. Яворська та ін.

Однак нинішня ситуація необхідності адаптації змісту юридичних дисциплін до вимог поліцейської реформи поки ще не знайшла свого відображення в наукових дослідженнях. У нашій невеликій розвідці ми хочемо проаналізувати цілі та завдання окремих навчальних дисциплін, які вивчають курсанти ВНЗ МВС і спробувати визначити напрями їх коригування в контексті створення якісно нового правоохоронного органу.

У наш час в українському суспільстві відбуваються дискусії щодо необхідності вищої освіти для поліцейських. Варто відзначити, що ця ситуація у світі не нова, та за висновком Керрі Вімсхорст та Дженет Ренслі (Kerry Wimshurst & Janet Ransley), така полеміка притаманна будь-якому суспільству під час реформування правоохоронних структур. Австралійські фахівці наводять дві освітні моделі «реформ»: засновану на ліберальній освіті цивільного типу та засновану на парадигмі так званої «професійної поліцейської освіти», зазначаючи, що «на цей час вони є основними контрастними парадигмами поліцейської освіти та навчання у різних державах». Експерти роблять висновок про те, що кореляція між вищою освітою та ефективністю професійної підготовки поліції, ймовірно, так і залишиться полемічним питанням [1].

Аналіз програм навчальних дисциплін, що вивчаються майбутніми офіцерами поліції у вищих навчальних закладах МВС України, та відповідних робочих навчальних програм на 2016–2017 н. р. дозволяє констатувати здійснення певного коригування їх змісту та структури. Але якщо звернутись до аналізу хоч би відправних базисних положень цих навчально-методичних документів то можна встановити наявність в окремих програмах не зовсім вдалих формулювань мети та завдань дисциплін. Зокрема, широко використане формулювання «надання знань», «отримання знань» походить від застарілої кумулятивної концепції освіти, в якій здобувач освіти позбавлений статусу активного

суб'єкту та є пасивним об'єктом, якому вчитель надає знання. У цілому ж, у більшості програм почали використовувати адекватну термінологію «засвоєння», «здобуття» знань; «формування», «розвиток» навичок і вмінь тощо. Хочемо відзначити нетривіальний та цікавий підхід до формулювання мети навчальної дисципліни «Актуальні проблеми філософії права» у Львівському ДУВС: *«поглибити й систематизувати знання слухачів ...; надати їм допомогу у вирішенні проблемних питань стосовно ...»*.

Разом з цим, варто констатувати майже повне ігнорування у навчально-методичних комплексах з дисциплін, що викладаються у ВНЗ зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, надбань компетентнісного підходу до навчання. З вивчених нами 20 робочих програм навчальних дисциплін на 2016–2017 н. р. лише у шести серед мети чи завдань вивчення дисципліни було згадано формування тих чи інших компетентностей. При цьому п. 8 розділу III Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України, передбачає «орієнтацію освітнього процесу на формування фахової, діяльнісної та особистісної компетенцій» [2], а частина друга ст. 52 Закону України «Про Національну поліцію» встановлює, що проведення конкурсу на посаду поліцейського здійснюється не з урахуванням його «знань, умінь і навичок», а «з урахуванням рівня *професійної компетентності*, особистих якостей» [3]. Як ми знаємо, компетентнісний підхід до навчання офіційно інституційовано Європейським союзом у Лісабонській програмі та Радою Європи у Рекомендаціях від 18.12.2006 № 2006/962. Нарешті, Закон України «Про вищу освіту» визначає результати навчання як «сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання...» [4]. У свою чергу, компетентність в цьому законі визначена як «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність...» [4].

Погодимося із закордонними фахівцями, які доречно акцентують, що компетентнісний підхід спрямовує освіту від орієнтації на визначені науковцями предметні знання (підхід, центрований на вчителя та дисципліни) до фокусування на реальні потреби студента (підхід, центрований на студента та середовище) [5]. Це особливо актуально для правоохоронців, складні професійні ситуації яких вимагають миттєвого синтезу знань і вмінь. Не даремно, за висновком американських дослідників, професіоналізм поліцейського передбачає, що «персонал не може бути навчений для кожної ситуації, але він має бути готовий відповісти на будь-яку подію, спираючись на власні сили, причому його реакція відповідатиме правовим, моральним та етичним вимогам» [6].

Зрозуміло, що на цьому етапі розвитку педагогіки проблематичними є процедури ідентифікації, діагностування, кількісного вимірювання та оцінювання компетентностей, але в Україні ігнорується навіть первинний етап запровадження компетентнісного підходу – орієнтація на нього цілей освіти.

Тобто, саме компетентнісний підхід до професійної підготовки здатен сприяти розвитку ефективних поліцейських, які володіють ключовими компетентностями XXI століття та усвідомлюють необхідність їх постійного вдосконалення та здатні до цього в умовах динамічних суспільних змін.

Список бібліографічних посилань

1. Wimshurst K., Ransley J. Police education and the university sector: Contrasting models from the Australian experience. *Journal of Criminal Justice Education*. 2007. Vol. 18, No. 1. P. 106–122.
2. Концепція реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України: затв. наказом МВС України від 25.11.2016 № 1252.
3. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
4. Про вищу освіту: закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.
5. Millar M., Mao Z., Moreo P. Hospitality management educators vs. the industry: A competency assessment. 2008.
6. Glenn R. W. et al. Training the 21st cent. police officer: Redefining police professionalism for the Los Angeles Police Department. Rand Corporation, 2003. P. 14.

Отримано 02.03.2017

УДК 159.9

Тетяна Олексіївна ГАЛЬЦЕВА,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРАВООХОРОНЦЯ

Розглянуто проблему самоєфективності майбутнього спеціаліста у вищому навчальному закладі та психолого-педагогічні умови становлення самоєфективності особистості. Наведено принципи психолого-педагогічної моделі розвитку навчальної само ефективности.

Входження України в освітній Європейський простір у рамках Болонського процесу висуває вимоги щодо перебудови сучасної освіти, запровадження європейських стандартів якості надання освітніх послуг,

інноваційних підходів щодо організації навчального процесу. Пріоритетним завданням вищої освіти на сьогодні є не тільки розвиток і становлення професійних якостей, компетенцій, особистісний розвиток майбутнього спеціаліста, а й формування потреби вчитися упродовж всього життя, уміння управляти власною навчальною ефективністю.

Навчальну самоефективність особистості ми розглядаємо як феномен самосвідомості, що передбачає уміння індивіда усвідомлювати життєвий смисл навчання, позитивно оцінювати зовнішні та внутрішні ресурси, визначати цілі саморозвитку, самостійно та продуктивно управляти власною навчально-пізнавальною діяльністю для досягнення особистісно-значущого результату, що сприятиме трансформації суб'єкта навчальної діяльності у суб'єкт власного розвитку.

Проблему становлення самоефективності майбутнього спеціаліста у вищому навчальному закладі досліджували М. І. Гайдар, Т. І. Васильєва, О. В. Калініна, Н. Н. Колмогорцева, Ф. А. Байбанова, В. Н. Кобець, Н. Ф. Ліпінська, І. І. Сняданко, Є. В. Диса, О. Л. Фаст та інші.

М. І. Гайдар вважає, що на етапі вузівського навчання, становлення самоефективності особистості може відбуватися як природнім, так і цілеспрямованим розвитком, завдяки створенню спеціальних психолого-педагогічних умов, серед яких він виділив:

- 1) активізацію і розвиток рефлексивних здібностей студентів;
- 2) поглиблення уявлень про власні професійно-важливі якості і можливості їх розвитку;
- 3) психолого-педагогічний вплив на професійну Я-концепцію студентів;
- 4) зміцнення реалістичної професійної самооцінки і позитивного професійного самовідношення студентів;
- 5) підвищення у студентів впевненості у собі і своєму професійному потенціалі [1, с. 11].

Серед умов становлення самоефективності в процесі навчання у вузі Т. І. Кремешна виділила:

- актуалізацію ціннісного ставлення майбутніх спеціалістів до оволодіння професійною самоефективністю;
- створення рефлексивно-оцінного середовища у навчальному закладі;
- організацію самовдосконалення майбутніх спеціалістів в контексті формування професійної самоефективності [2, с. 95]

З погляду С. М. Мусійчук у вищому навчальному закладі необхідно розвивати різні види самоефективностей (навчальну, комунікативну, професійну) в процесі вивчення фахових та не фахових дисциплін згідно навчального плану за допомогою методів бесіди, мозкової атаки, роботи фокус-груп, ситуаційно-рольових ігор, тренінгів, вправ тощо [3].

На нашу думку, у вищому навчальному закладі необхідно створити психолого-педагогічну модель для розвитку навчальної самоефективності майбутніх правоохоронців. Головними принципами організації професійної підготовки у вищому навчальному закладі мають бути:

- *принцип гуманізації та психологізації* – включає побудову навчання на гуманістичних засадах, що сприяє підвищенню психологічної культури учасників навчального процесу;

- *принцип цілеспрямованості та самодетермінації* – спрямовує процес навчання на самомотивацію та свідоме прийняття навчальних цілей;

- *принцип соціальної активності та взаємодії* – спрямовує процес професійного підготовки на самовдосконалення суб'єкта навчання, вироблення ним активної соціальної позиції та готовності до ефективної взаємодії;

- *принцип неперервності та варіативності* – полягає в організації навчання різновікових категорій споживачів освітніх послуг з різними освітніми інтересами та потребами, сприяє формуванню готовності вчитися протягом всього життя;

- *принцип свободи вибору* – створює широкі можливості для вільного вибору змісту, форм та методів навчання;

- *принцип інтенції студента на вибір руху траєкторій в освітньому просторі* – створює умови для самовизначення, саморозвитку, самореалізації та самоздійснення суб'єкта у процесі професійної підготовки.

Серед психолого-педагогічних умов, що впливатимуть на розвиток навчальної самоефективності правоохоронців ми виділяємо:

- створення інноваційно-рефлексивного середовища, що сприятиме активності учасників навчального процесу та розвитку їх рефлексивних здібностей;

- надання права на ризик та помилку, що сприятиме підвищенню впевненості та зняттю відчуття страху у ситуації невизначеності;

- суб'єкт – суб'єктні відносини та толерантне ставлення до будь-якої думки учасників навчального процесу;

- різноманітність навчальних технологій та методів навчання;

- перетворення особистісного потенціалу в ресурси власної освіти;

- розширення можливостей для самореалізації та самоздійснення особистості.

Становлення навчальної самоефективності правоохоронця у навчальному процесі має відбуватися через формування у студентів якостей суб'єкта власного розвитку, серед яких:

1. Впевненості у навчальних здібностях (компетентностях), вміння орієнтуватися в різних освітніх напрямках та використовувати можливості освітнього простору для рішення навчальних задач.

2. Переважання внутрішніх мотивів навчальної діяльності (самодетермінації, саморозвитку, самовдосконалення, самозміни, саморуку та ін) над зовнішніми.

3. Вміння застосовувати різні навчальні стратегії та засоби рішення навчальних задач.

4. Високий рівень розвитку рефлексії власних навчальних дій, особистісних змін, міжособистісної взаємодії.

5. Здатність до визначення задач власного розвитку, готовність проектувати в умовах неперервної освіти траєкторію саморуку, самозмінення, самовдосконалення.

Вважаємо, що на всіх заняттях з дисциплін навчального плану підготовки фахівця має відбуватися процес розвитку навчальної самоефективності студентів під керівництвом викладачів, які повинні володіти психологічними інструментами впливу на особистість майбутніх правоохоронців.

Список бібліографічних посилань

1. Гайдар М. И. Развитие личностной самоэффективности студентов-психологов на этапе вузовского обучения: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Воронеж, 2008. 260 с.

2. Кремешна Т. І. Формування професійної самоефективності майбутніх учителів музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2008. 18 с.

3. Мусійчук С.М. Концептуальна модель формування самоефективності майбутніх лікарів ветеринарної медицини у процесі професійної підготовки. *Теорія та методика управління освітою*. 2010. № 10. 11 с. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/25.pdf (дата звернення: 19.02.2017)

Отримано 20.02.2017

УДК 159.9:351.74

Ігор Володимирович КЛИМЕНКО,

начальник Департаменту кадрового забезпечення

Національної поліції України (м. Київ),

кандидат психологічних наук

СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ТА САМОРОЗВИТКУ КУРСАНТІВ-ПРАВООХОРОНЦІВ

Доведено актуальність впровадження та використання в освітньому процесі ВНЗ МВС нових досягнень у галузі практичної психології, зокрема створення системи спеціалізованої психологічної підтримки і допомоги особистості. Розвиток особистості і специфіка професійної діяльності детермінують складові психологічного супроводу – його цілі, завдання, функції, етапи, аспекти, технології і засоби здійснення.

Існуючий розрив між вимогами суспільства до особистості й професіоналізму сучасного працівника поліції, які носять переважно компетентнісний характер, і можливостями системи професійної підготовки, яка за інерцією все ще перебуває під впливом уніфікованої радянської системи підготовки фахівців з притаманними їй рисами (дисциплінарна модель зі спрямованістю на трансляцію знань), актуалізує необхідність удосконалення процесу підготовки правоохоронців у ВНЗ, у тому числі за рахунок підвищення їх психологічної компетенції, за рахунок формування у курсантів у процесі навчання психологічної готовності до професійної діяльності; робить актуальним впровадження та використання в освітньому процесі нових досягнень у галузі практичної психології, зокрема створення системи спеціалізованої психологічної підтримки і допомоги особистості. Система психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі виникає як відповідь на потребу наблизити результати освітнього процесу до вимог сучасних правоохоронних практик [1].

Психологічний супровід навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі МВС виступає специфічним видом діяльності, який має атрибутивні ознаки діяльнісного опосередкування особистісного розвитку. Тільки виходячи із сутності особистості і діяльності можна прогнозувати професійне зростання майбутнього фахівця. У цьому є непересічне значення врахування складових психологічного супроводу – його цілей, завдань, функцій, етапів, аспектів, технологій і засобів здійснення [1].

С. Л. Рубінштейн висунув методологічний принцип, який детермінує розвиток особистості в діяльності. Спосіб реалізації особистістю себе в суспільстві, професійній діяльності, колективі проявляється в вибудовуванні основних життєвих відносин. Ці відносини регулюють те, як людина виявляє себе в кожній зі своїх діяльностей, в кожній задачі, в своїх вчинках і поведінці, що в свою чергу обумовлює рух і розвиток особистості.

Психологічний супровід має на меті не просто зміцнення або вдосконалення, а розвиток і саморозвиток професіонала. В основі методу психологічного супроводу лежить особистісно-проблемний підхід, що спирається на внутрішній потенціал кожної конкретної людини, а також на володіння методами вирішення найбільш типових проблем, з якими стикається людина в процесі професійного розвитку. У професійній освіті особистісно-проблемний підхід пов'язаний з особистісно орієнтованим напрямком, де необхідним фактором стає професійний розвиток курсантів в процесі організації взаємодії всіх суб'єктів навчання з урахуванням їх попереднього досвіду. Стрижнем

особистісно орієнтованої професійної освіти є професійне становлення – розвиток особистості в процесі професійного навчання, освоєння професії і виконання професійної діяльності [4].

На початкових етапах професійної освіти джерелом професійного розвитку виступає рівень особистісного розвитку. На наступних стадіях професійного становлення співвідношення особистісного та професійного розвитку набуває характеру динамічної нерівноважної цілісності. Об'єктами професійного становлення особистості майбутнього офіцера є його інтегральні характеристики: професійна спрямованість, компетентність, професійно важливі якості та психофізіологічні властивості. Мета особистісно орієнтованої професійної освіти – розвиток цих характеристик. Важливе значення в реалізації особистісно орієнтованої професійної освіти належить професійній поліцейській освіті, інтегральною складовою якої є професійна самосвідомість. У процесі її становлення відбувається психологічна перебудова особистості курсанта від професійного самовизначення до самореалізації в навчально-професійній діяльності.

Виходячи із сутності особистісно орієнтованої професійної освіти, основним змістом психолого-педагогічного супроводу курсантів виступає визнання права суб'єкта освіти самому приймати рішення про шляхи свого професійного становлення і нести відповідальність за їх наслідки. Супровід зводиться до створення умов для повноцінного професійного становлення особистості, надання своєчасної допомоги і підтримки, а при необхідності – здійснення корекції професійного розвитку.

Саморозвиток позитивно наповнює майбутнє змістом, структурує його, робить людину суб'єктом власного становлення. Налагоджена ж позитивно самореалізація не тільки наповнює майбутнє змістом, структурує і формує його реально дієвим фактором розвитку, а й об'єктивно активізує теперішнє [2].

Професійний саморозвиток – це процес оволодіння професією, який визначається (детермінується) самим суб'єктом професійної діяльності. При цьому ступінь самодетермінації професійного розвитку людини залежить від міри переходу її в суб'єктну позицію і, як наслідок, від рівня сформованості у неї суб'єктних властивостей. До даних властивостей відноситься цілеспрямованість в житті і професії, автономність (відносна незалежність від зовнішніх обставин), активність як прояв навмисності, ініціатива і інтенсивність діяльності, самостійність і відповідальність за наслідки вчинюваних дій, індивідуальний стиль діяльності як форма подолання нормативів у роботі і творчість в професії.

Т. Л. Журавльова [3] під елементами структури професійного саморозвитку курсантів розуміє змістовне, організаційне і методичне

спрямування, а в якості критеріїв рівнів професійного саморозвитку розглядає: змістовно-мотиваційний, організаційно-діяльнісний і психотехнічний. При цьому основу змістовно-мотиваційного критерію становить цілепокладання і зміст професійного саморозвитку, ступінь його відповідності вимогам професійної діяльності, професійна спрямованість і мотивація; організаційно-діялісного критерію – організація, планування, цілеспрямованість, емоційно-вольова насиченість; психотехнічного критерію – володіння прийомами саморегуляції, методами самовиховання, вміння застосовувати і використовувати їх в повсякденній навчальній та службовій діяльності.

Оскільки процес професіоналізації майбутніх працівників правоохоронних органів починається в період навчання їх у виші, остільки способи організації їх професійної підготовки виступають в якості основних організованих зовнішніх факторів, що обумовлюють професійний розвиток і саморозвиток фахівців.

Список бібліографічних посилань

1. Євдокімова О. О. Зміст та форми психологічної підтримки особистісно-професійного розвитку курсантів ОВС. *Вісник Харківського національного університету. Сер.: Психологія*. 2012. № 1009. С. 196–200.
2. Деркач А. А., Селезнєва Е. В. Акмеология в вопросах и ответах: учеб. пособие. М.: Изд-во МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2007. 248 с.
3. Журавлева Т. Л. Активизация профессионального саморазвития слушателей в вузах МВД России: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. М., 1998. 237 с.
4. Макусева Т. Г. Модель индивидуально-ориентированного обучения. *Вестник Казанского технологического университета*. 2012. Т. 15, № 12. С. 328.

Отримано 28.02.2017

УДК 371.2:355.233

Олександр Васильович КОБА,

*старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін
та фізичної підготовки факультету № 2 – підготовки фахівців
для Національної гвардії України навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат педагогічних наук*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Розглянуто організаційно-педагогічні проблеми та шляхи вдосконалення практичних занять з курсантами в процесі вивчення тактико-спеціальних дисциплін.

За лекцією у вищих навчальних закладах, поряд з семінарськими заняттями, широко використовуються практичні і групові заняття, що

проводяться в різній формі у відповідності зі специфічними особливостями викладання тактико-спеціальних дисциплін.

Терміну «практичні заняття» нерідко надають дуже широке тлумачення, розуміючи під ним всі заняття, що проводяться під керівництвом викладача і спрямовані на поглиблення науково-теоретичних знань і оволодіння певними методами роботи та навичками тій або іншій тактико спеціальної-дисципліни у відповідності навчального плану. Майже половину занять з тактико-спеціальних дисциплін, складають практичні і групові заняття. Різні форми практичних занять є самою ємною частиною навчального навантаження у вищих навчальних закладах [2].

Тактико-спеціальні дисципліни в цілому спрямовані на набуття майбутніми офіцерами навичок застосування на практиці теоретичних знань, правильного оцінювання конкретних ситуацій з наступним прийняттям рішень та їх реалізацію у звичайних та критичних ситуаціях. Залежно від розвитку озброєння й військової техніки, організації підрозділу, характеру й способів виконання службових завдань змінюються й ускладнюються завдання, розв'язувані в ході вивчення тактико-спеціальних дисциплін [1].

Залежно від рівнів професійної підготовки курсантів, мети заняття й інших факторів використовуються різні методи навчання. Так, для набуття теоретичних знань застосовуються лекційний метод, розповідь (пояснення), бесіда, показ (демонстрація) і самостійне вивчення навчального матеріалу; для формування вмінь і навичок – вправи (тренування) і практична робота. Під час навчання у складі відділення й взводу нами застосовується кілька методів у поєднанні один з одним: на тактико-стройових заняттях – вправа (тренування), пояснення, показ (демонстрація); на тактичних заняттях, бойових стрільбах і комплексних тактичних заняттях – практична робота, вправа (тренування); на розборах – пояснення й показ (демонстрація) [4].

Вони дають значний позитивний ефект, якщо на них панує атмосфера доброзичливості і взаємної довіри, якщо курсанти знаходяться в стані розкритості, запитують те, що їм неясно, відкрито діляться з викладачем і товаришами своїми міркуваннями. Педагогічний досвід показує, що не можна на практичних заняттях обмежуватися виробленням тільки практичних навичок і умінь вирішення завдань, побудови графіків, оформлення схем і т. д. Курсанти та слухачі повинні завжди бачити провідну ідею курсу і її зв'язок з майбутньою практичною професійною діяльністю. Мета занять повинна бути зрозуміла не тільки викладачеві, ай курсантові. Це надає навчальній роботі життєвий характер, стверджує необхідність оволодіння досвідом професійної діяльності, пов'язує їх з практикою життя. У таких умовах обов'язок

викладача полягає в тому, щоб більше показувати курсантам практичну значимість провідних наукових ідей і принципових основоположних наукових концепцій і положень. Основний недолік практичних занять часто полягає в тому, що набір вирішуваних на них завдань складається майже виключно з найпростіших прикладів.

Викладач повинен проводити заняття так, щоб на всій його довжині курсанти були зайняті напруженою творчою роботою, пошуками правильних і точних рішень, кожен повинен отримати можливість «розкритися», проявити свої здібності. Тому при плануванні заняття і розробці індивідуальних завдань викладача важливо враховувати підготовку і інтереси кожного курсанта. Педагог в цьому випадку виступає в ролі консультанта, здатного вчасно надати педагогічно виправдану допомогу, не пригнічуючи самостійності і ініціативи курсанта, при такій організації проведення практичного заняття в аудиторії не виникає думки про те, що можливість його вичерпані. Основним завданням будь-якого педагога на кожному практичному занятті, поряд з навчанням свого предмета (дисципліни), є навчити курсанта думати. Саме тут у викладача є багато можливостей проявити свій педагогічний талант. Особливе місце серед практичних занять відводиться так званим групових занять, на яких вивчають різні зразки техніки, озброєння, умови і правила її експлуатації, практичного використання. Для успішного досягнення навчальних цілей подібних занять при їх організації повинні виконуватися наступні основні вимоги: відповідність дій курсантів раніше вивченим на лекційних та семінарських заняттях методикам і методам; максимальне наближення дій учнів до реальних, відповідним майбутнім функціональними обов'язками; поетапне формування умінь і навичок, рух від знань до умінь і навичок, від простого до складного; використання при роботі на тренажерах або діючої техніці фактичних документів, технологічних карт, схемат; вироблення індивідуальних і колективних умінь і навичок [3].

Розкриємо детальніше сутність, призначення, особливості, порядок підготовки і проведення в військовому вузі подібного виду практичних занять. Підготовка викладача до практичного заняття на техніці і озброєнні починається з вивчення вихідних документів по організації навчального процесу на кафедрі.

Список бібліографічних посилань

1. Енциклопедія освіти/голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Коба О. В., Павлов М. Т. Організаційно-педагогічні особливості тактико-спеціальних дисциплін як складової формування професійної компетентності майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України. *Наук. зб. Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. 2014. Вип. 77, ч. 2. С. 163–167.

3. Євсюков О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2007. 18 с.

4. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека. М.: Изд-во УРАО, 2002. 160 с.

5. Хуторской А. В. Современная дидактика: учеб. для вузов. СПб.: Питер, 2001. 544 с.

Отримано 28.02.2017

УДК 355.233:006

Андрій Миколайович ЗЕЛЬНИЦЬКИЙ,

*провідний науковий співробітник науково-дослідного управління проблем
розвитку військової освіти та науки центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського (м. Київ),
кандидат педагогічних наук, професор*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГАРАНТУВАННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

*Розглянуто психолого-педагогічні та технологічні аспекти забезпечення і
гарантування якості освіти та освітньої діяльності при підготовці
майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах на основі
проведення дефінітивного аналізу цих та інших близьких за змістом понять
та їх адаптації до особливостей функціонування сфери вищої військової
освіти.*

Військова освіта є специфічною складовою загальнодержавної системи освіти і має відповідати сучасним вимогам щодо забезпечення якості як головного сенсу освіти. З неї розпочинається зміцнення обороноздатності держави, відтворення і нарощування кадрового потенціалу Збройних Сил України, де провідна роль належить офіцерським кадрам.

Професія офіцера – це необхідний в соціальному відношенні особливий рід службової діяльності, який вимагає певного рівня підготовки щодо виконання офіцером визначених службово-бойових функцій на посаді за призначенням в умовах мирного та воєнного часу.

Професію офіцера, на основі відмінностей в суб'єктах, об'єктах і предметах професійної діяльності, можна класифікувати за такими типами: «людина-людина», де суб'єктами взаємодії та впливу є начальники, підлеглі та колеги: особистість військовослужбовця, мікрогрупа, (екіпаж, розрахунок) мала група (військовий підрозділ);

«людина-техніка», де об'єктами і предметами професійної діяльності є: озброєння та військова техніка (далі – ОВТ), апарати, установки, технічні системи, матеріали; «людина – знакова система», де предметами професійної діяльності є: схеми, цифри, умовні позначки, формули, слова, шифри, коди, таблиці тощо.

Професія офіцера характеризується як:

- поліфункціональна – за кількістю покладених на офіцера різноманітних функціональних обов'язків;
- вербальна – за засобами впливу на особовий склад в умовах безпосереднього та опосередкованого зв'язку з ним;
- індивідуальна – за формою організації;
- самостійна – за способами діяльності – без сторонньої допомоги, дріб'язкової опіки з боку керівництва (у межах виконання завдань);
- полікомунікативна – за обсягом службово-інформаційних зв'язків з періодично змінним колом осіб;
- розумова – за співвідношенням розумового і фізичного навантаження;
- творча – в межах виконання завдань не піддається повною мірою алгоритмічному опису;
- динамічна – за змінними умовами професійної діяльності;
- стресогенна – за особливими умовами виконання службових обов'язків, що пов'язані з впливом стресогенних факторів середовища і діяльності;
- морально відповідальна за здоров'я і життя особового складу, збереження матеріальних цінностей [1, с. 76].

Наведена характеристика професії офіцера висуває певні вимоги до якості військової освіти. Поняття «якість військової освіти» є похідною від поняття «якість вищої освіти» – як рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти [2] – і характеризується багатовимірністю – економічно-фінансовою, соціально-політичною, світоглядною і не тотожне поняттю «якість підготовки військових фахівців». Останнє – лише її частка, своєрідна внутрішня складова, що більшою мірою віддзеркалює хід і результати навчально-виховного процесу у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ). Зовнішня ж складова стосується більш глобального поняття – «гарантування якості військової освіти», що за своєю суттю відмінне від поняття «забезпечення якості військової освіти», і несе в собі націленість на досягнення тими, хто навчається, визначеного кінцевого результату освіти. Відтак, постає питання про необхідність розроблення відповідної політики гарантування якості. Останнє можна тлумачити як розробленість концептуальних засад скоординованої діяльності органів

законодавчої, виконавчої влади і системи військової освіти стосовно створення і регуляції необхідних умов для виконання ВВНЗ державного замовлення на підготовку військових фахівців з визначеним рівнем сформованості компетентностей відповідно до прийнятих державою стандартів освіти. Тоді, за умови реалізації подібної політики, поняття «гарантування якості військової освіти» можна розуміти як поруку ВВНЗ щодо виконання державного замовлення (відповідно до прийнятих державою стандартів освіти та відповідних професійних стандартів) на підготовку військових фахівців зі ступенем сформованості визначених компетентностей у кожного з них не менш встановленого мінімального рівня [3, с. 24]. Ключовим поняттям тут є компетентність. Поняття «компетентність» у Законі України «Про вищу освіту» визначається як динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [2].

Компетентність військового фахівця, у свою чергу, можна розглядати як інтегральний показник якості його підготовки, що характеризується ступенем здатності і готовності до постійного самовдосконалення, застосування сформованих знань, умінь, навичок, особистих якостей і ціннісних орієнтацій при виконанні службово-бойових функцій у звичайних та екстремальних умовах на посаді за призначенням [4, с. 27]. Тут слід звернути увагу, що не результати академічних знань визначають компетентність, а здатність їх застосовувати.

Впровадження компетентного підходу в систему підготовки військових фахівців передбачає досягнення ними кінцевого результату навчально-виховного процесу – сформованості визначених освітніми стандартами окремих компетентностей, а саме: соціально-особистісних (морально-етичні, індивідуально-психологічні, самовдосконалення); загальнонаукових (базові знання з гуманітарної та соціально-економічної, математичної та природничо-наукової підготовки); загально-професійних (організаційно-управлінські, правові, тактичні, виховної роботи, інформаційно-комунікативні, несення чергової служби); спеціалізовано-професійних (тактико-спеціальні, військово-технічні, методичні).

Мінімальний рівень сформованості зазначених компетентностей може, наприклад, сягати 60 % – 70 %. Це – 0,6–0,7 від еталонного показника – 1,0, що відповідає оцінці «5». Цілком зрозуміло, що подібний підхід має ґрунтуватися на відповідній системі критеріїв і адекватному їй апараті кількісного оцінювання, що цілком можливо із застосуванням принципів педагогічної кваліметрії.

Список бібліографічних посилань

1. Моніторинг якості підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів Збройних Сил України: наук.-метод. посіб./А. М. Алімпієв, І. В. Толок, М. І. Литвиненко та ін.; під заг. ред. І. В. Толока. Харків: ХНУПС, 2017. 244 с.
 2. Про вищу освіту: закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 26.02.2017).
 3. Зельницький А.М. Вища військова освіта – проблема гарантування якості. *Вісник Національної академії оборони України*. 2012. № 1 (26). С. 23–25.
 4. Зельницький А. М., Удовенко П. І., Серветник Р. М. Компетентнісна модель випускника ВВНЗ – складова системи підготовки військових фахівців. *Вісник Національної академії оборони України*. 2009. № 3 (11). С. 21–26.
- Отримано 27.02.2017*

УДК 159.92

Станіслав Олександрович ЛАРІОНОВ,

*доцент кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3027-8535>*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС

Проаналізовано результати емпіричного дослідження особистості курсантів ВНЗ МВС України з різними рівнями навчальної успішності. Побудовано дискримінантні функції, які описують особистісні предиктори різних рівнів навчальної успішності курсантів-юнаків і дівчат.

Питання особистісної детермінації навчальної успішності курсантів ВНЗ МВС під час навчання у відомчих вищих навчальних закладах є актуальним з деяких точок зору. По-перше – це зв'язок між якістю відбору кандидатів на навчання у ВНЗ МВС та ефективністю подальшого проходження служби ними в умовах специфічного вищого навчального закладу. По-друге – це ефективність витрачання бюджетних коштів, які «йдуть за курсантом». По-третє – це питання зв'язку між особистістю (курсант), навчальним закладом (освітньо-службове середовище) та замовником (самостійне несення служби випускниками ВНЗ МВС України).

Методика дослідження. Вибірку дослідження склали 84 курсанта 4-го курсу ХНУВС, які протягом 2011–2014 років випуску, які

навчалися за напрямом підготовки «Психологія», з них 61 дівчина (72,6 %) та 23 юнака (27,4 %), віком 21–22 років.

Підставами для розподілу на групи стала навчальна успішність курсантів: реальна (академічна) та потенціальна (думка викладачів про можливість курсанта). Шляхом експертної оцінки викладачами профільної кафедри психології та педагогіки вибірка була розподілена на: недостатньо успішних (26,2 %), достатньо успішних (51,2 %) та високо успішних курсантів (22,6 %).

У таблиці 1 показаний розподіл виділених груп за статтю.

Таблиця 1

Розподіл курсантів різного рівня навчальної успішності за статтю (%)

	Жінки	Чоловіки	φ	p
Недостатньо успішні	19,7 (12)	43,5 (10)	2,13	0,05
Достатньо успішні	54,1 (33)	43,5 (10)	0,87	-
Високо успішні	13,8 (16)	5,2 (3)	1,37	-

Для вивчення особистісних особливостей курсантів були використані різнопланові психодіагностичні методики, спрямовані на виявлення:

а) характерологічних особливостей (тест Г. Шмішека, Патодіагностичний тест Ямпольського-Мельникова);

б) особистісних особливостей і рис (тест 16-pf Р. Б. Кеттелла, опитувальник FPI);

в) стилів міжособистісної взаємодії (опитувальник ДМО Л. М. Собчик);

г) мотиваційних особливостей (опитувальник В. Є. Мільмана).

Обговорення результатів. Враховуючи велику кількість показників (загалом 73 шкали), у порівняльних таблицях залишені тільки ті, за якими виявлено статистично значимі відмінності між групами (таблиця 2).

З таблиці видно, що вищі рівні навчальної успішності у дівчат-курсантів пов'язані з демонстрацією ними більших показників особистісних рис та мотивації, загостренням піків у особистісних профілях.

Загалом у дівчат видно біля двадцяти особистісних проявів, які відрізняються «наскрізь» між групами. Так, «зростають» показники: гіпертимної, застрягаючої, демонстративної акцентуацій; загальної активності, невротизму, психотизму та ін. В свою чергу, «зменшуються» показники: дистимічної та екзальтованої акцентуацій, совісності, напруженості та ін. Це означає, що ступінь особистісної детермінованості навчальної успішності у групах дівчат – висока.

Таблиця 2

Найбільш виражені показники у групах дівчат

Сфери	Рівень навчальної успішності		
	Недостатній	Достатній	Високий
Характерологічна	Переважання емотивної, екзальтованої та демонстративної акцентуацій	Переважання емотивної, екзальтованої та демонстративної акцентуацій	Переважання емотивної, застрягаючої та демонстративної акцентуацій
Особистісних рис	Переважання жіночості, естетичної вразливості, чутливості. Сплющений профіль 16 pf	Переважання жіночості, естетичної вразливості, товариськості, сміливості	Переважання загальної активності, товариськості, емоційної стійкості, сміливості, розгальмованості
Міжособистісні стилі	Авторитарний, дружелюбний	Дружелюбний, егоїстичний, авторитарний	Авторитарний
Мотивація	Сплющений профіль, незначно домінують мотиви спілкування і загальної активності	Імпульсивний профіль з переважанням мотивів комфорту, спілкування і статусу	Імпульсивний профіль з переважанням мотивів комфорту, спілкування та загальної активності

Була здійснена спроба побудови дискримінаційного рівняння, яке пояснює розподіл досліджуваних по групах за рівнем навчальної успішності на основі зазначених предикторів. Виявилось, що таких предикторів – вісім, за їх участі рівняння описує 83,9 % дисперсії показників.

Виглядає воно наступним чином:

навчальна успішність (дівчата) = 22,08 – екзальтований*1,03 + естетична вразливість*1,32 + фактор А*0,98 + фактор L*2,16 + фактор Q3*0,77 + агресивний*2,10 + підозрілий*1,99 – дратівливість*1,24.

Таким чином, чинниками високого рівня навчальної успішності у групі дівчат є:

1. Товарииськість, орієнтованість на взаємодію при збереженні і відстоюванні «особистісних кордонів» (самостійність і незалежність, наявність власної точки зору, готовність її відстоювати).

2. «Зрілість поведінки», готовність і вміння придушувати надмірні емоційні та поведінкові прояви, терплячість, стійкість і самоконтроль.

У групах хлопців отримано наступні результати (таблиця 3).

Таблиця 3

Найбільш виражені показники у групах хлопців

Сфери	Рівень навчальної успішності		
	<i>Недостатній</i>	<i>Достатній</i>	<i>Високий</i>
Характерологічна	Переважання застрягаючої, демонстративної та екзальтованої акцентуацій	Переважання демонстративної, застрягаючої та екзальтованої акцентуацій	Переважання емотивної, демонстративної та педантичної акцентуацій
Особистісних рис	Переважання розгальмованості, товарищескості, сміливості	Переважання емоційної зрілості, товарищескості, сміливості, дипломатичності	Переважання емоційної зрілості, домінантності, розгальмованості, напруженості
Міжособистісні стилі	Авторитарний	Авторитарний та дружелюбний	Авторитарний та дружелюбний
Мотивація	Регресивний тип профілю з переважанням споживацьких мотивів	Імпульсивний тип профілю з переважанням мотивів спілкування, комфорту та соціальної корисності	Регресивний тип профілю з переважанням споживацьких мотивів

У групах хлопців спостерігається дещо інша ситуація з точки зору середніх показників досліджуваних якостей і особливостей. У них найбільше відмінностей – між полярними групами та групою з достатнім рівнем навчальної успішності. Найбільш «позитивні» результати – також у групі з достатнім рівнем навчальної успішності, результати крайніх груп важко проінтерпретувати позитивно щодо прийнятих критеріїв прогнозу успішності службової діяльності поліцейських.

Досить мала кількість показників відрізняється одночасно при порівнянні між трьома групами. Так, «зростають» показники:

педантичної акцентуації; сором'язливості; почуття провини та напруженості. Натомість «знижуються» показники: гіпертимного та дистимічного типів акцентуацій; естетичної вразливості. Це дає підстави вважати, що як низька так і висока навчальна успішність у хлопців – результат скоріше «відхилень» від поведінкової норми.

Як і у групах дівчат, була здійснена спроба побудови дискримінаційного рівняння, яке пояснює розподіл досліджуваних по групах за рівнем навчальної успішності на основі зазначених предикторів. Виявилось, що таких предикторів – три (екзальтована акцентуація, фактор С, фактор Q4), за їх участі рівняння описує лише 26,4 % дисперсії показників.

Враховуючи вище викладені міркування, зосередимось на пошуку причин достатньої навчальної успішності у хлопців-курсантів. В такому випадку рівняння включає сім предикторів, і виглядає наступним чином:

навчальна успішність (хлопці) = $54,85 + 1,09 \cdot \text{демонстративний} + 6,34 \cdot \text{екзальтований} + 2,07 \cdot \text{психотизм} + 3,31 \cdot \text{розгальмованість} + 2,04 \cdot \text{фактор С} + 2,48 \cdot \text{фактор Q3} - 4,79 \cdot \text{психічна невірноваженість}$

Таким чином, чинниками достатнього рівня навчальної успішності у групі хлопців є:

1. Готовність і вміння позиціонувати себе як особистість, підкреслювати власну індивідуальність у поведінці та поглядах, «не бути таким як усі».

2. «Зрілість поведінки», як і у групі дівчат. Сформований самоконтроль.

Отримано 06.03.2017

УДК 37.015.324.2

Ірина Сергіївна ЛОПАТИНСЬКА,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

з проблемних питань правоохоронної діяльності

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг),

кандидат педагогічних наук

УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Проаналізовано та визначено поняття соціально-психологічної адаптації, наголошено на необхідності створення соціально – психологічних умов та виокремлено їх, безпосередньо, для ефективного процесу адаптації

курсантів першого курсу до навчання у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами системи МВС України.

Процес адаптації індивіда до навколишнього середовища це пристосування до життя і діяльності, яке компенсує особистості недостатність стереотипів у нових умовах. Під час адаптації відбувається прискорення ефективного функціонування особистості у нових незвичних для неї обставинах. Соціально-психологічна адаптація є певною послідовністю психологічних реакцій на об'єктивну ситуацію, які виявляються в поведінці, спрямованій на розв'язання специфічного завдання [3]. Надзвичайно складним завданням є визначення умов успішності соціальної адаптації, оскільки адаптованість виявляється не лише в об'єктивно діагностованій ситуації рівноваги, суб'єктивному відчутті задоволеності соціальною ситуацією, а й передбачає відсутність негативних емоційно-поведінкових та особистісних наслідків у майбутньому та особистісний розвиток.

Вивчаючи дослідження (Ж. Піаже, Е. Аронсона, К. Левіна, Л. Росса, Р. Нібетта, Р. Лазаруса, С. Гобфолла), які ґрунтувалися на розумінні поведінки як функції особистості, на підставі аналізу індивідуальних особливостей стратегій адаптації до зміни ситуації, визнавали важливість соціального контексту як потужного стимулятора або засобу обмеження поведінки. Ми взяли за основу напрацювання вчених для виокремлення умови ефективності соціально- психологічної адаптації до курсантського життя та соціального самопочуття курсанта, ми впевнені, що чим важче і довше проходив процес адаптації, тим нижче соціальне самопочуття курсантів.

До першої групи умов ми віднесли умови, що відображають особливості організації соціальної взаємодії у навчально-виховному процесі ВНЗ зі специфічними умовами навчання. Соціально-психологічний аспект адаптації першокурсника забезпечує адекватну побудову мікросоціальної взаємодії, у тому числі, професійного досягнення соціально значущих цілей. Цей аспект є сполучною ланкою між адаптацією індивіда та здатністю виступати в якості регулювання рівня адаптаційної напруги. Соціально-психологічна адаптація розглядається як процес організації соціальної взаємодії, що сприяє найбільш повній реалізації особистісного потенціалу. Особистісний потенціал являє собою сукупність особистісного ресурсу і рівня розвитку самопізнання, що забезпечують процес саморегуляції та самореалізації у змінених умовах існування.

До другої групи умов віднесемо умови, що відбивають специфіку соціального контексту стратегії соціально-психологічної адаптації. Важливими чинниками цієї групи умов є інтелект (особливо соціальний), его-ідентичність, самоефективність, самоактуалізація та відчуття

когерентності. Ці індивідуально-психологічні властивості визначають потенційну адаптивність людини як здатність незалежно від об'єктивної складності ситуації та суб'єктивного оцінювання її значущості мобілізувати власні ресурси, адекватно моделювати оптимальні поведінкові стратегії і гнучко реагувати на можливі зміни ситуації.

До третьої групи умов, належать умови, що пов'язані з суб'єктивною інтерпретацією. Необхідно розглядати поведінку не крізь призму особистісних рис, а шляхом аналізу когнітивної компетентності, стратегій опрацювання інформації, цілей, суб'єктивних очікувань та поведінкових стратегій, сформованих у процесі набуття соціального досвіду. Принцип суб'єктивної інтерпретації стверджує важливість індивідуального досвіду, когнітивних стратегій для інтерпретації значущості ситуації та необхідних зусиль і способів адаптації.

Водночас, умови ефективності соціально-психологічної адаптації залежать від кількості можливих варіантів адаптивних стратегій, навичок їхнього застосування, креативності в процесі зіставлення доцільності тих чи інших поведінкових програм, гнучкості в разі потреби змін. Адаптивність як індивідуальна властивість і характеристика є тією буферною зоною, що сприятиме успішності соціальної адаптації, самореалізації та саморозвитку.

Отже, своєчасна оцінка цілого комплексу індивідуальних особливостей курсанта і видача відповідних рекомендацій відіграють важливу роль у системі освіти. Між особистісними особливостями і особливостями адаптації існує певний зв'язок. Певні аспекти цього зв'язку, а також зміни актуального психічного стану в процесі адаптації можуть оцінюватися за допомогою психодіагностичних методик: оцінки рівня тривожності, успішності в діяльності, нервово-емоційної напруженості та ін.

Вимоги до психічної адаптації можна поставити в залежність від тенденції до виникнення або посилення стресу в професійних ситуаціях. Чинниками цього можуть бути: недостатність інформації, необхідної для прийняття рішень, її суперечливість; кількісне чи якісне перевантаження, суперечливі чи невизначені вимоги, невідповідність діяльності, що виконується, рівню домагань; критичні обставини і ризик прийняття рішень.

Високі вимоги до адаптивних механізмів ведуть до порушення регуляторних функцій (при невідповідності вимог і можливостей, що зумовлює конфлікт, викликаний необхідністю вибору між двома адаптаційними стратегіями: збереження психічного і фізіологічного гомеостазу за рахунок відмови від досягнення значущих результатів або досягнення значущих результатів ціною наростання психічної напруженості і психофізіологічних зрушень). У разі такого конфлікту

порушується адекватність адаптаційного процесу і зростає виразність психічного стресу.

Список бібліографічних посилань

1. Буряк В. Умови та засоби самоосвіти студентів. *Вища освіта України*. 2002. № 6. С. 18–22.
2. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: монографія. Київ: Міленіум, 2004. 265 с.
3. Розов В. И. Психологический анализ адаптивности в экстремальных условиях: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ, 1993. 20 с.

Отримано 24.02.2017

УДК 159.92

Наталія Едуардівна МІЛОРАДОВА,

професор кафедри педагогіки та психології

факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0716-9736>

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ВУЗІВСЬКОГО ЕТАПУ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ПРАВООХОРОНЦІВ

Проаналізовано змістовне наповнення діагностичного, профілактичного та корекційного напрямків психологічного супроводження вузівського етапу професійного становлення правоохоронців.

Одним із пріоритетних завдань сьогодення є формування висококваліфікованої особистості, професіонала-фахівця. Поняття професіогенез відображає історичну тенденцію переходу людства від хаотичних спроб та пошуків пізнання дійсності до стійкого і кваліфікованого розвитку, до нової цивілізації, заснованої на знаннях, пов'язаної з інтенсивною фаховою спрямованістю. Іншими словами, процес особистісного розвитку і становлення професіонала від початківця до фахівця є залежним від історичного розвитку системи професій як соціального інституту, від існуючих освітніх систем, від соціально-економічних умов здійснення професійної діяльності [2]

Під психологічним супроводженням багато науковців розуміють комплекс безперервних заходів, вид психологічної допомоги на якомусь окремому проміжку життя спрямований на підтримування або поліпшення психологічного розвитку особистості людини. Психологічний супровід – це галузь і спосіб діяльності, що сприяють людині та суспільству у вирішенні широкого кола проблем, породжених життям людини у соціумі [1].

Нами розглядається психологічне супроводження вузівського етапу професійного становлення правоохоронців у профільному навчальному закладі освіти як створення належних умов для повноцінного розвитку і навчання майбутнього фахівця в конкретному освітньому середовищі. Технологія психологічного супроводу студентів у професійній освіті добре проаналізована Е. Зесром, який співвідносить вирішення завдань психологічного супроводу з етапами професійного навчання: адаптацією, інтенсифікацією та ідентифікацією.

Психологічне супроводження професійного становлення правоохоронців у вищі є цілісним процесом, спрямованим на формування: фахових знань, вмінь та практичних навичок; професійної корпоративної культури; готовності до виконання оперативно-службових завдань; особистих якостей. Для реалізації цих завдань необхідно об'єднання зусиль керівництва ВНЗ, офіцерсько-викладацького складу, курсової ланки, кураторів навчальних груп, психологів та інш.

В межах діагностичного, профілактичного та корекційного напрямків психологічного супроводження вузівського етапу професійного становлення правоохоронців необхідно звернути увагу на:

- вивчення та аналіз вихідного рівня розвитку цінностей, установок, мотивації; процесів регуляції поведінки; особливостей протікання адаптаційних процесів; особистісних якостей та здібностей майбутніх правоохоронців;

- зменшення адаптаційного навантаження і розуміння курсантами особливостей та специфіки професійно-освітнього середовища;

- особливості протікання кризи ревізії та корекції професійного вибору, сутністю якого є наявність ціннісного конфлікту як результату зміни цінностей у порівнянні з моментом вибору професії. Це може стати причиною припинення професійного розвитку в рамках вибраної професії, коли більшість курсантів переживає розчарування в професії, яку здобувають. Найчастіше це спостерігається на другому курсі навчання;

- впровадження комплексу організаційних, службових, правових, просвітницьких, соціально-економічних, виховних, психологічних та медичних заходів спрямованих на оптимізацію умов, що передбачають попередження професійних криз та руйнування системи професійної мотивації, цінностей та установок особистості правоохоронця;

- розвиток впевненість курсантів у власних силах і можливостях та подолання страху перед особистісним та професійним майбутнім;

- здійснення заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку або поведінки правоохоронців під час навчання за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу. Ця робота може проводитися як індивідуально так і з групою курсантів;

– підготовку курсантів до освоєння нової соціальної ролі, досвіду самостійного здійснення професійної діяльності після закінчення навчання у профільному вузі.

Таким чином застосування технології психологічного супроводу на етапі професійного навчання сприяє запуску механізмів допрофесійного саморозвитку, корегує процеси самореалізації та розкриває перспективи особистісного й професійного зростання правоохоронців.

Список бібліографічних посилань

1. Бадмаев Б. Ц. Методика преподавания психологии. М.: Владос, 2001. 304 с.
2. Гордієнко В. І., Коpecь Л. В. Основні проблеми дослідження професіогенезу особистості в сучасній психології. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Соціологічні науки.* 2002. Т. 20. С. 59–64.

Отримано 24.02.2017

УДК 343

Ольга Миколаївна ПАСЬКО,

доцент кафедри психології та педагогіки факультету № 3

Одеського державного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3861-2814>

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СЛІДЧОГО ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто психологічну готовність слідчого до професійної діяльності, яка складається із певних різновидів: діагностична, рефлексійна, мотиваційна, регулятивна, комунікативна, перцептивна, сугестивна готовність. Кожна із зазначених різновидів у свою чергу обумовлюються певними вміннями відповідно до посади слідчого.

Професійне становлення слідчого відбувається за умов відповідності певним вимогам, які забезпечать якісний та високий рівень готовності до виконання професійних обов'язків. Що у свою чергу, сприятиме розвитку висококваліфікованого та конкуренто спроможного працівника органів досудового розслідування.

Готовність слідчого до практичної діяльності визначається сукупністю певних вимог, яким він повинен відповідати. Для цього нами була побудована структурно-логічна модель готовності працівників органів досудового розслідування до виконання професійних обов'язків.

Психологічна готовність відповідно до розробленої нами структурно-логічної моделі готовності слідчого, складається із певних різновидів, які у свою чергу обумовлюються певними вміннями.

Діагностична готовність забезпечується наступними **вміннями**:

- передбачити наслідки певних дій або бездіяльності;
- діагностувати можливість відтворення ситуації, яка мала місце за наявності певних доказів;
- встановлення причинного зв'язку між відомими фактами за матеріалами кримінального процесу;
- визначати і прогнозувати рольові очікування до себе;
- визначати механізм утворення слідів, тобто встановити характер взаємодії об'єктів під час слідоутворення;
- переробляти інформацію та приймати рішення;
- досліджувати особистість злочинця в її розвитку (вивчення механізму виникнення злочинного умислу, дослідження суб'єктивного ставлення злочинця до вчиненого діяння);
- визначати час події за залишеними слідами;
- визначати відповідність ситуації, що викладається учасником кримінального процесу реальному та дійсному механізму події, що може бути визначений по залишених слідах, речових доказах та ін.

Рефлексійна готовність забезпечується наступними **вміннями**:

- відмовитися від власного егоїзму, з метою визначення дійсних процесів та явищ;
- поставити себе на місце підозрюваного та імітувати можливість його дій під час вчинення злочину;
- подумки відтворити хід міркувань правопорушника і відповідний результат, після вчинення злочину;
- імітувати міркування правопорушника;
- подумки «перевтілитись» в злочинця для проникнення в його задум;
- «вторгатись» в інтелектуальну діяльність співрозмовника;
- виходити за межі власного «Я»;
- «приміряти» на себе «маску» правопорушника;
- проникнути у внутрішній світ партнера по спілкуванню;
- подумки зрозуміти логіку вчинків правопорушника та ін.

Мотиваційна готовність забезпечується наступними **вміннями**:

- визначати професійну діяльність як необхідну для захисту суспільства;
- прагнути до справедливості;
- ставити собі мету та правомірними шляхами йти до її реалізації;
- самоудосконалюватись з метою підвищення рівня слідчої діяльності;
- бачити тільки позитивні сторони професійної діяльності;
- досягати успіху у професійній сфері, шляхом сумлінного ставлення до функціональних обов'язків;

– прагнути розвивати у себе професійно важливі якості й здібності та ін.

Регулятивна готовність забезпечується наступними **вміннями**:

- регулювати поведінку учасників кримінального процесу;
- коректувати у необхідному напрямку поведінку учасників кримінального процесу;
- упорядковувати дії учасників кримінального процесу, шляхом введення їх у певні рамки;
- упорядковувати дії усіх учасників кримінального процесу під час проведення слідчих (розшукових) дій;
- наставляти співрозмовника на необхідний напрямок комунікації;
- керувати та контролювати діями учасників кримінального процесу під час проведення слідчих (розшукових) дій та ін.

Комунікативна готовність забезпечується наступними **вміннями**:

- з'ясовувати достовірність показань свідка (ст. 96 КПК України);
- отримувати показання з чужих слів (ст. 97 КПК України);
- проводити допит (ст. 224 КПК України);
- швидко встановлювати психологічний контакт із співрозмовником;
- володіти технікою комунікативної поведінки;
- контролювати процес бесіди;
- тримати візуальний контакт із співрозмовником впродовж тривалого часу спілкування;
- знаходити індивідуальний підхід у спілкуванні із урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості (здібності, темперамент, характер, спрямованість);
- викривати неправдиві свідчення, виявляти правду та брехню у відповідях, встановлювати істину по справі;
- використовувати при допиті фактор раптовості, при постановці несподіваних питань;
- долати, нейтралізовувати мотив, що спонукує допитуваного давати неправдиві показання;
- на основі жестів, міміки, пози та ін. визначити відношення співрозмовника;
- «підстроюватись» до лінії бесіди співрозмовника;
- звертати увагу на обмовки допитуваного та ін.

Перцептивна готовність забезпечується наступними **вміннями**:

- слухати, чути та почути людину;
- проявляти співчуття, коли це доречно;
- шанобливо відноситись до співрозмовника;
- визначати «слабкі місця» у особи, яка допитується;
- визначати при допиті антипатію, яку відчуває допитуваний до кого-небудь зі співучасників;

- визначити тип акцентуації і створити належні умови до спілкування;

- за зовнішнім виглядом (фізичні дані, одяг, міміка, жести, хода) і поведінкою (дії, експресивні реакції, емоції) визначати дійсний намір особи та ін.

Сугестивна готовність забезпечується наступними **вміннями**:

- використовувати засоби емоційного впливу, які спрямовані на спонукання допитуваного до каяття й чистосердечного зізнання;

- використовувати прийоми логічного впливу, які полягають у пред'явленні доказів, що спростовують показання допитуваного або потребують їх деталізації, та можуть призвести до протиріч між показаннями співучасників;

- заслуговувати особистий авторитет у свідомості допитуваного, який багато в чому пов'язаний з авторитетом державної влади, яку той представляє;

- використовувати метод переконання, тобто правомірні дії на мислення, відчуття і волю, шляхом приведення доводів і пред'явлення доказів, при яких у допитуваного формується усвідомлене бажання давати правдиві свідчення в умовах збереження свободи вибору його поведінки;

- культивувати у співрозмовника передбачення «виграшу» від спілкування;

- фіксувати емоційний, мімічний, пантомімічний прояс з боку допитуваного та відповідно, гнучко варіювати тактику допиту;

- повідомити при допиті певних відомостей з метою переконання особи у неминучості розкриття даного злочину та ін.

Таким чином, нами було вперше узагальнені різновиди психологічних вмінь, відповідно до побудованої структурно-логічної моделі готовності слідчого до діяльності. Визначені відповідно до повноважень та з урахуванням функціональних обов'язків, найбільш основні вміння, які детермінують готовність працівника органів досудового розслідування до виконання професійних завдань.

У зв'язку із цим вважаємо за необхідне здійснювати підготовку майбутніх працівників органів досудового розслідування шляхом формування вище виділених нами груп умінь.

Отримано 02.03.2017

УДК 376.36:81'23

Дар'я Миколаївна СУПРУН,

доцент кафедри спеціальної психології та медицини

Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (м. Київ),

кандидат психологічних наук, доцент

ВОЛОНТЕРСЬКА ПРАКТИКА СТУДЕНТІВ- ПСИХОЛОГІВ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Проаналізовано досвід із організації волонтерської практики студентів – майбутніх психологів. Описано форми, методи та засоби організації даного виду позааудиторної роботи сучасного ВНЗ. Розкрито організаційно-методичні засади волонтерської практики як важливої складової професійної умілості. Висвітлено приклади сучасного педагогічного досвіду із взаємодії профілюючих кафедр та базових спеціальних навчальних закладів в питаннях організації різних видів волонтерської практики студентів. Розкрито сутність волонтерської практики студентів в різного типу спеціальних реабілітаційних закладів.

Реалії швидкоплинного сучасного світу вимагають професійного спрямування всіх видів навчальної та позааудиторної роботи, це викликane необхідністю врахування запитів життя. Особливої гостроти дане питання набуло в час сучасного загострення суспільно-політичної ситуації у державі. Психолог, як ніхто інший має адаптивно реагувати на ситуацію у соціумі. Варто зазначити, що в наш час виникає нагальна потреба надання консультативної допомоги особам, які постраждали в результаті виникнення кризових ситуації в окремих регіонах нашої держави.

Пропедевтична волонтерська (безвідривна) практика входить в структуру навчально-виховного процесу вищого навчального закладу і має забезпечувати подальше закріплення та поглиблення отриманих студентами теоретичних знань, набуття і вдосконалення професійних вмінь та навичок, залучення їх до практичної діяльності, вироблення основ професійного мислення, закріплення мотивації до практичної сфери діяльності. Волонтерська практика є першим етапом у сходженні майбутнього фахівця до основ професійної умілості на засадах індивідуальної роботи з клієнтами різнопрофільних корекційно-реабілітаційних центрів. Завершення проходження волонтерської практики має наблизити студента до входження в кадровий резерв реабілітаційних центрів різного спрямування.

До методичних здобутків необхідно віднести й ґрунтовну нормативну базу проведення зазначеного виду навчальної практики, яка орієнтує на усвідомлення керівниками практики та студентами сутності

головної мети волонтерської практики, визначеної як безпосередня участь студентів у реалізації основних форм діяльності практичних психологів: психодіагностичної, прогностичної, профорієнтаційної, корекційно-виховної, консультаційної, просвітницької, науково-дослідницької тощо.

Методистами із числа викладачів та наставниками із колективу відповідного закладу мають бути чітко виділені основні завдання цього виду навчальної діяльності, спрямовані на досягнення зазначеної практичної мети. Серед них, насамперед, доцільно назвати такі:

- ознайомити студентів з особливостями і принципами роботи реабілітаційних центрів.

- сформувати у студентів професійні практичні навички.

- закріпити теоретичні знання.

- сформувати вміння: надавати практичну допомогу постраждалим особам та членам їх родин; оцінювати з практичної точки зору можливість використання нормативно-правових документів для задоволення потреб клієнтів; формувати бачення перспектив розвитку корекційного потенціалу клієнта [2, с. 45].

Практична робота починається із того, що за кожною базою практики чи конкретним клієнтом закріплюються студенти-волонтери. Студенти проходять не менше ніж два види практики в корекційно-реабілітаційному закладі: загально-ознайомчу та індивідуальну. Кращий педагогічний досвід орієнтує нас на проведення трьох етапів волонтерської практики: підготовчий, основний, заключний. В межах підготовчого етапу проходить настановча конференція. На основному етапі відбувається закріплення студентів за базовими закладами, що здійснюють корекційно-реабілітаційну роботу, комплексне ознайомлення із структурою та роботою колективу, закріплення практиканта за клієнтом, складання плану індивідуальної роботи із ним. На заключному етапі педагог скеровує студента на оформлення звітної документації. Підсумки проходження практики здійснюються на звітній конференції з питань проходження волонтерської практики, яку проводить відповідна профільююча кафедра. З метою посилення відповідальності й підготовки студента до проходження наступних видів навчальної практики, кожна кафедра факультету розробила усталені форми звітності студентів про практику. До них належать: звіт студента-волонтера про проходження практики; індивідуальний щоденник волонтера; анкета базового корекційно-реабілітаційного закладу; психолого-педагогічна характеристика клієнта; відгук з базового корекційно-реабілітаційного закладу.

Особливого значення проведення волонтерської практики набуває для підвищення мотиваційного рівня опанування основами майбутньої

професії. Досвід засвідчує, що цей вид діяльності студента сприяє зростанню рівня сформованості конструктивних проєкційних, гностичних, організаторських і комунікативних умінь необхідних для їх майбутнього фахового становлення. Цьому сприяє вся атмосфера спеціального корекційно- реабілітаційного закладу. Студенти поступово долучаються до всіх сфер життя колективу. Щоденна праця із клієнтами центру, спілкування із їхніми батьками, психологами сприяє «зануренню» студента в атмосферу життя колективу. Позитивним чинником є й зустрічі із досвідченими волонтерами, які діляться своїм досвідом із молодими колегами [2, с. 57]. Накопичений досвід проведення різних форм практики в широкій мережі навчальних закладів та корекційно-реабілітаційних центрів засвічує, що більшість студентів опанувала технологіями практичної роботи в її єдності із теоретичним компонентом свого фаху.

В межах проведення різноманітних міжвузівських наукових студентських зібрань ми прагнемо організувати проведення дискусій із студентами молодших курсів інших вищих навчальних закладів з питань всебічного аналізу досвіду волонтерської роботи. Приклади питань дискусії: «Нормативно-правова база сучасного корекційно-реабілітаційного центру»; «Права та обов'язки сучасного волонтера в у мовах загального соціального загострення»; «Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного волонтерського руху»; «Майбутнє вітчизняного та світового волонтерського руху» тощо.

Окреслення головних питань із організації волонтерської практики студентів-психологів, дає нам підстави для ствердження, що вища педагогічна школа має досить широкий потенціал із розробки різних видів навчальної практики студентів. Принагідно зазначимо, що не дивлячись на те, що волонтерська навчальна практика студентів-психологів є досить усталеною формою навчальної роботи, разом із тим вона потребує постійної модернізації із врахуванням вимог часу.

Список бібліографічних посилань

1. Синьов В. М., Пометун О. І., Кривуша В. І., Супрун М. О. Основи теорії виховання: навч. посіб. Київ: Леся, 1997. 140 с.
2. Наскрізна програма практики студентів/Колесник І. П., Пюнківська Г. С., Руденко Л. О. та ін. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 34 с.

Отримано 02.02.2017

УДК 378

Оксана Василівна ТОПЧІЙ,

*старший викладач кафедри іноземних мов
історичного та філософського факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат педагогічних наук*

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Розглянуто питання щодо особливостей кваліфікації професійної освіти, що здійснюється ВНЗ МВС України, в контексті переліку галузей знань і спеціальностей, передбачених відповідною постановою Кабінету міністрів України, та прогнозування перспектив розвитку відомчої освіти в процесі реформування юридичної освіти.

Галузеві вищі навчальні заклади, що підпорядковуються не тільки Міністерству освіти і науки, а й Міністерству внутрішніх справ України, мають певні особливості порівняно із іншими вишами, які готують правників. Ось чому новий Закон України «Про вищу освіту» передбачив окрему категорію ВНЗ, які номінуються як вищі навчальні заклади із специфічними умовами навчання [1]. Подібна специфіка виявляється і у цільовому відборі абітурієнтів на навчання, особливих вимогах до них, і в особливому режимі здійснення навчання (зокрема, поєднання освітнього процесу із несенням служби з охорони публічного порядку, інших заходів; дотриманні режиму таємності), і у спектрі галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців для Національної поліції. Не зважаючи на появу нових спеціальностей, наприклад, «Кібербезпека», традиційними для ВНЗ України були і залишаються такі спеціальності, як «Право» і «Правоохоронна діяльність».

Донедавна ці спеціальності можна було розглядати як близькоспоріднені, адже розбіжності на рівні змісту освіти виявлялися не настільки значними, принаймні у варіативній частині навчальних планів. І в одній, і в іншій спеціальності передбачалося вивчення ряду навчальних дисциплін, які відсутні у цивільних вишах: «Адміністративна діяльність», «Оперативно-розшукова діяльність», «Тактико-спеціальна підготовка», «Спеціальна фізична підготовка», «Вогнева підготовка» тощо. Попри це проведений нами аналіз засвідчив, що все одно серед вступників до вузів більшою популярністю користувалося «Право». Здебільшого це можна пояснити деякими стереотипами щодо бачення варіантів можливостей працевлаштування у майбутньому, оскільки в абітурієнтів (а ще більше в їх батьків) сформувалося уявлення, що з

дипломом правника легше знайти роботу у разі звільнення з органів внутрішніх справ. Тим не менш за формальними юридичними ознаками до недавнього часу обидві спеціальності знаходилися в межах однієї галузі знань «Право».

Прийняття Кабінетом Міністрів України постанови № 266 від 29 квітня 2015 року «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [2] внесло суттєві корективи, що мають глибинні наслідки. Відтепер спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність» відноситься не до галузі знань «Право», а до галузі 26 «Цивільна безпека» поряд із спеціальностями 261 «Пожежна безпека» і 263 «Цивільна безпека». Подібна трансформація неодмінно має відобразитися на концепції змісту освіти, що в подальшому реалізується у навчальних планах підготовки здобувачів вищої освіти за відповідною спеціальністю, у навчальних і робочих навчальних програмах дисциплін. Насамперед, правоохоронну діяльність як окрему спеціальність характеризує її прикладний характер, що потребує здебільшого практичних навичок, аніж класичної юридичної підготовки. Виходячи з цього, підготовка фахівців за вказаною спеціальністю не потребує деталізованого вивчення таких фундаментальних дисциплін, як теорії держави і права, історії держави і права, історія держави і права зарубіжних країн, значного сегменту цивільно-правових дисциплін. Натомість кредити, що визволяються у такий спосіб, можуть заповнюватися тим змістом освіти, який дозволить випускникам ВНЗ МВС України більш релевантно відповідати кваліфікаційним вимогам, що висуваються до певних категорій фахівців.

Прикладний характер підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Правоохоронна діяльність» опосередковано підтверджується й тим, що бакалавр за нею готується протягом трьох років на відміну від спеціальності «Право», за якою передбачено навчання протягом чотирьох років [3]. Подібна диференціація є водночас свідченням широкого спектру унікальних спеціалізацій в межах професійної освіти, що здійснюється у ВНЗ МВС України.

Разом з тим, попри усталену практику і суттєві здобутки відомчої освіти виникає протиріччя, що ґрунтується на концептуальних засадах реформування юридичної освіти. Йдеться про те, що у винесеному на обговорення громадськості проекті «Концепції вдосконалення правничої (юридичної освіти) для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії» перелік правничих професій обмежений лише суддею, адвокатом, прокурором і нотаріусом. У такий спосіб, закладається норма, що суперечить вітчизняним традиціям підготовки правників, в тому числі й для системи МВС. Важко собі уявити, що, наприклад,

слідчий, який згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України уповноважений здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, не матиме повноцінної правничої освіти. Це питання виходить далеко за межі менеджменту освіти або ж теорії педагогічної науки, оскільки наслідки подібних змін, що планується реалізувати у разі прийняття Концепції у зазначеній редакції, можуть бути негативними для усього суспільства в цілому.

Так само викликає сумніви теза пункту 12 зазначеного документа про те, що правнича науково-викладацька діяльність може здійснюватися лише суддями Верховного Суду та Конституційного Суду України. По-перше, в Законі України «Про вищу освіту» передбачена лише науково-педагогічна діяльність, а ніяк не науково-викладацька. По-друге, незрозуміло, на яких підставах обмежується коло осіб, які за своєю професією здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти в галузі знань «Право». По-третє, не враховується величезний науковий і освітній потенціал тих осіб, які сьогодні працюють на кафедрах у галузевих ВНЗ МВС України.

Таким чином, існують усі підстави для того, щоб у процесі реформування юридичної освіти спиратися на системний підхід, не обмежуватися хибними уявленнями про європейські стандарти, а зберегти усе позитивне, що накопичено вітчизняною юридичною педагогікою, в тому числі вищими навчальними закладами із специфічними умовами навчання, що підпорядковуються Міністерству внутрішніх справ України.

Список бібліографічних посилань

1. Про вищу освіту: закон України від 01.07.2014 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 27.02.2017).

2. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п> (дата звернення: 27.02.2017).

3. Умови вступу // Харківський національний університет внутрішніх справ: офіц. сайт URL: <http://univd.edu.ua/general/abit/2017/abit2017.pdf> (дата звернення: 27.02.2017).

4. Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії // Міністерство освіти і науки України: офіц. сайт. URL: [http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepcziya-vdoskonalennya-pravnichoyi-\(yuridichnoyi\)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoyi-osviti.html](http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepcziya-vdoskonalennya-pravnichoyi-(yuridichnoyi)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoyi-osviti.html) (дата звернення: 27.02.2017).

Отримано 28.02.2017

УДК159.923.2

Інна Олександрівна ШИНКАРЕНКО,

доцент кафедри філософії та політології

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ У ВНЗ З ОСОБЛИВИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Розглянуто формування готовності та психофізіологічної стійкості майбутніх працівників поліції до виконання задач в умовах службово-бойової діяльності. Визначено та праналізовано методи та прийоми формування та розвитку професійно-значущих якостей. Науково обгрунтовано використання у ВНЗ МВС України проведення соціально-психологічних тренінгів.

Множинність завдань, що стоять перед Національною поліцією, веде до розвитку поліфункціональності в діяльності, виділення груп співробітників, що виконують специфічні функції. Особливо це стосується виконання службово-бойових задач в екстремальних умовах, виконання спеціальних завдань у злочинному середовищі, затримання озброєних злочинців та під час антитерористичної операції.

Окрім того, спостерігається зростання психофізичного навантаження на особовий склад кримінальної поліції, обумовлене його тривалим функціонуванням в умовах складної оперативної обстановки та антитерористичної операції. У зв'язку з цим, разом з психологічною підготовкою і реабілітацією особового складу до дій в екстремальних умовах, встає питання і про його соціально-правову і психологічну реабілітацію після повернення.

З означеного, в межах стратегії реформування системи відомчої освіти чільне місце відведено саме практичній підготовці вже не юристів, а працівників відповідних структурних підрозділів поліції з диференціацією вимог до особистості в залежності від майбутніх напрямків діяльності – оперативно-розшукова та превентивна діяльність. До того ж викладачі, які навчають майбутніх офіцерів поліції, зобов'язані не лише знати про практичний бік діяльності підрозділів Національної поліції, а й мати досвід роботи, відповідну практично зумовлену сферу наукових інтересів. І, безперечно, їх наукова діяльність має бути спрямована на вирішення актуальних питань роботи поліції та надання майбутнім правоохоронцям теоретичних знань і практичних навичок.

При цьому гостро відчувається необхідність робіт, присвячених формуванню сучасної концепції оперативно-службової діяльності поліції, морально-психологічній готовності особового складу поліції до

виконання оперативно-службових завдань у складній оперативній обстановці та екстремальних умовах. З подальшою реалізацією у навчальних програмах та курсах.

Аналіз практичної діяльності показує низку прогалин в організації та правовому регулюванні психологічного забезпеченні оперативно-службової діяльності оперативних підрозділів та навчальному процесі у ВНЗ.

Причиною такого стану є недостатня розробленість теоретико-прикладних, правових та організаційних проблем психологічного забезпечення та особливостей феномену психологічної готовності працівників Національної поліції України до виконання оперативно-службових задач.

Слід відзначити, що проблемами формування професійно-психологічних властивостей особистості у працівників поліції займалися Ю. В. Александров, І. Ю. Воробйова, В. А. Дідковський, Г. Є. Запорожцева, В. В. Кондюкова, О. М. Корнев, М. Г. Логачов, Л. І. Мороз, Т. О. Славнова.

Низка робіт українських та іноземних вчених була присвячена стресостійкості особового складу збройних сил та персоналу Національної поліції в екстремальних умовах, психологічному супроводженню оперативно-службової діяльності: В. І. Барко, Р. А. Блек, І. В. Ващенко, Ю. Б. Ірхін, І. О. Котенєв, Д. Т. Мітчелл, Є. Нельсен, Є. М. Потапчук, О. Д. Сафін, Д. Г. Стреттон, О. В. Тімченко.

Психолого-педагогічному аналізу різних аспектів правоохоронної діяльності присвячені численні праці вчених В. Васильєва, В. Зеленого, Д. Кобзіна, М. Козяра, М. Костицького, О. Назарова, В. Медведєва, І. Платонова, В. Примака, О. Тімченка, О. Телічкіна, О. Тогочинського, В. Толубка, Д. Швеця, Г. Юхновця, С. Яковенка та ін.

За останні роки було захищено низку робіт, що присвячені: управлінню органами внутрішніх справ в особливих умовах (Ю. В. Дубко, 2004), теоретико-прикладним засадам оперативно-розшукових операцій органів внутрішніх справ (М. Б. Саакян, 2009), психолого-правовим засадам професіогенезу компетентності фахівців кримінальної поліції (О. М. Цільмах, 2010), теоретичним та прикладним основам оперативно-розшукової психології (І. М. Охріменко, 2012), юридико-психологічним основам надійності персоналу кримінальної поліції (В. О. Криволопчук, 2013). Однак ці дослідження не розкривають низку всіх проблем, пов'язаних з формуванням сучасної концепції службово-бойової діяльності оперативних підрозділів кримінальної поліції, її психологічного забезпечення в умовах розбудови новітньої моделі поліцейської діяльності.

Зокрема, потребують обґрунтування педагогічні умови підготовки майбутніх працівників Національної поліції України різних категорій до дій в умовах складної оперативної обстановки, в процесі викладання дисциплін психологічно-прикладної спрямованості. Розробки діагностичного апарату для визначення рівня готовності до зазначеного виду діяльності в процесі проведення різних видів занять, а також розробки науково-методичних рекомендацій науково-педагогічним працівникам щодо результативної підготовки курсантів до охорони і забезпечення громадського порядку в умовах ускладнення оперативної обстановки та забезпечення формування психологічної стійкості.

У юридичній психології формування готовності та психологічної стійкості майбутніх працівників поліції до виконання задач в умовах службово-бойової діяльності в процесі фахової підготовки у ВНЗ МВС.

Серед основних шляхів, реалізація яких у навчально-виховному процесі, доцільно відзначити побудову навчального процесу на засадах компетентного підходу; забезпечення професійної спрямованості підготовки курсантів на основі моделювання предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності; використання діагностики і моніторингу процесу професійного становлення майбутніх фахівців поліції на ґрунті проведення соціально-психологічних тренінгів.

Здобутки практикуючих психологів органів внутрішніх справ. аналіз наукових здобутків попередніх дослідників та проведене дослідження визначили, що проведення занять з професійно-психологічної підготовки працівників поліції та курсантів ВНЗ МВС України, повинні складатися з загальних методів і прийомів формування та розвитку професійно-значущих якостей, спеціальних фахових методів та узагальнених тренінгових оперативно-службових ситуацій. Це, на наш погляд, забезпечить іманентність очікуваних результатів усім базовим параметрам професійно-психологічної готовності та стійкості працівників поліції до виконання оперативно-службових задач.

Формування професійно-значущих властивостей особистості працівника поліції та його психологічної стійкості, повинно здійснюватися під час проведення соціально-психологічного тренінгу, що дозволить сформувати досвід профілактичної діяльності, який у фаховому соціальному просторі набувається роками. У системі тренінгів є можливим спрямоване формування орієнтовної частини професійної комунікативної компетентності в більш стислі строки та у більш структурованому виді, ніж при інтуїтивному накопиченні досвіду. Взагалі у психологічній підготовці курсантів ВНЗ МВС України понад 80 % обсягу навчальних занять повинні займати тренінги. Це забезпечить високу психологічну готовність та стійкість у складних умовах мінливої оперативної обстановки.

Отримано 24.02.2017

УДК 372.8

Ольга Федорівна ЮРЧУК,

*професор кафедри управління та роботи з персоналом
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат філологічних наук, доцент*

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ ПЕРСОНАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У вищій освіті виникає потреба у встановленні компетенцій, що слугують підґрунтям подальшого дидактичного проектування. Значне місце з-поміж інших важливих складових підготовки персоналу Національної поліції України посідають комунікативні компетенції, які в результаті створюють комунікативну компетентність працівника. Встановлюється, яким чином зазначена компетентність впливає на підвищення ефективності освітнього процесу у галузевому ВНЗ МВС України, формує професійно важливі якості фахівця.

Сучасні педагогічні системи характеризуються поліваріантністю підходів до здобувачів освіти. Найбільш розробленими в теорії педагогіки є особистісно-діяльнісний, предметно-знанісвий, акмеологічний, аксіологічний підходи. На теперішньому етапі пріоритетні позиції у вищій освіті набув компетентнісний підхід, що знайшло своє відображення у Законі України від 01.07.2014 «Про вищу освіту». Відповідно до названого закону ключове поняття «компетентність» трактується як «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти».

У такий спосіб перед менеджерами освіти, які спільно із роботодавцями розробляють освітні стандарти, постає питання щодо визначення кола тих компетенцій і компетентностей, які у подальшому дозволять випускникові ВНЗ МВС України виконувати свої професійні обов'язки на належному рівні. При цьому в якості однієї з ключових має виділятися комунікативна компетентність. Це пояснюється тим, що професійна діяльність працівника Національної поліції нерозривно пов'язана із здійсненням комунікації в її писемній та усній формах.

Було б некоректним стверджувати, що питання комунікативної компетентності не входили до сфери наукових інтересів вчених. Майже двадцять років тому Г.В. Поповою була захищена дисертація на здобуття вченого ступеню кандидата психологічних наук, присвячена комунікативній компетентності працівника ОВС [1]. Теоретичні підходи

до педагогічного розуміння ключового поняття, застосування даної категорії у підготовці фахівців різного профілю розроблялися і продовжують досліджуватися такими вченими, як О. Добровтор, О. Овчарук, Н. Стеценко, І. Щитова, В. Ягупов та інші. Попри це питання щодо ролі комунікативної компетентності у підготовці персоналу Національної поліції України з урахуванням новітніх концепцій реформування правоохоронної системи є ще недостатньо вивченим.

Враховуючи той факт, що сучасні педагогічні концепції базуються на трансформації суб'єкт-об'єктних відносин учасників освітнього процесу на суб'єкт-суб'єктні, ми дотримуємося думки, що формування комунікативної компетентності здобувача вищої освіти можливо лише за умови високого рівня її сформованості у науково-педагогічних працівників. Провідними вченими педагогічна комунікація розглядається як чинник гармонізації освітнього процесу, неодмінна умова ефективності взаємодії педагога і того, хто навчається; чинник ідентичності педагога [2]. За нашими спостереженнями, серед науково-педагогічних працівників ВНЗ МВС України доволі розповсюдженою є думка, що комунікативній компетентності мають навчати лише викладачі дисциплін мовного і психологічного профілю. Подібна позиція є хибною, оскільки навчання правничому фаху базується на аналізі текстів нормативно-правових фактів, їх інтерпретації, вмінні збирати, аналізувати, оформлювати інформаційні повідомлення відповідно до процесуальних вимог. За своєю суттю це є комунікативним процесом, а значить, для того, аби навчити майбутнього працівника Національної поліції усьому цьому, викладач сам повинен досконало володіти теорією комунікації.

Особливого значення це набуває в епоху інформаційних війн, виокремлення інформаційного права у самостійну галузь, підготовки фахівців у галузі кібербезпеки.

У такий спосіб комунікативна компетентність науково-педагогічного працівника ВНЗ МВС України має об'єднувати в собі динамічну комбінацію знань про педагогічну комунікацію і про особливості здійснення професійної комунікації випускників вишу.

З метою деталізації компетенцій, що є складовими комунікативної компетентності працівника Національної поліції України, пропонуємо авторську класифікацію, в якій виділяються:

1. *Навчально-комунікативні компетенції* – опанування змістом освіти, професійною термінологією як державною, так і іноземними мовами, вміння працювати з текстами (аналіз, реферування, компресія, розгортання, трансформування письмової форми в усну та навпаки), здійснення самоосвіти на підставі сприйняття й обробки навчальної інформації.

2. *Мовленнєво-комунікативні компетенції* – володіння лексичною та граматичною багатоманітністю державної мови, мов компактного проживання національних меншин (у разі професійної діяльності поліцейського на таких територіях), іноземних мов; ефективне застосування норм офіційно-ділового стилю при укладанні службових документів; оперття на риторичну майстерність у разі спілкування з громадами, з представниками ЗМІ.

3. *Деонтологічно-комунікативні компетенції* – засвоєння мовленнєвих норм етичної комунікативної поведінки у типових і нетипових службових ситуаціях, розуміння підґрунтя кроскультурної комунікації.

4. *Психолого-комунікативні компетенції* – формування комунікативного паспорту співрозмовнику, врахування психологічних станів, що виявляються через мовленнєву поведінку, реконструкція інтенцій особистості через вербальні, невербальні та паравербальні прояви, розмежування правдивості / неправдивості інформації, що надається партнером по спілкуванню.

5. *Інформаційно-комунікативні компетенції* – вміння працювати з даними, узяними з інформаційно-комунікативного, зокрема медійного, простору, виявляти протиправну поведінку окремих осіб, що базується на спілкуванні, через зловживання можливостями сучасних комп'ютерних технологій.

6. *Соціально-комунікативні компетенції* – створення найбільш ефективного алгоритму комунікації при груповому та масовому спілкуванні, зокрема при охороні публічного порядку, здійснення превентивних функцій у роботі з молоддю, маргінальними прошарками населення тощо.

7. *Конфліктологічно-мовленнєві компетенції* – здатність скеровувати власну мовленнєву поведінку у конфліктогенних і стресогенних ситуаціях, нейтралізувати суперечки, здійснювати роль медіатора при розбороненні сторін конфлікту.

Запропонована нами концепція виходить за межі традиційних поглядів на формування комунікативної компетентності працівника Національної поліції України. Разом з тим, вважаємо, що її реалізація у практику підготовки персоналу матиме позитивний ефект і допоможе в подальшому удосконалити освітній процес у галузевих вищих навчальних закладах МВС України.

Список бібліографічних посилань

1. Попова Г. В. Професійна комунікативна компетентність працівника ОВД: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Харків, 1997. 163 с.
2. Педагогічна комунікація та ідентичність педагога: монографія/ Г. О. Балл, В. Л. Зликов, С. О. Копилов, Л. О. Курганська та ін.; за наук. ред. В. Л. Зликова. Київ: Пед. думка, 2001. 160 с.

Отримано 24.02.2017

УДК 159.9:351.741

Наталія Юрійвна ЯРЕМА,

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України (м. Київ),
кандидат психологічних наук*

Ігор Іванович ПАМПУРА,

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України (м. Київ)*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Окреслено коло проблем професійного становлення особистості працівників Національної поліції України на сучасному етапі реформування правоохоронних органів. Проаналізовано зміст і специфіку соціально-психологічних передумов професійного становлення працівників поліції. Запропоновано напрями оптимізації соціально-психологічних умов професійного становлення працівників поліції.

Проблема професійного становлення особистості працівника Національної поліції України на сучасному етапі реформування правоохоронних органів та системи відомчої освіти, зміни вимог до суб'єкта діяльності посідає особливо важливе місце серед психологічних досліджень, зокрема в галузі юридичної психології.

Для вирішення практичних питань підвищення рівня професіоналізму підрозділів Національної поліції, системи Міністерства внутрішніх справ України, надійності персоналу при вирішенні оперативно-службових завдань необхідна особлива увага до вивчення соціально-психологічних передумов професійного становлення фахівців. В основі ефективного вирішення службових завдань покладений психологічний механізм, який потребує наявності у працівника поліції професійно-важливих знань, умінь, навичок а також професійної готовності до діяльності в конкретних службових ситуаціях.

Проблемі професійного становлення особистості завжди приділялося багато уваги, про що свідчать праці таких науковців, як Л. Г. Асмолов, І. С. Гічан, М. І. Дьяченко, Л. О. Кандибович, М. О. Котик, В. О. Пономаренко, М. С. Пряжников, А. С. Тарновська, зокрема в галузі юридичної психології (Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, В. І. Барко, Г. Є. Запорожцева, О. В. Иванова, В. С. Медведєв, Л. І. Мороз, Л. М. Прудка, О. М. Цільмак, Г. О. Юхновець, С. І. Яковенко та ін.).

Процес професійного становлення працівника Національної поліції України проходить під дією різноманітних впливів, які можна умовно розділити на фактори макро- і мікросередовища.

Під макросередовищем розуміється великий соціальний простір, в якому знаходиться і здійснює свою життєдіяльність той або інший професійний колектив. Насамперед, сюди входять особливості суспільно-економічного устрою країни, зокрема – специфіка певного етапу її розвитку, що відповідним чином проявляється в діяльності різних соціальних інститутів, рівні життя та ін. Макросередовище характеризується і певним станом суспільної свідомості, що відображає суспільне буття у всій його суперечливості. Так, формування кадрового ядра поліції є відображенням складного періоду соціальної дезорганізації суспільства, зниження рівня моральності, правового безладдя та ін. Сьогодні відбувається поступове зниження соціального статусу професії правоохоронця та значного рівня довіри, який було отримано від населення після «Революції гідності», і є побоювання щодо можливої, подальшої деградації професійних ідеалів та цінностей, заміну їх на лже-цінності і серед нового особового складу правоохоронних органів.

Мікросередовище – це «поле» повсякденної діяльності особи, ті конкретні матеріальні і духовні умови, у яких вона працює. Саме на даному рівні ті або інші впливи макросередовища знаходять для кожної особистості свою визначеність, зв'язок із реаліями життєвої практики. Мікросередовищем професійного становлення працівника поліції є професійний колектив, який створює певний соціально-психологічний клімат, що сприяє або навпаки – ускладнює процес професійного становлення.

Професія працівника поліції – особлива за своєю сутністю та значимістю. Характерною її особливістю є те, що вона реалізується в екстремальних умовах, а це створює відповідну психологічну напругу та сприяє виникненню пролонгованих негативних емоційних станів, що руйнівним чином впливають на психіку правоохоронців. Тому важливим завданням професійної підготовки поліцейських є формування їх психологічної готовності до професійної діяльності.

Важливого значення для професійного становлення поліцейських, в цій ситуації набуває професійна «Я-концепція», тобто усвідомлення особистістю мети, змісту, засобів та результатів професійної діяльності, яка містить в собі два компонента: «Я-реальне» та «Я-ідеальне». Формування «Я-ідеального» передбачає усвідомлення вимог професії до особистості, а «Я-реального» – розуміння особистістю своїх наявних здібностей та можливостей. Результатом процесу професійного становлення є саморозвиток індивіда в напрямку усунення розбіжностей між «Я-реальним» та «Я-ідеальним». Формуванню адекватного образу «Я-ідеального» працівника поліції сприятиме ефективна система

профорієнтаційної діяльності та можливість проходження кандидатом стажування з метою ознайомлення зі змістом поліцейської діяльності. А усвідомлення власних здібностей та якостей забезпечується функціонуванням професійно-психологічного відбору на службу до Національної поліції України.

Отже, процес професійного становлення працівника поліції в наш час багато в чому обумовлений достатньо суперечливими за змістом та спрямованістю соціально-психологічними факторами. Успішне становлення особистості правоохоронця – майстра своєї справи, готового до ефективного виконання службових завдань потребує вирішення проблем комплексного характеру, що полягає у взаємоузгодженості макро- та мікросоціальних факторів. Саме виважена державна політика та проведення послідовного реформування органів внутрішніх справ, мають забезпечити успішність подальшого формування соціально-психологічних умов професійного становлення працівників Національної поліції України, а саме:

- формування свідомого ставлення населення щодо дотримання вимог законодавства;
- формування позитивного іміджу поліції у суспільстві, що передбачає розвиток спрямованості суспільної думки на усвідомлення значимості професії працівника поліції;
- створення умов правової та соціальної захищеності працівників поліції;
- розвиток у працівників поліції високих моральних і професійних цінностей та ідеалів;
- формування психологічної готовності правоохоронців до виконання службових завдань;
- створення у професійних колективах поліцейських соціально-психологічного клімату, сприятливого для ефективного перебігу процесу професійного становлення.

Отримано 28.02.2017

УДК 159.9:351.749.6.

Олена Олександрівна ДОБРОВОЛЬСЬКА,

*викладач кафедри психології та педагогіки факультету № 3
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

*Проаналізовано поняття «психологічна адаптація курсантів»,
обговорено зміст цього феномена, визначено головні труднощі, що впливають*

на адаптаційний процес. Розглянуто найбільш типові симптоми психологічної дезадаптації курсантів-першокурсників.

Вступаючи на поріг нового навчального закладу (а саме – навчального закладу системи МВС), курсант-першокурсник почуває себе невпевнено. В психологічній літературі, можемо навіть зустріти такий термін, як «навчальна фобія», що означає – страх перед відвідуванням навчального закладу. В цьому випадку часто мова йде не лише про страх перед новим, а й про страх при зміні звичного способу життя (від'їзд з рідної домівки, розлучення із батьками тощо). Відбувається так званий процес адаптації. А адаптація, як ми всі з вами знаємо, (лат. *Adapto* – пристосовую) – це процес активного пристосування організму, або особистості, до нових умов середовища.

Термін «адаптація» використовується в різних галузях наукового знання, однак дослідниками ще не вироблено єдиної думки про його зміст. Так, одні – розглядають адаптацію як процес або результат «*пристосування*», а інші – як «*взаємодію*» людини з людиною, з певним колективом або групою, або як «*взаємодію*» людини і навколишнього середовища.

Саме тому, ми можемо зазначити, що пристосування курсантів-першокурсників в умовах нового середовища, в умовах діяльності навчального закладу системи МВС не завжди проходить успішно.

Проведені нами дослідження адаптаційного процесу курсантів в умовах діяльності вишу, дозволяють нам виділити наступні **основні труднощі**:

- переживання, пов'язані з періодом переходу від шкільного до дорослого життя;
- відсутність та невизначеність остаточної мотивації вибору професії;
- недостатня психологічна підготовка до самостійного життя, необхідності приймати рішення, брати на себе відповідальність за власні дії і вчинки;
- невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності, що підсилюється відсутністю звичного повсякденного контролю з боку батьків;
- нові умови діяльності курсанта у ВНЗ – це якісно інша система співвідношення відповідальності і залежності, де на перший план виступає необхідність самостійної регуляції своєї поведінки;
- пошук оптимального режиму праці і відпочинку в нових умовах;
- налагодження побуту і самообслуговування, особливо при переході до життя в гуртожитку;
- відсутність навичок самостійної роботи [1, с. 55];
- специфіка діяльності навчального закладу та ін.

Психологічний стан курсанта, в перші дні першого семестру є досить специфічним. Він не повторюється у процесі подальшого навчання; втім, його проходження визначає, до певної міри, успішність процесу адаптації курсанта до умов навчання у виші. Цей емоційний стан – процес так званої дезадаптації, виникає як результат несвідомого співвіднесення попередніх очікувань першокурсника від навчання у вузі та його перших вражень саме від цього процесу.

Виділяють такі симптоми психологічної дезадаптації:

- підвищені емоційне збудження, тривожність, нейротизм;
- зниження комунікативних навиків, емоційної стійкості, навиків самоконтролю;

- з'являється почуття неповноцінності у стосунках із товаришами, викладачами, офіцерами та батьками, а в поведінці в цілому спостерігається сором'язливість;

- зниження успішності, недостатня зосередженість й увага під час навчальних занять;

- скарги на самопочуття, сон та втрату інтересу до навчання.

Внаслідок цих проявів розвиваються:

- неадекватні форми реагування;

- порушення поведінки, емоційні розлади тощо [2, с. 43].

За результатами наших досліджень до найбільш *типових симптомів дезадаптаційної поведінки курсанта-першокурсника* слід віднести: підвищену тривожність, дефіцит міжособистісних контактів, замкнутість, домінування інтелектуальної сфери над психоемоційною.

Таким чином, саме особисті взаємовідносини – один із найважливіших факторів позитивного психологічного клімату взводу, «психоемоційного благополуччя» всіх його членів. Кожен курсант займає в колективі певне місце не лише в системі ділових відносин, але й в системі особистісних. Особистісні взаємини, як правило, складаються стихійно, через цілий ряд психологічних обставин. Становище курсанта може бути благополучним: прийнятність в колективі, відчуття симпатії зі сторони колег, власна зустрічна симпатія тощо. Така психологічна ситуація переживається ним як почуття єдності з колективом, яке, в свою чергу, сприяє впевненості в собі, відчуттю «захищеності». Неблагополуччя у взаємовідносинах з колегами, переживання власного відчуження від колективу може призвести до ускладнень у розвитку особистості. Стан психологічної ізоляції негативним чином впливає на розвиток особистості, на ефективність її діяльності та на саме навчання. Такі курсанти можуть погано навчатися, у спілкуванні можуть бути грубими, афективними та агресивними [3, с. 35].

Отже, таким чином ми можемо зробити висновок, що на процес адаптації курсантів-першокурсників значною мірою впливають

взаємовідносини в їх колективі та наявність в ньому мікрогруп. І саме це мікросередовище й визначає творчі успіхи, загальне емоційне благополуччя та здоров'я особистості курсанта.

Список бібліографічних посилань

1. Адаптація організму подростокв к учебной нагрузке/под ред. Д. В. Колесова. М.: Педагогика, 1987. 152 с.
2. Кинелев С. В. Адаптация личности как социальное явление. *Психологический журнал*. 1991. Т. 12, № 4. С. 41–49.
3. Корнієнко О. В. Підтримання психоматичного здоров'я практично здорових людей: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т, 2000. 126 с.

Отримано 28.02.2017

УДК 378.635.174

Маргарита Вікторівна ЗАКАБЛУК,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5179-5278>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДІЛЬНИЧНИХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Розглянуто проблеми психолого-педагогічної підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції з позиції особистісно-діяльнісного підходу. Акцентовано на необхідності врахування структури професійної діяльності дільничного офіцера поліції при формуванні змісту психолого-педагогічної підготовки, а також індивідуально-психологічних особливостей особистості майбутніх дільничних офіцерів поліції.

Значна роль психології і педагогіки в діяльності поліції як правоохоронного органу обумовлена тим, що право не є єдиним регулятором суспільного життя. Перед дільничним офіцером поліції завжди стоїть оцінка психолого-педагогічних чинників протиправної поведінки громадян. Для розв'язання цієї проблеми особливу увагу необхідно звертати на соціально-психологічні явища, які виступають на фоні оперативної обстановки, а також на ті моменти, які можуть негативно впливати на неї. Соціально-психологічними явищами, які можуть впливати на оперативну обстановку, можуть бути спосіб життя даної групи населення, їх трудова діяльність, загальний рівень освіти, культура населення. За певних умов ці особливості можуть стати потенційною причиною погіршення оперативної обстановки на адміністративній дільниці. Для підтримання правопорядку на своїй дільниці дільничному офіцеру поліції необхідно знаходити загальну мову з кожним громадянином, проводити профілактику правопорушень,

залучати громадськість до спільної роботи із підрозділами поліції. В руслі цього напрямку розглядається і проблема гуманізації професійної освіти. Особливе значення психолого-педагогічна підготовка має для фахівців, чия професійна діяльність відноситься до системи «людина-людина»: вчителів і лікарів, соціальних працівників і менеджерів, працівників правоохоронних органів, юристів [2].

Нова стратегія розвитку Національної поліції України передбачає переорієнтацію поліції, в тому числі служби дільничних офіцерів поліції, в напрямку пріоритетності життя людини, її конституційних прав, які мають бути захищені. Перед працівниками поліції превентивної діяльності поставлено завдання переходу від жорстких адміністративних методів роботи до співробітництва з громадськістю [4].

Основним напрямом діяльності працівників має стати не стільки прискіпливий пошук правопорушень, скільки надання соціально-правової допомоги. На сучасному етапі керівництво Національної поліції орієнтує співробітників служби на соціально-правове обслуговування населення, передбачає більш широке застосування заходів з підтримання публічного порядку, охорони життя, здоров'я, прав і законних інтересів громадян. Це потребує своєчасного збору і оперативного аналізу значущої інформації, встановлення безпосереднього контакту з населенням, зокрема, за допомогою відвідування громадян удома, вирішення дрібних конфліктів на місці, спостереження і контролю за поведінкою криміналізованих осіб. Оскільки профілактична функція реалізується в ході здійснення практично всіх основних видів діяльності дільничних офіцерів поліції (адміністративної, оперативно-розшукової, кримінально-процесуальної), вона набуває значення комплексу організаційно-правових впливів співробітників Національної поліції для досягнення поставленої мети – забезпечення і підтримання правопорядку.

Щодо кожної особи дільничному офіцеру необхідно здійснювати комплекс організаційних і профілактичних заходів. Можна стверджувати, що діяльність дільничного офіцера поліції не може бути ефективною без застосування загальних і спеціальних психологічних знань. Тому психолого-педагогічні знання, вміння та навички є необхідним функціональним елементом діяльності дільничних офіцерів поліції, що допомагає краще орієнтуватися в роботі з населенням, цілеспрямовано здійснювати аналіз оперативної обстановки на адміністративній дільниці, улагоджувати сімейно-побутові конфлікти, ефективно розглядати скарги та заяви громадян, активно взаємодіяти з представниками громадськості [3].

Ефективність цієї роботи значно зростає, якщо вона має комплексний характер, коли до неї залучаються сили громадськості,

державних, адміністративних органів і установ. Профілактична діяльність дільничного офіцера повинна бути спрямована на виявлення мотивів, що спонукають окремих осіб до вчинення протиправних осіб. Для ефективного здійснення роботи дільничному офіцеру необхідно володіти не лише загальними знаннями закону, а і всім комплексом методів і заходів психологічного впливу на особистість. Психологічна підготовка дільничних офіцерів поліції є сукупністю сформованих і розвинених професійних і психологічних характеристик, які відповідають особливостям службової діяльності і виступають необхідною внутрішньою умовою її успішного здійснення. Психологічні навички дають можливість дільничному офіцеру поліції вільно спілкуватися з будь-якою людиною, знайти підхід до кожного індивідуально, формують позитивне ставлення громадян до всієї поліції в цілому [1].

При вивченні психологічної майстерності майбутні дільничні офіцери поліції моделюють конкретні психологічно напружені ситуації, створені в умовах занять, які наближені до реальних умов. В результаті проведення таких занять в молодих юристів відбувається формування та розвиток психологічної готовності співробітника до успішного здійснення своєї професійної діяльності. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів є складовою їх професійної підготовки. Це занотовано у освітньо-кваліфікаційних характеристиках і проектах стандартів юридичної освіти. Відповідно до зазначених документів та стандартів вищої освіти у цілому, психолого-педагогічний компонент відображається у робочих програмах вищих навчальних закладів, які готують спеціалістів юридичного профілю.

Список бібліографічних посилань

1. Андросюк В. Г. Казміренко Л. І., Юхновець Г. О. Професійна психологія в органах внутрішніх справ. Загальна частина: курс лекцій Київ: Вид-во УАВСУ, 1995. 111 с.
2. Юридична психологія: підручник/за заг. ред. Л. І. Казміренко, С. М. Моїсєєва. Київ: КНТ, 2007. С. 159.
3. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. Вопросы и ответы. М.: Эксмо, 2005. С. 139–140.
4. Концепція розвитку системи психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України: затв. рішенням колегії МВС України від 05.02.1997 № 2 км/2.

Отримано 28.02.2017

УДК 378.635.174-057.87

Ганна Ігорівна КУДРЯВЦЕВА,

слідчий слідчого відділу Сумського відділу поліції

Головного управління Національної поліції в Сумській області

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Визначено поняття «професійна відповідальність» майбутніх офіцерів органів Національної поліції. Наведено різні погляди на поняття «відповідальність» та «професійна відповідальність» у різних науках. Запропоновано визначення поняття «професійна відповідальність майбутніх офіцерів органів Національної поліції».

На сучасному етапі розвитку професійної освіти в сфері підготовки майбутніх офіцерів Національної поліції особливе місце посідає проблема формування їх професійної відповідальності. Це пов'язано з тим, що відсутність у людини усвідомлення відчуття професійної відповідальності сприяє підвищенню рівня зухвалості і як наслідок – виникненню умовного почуття безкарності, що в подальшому може призвести до невиконання професійних обов'язків, професійну недбалість, що в свою чергу може привести навіть до вчинення злочину. Наслідком відсутності у працівників поліції професійної відповідальності є низький рівень довіри громадян України як до інститутів державної вади в цілому, так і до Національної поліції зокрема, що добре прослідковується на сучасному етапі формування кадрів Національної поліції.

Правові аспекти професійної відповідальності розглядали такі вчені, як А. Адаєв, А. Андрунік, О. Бандурка, Н. Бондаренко, Л. Луцька, В. Марков, О. Синявська, Г. Яхнін. Психолого-педагогічні особливості професійної відповідальності працівників силових структур вивчали Я. Зорія, А. Комишан, Т. Ісаєнко, І. Новак, В. Рижиков, Д. Тауман, О. Тогочинський, М. Шик, В. Ягупов. З концепцією цілісної підготовки кадрів для силових структур працювали такі вчені, як А. Лігоцький, А. Найн, М. Нецадний, Ю. Сердюк, В. Ягупов. Слід окремо виділити також праці В. Андросюка, В. Авдєєва, О. Бандурки, О. Столяренка, О. Ярмиша, в яких висвітлені специфічні умови навчання майбутніх правоохоронців.

Як феномен міждисциплінарного характеру, відповідальність виступає предметом дослідження філософів А. Андрущенко, Г. Йонас, О. Лазоренко, Г. Ложкін, М. Мамардашвілі, О. Ореховський, А. Платонова, П. Рікер і психологів К. Абульханова-Славська, С. Баранова, О. Костенко, К. Муздибаєв, Л. Орбан-Лембрик, М. Савчин, І. Тимошук та ін. [5, с. 8–10].

Середньовічний теолог Григорій Неокесарійський розмірковував: «людина не народжується з почуттям відповідальності, а набуває його, якщо має віру в Господа. Саме ця віра дає можливість християнина відчувати відповідальність, однак водночас зобов'язує його зазнати відповідальності».

Вивчення етимології слова «відповідальність» в різних мовах свідчить, що всі народи пов'язуються відповідальність з виконанням обов'язків. Оксфордський тлумачний словник англійської мови поняття слова «responsibility» розкриває як «бути відповідальним, зробити будь що без чужої підказки», «те, за що відповідає особа» [3].

Академічний тлумачний словник української мови роз'яснює поняття «відповідальність» як покладений на когось або взятий на себе обов'язок за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова [1]. Відповідальність також має кілька значень: це те, що людина відповідає за її життя, життя оточуючи її людей, її дії та вчинки, оточуючий світ, а також людина має бути відповідальною перед суспільством та соціумом, яким вона оточена. Бути відповідальним означає думати про близьких їй людей та про наслідки своїх вчинків чи не принесуть вони шкоди.

В «Енциклопедії освіти» «відповідальності» визначено як усвідомлену необхідність співвіднесення власної поведінки із суспільними нормами та установками [2]. У «Психологічній енциклопедії» відповідальність тлумачиться як внутрішня саморегуляція і самодетермінація зрілої особистості, опосередкована ціннісними орієнтаціями, яка виявляється в усвідомленні людиною причин здійснюваних учинків і їх наслідків та в контролі своєї здатності бути причиною змін у навколишньому світі і власному житті [4, с. 60].

Таким чином, професійна відповідальність є професійною важливою характеристикою фахівця будь-якої професії, яка пов'язана із взаємодією з іншими людьми, зокрема і офіцера поліції. Варто наголосити, що професійна відповідальність офіцерів органів національної поліції передбачає стягнення дисциплінарного характеру у разі неправомірного виконання професійних обов'язків.

Під професійною відповідальністю майбутніх офіцерів Національної поліції України розуміємо системну професійну якість особистості, яка є результатом відображення відношення до поставлених обов'язків і яка пов'язана з чітко закріпленими нормами, що забезпечує ефективне виконання професійної діяльності. Професійна відповідальність формується у процесі фахової освіти як результат зовнішніх вимог до майбутнього офіцера органів Національної поліції. Розуміння професійної відповідальності офіцерів Національної поліції пов'язане з готовністю курсантів вищих навчальних закладів усвідомлювати необхідність виконання вимог професійних норм і відповідати за свої дії.

Список бібліографічних посилань

1. Словник української мови: в 11 т./АН УРСР, Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1. С. 84.
2. Енциклопедія освіти/Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Oxford English Dictionary. 2nd ed./ed. by J. Simpson and E. Weiner. Clarendon Press, 1989, P. 772.
4. Психологічна енциклопедія/авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
5. Пономарьов О. С., Середа Н. В., Чеботарьов М. К. Відповідальність як педагогічна категорія: підручник. Харків: НТУ «ХПІ», 2013. 360 с.

Отримано 28.02.2017

УДК 159.9:371.112](477)

Олена Павлівна МАКАРОВА,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5480-5942>*

ОБҐРУНТУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Здійснено теоретичний аналіз становлення та розвитку професійної ідентичності поліцейських в процесі навчання у вищому навчальному закладі системи МВС. Зазначено, що важливим чинником розвитку професійної ідентичності є процес навчання, соціальне оточення та цінності, які прививаються правоохоронцям на етапі професійного становлення.

Соціально-економічні зміни у суспільстві, що відбулися впродовж останніх двох десятиліть, призвели до трансформації образу світу, що формувався роками. Це викликало масову дезорієнтацію, втрату ідентифікації як на індивідуальному, так і на груповому рівні. У цій ситуації актуалізується пошук нових культурних моделей, ідеологічних схем, соціальних орієнтирів [6], які б стали основою для саморозвитку й особистісного саморозгортання у професійному та життєвому просторі.

Сучасне Українське суспільство потребує висококваліфікованих працівників поліції, тому питання професійного навчання майбутніх правоохоронців набуває нового значення і все частіше привертає увагу науковців. Одним із пріоритетних завдань сьогодення є формування кваліфікованої особистості, професіонала-фахівця. Нині зростає інтерес до питань, пов'язаних з організацією та створенням належних умов для розвитку професійної ідентичності особистості. Пошук нових напрямків

у підготовці сучасних фахівців-правоохоронців потребує вдосконалення професійної психологічної освіти, завданням якої є підготовка випускників вищих навчальних закладів системи МВС, ідентичних до обраної професії правоохоронців, з високим рівнем професійної спрямованості, мотивації, сформованим професійним Я-образом та позитивним ставленням до обраної професії. Важливість професійної освіти майбутніх працівників правоохоронної системи обумовлена її значимістю в досягненні таких соціально важливих завдань, які безпосередньо пов'язані з підготовкою висококваліфікованих спеціалістів у сфері правоохоронної діяльності, як захист прав, свобод та інтересів усіх учасників суспільних відносин у процесі динамічного розвитку громадського суспільства і держави.

Становлення та розвиток професійної ідентичності правоохоронців здебільшого відбувається під час навчання у ВНЗ системи МВС. Розвиток професійної направленості особистості як майбутнього спеціаліста під час навчання у вищому навчальному закладі проходить ряд етапів. По-перше, етап широкого знайомства з професією, пов'язаний зі вступом до нової соціальної ролі, освоєнням загальних наукових та спеціальних основ професії. По-друге, етап спеціалізованого розвитку направленості особистості, який пов'язаний з розвитком професійного інтересу, набуттям упевненості у правильному виборі професії, посиленням інтересу до спеціальних предметів та навчально-виховного процесу. По-третє, етап укріплення професійної спрямованості, пов'язаний з установками на майбутню успішну діяльність, бажаннями та намірами її повного засвоєння. Тож професійний розвиток, розпочинаючись із вибору професії, усвідомлення її змісту і формування власних уявлень про неї, вперше яскраво актуалізується під час навчання у вищому навчальному закладі, де підготовка до виконання професійних функцій стає цілеспрямованою і структурованою, чітко зорієнтованою на певне коло професій [1].

Розвиток професійної ідентичності майбутнього правоохоронця можливий лише в умовах певної професійної спільноті, а саме у вищому навчальному закладі з особливими умовами навчання, коли особистість сприймає цінності, норми та правила цього закладу (системи).

Процес розвитку професійної ідентичності під час навчання у вищому навчальному закладі поділяється на періоди, взаємопов'язані між собою [3] Розглядаючи професійне навчання як проміжний процес формування професійної ідентичності, бачимо, що в цей період формуються лише її основи. Навчання в цей період здійснюється за такими стадіями: професійно-психологічний відбір, адаптація (формування професійних намірів, залежно від яких змінюється мотивація і відбувається зрушення навчально-професійного мотиву в

напрямку мети професійної діяльності), професійна освіта та підготовка. У цей час проявляється активність того, хто навчається, його самостійність, але так само з'являються сумніви у правильності професійного вибору, падає інтерес до навчання, практична діяльність (коли відбувається завершальна стадія формування суб'єктної ідентичності) [2].

З зарахуванням до ВНЗ системи МВС у особистості розпочинається період осмислення професійної ідентичності. Потрапляння до певного соціально-професійного середовища сприяє змінам у самосприйнятті та осмисленні перебудов у професійному та особистому житті. Цей період пов'язаний з процесом адаптації до нової ролі, ролі курсанта. Такі зміни припадають на перший рік навчання у виші. Тому доцільніше приділити увагу зменшенню адаптаційного навантаження і розумінню курсантами особливостей та специфіки професійно-освітнього середовища. Адаптація молодого фахівця до професійної діяльності залежить безпосередньо від успішності початкового етапу адаптації до професії, пов'язаної з професійною підготовкою [4].

Мобілізація резервів психічного розвитку курсантів на цьому етапі навчання здійснюється за рахунок мотиваційних установок і побудови дидактичних систем, які оптимізують способи руху до вершин професіоналізму і зрілості особистості. При цьому формування основ професійної ідентичності розглядається в рамках особистісно-позиційного підходу з використанням особистісно-ціннісних та професійно-ситуативних компонентів у практико-орієнтованому навчанні, тренінгу, навчальних завдань та позанавчальній діяльності [2, с. 37].

Для наступного періоду характерним є перехідний момент. За незначний відрізок часу курсант оволодіває теоретичним матеріалом, закріплює його під час практичних та семінарських занять, але ще не має можливості застосувати ці знання в практичній діяльності. Тому доцільно якомога частіше надавати курсантам можливість бути залученими до професійної діяльності (патрулювання, проведення рейдів, складання службової документації, проведення профілактичної роботи тощо), але в присутності досвідчених працівників.

Поступове збільшення професійних дисциплін та перебування на практиці під час навчання дає можливість курсантам спробувати себе у реальній практичній діяльності, що допомагає осмислити, які конкретні вимоги висуває обрана професійна діяльність. Завдяки можливості спробувати себе у практичній діяльності у межах обраної професії курсант отримує задоволення від усвідомлення самого себе як майбутнього професіонала.

Неодмінними умовами досягнення основ професійної ідентичності є соціальна практика взаємодії з іншими і з собою, особистісне

включення в освоєння професійної діяльності, перший професійний досвід самостійної діяльності в процесі навчання, використання діалогічного підходу у взаємодії викладача, досвідченого офіцера-правоохоронця, куратора і курсанта, що забезпечує поєднання емоційно-ціннісного і професійно-особистісного досвіду їх носіїв [2, с. 37]. Значну увагу на цьому етапі необхідно приділяти самостійній практичній діяльності, основа якої закладається на практичних заняттях і реалізується в період проходження курсантами щорічної практики та стажування на посаді.

Формування професійної ідентичності майбутніх поліцейських включає в себе отримання знань і практичних навичок, які будуть необхідними при виконанні професійних обов'язків. Є доцільним залучати працівників з практичних органів поліції до освітнього процесу, що сприяє формуванню та розвитку професійної ідентичності майбутніх правоохоронців. Професійне становлення майбутніх офіцерів поліції здійснюється послідовно і складається з наступних етапів: базова підготовка; загальна професійна підготовка та підготовка до призначення на посаду. Як зазначає М. Мацишин та О. Мисечко, цей процес включає три взаємозв'язані компоненти: 1) організаційний – база для професійної діяльності; 2) особистісний – забезпечує виконання професійної діяльності; 3) мотиваційний – спонукає до професійної діяльності [5].

Проведений теоретичний аналіз наукових праць з означеної проблеми та отримані протягом дослідження результати дали можливість висвітлити деякі суперечності між необхідністю розвитку професійної ідентичності правоохоронців та існуючою системою психолого-педагогічного впливу і професійного навчання в процесі підготовки у ВНЗ. Це привело нас до думки про необхідність створення комплексної програми, спрямованої на розвиток професійної ідентичності правоохоронців на етапі фахової підготовки у межах профільного освітнього закладу

Список бібліографічних посилань

1. Андрушко Я. С. Особенности формирования профессиональной идентичности будущего милиционера путем применения активных методов обучения. *Наука и мир*. 2013. № 1 (1). С. 315–319.
2. Бисерова Г. К. Педагогические условия формирования основ субъектной идентичности будущего сотрудника ОВД. Елабуга: Изд-во ЕИ КФУ, 2015. 152 с.
3. Заковоротная М. В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты. Ростов н/Д : Северо-Кавказ. науч. центр высш. шк., 1999. 221 с.
4. Климов Е. А. Путь в профессионализм (Психологический взгляд): учеб. пособие. М.: МПСИ; Флинта, 2003. 320 с.
5. Мацишин М. О. Особливості педагогічної технології професійного становлення майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць [НАДПСУ]*. Хмельницький, 2006. № 37, ч. 2. С. 98–101.

6. Становських З. Л. Роль рефлексії у формуванні професійної самоідентичності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2003. Вип. 3. 7 с. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_l_silsk_shkolu/3/vypusk_18.pdf (дата звернення: 19.02.2017).

Отримано 20.02.2017

УДК 159.922

Світлана Миколаївна ПОТАПОВА,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

САМОРЕГУЛЯЦІЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ

Досліджено роль саморегуляції працівників підрозділів поліції в забезпеченні ефективності їх діяльності. Визначено місце саморегуляції в системі професійної підготовки працівників.

Діяльність працівників підрозділів Національної поліції України нерідко відбувається в важких, небезпечних для життя ситуаціях, в тому числі й пов'язаних із злочинністю, тероризмом. Велика увага приділяється якості та рівню майстерності робітників, що мають запобігати злочинам, припиняти їх, розслідувати, здійснювати превентивну діяльність, забезпечувати законність, громадський порядок. Під час виконання службових обов'язків працівники поліції мають бути витриманими, уважними, та неупередженими у своїх діях.

Саморегуляція та самоконтроль фахівця забезпечують характер його професійної взаємодії, поведінки в повсякденній та екстремальній обстановці, особливості реагування на ситуацію, що склалася.

Незважаючи на неоднозначне тлумачення терміна «саморегуляція» і розуміння суті цього феномена різними дослідниками, даній проблемі присвячено багато праць. Науковці відмічають широту впливу саморегуляції на психічні процеси та стани, суттєво значення її в мобілізації та розвитку індивідуальних можливостей людини. Саморегуляція розглядається, перш за все, з позиції її ролі у збереженні психосоматичного здоров'я, особливу роль саморегуляції відводять в підвищенні стресостійкості та опірності проти психотравмуючих факторів у фахівців різних професій.

Проблеми дослідження саморегуляції та самоконтролю як професійно важливих якостей працівників підрозділів внутрішніх справ має велике практичне значення для оптимізації професійної праці, подолання наслідків перевантажень, захисту психічного здоров'я працівників. Всі наведені вище причини обумовили вибір напрямку дослідження.

Входження людини в сучасні умови професійної діяльності породжує цілу низку проблем, пов'язаних з взаємодією особистості та умов діяльності, з пристосуванням до цих умов. Зміни у професійній сфері приводять до зміни вимог до особистості. Потреби професійної діяльності стають потужним фактором розвитку людини. Соціальні процеси, що відбуваються у суспільстві та протікають на фоні швидких змін в політиці, економіці, суспільній свідомості, породжують такі зміни професійної діяльності працівників підрозділів громадської безпеки, що висувають нові та більш жорсткі вимоги до особистості працівника. Важливою, як що не головною, частиною таких вимог є вміння управляти собою, своєю поведінкою. Відсутність в працівника поліції достатнього рівня розвитку вольових якостей приводить до таких негативних проявів як імпульсивність, фрустрованість, невміння володіти собою, боягузливість, зайва емоційність та сугестивність. Такий працівник не тільки не може якісно виконувати професійну справу, а й може потрапити під вплив злочинців, що не сумісно з виконанням своїх обов'язків. Під час здійснення службових зобов'язань такий працівник часто відчуває вплив негативних емоцій, потерпає від наслідків негативних емоційних станів, що понижують рівень та якість виконання професійних дій.

Навіть, якщо професійна діяльність не пов'язана з підвищеним рівнем небезпеки, або складності, вона вимагає певного рівню вольових зусиль. Кожне професійне завдання потребує визначення цілі та програми дій, подолання труднощів, мобілізації сил, вживання вольових зусиль для досягнення мети. Тому в сьогодні проблема дослідження саморегуляції викликає постійний інтерес вчених. До професійно важливих емоційно-вольових якостей працівника поліції ми відносимо: саморегуляцію; самоконтроль; емоційну стабільність; емоційну зрілість; наполегливість; рішучість; сміливість; відповідальність за наслідки власних дій; адекватний рівень особистісної тривожності; адекватну самооцінку.

Основними функціями саморегуляції та самоконтролю в професійній діяльності є: 1) виклик або затримка процесів, дій і вчинків; 2) перемикання психічної діяльності; 3) прискорення або вповільнення психічної діяльності; 4) посилення або зменшення активності; 5) узгодження спонукань; 6) контроль за ходом діяльності через порівняння її програми зі здійснюваними діями; 7) координація дій.

Не можна обійти питання саморегуляції власних негативних психічних станів. При управлінні психічними станами функції саморегуляції та самоконтролю полягають в наступному: відбувається усвідомлення характеру та рівня власних емоцій; робиться самооцінка фізичних та психічних ресурсів; проходить рефлексія причин, що

визвали певний емоційний стан; фахівець прикладає зусилля для подолання негативного стану; він намагається примусити себе до виконання професійних обов'язків при наявності негативного психічного стану; їм використовуються засоби психічного розвантаження. Емоційні перевантаження, особливо ті, що протікають тривалий час, або часто повторюються, підточують психічний та фізичний стан працівника. Тривале знаходження в негативному емоційному стані може привести до закріплення деформацій на рівні особистісних рис характеру (особистісна тривожність, дратівливість, нестриманість). Прояви негативних емоцій порушують сприятливу атмосферу в трудовому колективі та в сім'ї працівника.

Психологічна готовність до виконання професійних обов'язків розуміється нами як сукупність сформованих і розвинених професійних і психологічних властивостей, що відповідають реаліям службової діяльності і є виступають внутрішньою умовою її здійснення. Психологічна готовність формується під час професійної підготовки працівників.

На недостатньо підготовлених у професійному, моральному і психологічному відношенні працівників складні ситуації та діючі чинники здійснюють негативний вплив. В інтелектуальній сфері – погіршення кмітливості, спостережливості, оцінки обстановки, прояви погіршення пам'яті, виникають ілюзії сприйняття. Взагалі в працівника відбувається зниження активності, наполегливості, спритності і винахідливості; постійне почуття слабкості, втоми, безсилля, невміння мобілізуватися.

Негативні емоції, що виникають при невдачах на початку служби, стають несприятливими передумовами виконання професійних дій в подальшому. Сильний переляк, потрясіння, що пережиті на початку професійної кар'єри, можуть надовго сформувати психологічний бар'єр до подальшого успішного виконання професійних завдань.

Для складних ситуацій, що справляють на працівника несприятливий психологічний вплив та погіршують ефективність вирішення службових завдань, характерна поява гострого внутрішнього конфлікту між вимогами, що висуває до нього службова діяльність, і неможливістю адекватно їм відповідати в поточній ситуації. Одні й ті ж оперативні ситуації для різних працівників можуть мати різний ступінь складності. При зміні ставлення працівника до ситуації змінюється і суб'єктивна оцінка. Отже, виняткового значення набуває рівень саморегуляції працівника органів внутрішніх справ з метою підвищення ефективності праці. При цьому саморегуляція розглядається нами як чинник психологічної підготовленості до виконання службових обов'язків.

Отримано 02.03.2017

УДК 37.013.746.1

Сергій Іванович СЕРДЮК,

начальник Департаменту персоналу

Адміністрації Державної прикордонної служби України (м. Київ)

ПРАКТИЧНІ ЗАХОДИ КОМАНДИРА ПІДРОЗДІЛУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Підіймається питання процесу формування професійної надійності. Наполягається, що завдання керівника допомогти майбутньому офіцеру-прикордоннику знайти сенс обраної професії, позбавитись від будь-яких проявів песимізму, повірити у свої власні сили, подолати перешкоди, що стоять на шляху їх взаємовідносин із макросвітом з приводу реалізації духовних та матеріальних потреб.

Ряд професій передбачає діяльність людини в складних або екстремальних умовах. До них відноситься робота в умовах сенсорної ізоляції, тобто в соціально обмеженому середовищі [1, с. 252] (моряки, учасники експедицій, військовослужбовці, в тому числі прикордонники). Необхідність тривалий час працювати у відриві від дому, родини, у надто обмеженому колі спілкування – усе це є загальною відмінною рисою таких професій. Фахова підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників, діяльність котрих пов'язана з роботою в екстремальних умовах, окрім оволодіння системою професійних знань, умінь і навичок, повинна обов'язково включати процес формування професійної надійності. Недооцінка цієї складової підготовки фахівця у подальшому може призвести до неспроможності виконання ним професійних обов'язків за посадою з певних (екстремальних) умов, не дивлячись на проходження психологічного відбору, на отримані знання, уміння та навички [2].

Одним із основних напрямів діяльності та подальшого розвитку прикордонного відомства на 2017 рік є такий: підвищення рівня боєздатності органів і підрозділів Держприкордонслужби та їх готовності до виконання завдань із захисту державного кордону, розвиток прикордонної інфраструктури «Готовність, якість, надійність».

Дослідження проблеми надійності свідчать про її багатоаспектність. Є. Мілерян увів поняття «якість трудової діяльності», що характеризується надійністю, ефективністю, різнобічністю, гнучкістю і темпом роботи. При цьому надійність може бути виражена стабільністю оптимального рівня працездатності в екстремальних умовах праці, що розглядається як здатність працівника до ощадливої витрати сил і розподілові у часі [1, с. 67].

Проблема надійності в психології розглядалася фізіологом І. Сеченовим. В інженерній психології вона розробляється завдяки працям В. Небиліцина. Учений запропонував в оцінці надійності оператора враховувати весь комплекс внутрішніх властивостей, які зумовлюють його здатність підтримувати необхідні робочі якості в умовах суттєвого ускладнення діяльності [1, с. 246].

Пізніше, вченими було доведено, що, з одного боку, надійність систем підтримується завдяки можливостям пілота, а з іншого – доведено, що можливості пілота залежать від режимів його діяльності. Отже, надійність діяльності є не тільки показником її результативності, а й фактором, що впливає на її організацію та режим. Відтак, дослідження професійної надійності є актуальним в площині освітнього процесу вищого навчального закладу прикордонного відомства.

Сучасні дослідження проблеми професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників охоплюють конкретні реалії сучасного освітнього процесу. Головним об'єктом, з яким команду підрозділу необхідно налагоджувати роботу щодо формування професійної надійності, є конкретна особистість (курсант), що є унікальним мікросвітом. Завдання керівника допомогти майбутньому офіцеру-прикордоннику (кожному окремо) знайти сенс обраної професії, позбавитись від будь-яких проявів песимізму, повірити у свої власні сили, подолати перешкоди, що стоять на шляху їх взаємовідносин із макросвітом з приводу реалізації духовних та матеріальних потреб, тобто досягти як усвідомлення, так і виконання професійного обов'язку перед Батьківщиною. Перш за все важливо, щоб професійний відбір майбутніх курсантів-прикордонників відбувся на добровільних підставах і виключно за покликанням. Це дозволить більш глибоко розкрити здібності майбутніх офіцерів, підвищити ефективність діяльності прикордонної служби, рівень професійної надійності кожного офіцера-прикордонника.

На початковому етапі роботи дії командира, на думку автора, мають бути спрямовані на отримання необхідного уявлення про вихідний рівень надійності підлеглих. Шляхами визначення такого рівня є: з'ясування анкетних даних про сім'ю, соціальне походження; індивідуальні та групові бесіди; тестування особового складу; аналіз оперативно-службової та навчальної діяльності підлеглих, звертаючи увагу на мотивацію щодо виконання ними завдань оперативно-службової діяльності.

Отримані матеріали становлять лише часткове уявлення командира підрозділу про сформованість професійної надійності підлеглих. Більш глибоке вивчення буде здійснюватися в процесі оперативно-службової повсякденної діяльності. Однак отримана інформація з самого початку

дасть змогу командирі будувати роботу щодо формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників з урахуванням особливостей їх рідного середовища. Такий підхід зробить можливим будувати взаємовідносини на основі поваги, довіри, взаєморозуміння.

В подальшому обов'язком командира є допомогти майбутньому офіцеру-прикордоннику більш глибоко вивчити свій внутрішній світ, пізнати себе. Як свідчить практика, вкрай важливим є усвідомлення кожним курсантом необхідності самовдосконалення свого внутрішнього (духовного та фізичного) світу. Для реалізації цієї ідеї, на думку автора, слід ввести спеціальний курс навчання по самовдосконаленню професійної надійності особистості майбутнього офіцера-прикордонника. Разом із усвідомленням особливостей своєї професії важливим є створення умов, за яких особистість курсанта потрапляє в стан готовності до виконання оперативно-службових завдань у будь-яких, у тому числі й екстремальних умовах.

Це завдання можливо вирішити за умови звернення до досвіду історії та сучасного періоду прикордонного відомства. Вивчення досвіду оперативно-службової діяльності відбувається в навчальний та позанавчальний час. Такі заняття та заходи розраховані на те, щоб допомогти майбутнім офіцерам-прикордонникам відчувати особливості та труднощі обраного ними шляху, відчувати ту велику відповідальність і надію, яку покладають держава та суспільство на «зелені кашкети». Крім цього, вивчення досвіду оперативно-службової діяльності прикордонників повинно здійснюватися не лише на рівні усвідомлення змісту сучасних явищ та подій, а також на основі аналізу причинно-наслідкових зв'язків, з'ясування їхньої природи розвитку.

Такими, на нашу думку, є основні практичні заходи командира щодо формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників. Безумовно, цей перелік заходів не є вичерпним. Заслужують на увагу і можуть становити тематику подальших досліджень питання побудови на основі принципів відповідальності, патріотизму, професіоналізму та співпраці взаємовідносин прикордонників з місцевим населенням прикордонних регіонів.

Список бібліографічних посилань

1. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: навч. посіб. Київ: Ніка-Центр, 2006. 580 с.

2. Гашук В. А. Формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників як педагогічної умови їх деонтологічної підготовки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогіка*. 2016. Вип. 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_2_5 (дата звернення: 27.02.2017).

Отримано 28.02.2017

Секція 3

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 159.9

Олександр Маркович БАНДУРКА,

*професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
(слідства) Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії
правових наук України, заслужений юрист України;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0240-5517>*

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА-ЛІДЕРА

Проаналізовано модель «перетворюючого лідерства», яка відображає необхідність поєднання в діяльності сучасного керівника лідерської та безпосередньо керівної складових. Показано, що соціально-психологічний тренінг може успішно використовуватися у претендентів на керівні посади різного рівня.

У суспільстві відчулася проблема нестачі кваліфікованих кадрів у сфері управління, затребувані керівники всіх ланок, які здатні керувати ефективно. В сучасних умовах жорсткої конкурентної боротьби та економічних негараздів соціальна група найбільш успішно працює тоді, коли її очолює керівник-лідер.

Багато компаній, стикаючись із проблемою дефіциту кадрів, починають усвідомлювати, що людський ресурс є важливим капіталом. Останніми роками цінність співробітників зросла, важливим аспектом в управлінні стає навчання та розвиток персоналу [1]. Насамперед це стосується розвитку лідерів усередині організації, за рахунок яких вона і стає ефективною. Для більшості організацій важливо розуміти, яким чином розвивати лідерські якості серед своїх співробітників. Провідним напрямом роботи з персоналом є формування резерву на керівні посади. При підборі кадрів керівної ланки необхідно враховувати чинник соціального інтелекту, для забезпечення високої компетентності керівника – реалізовувати заходи з їх спеціальної професійної підготовки, яка повинна включати й методи практичної психології.

Зокрема, Б. Басс та Б. Аволіо вважають, що в сьогодишньому надзвичайно насиченому конкуренцією та змінами світі недостатньо бути хорошим керівником, необхідно бути успішним лідером.

Дослідження Р. Л. Крічевського показали, що важливою умовою ефективності колективу є лідирування керівника в провідному типі діяльності групи. Однак існує немало колективів (правоохоронних, військових, спортивних тощо), де внаслідок досить значних відмінностей між керівником і підлеглими, пов'язаних із віком, субординацією, психологічний вплив керівника на членів колективу виражається в тому, що він виступає для них «лідируючим авторитетом» [2]. Терміном «лідируючий авторитет» підкреслюється активний характер впливу керівника на колектив з метою вирішення завдань, які стоять перед ним.

Підхід Б. Басса і його співробітників щодо моделі перетворюючого (або трансформаційного) керівництва відбиває необхідність швидких змін, які вимагають від керівників лідерської здатності вести за собою підлеглих, формулюючи надихаючі цілі та спонукаючи їх до високих професійних досягнень, особистісного зростання та прагнення сприяти процвітанню організації. Модель складається з восьми компонентів, половину з яких можна віднести до проявів власне лідерської активності, інші – до традиційно описуваних форм поведінки керівника (наведено за [2]).

Ідеалізуючий вплив (або харизма) – керівники демонструють упевненість; роблять акцент на довірі підлеглим; концентруються на важких питаннях; заявляють про свої пріоритетні цінності; підкреслюють значущість цілей, що ставляться, зобов'язань і етичних наслідків рішень, що приймаються. Такими керівниками захоплюються як ролевими моделями, що народжують в людях почуття власної гідності, відданість, упевненість в собі, готовність працювати для досягнення спільної мети.

Надихаюча мотивація – керівники вселяють бадьорість, підвищують оптимізм та ентузіазм послідовників, передають їм своє бачення досяжного майбутнього. При цьому вони забезпечують таке бачення (картину) майбутнього, яке стимулює активність послідовників, спрямовану на досягнення більш високих рівнів виконання робочого завдання й особового розвитку.

Інтелектуальне стимулювання – керівники спонукають підлеглих до переосмислення колишніх традицій, поглядів, положень; стимулюють виявлення ними в собі нових перспектив і шляхів їх реалізації; заохочують вираження ідей і роздумів.

Індивідуалізована увага – керівники поводяться з іншими як з індивідуальностями; враховують їх індивідуальні потреби, здібності і домагання; уважно вислуховують; сприяють їхньому розвитку, допомагають радою, навчають, використовуючи найбільш ефективний тип підготовки («тренерство»).

Пропорційна винагорода – керівники вступають у конструктивну взаємодію з підлеглими, яка веде до обміну винагородами. Вони пояснюють, які очікування і вимоги пов'язані з діями підлеглих, винагороджують (переважно матеріально) останніх за підтримку своїх починів, досягають з підлеглими взаємно задовольняючих угод щодо виконання робочих завдань і стимулювання праці, дякують підлеглим за успішну роботу.

Активне управління шляхом корекції – керівники здійснюють моніторинг діяльності підлеглих і коригують дії працівників у тих випадках, коли має місце відхилення від установлених стандартів. Вони примушують підлеглих дотримуватися встановлених правил, щоб уникнути помилок.

Пасивне управління шляхом корекції – керівники недостатньо втручаються в хід подій, доводячи справу до такого стану, що виникають серйозні проблеми в роботі підлеглих. Лише після того, як їх помилки стають очевидними, керівники вдаються до дій, що коригують.

Керівництво потурання – керівники ухиляються від виконання своїх обов'язків; відсутні на робочому місці, коли їх присутність потрібна; не проявляють достатніх зусиль у підтримці підлеглих; утримуються від вираження своїх поглядів щодо важливих для працівників питань.

Виявлено, що лідерська складова моделі дає найбільше число позитивних кореляцій з груповою ефективністю. Загалом лідер регулює міжособистісні стосунки у групі. Лідереві потрібне вміння направляти емоції колективу в потрібне русло – створювати позитивну атмосферу і боротися з негативними настроями, а також контролювати власні емоції. Ефективність лідера залежить і від його поведінкової гнучкості. Лідер не використовує санкції.

Соціально-психологічний тренінг є сучасним методом, який може успішно використовуватися у претендентів на керівні посади різного рівня. У тренінг необхідно включити вправи, які сприяють розвитку здібностей конструювати міжособистісний простір, адекватно сприймати емоційні реакції підлеглих і використовувати емоційні засоби для впливу на них, правильно розуміти мотиви оточуючих та коригувати їх поведінку з метою більш ефективного вирішення професійних завдань, отримувати і надавати зворотний зв'язок.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка А. М., Землянская Е. В. Психология руководителя: монография. Харьков: Золотая миля, 2013. 720 с.
2. Кричевский Р. Л., Дубовская Е. М. Социальная психология малой группы: учеб. пособие для вузов. М.: Аспект Пресс, 2001. 318 с.

Отримано 28.02.2017

УДК 159.922

Вадим Іванович БАРКО,

*головний науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
доктор психологічних наук, професор;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4962-0975>;*

Вадим Вадимович БАРКО,

*науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України, (м. Київ),
кандидат педагогічних наук, науковий співробітник;*

Людмила Андріївна КИРІЄНКО,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
провідний науковий співробітник.*

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ОСОБИСТОСТІ КЕРІВНИКА ПІДРОЗДІЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід організації і проведення підготовки керівників поліцейських підрозділів до управлінської діяльності, результатом якої має бути високий рівень мотивації професійної діяльності поліцейських, формування здатності успішно протидіяти стресовим чинникам, конфліктам та іншим факторам ризику, розвиток професійно важливих індивідуально-психологічних якостей підлеглих. Наведено критерії оцінки рівня сформованості готовності керівника поліції до професійної діяльності, а також перелік вимог, що висуваються до поліцейських керівників як до суб'єктів управління.

Для вирішення питань щодо ролі і вимог до керівника поліцейського підрозділу варто звернутись до досвіду роботи поліції зарубіжних країн. Багатьма дослідниками відзначається, що керівник поліцейського підрозділу повинен чітко усвідомлювати, що від його дій, поведінки та діяльності значною мірою залежить ефективність діяльності підлеглих. Кожен керівник повинен відповідати певним нормам, що висуваються до нього, як до посадової особи, яка несе персональну відповідальність за дії поліцейських. Керівник, перш за все, сам не повинен бути суб'єктом негативного впливу на працівників, створювати сприятливий соціально-психологічний клімат. Саме керівник має виступати в ролі активного суб'єкта впливу на підлеглих, для чого він повинен мати відповідну психологічну готовність до такої діяльності. Вітчизняні і зарубіжні фахівці у своїй більшості

дотримуються думки про те, що така готовність складається з чотирьох основних компонентів – мотиваційного (сукупності мотивів, адекватних цілям та завданням діяльності поліцейських); когнітивного (сукупності знань необхідних для організації діяльності поліцейських); операціонального (сукупності умінь та навичок практичного вирішення службових завдань) та особистісного (системи особистісних характеристик керівника, які впливають на результативність дій підлеглого особового складу) [1, с. 56].

Зважаючи на сказане, керівник поліцейського підрозділу, перш за все, не повинен мати особистісних деструкцій. Керівник поліцейського підрозділу повинен бути сильною особистістю з глибоким самоусвідомленням, яка володіє власним емоційним станом і поведінкою. Дослідники також відзначають, що керівник має бути врівноваженим, здатним успішно розв'язувати свої особисті проблеми і проблеми організації, позбутися внутрішньої суперечливості. Керівнику мають бути властиві такі риси, як внутрішній спокій, рішучість, відкритість, ввічливість, відсутність метушливості, гнучкість розуму й послідовність поведінки. Водночас керівнику не повинні бути властиві імпульсивність, роздратованість, нестриманість, агресивність, авторитарність, заикленість на собі [2, с. 130].

У багатьох наукових джерелах наголошується на тому, що у процесі профпідготовки майбутніх керівників необхідно навчати адекватно визначати особистісні психічні стани, у яких можуть перебувати його підлеглі в різних ситуаціях службової діяльності, знаходити причини виникнення непорозумінь в процесі міжособистісного спілкування з іншими людьми, виявляти джерела деструктивних тенденцій поведінки. Керівники повинні зважати на те, що серед підлеглих, можуть бути поліцейські, схильні до девіантної поведінки та професійної деформації. Окрім цього, у випадках нервово-психічних перевантажень в деяких працівників можуть розвиватися певні психічні розлади.

З метою попередження виникнення нервово-психічної нестійкості керівник повинен знати причини і ознаки останньої. До основних із них належать: а) невдачі на службі і в особистому житті; б) часті ситуації службової діяльності, які сприймаються як небезпечні для життя і здоров'я; в) хронічна втома і конфлікти з колегами; г) низька професійна компетентність, г) сімейні психотравмуючі чинники; д) шкідливі звички (куріння, вживання спиртних напоїв, наркотичних і токсичних речовин); е) схильність до брехні. Ознаками нервово-психічної нестійкості поліцейського можуть бути: а) поява втоми навіть при звичайному службовому навантаженні; б) зниження загальної активності працівника; в) послаблення та погіршення пам'яті; г) соматичні симптоми;

г) загальмованість мислительних процесів; д) поява негативних емоцій; е) зниження самоконтролю за власними діями. Керівникам рекомендується звернути увагу на легко збудливих, запальних, конфліктних поліцейських, а також на замкнених у собі, образливих, надмірно боязливих та сором'язливих. Потрібно також виявляти осіб, що виявляють зарозумілість, зверхність, намагаються будь-що виділитися серед оточуючих чи навпаки, стали об'єктом жартів, насмішок, здійснюють безглузді вчинки, мають неадекватні прояви у поведінці [3, с. 103; 4, с. 29].

Власні дослідження показали, що у відповідності до загальної структури психологічної готовності до діяльності можливо виділити декілька критеріїв оцінки рівня готовності керівника до управлінської діяльності. Першим критерієм є когнітивний, який відображає якість знань керівника про сутність, зміст, методи і засоби управлінської діяльності, діагностику рис, від яких залежить здатність особи витримувати стресові навантаження і негативні фактори службової діяльності. Другим критерієм можна назвати мотиваційний, який конкретизується у бажанні керівника піклуватися про підлеглих, допомагати їм в складних життєвих і службових ситуаціях, подавати особистий приклад, інтерес керівника до особистості своїх працівників та їх уподобань, пізнавальний інтерес до вивчення питань управління, загальної і юридичної психології тощо. Третім критерієм готовності є операціональний, у якому відображуються практичні уміння керівника поліцейського підрозділу щодо безпосереднього впливу на поведінку поліцейських; показниками сформованості даного критерію є уміння спостерігати за поведінкою і станом підлеглих; визначати за зовнішніми ознаками прояви сили, слабкості, лабільності, врівноваженості нервової системи, особливості темпераменту і характеру, помічати прояви акцентуацій; встановлювати особливості пізнавальних процесів, здібностей, емоційно-вольової сфери особистості поліцейських; надавати підлеглим допомогу в складних ситуаціях тощо. Четвертим критерієм є особистісний, який відображує здатність і спроможність керівника підтримувати високий рівень працездатності і готовності до діяльності поліцейських. Він конкретизується у здібностях управлінця до емпатійного розуміння підлеглих, здатності до лідерства і референтності, можливості впливати на людей і переконувати їх [5, с. 206].

Враховуючи думку дослідників, а також результати власного дослідження, узагальнено перелік вимог до керівника, дотримання яких сприятиме підвищенню ефективності діяльності особового складу: 1. Повага і гуманістичне ставлення до підлеглих. 2. Врахування керівником індивідуально-психологічних особливостей кожного підлеглого. 3. Увага до позитивних зсувів в роботі або поведінці

підлеглого, своєчасна оцінка і заохочення працівників, розкриття перспектив професійного зростання. 4. Обережне використання критики і покарань підлеглих. 5. Переважне використання колегіального, а за необхідності – ситуаційного стилю керівництва. 6. Організація колективної (командної) роботи працівників поліцейського підрозділу. 7. Створення умов для професійного і особистісного розвитку кожного працівника поліції. 8. Вміння попереджувати і залагоджувати конфлікти у підрозділі, підтримувати сприятливий соціально-психологічний клімат в колективі. 9. Здатність бути лідером і референтною особистістю, навчати і виховувати підлеглих власним прикладом.

Список бібліографічних посилань

1. Барко В. І., Зелений В. І., Ірхін Ю. Б. Робоча книга керівника органу внутрішніх справ (психолого-педагогічний аспект): навч. посіб. Вінниця: Книга-Вега; Вінниц. обл. друк., 2009. 248 с.
2. Евтихов О. В., Караваев А. Ф. Формирование основ профессионализма и профессиональной компетентности курсантов в вузе правоохранительных органов как педагогическая проблема. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2014. № 1 (48). С. 128–132.
3. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: пер. с англ. М.: Дело, 1992. 702 с.
4. Мучински П. Психология, профессия, карьера. 7-е изд. СПб.: Питер, 2004. 539 с.
5. Свон Р. Д. Эффективность правоохранительной деятельности и ее кадровое обеспечение в США и России. СПб.: Алетейя, 2000. 296 с.

Отримано 18.02.2017

УДК 159.9

Олена Володимирівна ЗЕМЛЯНСЬКА,

професор кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, професор;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6547-2621>

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ПІДРОЗДІЛУ ПОЛІЦІЇ, ЇЇ ФУНКЦІЇ ТА ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ

Проаналізовано сутність організаційної культури підрозділів поліції, її функцій, структура, завдання формування.

2 липня 2015 року набрав чинності Закон «Про поліцію». З набранням чинності закону відбулася не тільки зміна найменування правоохоронної структури, але повинні бути проведені певні дії, що спрямовані на дієве реформування міліції [3]. Діяльність поліції повинна

здійснюватися в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства та спрямована на задоволення їх потреб [3, ст. 11]. Створені підрозділи поліції та інші, що будуть формуватись, повинні працювати на високому рівні організаційної культури.

Існує кілька визначень організаційної (корпоративної) культури: цінності і норми, що засвоєні і застосовуються членами організації і які визначають її поведінку; атмосферу або соціальний клімат в організації; домінуючу в організації систему цінностей і стилів поведінки.

Організаційна (корпоративна) культура – сукупність моделей поведінки, які придбані організацією в процесі адаптації до зовнішнього середовища і внутрішньої інтеграції, що показали свою ефективність і розділяються більшістю членів організації. Компонентами корпоративної культури є: прийнята система лідерства; стилі вирішення конфліктів; діюча система комунікації; становище індивіда в організації; особливості гендерних і міжнаціональних взаємин; прийнята символіка: гасла, організаційні табу, ритуали [2].

«Комплекс базових припущень, винайдений, виявлений або розроблений групою для того, щоб навчитись справлятися з проблемами зовнішньої адаптації та внутрішньої інтеграції, що функціонує досить довго, щоб підтвердити свою спроможність, і передається новим членам організації як єдино правильний» [4].

Сукупність ідей, цінностей, загальноновизнаних моделей і норм поведінки, притаманних конкретній організації; спільний досвід членів підрозділів організації, що формується в ході колективної діяльності і виражений як матеріальними, так і духовними формами [1]. Корпоративна (внутрішня або організаційна) культура – система, що складається з комплексу правил поведінки, символів, ритуалів, традицій і цінностей, прийнятих в організації, обов'язкова для всіх її працівників, колективна і виконувана ними. Ця система повинна функціонувати досить тривалий час, стати звичною для працівників, сприяти успішній взаємодії і узгодженим діям працівників і всіх рівнів управління організації для досягнення її цілей, і таким чином підтвердивши свою спроможність передаватися новим працівникам як зразок виконання. Корпоративна культура безпосередньо залежить від цілей організації, пронизує всю її систему і є тим нематеріальним активом, який забезпечує успіх або неуспіх організації в майбутньому. Ключову роль в реалізації всього комплексу корпоративної культури грає вище керівництво організації і керівники її підрозділів.

Виходячи з цих визначень, під організаційною культурою розуміються в основному цінності і норми, що розділяються більшістю членів організації, а також їх зовнішні прояви (організаційна поведінка).

Найчастіше організаційна (або корпоративна, що кілька звужує це поняття) культура визначається як сукупність цінностей, звичаїв, традицій, норм, вірувань і припущень, втілених в різні сторони діяльності підрозділу, і які роблять ту чи іншу організацію унікальною.

Організаційна культура виконує дві основні функції: внутрішньої інтеграції: здійснює внутрішню інтеграцію персоналу підрозділу таким чином, що вони знають, як їм слід взаємодіяти один з одним; зовнішньої адаптації: допомагає організації адаптуватися до зовнішнього середовища.

Основні елементи структури організаційної культури:

- поведінкові стереотипи: спільна мова, що використовується членами організації; звичаї і традиції, яких вони дотримуються; ритуали, що здійснюються ними в певних ситуаціях (в підрозділах поліції: присяга, державні та професійні свята);

- групові норми: властиві групам стандарти і зразки, які регламентують поведінку їх членів (регламентуються законом);

- проголошувані цінності: артикульовані, які оголошуються привселюдно принципи і цінності, до реалізації яких прагне організація, підрозділ або окремих працівників (наприклад, «якість виконання професійних обов'язків»);

- філософія організації та її підрозділів: найбільш загальні політичні та ідеологічні принципи, якими визначаються їх дії по відношенню до службовців та громадян;

- правила гри: правила поведінки при роботі у підрозділі; традиції і обмеження, які слід засвоїти новачкові для того, щоб стати повноцінним членом організації; «заведений порядок»;

- організаційний клімат: почуття, яке визначається фізичним складом групи і характерною манерою взаємодії членів підрозділу один з одним, громадянами або іншими сторонніми особами;

- існуючий практичний досвід: методи і технічні прийоми, що використовуються членами групи для досягнення певних цілей; здатність здійснювати певні дії, що передається з покоління в покоління і не вимагає обов'язкової письмової фіксації.

Формування організаційної культури – це спроба конструктивного впливу на соціально-психологічну атмосферу, поведінку працівників. Формуючи в рамках організаційної культури певні установки, систему цінностей або «модель світу» у персоналу підрозділу, можна прогнозувати, планувати і стимулювати бажану поведінку. Однак при цьому завжди необхідно враховувати корпоративну культуру, що стихійно склалася в даній організації. Часто керівники намагаються сформувати філософію своєї організації, де декларують прогресивні цінності, норми, і отримують результати, що не відповідають своїм

бажанням поставленим цілям і вкладеним зусиллям. Відбувається це частково і тому, що штучно впроваджувані організаційні норми і цінності вступають в конфлікт з реально існуючими і тому активно відкидаються більшістю членів організації.

Формування організаційної культури зазвичай здійснюється в процесі професійної адаптації персоналу. Сучасна психологія управління (менеджменту) розглядає організаційну культуру як потужний стратегічний інструмент, що дозволяє орієнтувати всі підрозділи та працівників на спільні цілі, мобілізувати ініціативу і полегшувати продуктивне спілкування між ними.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Психология управления: монография. Харьков: Титул, 2007. 523 с.
2. Бандурка А. М., Землянская Е. В. Психология руководителя: монография. Харьков : Золотая миля, 2013. 720 с.
3. Про Національну поліцію: закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
4. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство. СПб.: Питер, 2002. 437 с.

Отримано 03.03.2017

УДК 159.9:34(075.8)

Людмила Іванівна МОРОЗ,

*провідний науковий співробітник відділу організації наукової роботи
Одеського державного університету внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор;*

Сергій Іванович ЯКОВЕНКО,

*перший проректор Київського інституту
сучасної психології та психотерапії,
доктор психологічних наук, професор*

СУД ПРИСЯЖНИХ: ЗАКОННІСТЬ ЧИ СПРАВЕДЛИВІСТЬ?

Обґрунтовано можливість та необхідність якісного психологічного відбору присяжних, їх підготовки до участі в процесі загалом, спеціального психологічного супроводження участі в конкретній справі. Проаналізовано дані стандартизованого інтерв'ю щодо особливостей суду присяжних.

Прийнятий у 2014 році Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» не змусив громадян довіряти суддям. За даними Центру Разумкова, у березні 2015 року рівень довіри судам не перевищує 10 % населення [1]. Довелося проводити реформу судової

системи, люстрацію суддів та боротися із корупцією в суддівському корпусі. В результаті маємо брак суддів.

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» передбачає реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів, зокрема відновлення інституту суду присяжних, відомого в англосаксонському світі з XIII ст. Він діяв в Російській імперії з 1864 року і був скасований у 1917 році як не ефективний – у порівнянні із спрощеним судочинством за наказом НКВС СРСР № 00447 від 30.06.1937.

Інститут присяжних в СРСР відродили 13.11.1989 при прийнятті «Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про судоустрій». Суд присяжних фактично діє в Російській Федерації з 1993 року. В Україні цей інститут відновлений у 2012 році на підставі ст. 124 й 127 Конституції України та чинного Кримінально процесуального кодексу. Кримінальних справ, які передбачають застосування саме суду присяжних, не багато, а практика його застосування не поширена. Вважається, що участь у судових засіданнях пересічних громадян викликає у населення більшу довіру, адже присяжний частіше дослухається до аргументів адвоката та тлумачить сумніви на користь підозрюваного. Перевагою суду присяжних вважають не тільки *законність*, яку забезпечують судді-юристи, а й *справедливість*, гарантом якої є участь у відправленні правосуддя представників народу, які оцінюють факти, аргументи сторін і виносять вердикт «винний чи не винний».

Варто зауважити, що поняття *справедливості*, є досить складним й прагнення справедливості може вступати у суперечність із чинним законодавством, адже закон відображає інтереси суспільства або його певної частини та певному етапі суспільного життя, а справедливість начебто вище законності хоча критеріїв справедливості чимало і вони не рідко суперечать один одному. Це положення важливе з огляду на необхідності досягнення всіма присяжними згоди щодо винуватості підозрюваного, що не виключає права на окрему думку, яка повинна бути відображена у судовому рішенні.

Нашою метою є не тільки аналіз аргументів «за» та «проти» існування суду присяжних, а й обґрунтування можливості та необхідності якісного психологічного відбору присяжних, їх підготовки до участі в процесі загалом, спеціального психологічного супроводження участі в конкретній справі.

Формування переліку присяжних в Україні покладається на територіальне управління Державної судової адміністрації за участі органів місцевого самоврядування (у порядку, передбаченому Законом України «Про судоустрій і статус суддів»), які мають переконатися у

відповідності кандидатів формальним вимогам, забезпечити гласність, здійснювати моніторинг та систематично (кожних два роки) оновлювати списки.

Нас зацікавило питання, чи багато бажаючих стати присяжними, які їх особливості. За нашим дорученням, для оперативного отримання інформації з цих питань двадцять вісім студентів-юристів провели по 10 стандартизованих інтерв'ю зі своїми родичами та знайомими, які представляють різні верстви населення (загалом опитано 280 громадян віком від 18 до 65 років – 167 жінок і 113 чоловіків). Результати такого «пробного» дослідження свідчать, що про існування в Україні суду присяжних знали 16 % опитаних, всі вони мали безпосереднє чи опосередковане відношення до судових та правоохоронних органів, інші не знали нічого або щось чули, але сформулювати певної думки не могли. «Приблизне» уявлення про суд присяжних вони мали завдяки кіно та телебаченню, але ці знання, звісно, далекі від наукових.

Бажання стати присяжним виявили тільки 4 % опитаних (це – жінки пенсійного віку), головний аргумент – цікаво дізнаватися про злочини, перебуваючи у безпеці, з перших рук і за гроші; хочеться відчувати можливість впливати на важливі рішення; проявити схильність до справедливості. Ніхто з них не зробив нічого, щоб реалізувати таке бажання.

Причини небажання бути присяжним досить однотипні: це не бажання брати на себе велику відповідальність, відсутність часу або бажання займатися тим, що безпосередньо не торкається; зневіра у правосудді, страх припуститися помилки, боязнь тиску на самих присяжних та їх родини тощо.

На питання «Якими якостями має володіти присяжний?», ми отримали такі відповіді: стать значення не має, бажані середній вік та вища (не юридична!) освіта. Не бажані приналежність до політичних партій чи релігійних об'єднань – щоб уникнути упередженості або бажання захищати інтереси «своїх»), прийнятним є участь у діяльності правозахисних організацій.

До «професійно» важливих якостей віднесені міцне здоров'я та психічна врівноваженість – щоб витримувати велике навантаження, сприймати й критично оцінювати великий обсяг інформації, протистояти тиску, не була конформістом. Опитувані часто називали не психологічні, а моральні якості – чесність, порядність, принциповість і висловлювали сумніви у можливості їх виявлення за допомогою яких-небудь тестів. Несприятливими якостями вважаються некритичне сприйняття інформації, низький (у межах норми) рівень інтелекту, самовпевненість, прагнення до самоствердження, емоційна вразливість, конформізм, не надійність щодо виконання покладених обов'язків.

Добір присяжних із числа тих осіб, які виявили бажання, представниками місцевого самоврядування більшість опитаних вважає формальною процедурою, яка не спроможна забезпечити якісний добір. Деякі з опитаних пропонували «просити авторитетних людей» погодитися на таку роботу, але пояснити, як це все організувати, вони не змогли. Інші пропонували залучити до пошуку потенційних присяжних правозахисні організації, оцінку кандидатів проводити колегіально та гласно, рішення ухвалювати на зборах територіальної громади. З цих даних не важко зрозуміти, чому в Києві, станом на 20 квітня 2016 року, вдалося знайти тільки 17 присяжних, розглянуто судом одну справу. Враховуючи можливість відводу та самовідводу, їх кількість повинна вимірюватися у сотнях.

Учасники двох фокус-груп висловили рекомендації формування корпусу присяжних силами «Громадської ради присяжних» – органу, яку вони пропонують утворити з числа правозахисників, які мають ініціативно шукати кандидатів серед лідерів громадської думки. Їх психологічну оцінку мають робити фахові психологи на громадських засадах чи за трудовою угодою.

Вважається, що присяжним не потрібні юридичні знання, вони повинні керуватися при винесенні свого рішення здоровим глуздом, життєвим досвідом, розумом, а не емоціями, а тому їм юридична підготовка не потрібна. Опитані вважають, що відібраним за присяжним слід проходити тренінги, які імітують судовий процес, що дозволить оцінити спроможність критично опрацьовувати докази та аргументи сторін, ставити запитання до «учасників процесу» по суті, спілкуватися з «суддею» та між собою, відстоювати особисту думку.

Потребують додаткового вивчення питання мотивування та контролю, зокрема, із використанням методів ОРД для протидії загрозі корупції, захисту присяжних від спроб їх залякати чи шантажувати, необхідності психологічного супроводження кримінального процесу у випадках, коли мають місце обтяжуючи провину обставини (особлива жорстокість й т. ін.), організації спеціальних перевірок для добору присяжних для розгляду справ, що розглядають в закритому режимі (наприклад, при звинуваченні у державній зраді чи шпіднажі). Зважаючи на вірогідність емоційного вигорання присяжних, слід опрацювати питання зменшення небезпеки їх особистої психологічної деформації.

Список бібліографічних посилань

1. Куйбіда Р. Чи скористається Україна унікальним шансом створити нову судову систему? // Українська правда. 04.08.2015. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/08/4/7076729/> (дата звернення: 05.02.2017)

Отримано 06.02.2017

УДК 351.74:341.17(4)

Олексій Станіславович ПРОНЕВИЧ,

*головний науковий співробітник центру вивчення проблем адаптації
законодавства України до законодавства ЄС юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор;*

Тетяна Миколаївна ПРОНЕВИЧ,

*старший викладач циклової комісії гуманітарних та соціальних дисциплін
Київського кооперативного інституту бізнесу і права*

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ІМПЕРАТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ПОЛІЦІЇ В АКТАХ ACQUIS COMMUNAUTAIRE: СТАН ЗАКРІПЛЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

*Проаналізовано правила етичної поведінки поліцейських. Окреслено перспективи новелізації поліцейського законодавства. Наголошено, що імплементація закріплених в актах *acquis communautaire* психологічно-правових імперативів професійної діяльності персоналу поліції є потужним резервом вдосконалення правового регулювання діяльності органів охорони правопорядку*

Державі іманентно притаманне монопольне право на обмеження прав людини і застосування примусу у контексті вжиття заходів з метою підтримання громадянського миру і спокою. Практична реалізація права на примус віднесена до компетенції поліції як державної мілітаризованої формації, уповноваженої на забезпечення публічної безпеки, охорону публічного порядку, протидію злочинності, надання допомоги фізичним і юридичним особам у ідентифікації та усуненні загроз для загального блага. Стратегічними напрямками діяльності поліції є інтервенція (застосування до правопорушників легітимних заходів примусу) та превенція (роз'яснювально-превентивна діяльність, спрямована на коригування деструктивної поведінки окремих суб'єктів та усунення чинників, що детермінують правопорушення і соціальні патології). Еволюція поліції полягає у відмові від абсолютизації репресивних заходів та імплементації положень доктрини проактивної суспільно-орієнтованої діяльності.

Інституціоналізація поліції відбувається у контексті забезпечення права громадян на належне урядування. Відповідно до частини 1 статті 1 Закону України «Про Національну поліцію» Національна поліція України (поліція) визначена як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Згідно з частиною 3 статті 11 цього Закону основним критерієм оцінки

ефективності діяльності органів і підрозділів поліції є рівень довіри населення до поліції [1].

Специфіка легального визначення категорії «поліція» сприяє формуванню загального уявлення про соціальну місію поліції та зміст поліцейських послуг. Водночас звертаємо увагу на відсутності закріпленого на рівні титульного закону про поліцію каталогу морально-психологічних якостей поліцейського. Натомість фахівці наголошують, що підвищення соціальної акцептованості діяльності поліції досягається шляхом запровадження науково обґрунтованих етичних і морально-психологічних імперативів професійної діяльності поліцейських. Така необхідність зумовлена чинниками, що детермінують ризики професійної деформації поліцейських, а саме: наявністю повноважень прийняття рішень «під власну відповідальність» (дискретністю в діях); необхідністю створення моральних «запобіжників» для нейтралізації потенційного неправомірного впливу (спокуса «подвійної моралі»); виконанням службових обов'язків в умовах комунікації з негативно налаштованим зовнішнім середовищем в умовах конфлікту; мовно-комунікативними бар'єрами; існуванням морально-психологічного компоненту організаційно-управлінських відносин (прояви специфічної поліцейської субкультури, реагування на неправомірний наказ тощо); діями на ментальному перехресті «вимоги закону – інтереси суспільства – інтереси окремих громадян – «голосу власної совісті»; загальною потребою у «моральній компетентності поліцейського» тощо.

Окреслена вище проблема частково вирішена шляхом затвердження Правил етичної поведінки поліцейських, де формалізовано суспільні очікування і вимоги щодо морально-психологічних якостей поліцейського. У цьому документі в тому числі закріплено обов'язок поліцейського «виявляти повагу до гідності людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного», «поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо», «контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку», «дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики», «зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків», «з повагою ставитись до старших за віком», «забезпечити людське ставлення та повагу до затриманої особи», «застосовувати заходи поліцейського примусу до затриманої особи лише у передбачених законом випадках, з дотриманням вимог законності, необхідності, пропорційності та ефективності заходу». Окремо наголошено, що у відносинах з населенням поліцейський зобов'язаний: бути тактовним та доброзичливим;

висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи, у ввічливій та переконливій формі; надавати можливість особі висловити власну думку; до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень проявляти повагу, охороняти їх безпеку та право за невтручання в особисте життя. При зверненні до особи поліцейському заборонено бути зверхнім, погрожувати, іронізувати. Також передбачено, що поліцейський повинен проявляти розсудливість, відкритість, почуття справедливості, володіти комунікативними навичками (переконання, ведення переговорів тощо) [2].

Системний аналіз тексту Правил етичної поведінки поліцейських дає підстави стверджувати, що закріплений перелік соціально акцептованих морально-психологічних якостей поліцейського сформульовано у контексті традиційної правоохоронної парадигми. Зазначимо, що окремі положення безпосередньо корелюються із закріпленими у Декларації про поліцію імперативами професійної діяльності та поведінки поліцейських, а саме: обов'язку діяти чесно, неупереджено та з почуттям власної гідності; активної протидії корупції; заборони дискримінації за будь-яких обставин; утримання від виконання незаконних наказів керівників, протидії фактам порушення закону; рішучої дії при досягненні легітимної мети за умови застосування сили лише в розумних межах тощо [3]. Ураховано також артикульовані в рекомендації Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» постулати щодо відповідальності поліції перед цивільною владою, персональної відповідальності персоналу поліції всіх рівнів за свої дії чи бездіяльність, ефективної зовнішньої комунікації та взаємодії з державними і недержавними суб'єктами, спроможності персоналу поліції «виявляти ясність судження, відкрите ставлення, зрілість, справедливість, комунікабельність і, де це необхідно, лідерські та управлінські вміння..., добре розуміти соціальні, культурні та суспільні проблеми» [4].

Перспектива новелізації поліцейського законодавства полягає в тому числі у транспонуванні закріплених в актах *acquis communautaire* психолого-правових імперативів професійної діяльності та поведінки поліцейських. На нашу думку, варто зосередити увагу на легітимізації закріплених у Європейському кодексі поліцейської етики керівних принципів втручання (інтервенції) поліції, а саме: справедливого, неупередженого та недискримінаційного виконання службових завдань; обов'язковості виконання правомірних та утримання від виконання неправомірних наказів керівництва; обмеження права на недоторканність приватного життя тільки у передбачених законом випадках та лише для досягнення легітимної мети; обов'язку діяти чесно та з повагою до суспільства з урахуванням становища уразливих соціальних груп;

надання необхідної підтримки, допомоги та інформації жертвам злочинів тощо [4].

Особливу увагу варто акцентувати на необхідності ефективної протидії расовому профілюванню (етнічному профайлінгу), що полягає у використанні поліцією «при здійсненні контролю, спостереження і слідчої діяльності без будь-якого об'єктивного або розумного виправдання таких підстав як расова належність, колір шкіри, мова, релігія, громадянство, національність або етнічне походження». У резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 28.01.2014 № 1968 «Боротьба з расизмом в поліції» констатовано, що расистська поведінка і практика поліції щодо «візуально ідентифікованих меншин» негативно впливає на громадську думку, може спричинити посилення стереотипів і упередженості [5]. Потребується апробація інноваційних підходів налагодження партнерської взаємодії між поліцією і етнічними меншинами з метою викорінення стереотипів ворожнечі та створення атмосфери довіри, доброзичливості, відкритого спілкування і конструктивного співробітництва. На нашу думку, існує нагальна потреба запровадження для персоналу поліції спеціалізованих тренінгів, присвячених питанням протидії расизму, стигматизації і ксенофобії.

Резюмуючи, зазначимо, що імплементація закріплених в актах *acquiscommunautaire* психологічно-правових імперативів професійної діяльності персоналу поліції є потужним резервом вдосконалення правового регулювання діяльності органів охорони правопорядку. Така необхідність об'єктивно зумовлена прагненням забезпечити реалізацію концепції належного врядування, посилити людиноцентристський вектор державної політики у сфері публічної безпеки та порядку, забезпечити високий рівень довіри населення і налагодити партнерську взаємодію поліції з інститутами громадянського суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 20.02.2017).

2. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 // База даних «Законодавство України»/Ліга-Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE29706.html (дата звернення: 22.02.2017).

3. Декларація про поліцію: резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 № 690 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803 (дата звернення: 22.02.2017).

4. Про Європейський кодекс поліцейської етики: рекомендація Рес (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи від 19.09.2001 // Центр політико-правових реформ: офіц. сайт. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 23.02.2017).

5. Про боротьбу з расизмом в поліції: резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 1968 (2014). Ради Європи: офіц. сайт. URL: http://www.coe.int/T/t/Parliamentary_Assembly/%5BRussiandocuments%5D/%5B2014%5D/Jan2014/Res1968_rus.asp (дата звернення: 25.02.2017).

Отримано 28.02.2017

УДК 159.923:354

Юлія Юрївна БОЙКО-БУЗИЛЬ,

докторант кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО МОДЕЛІ ОСОБИСТОСТІ КЕРІВНИКА МВС УКРАЇНИ

Узагальнено існуючі підходи до розробки концептуальної моделі особистості керівника органів та підрозділів МВС України, зокрема: колекційний, конкурентний, парціальний, соціально-психологічний, інженерно-психологічний, рефлексивно-ціннісний, економіко-психологічний, факторний, ситуаційний, функціональний, проактивний, праксеологічний, інтегративний, іміджевий, акмеологічний, системний.

Центральною фігурою діяльності МВС України є її керівник. Від керівника значною мірою залежить ефективність очолюваного ним органу чи підрозділу. Керівник є ключовою ланкою, оскільки лише його повноваження одночасно є і правом, і обов'язком. Відтак, належна реалізація «право-обов'язку» та відповідно, дійове функціонування підпорядкованого органу чи підрозділу МВС України – найважливіше та найсуттєвіше завдання керівника.

Спектр питань пов'язаних з особистістю та діяльністю керівної ланки органів та підрозділів МВС України знайшли відображення у працях О. М. Бандурки, С. П. Бочарової, О. О. Євдокімової, О. В. Землянської, Я. Ю. Кондратьєва, В. О. Лефтерова, В. С. Медведєва, Л. І. Мороз, В. І. Осьодла, Є. М. Потапчука, В. М. Плішкіна, О. Д. Сафіна, О. В. Тімченка, Г. О. Юхновця, С. І. Яковенка та ін. Найбільш ґрунтовний аналіз психологічних підвалин парадигми особистості ефективного керівника (зокрема органу внутрішніх справ) було здійснено професором В. І. Барком [1, с. 143–155] та стало об'єктом і нашого наукового пошуку.

Розуміння теоретичних підходів передбачає звернення до сутності поняття «підхід», яке є загальновживаним у науковому обігу, втім, його зміст і місце в системі інших дефініцій до цих пір залишається мало визначеним. Так, в тлумачному словнику української мови, слово

«підхід» трактується як «сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь» [3, с. 521]. У словнику О.М. Новікова, категорія «підхід» виступає в двох значення: по-перше, як деякий вихідний принцип, позиція, головне положення або переконання; по-друге, як напрямок вивчення предмету дослідження [2, с. 117–118]. На нашу думку, підхід є стратегією розгляду та розуміння концептуальної домінанти крізь призму основоположних ідей та поглядів.

Загалом, доцільно виділити наступні теоретичні підходи до трактування моделі керівника органів та підрозділів МВС України:

- колекційний (капсульний) підхід передбачає наявність чітко встановленого та нормативно-функціонально визначеного переліку якостей керівника (професійно важливих та професійно значимих), які обумовлюють та забезпечують успішність управлінської професійної діяльності;

- конкурентний (змагальний) підхід близький до колекційного та визначає факт визначних та чільних специфічно-особливих особистісних властивостей особистості керівника або певного рівня розвитку загальний властивостей, які відрізняють його від загалу посередніх управлінців;

- парціальний (частковий) підхід детермінує формування особистості керівника та супровідно-похідне завоювання ним авторитету серед підпорядкованого особового складу, шляхом якісного та чіткого відпрацювання певних операцій та дій, включених в управлінську професійну діяльність;

- соціально-психологічний (стильовий) підхід обґрунтовує зв'язок успішності виконуваної керівником управлінської професійної діяльності з його психологічними закономірностями та особистісно-стильовими характеристиками, які обумовлюють функціональну прогресію на різних рівнях ієрархії організації;

- інженерно-психологічний (інформаційний) підхід розглядає керівника як джерело прийняття управлінських професійних рішень, які відповідно визначають наявність певних індивідуальних особливостей, що торкаються усіх психологічних процесів переробки інформації;

- рефлексивно-ціннісний (стратегічний) підхід вивчає особистість керівника через усвідомлення ним власної управлінської концепції, виконуваної управлінської професійної діяльності, інтеграцію управлінських професійних рішень та визначення подальших напрямків досягнення організаційних результатів;

- економіко-психологічний (підприємливий) підхід звертається до аналізу закономірностей економічної складової управлінської професійної поведінки та орієнтації керівника на виробничо-організаційну інноватику;

– факторний (чинниковий) підхід націлений на аналіз впливу окремих факторів та умов розвитку особистості керівника в управлінській професійній діяльності (зокрема, зовнішньо-виробничих та внутрішньо-індивідуальних);

– ситуаційний (рушійний) підхід аналізує механізми та детермінанти розвитку особистості керівника в різних управлінських професійних ситуаціях та відповідно особистих життєвих обставинах;

– функціональний (операційний) підхід обумовлює вивчення особистості керівника відповідно до структурно-функціональної організації його управлінської професійної діяльності й відповідних вимог до особистості та безпосередньої сукупності взаємопов'язаних компонентів в цілісній структурі його особистості;

– проактивний (ініціативний) підхід досліджує керівника як об'єкт превенційного випередження та психологічного інвестування в виконувану управлінську професійну діяльність;

– праксеологічний (активний) підхід полягає в оволодінні керівником структурними компонентами своєї управлінської професійної діяльності та перетворенням потенціалу основних її видів з метою здійснення успішної професійної діяльності;

– інтегративний (об'єднуючий) підхід спрямований на дослідження взаємообумовленого зв'язку як особистості керівника так і виконуваної ним управлінської професійної діяльності, які виступають як дві сторони єдиного складного явища, де особистість немов би влітається в діяльність;

– іміджевий (репутаційний) підхід орієнтований на створення образу керівника як пускового механізму демонстрації найкращих сторін його особистості та виконуваної ним управлінської професійної діяльності, що загалом передбачає формування позитивного авторитету МВС в цілому;

– акмеологічний (зрілісний) підхід скерований на розробку професіограм керівників з метою досягнення зрілості особистості на шляху до акме, стимулювання механізмів оволодіння висотами професіоналізму, творчості та майстерності.

Принагідно, всупереч широкого спектру існуючих підходів, на практиці найчастіше використовуються колекційний, конкурентний, парціальний та соціально-психологічний підходи. Ми ж вважаємо, що найдоцільнішим є використання системного (комплексного) підходу, який сполучає в собі найкращі сторони усіх вище висвітлених підходів та передбачає застосування цілісного комплексного аналізу взаємозв'язаних елементів; при чому виступає не стільки методом вирішення поставлених задач, а скоріше методом постановки завдання, адже «правильно задане питання – половина відповіді». Відтак,

перспективи подальших розвідок вбачаємо в розробці методологічних засад системного підходу.

Список бібліографічних посилань

1. Барко В. І. Модель особистості керівника органу внутрішніх справ: досягнення, проблеми, перспективи. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. № 3. С. 143–155.
2. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология: словарь системы основных понятий. М.: Либроком, 2013. 208 с.
3. Словник української мови: в 11 т. Т. 6/редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1975. 832 с.

Отримано 28.02.2017

УДК 811.161

Валентина Анатольевна ВАСИЛЕНКО,

профессор кафедры гуманитарных дисциплин Сумского филиала

Харьковского национального университета внутренних дел,

кандидат филологических наук доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9167-1130>;

Алина Васильевна ДЕМЕНКО,

студентка Сумского филиала

Харьковского национального университета внутренних дел

ЯЗЫКОВЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖНОЙ СУБКУЛЬТУРЫ

Рассмотрен вопрос трансформации языковых аспектов в современном информационном пространстве. Исследовано влияние средств массовой коммуникации на языковое общение современной молодежи, где речь выступает в качестве своеобразного показателя социокультурных процессов глобализованного мира.

Сложная ситуация в Украине, углубление кризисного состояния одновременно в трех сферах жизнедеятельности – духовной, социальной и материальной – повлекло за собой глубокие сдвиги в мировосприятии, ориентации молодежи в сферах культуры, образования, профессионального самоопределения. Драматизм углубления кризисного состояния всех сфер жизни украинского общества заключается в том, что он носит системный характер и в значительной степени сказывается на психике молодого поколения. Молодежь как достаточно большая социально-демографическая группа является основным носителем интеллектуального потенциала общества, может проявлять себя во всех сферах жизни. Поэтому в процессе становления демократического

общества существенно изменяются не только идеалы и ценности молодых людей, но и молодежная субкультура в целом.

Воспитание является целенаправленным организованным процессом формирования личности, который влияет на сознание и поведение человека. Целью этого процесса является формирование соответствующих жизненных установок, понятий, принципов, ценностных ориентаций, обеспечивающих необходимые условия для развития человека, подготовки его к общественной жизни и успешной трудовой деятельности [4].

Одной из составляющих каждого из этих факторов является языковая культура и общая культура как исторически определенная степень развития общества и человека, которая отображается в результатах материальной и духовной деятельности. Существуют различные способы классификации этого понятия, наиболее распространенным из которых является разделение культуры на материальную и духовную. К духовной культуре относятся разнообразные виды духовного творчества, образования, воспитания и деятельность средств массовой коммуникации – прессы, радио, кино, телевидения и культурно-образовательных учреждений [1, с. 59–61].

Анализ и рассмотрение особенностей образа жизни современной молодежи на современном этапе развития общества позволяют оптимизировать средства и формы инкультурации молодежи в условиях демократического общества.

Значительная часть молодежи предпочитает жить по образцам западной культуры, подразумевая под этим образ жизни, стереотипы поведения западной молодежи. В условиях модернизации современного общества преобладают сугубо материальные ценности. В связи с развитием городского образа жизни возникают проблемы двоякого рода. Одни из них связаны с изучением и формированием механизмов создания новых образцов социальных отношений в производстве и за его пределами, с развитием форм и норм социально-культурного потребления, другие обращены на перераспределение или высвобождение дополнительных ресурсов для ускорения развития этих процессов [5].

В последнее время всеобщая компьютеризация создала особый пласт молодежи, который считает лучше общаться виртуально – «чатиться». Это вовсе не означает, что молодые люди больше нигде не общаются со своими сверстниками, у них есть также друзья и знакомые по двору, вузу, секции и так далее. Но общение в интернете занимает значительное место в жизни такой молодежи. Во-первых, такое общение может проходить откровенно, тогда как в обычной ситуации подростки сдержанные, застенчивы, и порой даже близким друзьям не удается пробиться сквозь панцирь отстраненности. Виртуальное же общение

предполагает анонимность, друзьям по «инету» не обязательно знать твои имя и фамилию, да и внешность свою им демонстрировать не обязательно. Во-вторых, в интернете достаточно легко можно найти единомышленников, людей, которые разделяют твои взгляды на жизнь и мир вообще. Достаточно просто задать нужное слово в поисковой системе, и компьютер выдаст массу сайтов и форумов, где можно достаточно быстро обзавестись знакомыми, которым нет дела до того, что «комп» у тебя допотопный и куртка вышла из моды, в компании в последнее время какие-то «косяки» происходят и т. д. [3, с. 35–42].

Поэтому, обращая внимание на тот факт, что СМИ являются весьма важным фактором социализации и инкультурации молодежи, то проведенное нами исследование структуры свободного времени как сферы инкультурации, указывает на то, что его большая часть проводится молодежью в общении с СМК: телевидением, компьютерными играми и в интернете, прослушиванием радиопередач, что дает нам основания изучить их влияние на формирование языковой культуры современной молодежи, а также исследовать факторы, которые в условиях современного информационного общества влияют на формирование культуры речи современной молодежи [2, с. 78–82].

Наше исследование, просмотр каких именно телевизионных программ предпочитает современная молодежь и каким образом это сказывается на ее речи, дало следующие результаты: 63,7 % опрошенных просматривают все каналы; 13,41 % молодежи занимает себя просмотром только музыкальных и развлекательных программ; 10,64 % юношества отдает предпочтение мультфильмам, в то время как у 7 % популярностью пользуются молодежные сериалы. И только 3,5 % респондентов признали, что приоритетным для них является просмотр немusыкальных каналов, то есть новостей, политических и образовательных программ. В свою очередь, эталоном речи, примером для подражания у 20,57 % (14,2 % – девушки, 6,37 % – парни) случаев составляет речь героев кино; 12,05 % молодежи берет пример с речи дикторов, а 9,1 % – с речи ведущих развлекательных программ.

Поэтому СМИ, являясь основным средством проведения свободного времени, становится мощным механизмом формирования языковой культуры современной молодежи Украины: почти 50 % молодежи проводят половину своего свободного времени в общении с СМИ, 44 % из которых составляет телевидение, где 19,7 % следят за тем, как говорят на телевидении. Следует при этом заметить, что речь героев кино не всегда соответствует литературным нормам.

Опираясь на то, что языковая культура молодежи существует в системе молодежной субкультуры, можем сказать, что культура речи как ценность национальной культуры (как классической, так и

народной) заменяются систематизированными стереотипами – образцами массовой культуры, ориентированными на внедрение ценностей «американского образа бытия». Любимыми героями, речь которых в определенной степени является образцом для подражания, становятся героини «мыльных опер» и герои видеотриллеров, художественные образы отражаются и усваиваются на уровне группового и индивидуального поведения молодежи, отражаясь в таких чертах социального поведения, как прагматизм, жестокость, стремление к материальному благополучию в убыток, а не за счет собственной профессиональной самореализации. Эта тенденция присутствует и в культурной самореализации молодежи, главным образом обусловливается характером доминирующей культурной информации, способствует массовому усвоению и ее дальнейшему закреплению в сознании молодого человека.

Но наряду с отрицательными ощущаются и положительные трансформации в системе современной молодежной субкультуры. Украинская молодежь XXI века характеризуется как экономически свободная, инициативная и активная. Ей присуще самостоятельное творчество, глубокая заинтересованность в личной принадлежности к политическим свободам, наличие развитой правовой и моральной ответственности.

Список библиографических ссылок

1. Василенко В. А. Комунікативна компетенція як соціолінгвістична проблема // Матеріали за 8-ма міжнародна научна практична конференція «Безешите изследвания-2012». Том 14. Филологични науки. Политика. София: «Бял ГРАД-БГ» ООД. С. 59-61.
2. Василенко В. А. Межкультурная коммуникация как основа непрерывного поликультурного образования // Поликультурное образовательное пространство Поволжья: пути и формы интеграции: сб. науч. тр. Междунар. науч.-практ. конф. (Казань, КФУ, 01 нояб. 2013 г.)/под ред. Ф. Х. Фахрутдиновой, Е. Г. Соловьевой. Казань: Отечество, 2013. С. 78–82.
3. Культура и молодежь: состояние, проблемы, перспективы: Материалы круглого стола, 11 марта 2004 г./под общ. ред. Гуляева В. Н. М.: Акад. тр. и социал. отношений, 2004. 199 с.
4. Лисовский В. Т. Молодежь в условиях социально-экономических реформ. СПб.: Изд-во ИНИОН РАН, 1995, 1999. 457 с.
5. Исламшина Т. Г., Цейтлин Р. С., Салагаев Р. С. Молодежные субкультуры. Казань: Изд-во Казан. гос. технолог. ун-та, 1997. 115 с.

Отримано 24.02.2017

Розглянуто питання трансформації мовних аспектів у сучасному інформаційному просторі. Досліджено вплив засобів масової комунікації на мовне спілкування сучасної молоді, де мова виступає в якості своєрідного показника соціокультурних процесів глобалізованого світу.

УДК [159.9.07+351.74]:17.022.1

Інна Вікторівна ВОРОБІЙОВА,

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності
Національної гвардії України науково-дослідного центру
службово-бойової діяльності Національної гвардії України
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0325-7744>*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЯКІ ВИЗНАЧАЮТЬ ІМІДЖ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – УЧАСНИКІВ АТО

*Досліджено соціально-психологічні детермінанти, які визначають імідж
військовослужбовця Національної гвардії України у цивільного населення, яке
проживає на територіях проведення антитерористичної операції (АТО) та
суміжних з ними, та у військовослужбовців-учасників АТО.*

Очевидно, що діяльність з оптимізації іміджу військовослужбовців Національної гвардії України (НГУ) неможлива без всебічного вивчення його сучасного стану, виявлення соціально-психологічних детермінант і динаміки його формування.

Дослідження проводилось за допомогою анкети, яка дозволила оцінити суб'єктивну значущість різних соціально-психологічних детермінант в процесі формування іміджу військовослужбовця НГУ.

Так, перший і другий блок авторської анкети присвячено визначенню ідеальних уявлень про характеристики військовослужбовців і їх діяльності (їх значущість в структурі образу військовослужбовця і його діяльності), третій – безпосереднім характеристикам військовослужбовців і їх професійної діяльності. Крім того, анкета включає питання, які відбивають «фільтри реалізації і сприйняття» і «впливи на формування думки» та «здатність поширювати думку». Зміни, які відбуваються на перехресті «демонстрації характеристик і діяльності військовослужбовцем» і «сприйняття їх населенням» визначалися за допомогою засобів математичної статистики, при порівнянні відповідей наданих на анкету військовослужбовцями і цивільним населенням. Звісно, ми усвідомлюємо, що таке порівняння не відбиває усі нюанси цього «перехрестя».

Крім того, в розробленій анкеті запропоновано оцінити імідж військовослужбовців НГУ у різні «історичні періоди», що дозволяє визначити значущість запропонованих соціально-психологічних детермінант для динаміки іміджу військовослужбовця. Для цього було використано кореляційний і дисперсійний аналізи.

В дослідженні взяли участь військовослужбовці НГУ (офіцери, військовослужбовці військової служби за контрактом, строкової служби, за мобілізацією, усі з досвідом участі в АТО); цивільне населення, яке проживає на території проведення АТО (м. Слов'янськ, де активні дії військовослужбовців НГУ з приводу АТО на «теперішній час» закінчено, та м. Маріуполь, де дії військовослужбовців НГУ з приводу АТО знаходяться в активній стадії); цивільне населення, яке проживає на території, що межує з територією проведення АТО (м. Харків).

Вибірка «цивільного населення» – це типові представники активного працездатного населення, чоловіки та жінки у віці від 20 до 60 років, з середньою (незакінченою, повною, середньо-спеціальною) та вищою (незакінченою, в тому числі студенти, повною) вищою освітою, які працюють (вчаться) у державному та приватному секторі народного господарства країни.

Результати проведеного дослідження дозволили дійти певних висновків. Так, імідж військовослужбовця НГУ у свідомості цивільного населення залежить від міри і характеру взаємодії з військовослужбовцями. Оцінки змінних, що визначають формування іміджу військовослужбовця НГУ у самих військовослужбовців і у цивільного населення, яке проживає в зоні проведення АТО, є досить близькими. Втім, якщо у мешканців м. Слов'янськ деяке збільшення негативу у ставленні до військовослужбовців НГУ є наслідком відчуття незахищеності їх прав, залежності від волі військовослужбовців НГУ, то завищені оцінки маріупольців є наслідком очікувань, покладанням на військовослужбовців сподівань, що вони здатні захистити цивільних. Так, досить позитивно оцінюючи самих військовослужбовців НГУ, слов'янці менш позитивно оцінюють їх діяльність, особливо ті її аспекти, які передбачають цивільне населення у якості об'єкту дій військовослужбовців. Відповідно, вони висувають більше вимог до моральних якостей військовослужбовців, до правомірності їх дій. Маріупольці не лише високо оцінюють характеристики військовослужбовців, але й самі, проявляючи вимогливість до військовослужбовців НГУ, очікують такої вимогливості і від інших цивільних і від самих військовослужбовців. Тому для збереження отриманої «авансом» позитивності іміджу військовослужбовцям дуже важливо виправдати такі очікування своїх «підзахисних».

Для військовослужбовців НГУ і цивільного населення, яке проживає на території проведення АТО, важливим джерелом, яке здатне здійснювати корегуючий вплив на думку щодо військовослужбовців, є повідомлення перших осіб країни та мережа Інтернет. Зазначимо також, що цивільне населення, яке проживає на території проведення АТО, намагається уникати корегуючого впливу «проросійських» джерел, втім

військовослужбовці НГУ намагаються активно відслідковувати те, в якому світі їх представляють ці джерела. Цивільне населення, яке проживає на території проведення АТО, відчувається ізольованим і залежним. На цьому фоні збільшується вплив на його ставлення до військовослужбовців людей, які «проривають цю ізольованість» (волонтерів) та людей, які організовують взаємодію і консолідацію суспільства на території проведення АТО (членів громадських організацій).

Військовослужбовці НГУ досить добре усвідомлюють «проблемні» місця взаємодії з цивільним населенням в зоні проведення АТО, вони намагаються контролювати свою поведінку в зоні АТО, контролювати поширення інформації, яка може здійснити вплив на їх імідж на території АТО. Проте, повертаючись із зони АТО, демобілізовані військовослужбовці можуть припускати зухвалої, інколи неетичної чи неправомірної поведінки, що значно посилює дію негативних установок щодо діяльності військовослужбовців НГУ у свідомості цивільного населення, яке проживає у містах, що межують з територією проведення АТО (м. Харків). І на відміну від цивільних, які мешкають на території АТО, харків'яни вважають себе незалежними від корегуючих впливів «офіційних джерел» і здатними формувати суспільну думку щодо військовослужбовців НГУ усіма доступними їм засобами, в тому числі через Інтернет і ЗМІ.

Отримано 28.02.2017

УДК 037.011.33(477)

Сергій Петрович ГІРЕНКО,

професор кафедри педагогіки та психології

факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4871-5481>

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ОПЕРАТОРІВ СЛУЖБИ «102»

Розглянуто деякі професійно-педагогічні аспекти комунікативної підготовки працівників поліції «Служба 102». Визначено змістовні компоненти та психолого-педагогічні умови ефективної особистісної комунікації із заявниками в типових службових ситуаціях, проаналізовано сучасні освітні механізми розвитку особистого потенціалу працівників контакт-центрів та формування їх професійної культури спілкування з громадянами.

Впродовж останніх двох років правоохоронна система України переживає етап інтенсивного реформування, що супроводжується не тільки змінами в штатній структурі, а й докорінними трансформаціями у системі стосунків «поліція – суспільство». Цей процес має на меті створення принципово нової системи стосунків між громадянином та державою, покращення якості правоохоронного сервісу, підвищення уважності з боку працівників поліції до проблем та заяв громадян, і як наслідок – посилення спільних зусиль для підняття рівня суспільної безпеки, подолання та профілактика злочинності.

Керівництвом Національної поліції у 2016 році визначені головні принципи побудови стосунків та спілкування працівників поліції з громадянами незалежно від підрозділів, звань та посад, які вони займають. Вони чітко зазначені у Правилах етичної поведінки поліцейських, які є керівними положеннями стандартизації комунікації поліцейських з усіма категоріями громадян нашої держави. Серед них нами виділені наступні: принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства; принцип безперервності; принцип справедливості, принцип неупередженості та принцип рівності у стосунках [1].

Слід зазначити, що характерними рисами професійної діяльності операторів служби «102» є: висока комунікативна інтенсивність роботи (близько 300–500 дзвінків за зміну в залежності від міста), необхідність швидкого (в середньому тривалість розмови – 1–2 хвилини) і в той же час професійно грамотного та безпомилкового реагування на звернення заявника, необхідність володіння юридичними та психологічними знаннями.

Змістовною основою нашого дослідження виступив освітній процес підвищення кваліфікації працівників контакт-центрів «102», який активно проходив у вересні – грудні 2016 року на базі тренінгового Центру Національної поліції у м. Київ.

Підготовка операторів організована у вигляді тренінгу, тривалістю 28 навчальних годин. Заняття проводились як в класичних тренінгових аудиторіях, так і в спеціально обладнаному робочими місцями класі. В якості технічних засобів активно використовувались проектори, персональні ПК з встановленими програмами передачі голосових та текстових повідомлень, аудіо-гарнітура та зовнішні динаміки тощо. Це дозволило в повній мірі розкрити навчальний потенціал тренінгових занять та втілити його в корекційно-тренувальні процеси, поєднавши з індивідуальними якостями та досвідом учасників тренінгу.

На наш погляд, однією із складнощів тренінгу «Ефективна комунікація» в групах операторів «102» був кількісний склад навчальних груп, які склалися з 30 слухачів, що значно посилювало навантаження на перцептивну, комунікативну та когнітивну сфери

тренера, збільшувало концентрацію та перемикання уваги, вимагало посиленних заходів щодо контролю психоемоційних процесів в аудиторії.

Змістовно-методичну частину курсу складали 10 тем.

Тема 1. Стандарти якості обслуговування. (мета – формування у слухачів загального уявлення роботи оператора служби 102, актуалізація першочергових завдань працівника соол-центру, первинна діагностика мовленнєвих навичок слухачів).

Тема 2. Навички телефонної комунікації (мета – ознайомлення слухачів із загальною теорією комунікації та телефонного спілкування, специфікою сприйняття інформації, типовими помилками; ознайомлення із техніками якісного сприйняття інформації (техніки активного слухання). тренування навичок активного сприйняття інформації та підтримки діалогу із заявником (активне слухання).

Тема 3. Навички невербальної комунікації під час телефонної розмови (мета – тренування в учасників навичок невербальної комунікації під час телефонної розмови, ознайомлення слухачів із психологічною специфікою невербальної комунікації; паравербальними складовими комунікації (швидкістю, ритмом, голосністю інтонаціями та ін.).

Тема 4. Стандарти взаємодії оператора «102». (мета – тренування стандартів взаємодії операторів 102, вивчення стандартних етапів розмови оператора, ознайомлення із класифікацією заявників та обов'язками оператора при взаємодії з кожним із них; знайомство із стандартними мовними зворотами, які необхідно використовувати в роботі оператора). Серед основних видів мовних скриптів, які відпрацьовувались на тренінгу були: вітання із заявником, представлення, переривання, вибачення, запит про ПІБ, подяка, уточнення інформації, оформлення мовних пауз, переадресація виклику, прощання.

Тема 5. Техніки вирішення конфліктів (мета – тренування в учасників вмінь та навичок діагностування, аналізу та управління конфліктними комунікаціями із заявником, нейтралізації конфліктогенів спілкування, підвищення власної конфліктостійкості; оволодіння навичками протидії психологічним маніпуляціям).

Тема 6. Заперечення та складні ситуації в роботі оператора (мета – формування навичок спілкування в ситуації гострого протиріччя, невдоволення заявника; спокійно та терпляче ставитись до заперечень з боку заявників; відпрацьовувати алгоритм дій при запереченні з боку заявника; тренування технік переконання, аргументації своєї позиції при спілкуванні із заявником).

Тема 7. Збільшення швидкості обслуговування заявників (мета – тренування здатності оператора зменшувати тривалість розмови із заявником при непрофільних запитах; ознайомити їх із способами

зниження тривалості розмови; тренування якості сприйняття інформації, здатності коректного переривання багатослівного заявника).

Тема 8. Стресостійкість оператора 102 (мета – оволодіння компетенціями діагностики та управління стресом, надати загальні відомості про стрес та види стресу; сформувані негативне ставлення до використання девіантних засобів зняття стресу; ознайомити слухачів із основною моделлю роботи зі стресом, навичками діагностики стресового стану; оволодіння навичками зниження впливу стресу на громадянина, деякими прийомами опанування стресу).

Тема 9. Складні випадки в роботі оператора 102 (мета – ознайомлення із типовими стресовими ситуаціями в роботі оператора 102, типами складних розмовників, заявників, що знаходяться у стресовому стані; тренування здатності вирішувати ситуації із складними заявниками). Серед складних типів заявників в роботі оператора переважають: заявник не знає місця свого знаходження, заявник похилого віку, заявник багато розмовляє, розмова з дитиною, дитина жартує, заявник не може чітко сформулювати запит, заявник демонструє ознаки психічної хвороби, спроба суїциду.

Тема 10. Боротьба із монотонністю в роботі оператора 102 (мета – тренування здатності зберігати високу концентрацію на роботі в умовах одноманітних завдань: сформувані в операторів чітке розуміння моногонії як стресу, типового для операторів, ознайомити із типовими способами боротьби із моногонією; тренування індивідуальної стійкості, пошуку окремого сенсу в монотонних завданнях).

Особливо слід звернути увагу на навчальну дискусію – як педагогічний метод активізації мотиваційно-когнітивних процесів слухачів. В рамках першої теми учасникам пропонується обговорити питання «Потреби заявника під час дзвінка», «Етичний кодекс оператора 102»

Близько 20–30 хвилин кожного заняття відводилося на роботу з кейсами. Тренер пропонував учасникам записи розмов та організовував їх детальний аналіз (наприклад, на предмет помилок у розмові оператора із заявником). Також протягом кожної розмови діагностувався фактичний рівень розуміння якості комунікативного процесу учасниками тренінгу. Досвід проведених тренінгових показав, що на цьому етапі висока вірогідність початку дискусії серед учнів.

На наш погляд, кількість часу в цілому відповідає змісту зазначених вище тем тренінгу та дозволяє здійснити психолого-педагогічну корекцію комунікативних вмінь учасників тренінгу.

За результатами проведених тренінгів нами виділені наступні соціально-педагогічні та психологічні чинники, що безпосередньо відображають взаємозв'язок комунікативної компетентності викладача

та результативності навчання слухачів – операторів служби «102», а саме:

- пряма залежність психологічної атмосфери в тренінговий групі від вербальних та невербальних характеристик викладача;

- постійний активний моніторинг викладачем як загальної групової, так й індивідуальної активності в групі;

- вміння викладача організувати навчальний процес не тільки в типових навчальних ситуаціях, але й в складних комунікативних «контекстах» (конфліктах, агресивних та провокаційних випадках, спробах використання маніпуляцій щодо викладача найбільш «активними» слухачами);

- необхідність впевнено володіти достатньо широким спектром комунікативних технік «на практиці». Особливі труднощі, як доводить тренінгова практика викликають ситуації, що вимагають від викладача «спонтанної» демонстрації психотехнік в непередбачуваних ситуаціях, пов'язаних із фрустрацією, агресивними та провокаційними комунікаціями з боку слухачів.

Тренінг ефективної комунікації, на відміну від класичних форм навчальних занять та, нерідко, й інших видів тренінгу, відрізняється безліччю психолого-педагогічних та змістовних характеристик, серед яких слід відмітити:

- наявність в учасників напрацьованих протягом життя комунікативних технік взаємодії в стандартних та складних ситуаціях;

- сформованість у операторів життєвих сфер «емоційної залученості», коли певні види ситуацій викликають у них відповідні емоційні асоціації, а отже, кожна з них викликає і індивідуальну реакцію;

- конфліктогенні насиченість багатьох тем курсу, що вимагає високий рівень розвитку конфліктологічної культури тренера, готовності швидкого продемонструвати ефективні прийоми нейтралізації агресивних та конфліктних проявів у спілкуванні;

- володіння широким спектром прийомів та засобів регуляції стресових та інших несприятливих станів особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення: 05.03.2017).

Отримано 06.03.2017

УДК [316.62:351.74](477)

Ольга Вікторівна ГОРБАЧОВА,

*доцент кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6296-736X>*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МАСОВИДНОЇ ПОВЕДІНКИ В РОБОТІ ПОЛІЦІЇ

Актуалізовано питання урахування психологічних закономірностей масовидної поведінки людей в діяльності працівників поліції. Проаналізовано технологічні аспекти «управління натовпом», окреслено перспективні науково-пошукові завдання.

Потреба в удосконаленні «суспільної поведінки» працівників поліції в напрямку забезпечення безконфліктного проведення масових заходів громадян й професійного реагування на протиправні дії залучених учасників для сучасної України є надто актуальною. Практика діяльності правоохоронних органів свідчить: для того, щоб професійно реагувати на деструктивні дії і зловживання натовпу й адекватно оцінювати ситуацію, що склалася, працівнику поліції необхідні не лише достатні психічні та фізичні зусилля, а й знання психологічних особливостей натовпу й масових рухів, механізмів їх формування і способів дії, специфіки поведінки людини в натовпі, ролі кожного типу учасників заворушень, стереотипів їх вчинків в екстремальних умовах тощо. Адже використання неадекватних ситуації управлінських рішень, неналежних прийомів і засобів можуть не лише погіршити ситуацію, а й призвести у подальшому до фатальних наслідків.

У соціогуманітарному просторі вивченню масових форм поведінки приділяється достатньо уваги, як у класичному напрямку (Г. Лебон, Г. Тард, З. Фрейд, С. Московічі, Дж. Тернер), так і у сучасних вітчизняних доробках (Л. Почебут, В. Соснін, С. Фролов, І. Сундієв, Ю. Омельченко, О. Сервачак). Однак, враховуючи сучасні запити перетворень в українському суспільстві, існує потреба в удосконаленні теоретико-методологічного підґрунтя професійного реагування працівників поліції на деструктивні форми масовидної поведінки.

На практиці всі масові заходи умовно поділяються на суспільно-політичні, культурно-масові, спортивно-видовищні та релігійні. Вони різняться цілями, характером, кількістю учасників, місцем проведення, ступенем впливу на охоронювані суспільні відносини тощо. Але при проведенні будь-якого виду масового заходу не виключена ймовірність

перетворення спільності людей в натовп, що діє за своїми ірраціональними підставами.

У загальному розумінні натовп – це відносно короткочасне, контактне, чисельне скупчення людей, які перебувають у стані підвищеного емоційного збудження і об'єднані безпосередньою просторовою близькістю та загальним об'єктом уваги. «Достатньо зібратись разом великій масі людей для того, щоб всі моральні досягнення, що становлять їх індивідуальність, негайно розсіялися, а на їх місці залишилися лише найпримітивніші, найдавніші, найгрубіші психологічні установки», – писав З. Фрейд. Тож серед головних характеристик натовпу, як прояву нової якості, є: деструктивність, агресивність, відчуття анонімності, підвищена емоційність, безвідповідальність, схильність підпадати під зовнішній вплив, відчуття сили, схильність до миттєвого зараження та наслідування, нетривала активність, податливість до страху, неспроможність реально і тверезо оцінювати дійсність, радикалізм. Г. Тард підкреслював, що чим численнішим є натовп, тим нижчим є рівень його раціональності. Критикувати натовп не можна, звертатися до його розуму безглуздо. Великий натовп, з кого б він не складався, з професорів чи робітників, втрачає здатність володіти собою, бо він не мислить, а відчуває, і гомогенізується саме в процесі «емоційного кружляння». Фактично, натовп – це не просто велика кількість людей, а матеріалізована емоція колосальної сили.

Поведінка натовпу здається нерегульованим процесом, позбавленим закономірностей, оскільки у більшості випадків правоохоронці мають справу з окремими громадянами та організованими групами, де доречні раціональні доводи, узгодження думок або хоча б формальний наказ. Разом із тим, аналіз психологічних механізмів формування і дій натовпу вказує, що є певні можливості управління її поведінкою.

1. Підготовчий етап – постановка завдань і способів їх виконання, прийняття управлінських рішень, аналіз ситуації і прогнозування можливих деструктивних наслідків.

2. Встановлення фактів, що послугували безпосереднім приводом до виникнення натовпу, мети й мотивів дій його основної частини, причин емоційного обурення.

3. Своєчасна, непомітна для учасників натовпу, ізоляція лідерів та агресивно налаштованих організаторів масових заворушень.

4. «Вливання» у натовп ерудованих, добре підготовлених в ораторському відношенні агентів, які володіють інформацією про стан справ і перспективи їх поліпшення та в змозі взяти на себе, в разі необхідності, ініціативу в дискусії в різних місцях скупчення людей. Це дозволить розбити всю масу на порівняно невеликі групи і виявити

найбільш агресивних учасників. Психологічний вплив на натовп ззовні рекомендується націлювати на периферію, увага якої легше переключається. Для впливу ж зсередини агентам рекомендується проникнути в ядро, де гіпертрофовані сугестивність і реактивність. Їх завдання – поширювати чутки, що дискредитують лідерів-маніпуляторів, а також гучні висловлювання «думок вголос» з приводу небезпеки участі в подібних заходах.

5. Блокування підходів до натовпу, не допускаючи його поповнення, необхідно тягнути час – він працює проти натовпу: люди втомлюються і їх активність знижується.

6. Здійснювати роз'яснювальну роботу зі зняття проблемних питань, разом з тим, розкривати основні положення законодавства в світлі майбутніх подій. З огляду на потребу натовпу у спілкуванні з представниками влади, використовувати це бажання для досягнення поставлених оперативних завдань.

7. Дотримання спокою, ухилення від провокацій, не вступати у жодні дискусії. Учасники часто прагнуть спровокувати на застосування зайвої сили або на непрофесійну поведінку, особливо якщо поруч є представники ЗМІ, що дасть «правомірні» підстави розпочати силові сутички. «Якщо натовп виявиться сильнішим й перемаже правоохоронців – чекай революції», – попереджує С. Нестеренко [1]. Це природно: у людей, охоплених ейфорією від того, що їм вдалося звернути на втечу правоохоронців, остаточно «іде дах» – їм здається, що тепер вони можуть все. Тому будь-яка жертва з боку правоохоронців різко посилює агресивність мас.

8. Спробувати здійснити переорієнтацію цілей – скерувати увагу натовпу з одного об'єкта на інший, захопити ідеєю піти кудись. Всякий розкол натовпу викликає коливання, включає процеси гальмування й тимчасово послаблює вплив на натовп лідерів.

9. Забезпечення учасникам можливості розійтись. Постійно (через гучномовці) інформувати людей про коридори виходу, про відповідальність, про застосовувані заходи щодо усунення причин, з яких зібрався натовп. Великий відсоток присутніх не хоче бути затриманими і залишить лави демонстрантів, якщо дати їм цю можливість [2, с. 7–9].

10. Зупинити охоплений емоціями натовп за допомогою умовлянь практично неможливо. Але є засоби, що впливають на підсвідомість набагато ефективніше слів – це звуки і запахи, що здійснюють переорієнтацію настроїв натовпу. Людина не може бути агресивною й кидатись у «останній бій» під веселий мотив, наприклад, Верки Сердючки. Спрямований на натовп згенерований запах свіжої випічки, кави і т. п., теж може зняти агресію й переспрямувати емоції.

Отже, з поширенням масових явищ та угруповань розгортається пошук засобів управління ними, прийомів оптимізації масової поведінки людей та підвищення ефективності організаційно-управлінських процесів, зокрема, у діяльності поліції. Перспективними у наукових пошуках є питання підвищення професійно-психологічно стійкості поліцейських до дій у екстремальних масовидних ситуаціях, озброєння їх новими теоретичними ідеями та емпіричними фактами, зокрема, щодо нових форм прояву масової поведінки («шопінг-бунт», «кримінальний карнавал», «соціальне хакерство»), розробка соціально-психологічних технологій професійних дій у подібних ситуаціях аби забезпечити чіткість, своєчасність й узгодженість дій тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Нестеренко С. Как управлять «толпой» без дубинок и водомётов – технология протеста // Реальный «утопизм»: сайт. URL: http://elenapyutia.blogspot.com/2014/11/blog-post_25.html (дата звернення: 27.02.2017).
2. Психологические рекомендации по эффективному взаимодействию с толпой. метод. рек./МВД России, УМВД России по Хабаров. краю. Хабаровск, 2015. 11 с. URL: https://27.mvd.ru/upload/site30/informirovanie/metod_rekomendacii/10Psikhologicheskie_rekomendatsii_po_effektivnomu_vzaimod_eystviyu_s_tolpoy.DOC (дата звернення: 27.02.2017).

Отримано 28.02.2017

УДК 342.951

Григорій Володимирович ДЖАГУПОВ,

заступник декана факультету № 3

(підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, професор;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4443-9114>

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ – СКЛАДОВА БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА

Безпека окремої особи складається безпека суспільства в цілому. Проаналізовано напрямки дослідження та основні компоненти психологічної безпеки як складової безпеки суспільства.

У сучасних наукових дослідженнях більшість науковців, аналізуючи поняття «безпеки», підкреслюють, що це стан позитивного функціонування і розвитку соціальних, економічних, технічних, екологічних і біологічних систем, який унеможлиблює загрози для стійкого розвитку суспільства, держави, економіки та особистості, а також їх залежність від інших держав або окремих людських угруповань [1, с. 272].

Зазначимо, що «безпека суспільства» – загальний термін визначення зусиль, спрямованих на подолання сучасних загроз безпеці суспільства. Поняття «безпеки суспільства» сформувалось внаслідок усвідомлення феноменів ідентичності та згуртованості суспільства як джерел нестабільності. Безпека суспільства – це новий вимір, який зараз створюється. Вона повинна заповнити відстань між безпекою держави та захищеністю людей [2, с. 6].

У свою чергу, з безпека окремої особи складається безпеки суспільства в цілому. Відповідно, звертаючи увагу на безпеку пересічного громадянина, тобто особи, яка є так би мовити спостерігачем, треба зазначити, що людина в сучасному світі постійно перебуває під тиском несприятливих обставин та небезпек, що загрожують її благополуччю, суспільному становищу та навіть життю. Динамічні трансформації світової системи, держав та суспільств, кризи та нестабільність, що є їх наслідками, зумовлюють різноманітні загрози – глобальні проблеми, нерівномірність економічного розвитку, тероризм та інші форми ризиків, які позбавляють людину впевненості у майбутньому. Відповідно людина намагається відновити цю впевненість, а отже побудувати самостійно і в співпраці з іншими таку систему безпеки, що гарантувала б їй і суспільству найбільш можливий її рівень. Безпека особи, що є відповіддю на такі потреби людини, охоплює все більше сфер людського життя, а отже вбудовується у систему безпеки, що включає значну кількість рівнів та видів, тобто у систему загальної безпеки [3].

Як підкреслює у своїх дослідженнях І. Приходько [4], безпеку людини можна розуміти як загальну захищеність від небезпек, що завдають збитку насамперед життю і здоров'ю. Індивідуальний рівень безпеки людини регулюється його потребою в безпеці або самозбереженні й виступає як резерв безпеки людини в ситуаціях, в яких соціально орієнтовані способи досягнення безпеки не знаходять належного застосування через різні обставини.

Аналізуючи новітні глобальні трансформації А. Гальчинський, визначає складну специфіку сучасної епохи, її функціональну незбалансованість та системну невизначеність, слід виходити з найпростішого та з найбільш значущого твердження, а саме з того, що головним суб'єктом цивілізації є людина. Людина підпорядковує її розвиток передусім цілям свого самовідтворення, задоволення власних потреб та інтересів – матеріальних і постматеріальних, духовних. Останні є могутнім двигуном суспільно-історичного прогресу. Вони утворюють ту «пружину», яка надає руху механізмам розвитку, що формуються у структурі цивілізаційного прогресу. Йдеться, таким чином, про те, що суперечність між зростаючими потребами та інтересами людини, з одного боку, і можливостями та умовами цивілізаційного

розвитку, спрямованого на їх задоволення, – з іншого, має розглядатися як найзагальніша природна основа цивілізаційного процесу [5, с. 77].

Психологічна безпека розглядається нами як окремий самостійний вид суспільної безпеки, тому що вона взаємопов'язана з усіма сферами життєдіяльності та суттєво впливає на кожен з них. Вона містить такі складові: психічне здоров'я окремих громадян; психічне здоров'я окремих соціальних груп; інформаційно-психологічну; соціально-психологічну; морально-психологічну; політико-психологічну; етнопсихологічну; владно-психологічну та ін. [1, с. 277].

Останнім часом українські вчені зробили вагомий внесок у розробку цього питання, власні погляди на цю проблему та її різні аспекти запропонували М. Варій, З. Карпенко, С. Лебедева, І. Ліпатов, Н. Оніщенко, В. Пасічник, Л. Перелигіна, Я. Подоляк, І. Приходько, Ю. Приходько, В. Резніков, В. Рютін, О. Тімченко, О. Шаповалов, С. Яковенко та ін.

У сучасних дослідженнях це поняття використовується вченими в різних аспектах аналізу життєдіяльності людини:

- під час вивчення надзвичайних ситуацій, аварій і катастроф, що характеризуються значними матеріальними, соціальними й екологічними наслідками;

- дослідження проблем інформаційної, інформаційно-психологічної та організаційної безпеки людини й суспільства

- вивчення проблеми психологічного захисту особистості та суспільства, а також культури безпеки як процесу збереження та розвитку цілей, ідеалів, цінностей, норм і традицій людини, родини та суспільства;

- дослідження проблем психологічної безпеки в межах ризикології, в якій вивчаються її різні аспекти: психологічні, соціальні, політичні, технологічні, фінансові, екологічні та інші ризики, прогнозуються їх наслідки.

Найчастіше науковці розглядають психологічну безпеку на трьох рівнях: у рамках суспільної безпеки (макрорівень); на рівні соціального (локального) середовища (родина, друзі, найближче оточення, товариші по службі тощо); на рівні станів та властивостей людини (мікрорівень).

Таким чином, ми бачимо, що на сьогодні існують різні підходи до визначення психологічної безпеки людини: по-перше, психологічна безпека є складною багаторівневою системою; по-друге, психологічна безпека представлена як результат взаємодії різних психічних процесів, станів і властивостей людини і належить до утворень, пов'язаних з активністю людини, її здібностями, готовністю до самореалізації та іншими індивідуально-психологічними і особистісними характеристиками [1, 3, 4, 5]. Психологічну безпеку можна вважати необхідною умовою існування людини як автономного суб'єкта, здатного до самостійної

постановки цілей, самореалізації та само розгортання у професійному та особистісному просторі.

Список бібліографічних посилань

1. Варій М. Й. Психологія: навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ: Центр учб. літ., 2007. 288 с.
2. Безпека суспільства у регіоні Румунія – Україна – Республіка Молдова: тристоронній підхід/Програма Схід-Схід: «Партнерство без кордонів». Бухарест-Кишинев-Київ, 2008. 132 с. URL: <http://www.gsbs.org.ua/wp-content/uploads/2008.pdf> (дата звернення: 27.02.2017).
3. Мельник В. Безпека особи в системі загальної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. 2009. Вип. 11. С. 45–49.
4. Приходько І. І. Концептуальний підхід для систематизації поняття психологічної безпеки людини. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип. 8. С. 91–98.
5. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти. Київ: Либідь, 2006. 312 с.

Отримано 28.02.2017

УДК 351.75

Андрій Львович ЗЛОТНІКОВ,

*завідувач науково-дослідної лабораторії (суспільно-політичних проблем)
наукового центру Повітряних Сил Харківського національного
університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;*

Анатолій Анатолійович ГОЛОТА,

*науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії (суспільно-політичних проблем)
наукового центру Повітряних Сил Харківського національного
університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*

МОБІЛЬНІ ПУНКТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Обґрунтовано необхідність активного впровадження мобільних автоматизованих комплексів масового безконтактного впливу для реалізації правоохоронних та бойових завдань з найменшими втратами та несилowymi засобами. Стверджується, що наявні види мобільних технічних засобів впливу потребують принципового вдосконалення, використання сучасних зразків технічних засобів та методик їх застосування.

Сьогодні співробітники силових структур України здійснюють свою діяльність у надскладних умовах реформування політичної, економічної, правозахисної систем, виконують свої службові обов'язки

в зоні антитерористичної операції, що надзвичайно піднімає значення сформованості таких їх професійно-психологічних якостей як психологічна готовність та психологічна стійкість, здатність долати наслідки впливу підвищених навантажень на психіку, вміння успішно протистояти впливу різноманітних стресфакторів.

В ході постійного підвищення інтенсивності професійного навчання та мобільності військових та поліцейських підрозділів, при виникненні різноманітних правопорушень (блокувань, протистоянь, конфліктів) у віддалених та непередбачених місцях (населених пунктах, районах, зонах), пріоритетом має бути їх оснащення спеціальною мобільною технікою соціально-психологічного забезпечення з метою максимально безконтактного впливу для реалізації правоохоронних та бойових завдань несиловими засобами та з найменшими втратами.

У науково-дослідній лабораторії (суспільно-політичних проблем) НЦ ПС Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба особлива увага надається розробці програмних комплексів мобільних засобів морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України. Так, зважаючи на актуальну потребу військ у постійній оперативній психологічній діагностиці військовослужбовців, з метою програмного забезпечення вивчення їх індивідуально-психологічних якостей та з урахуванням реальних економічних можливостей швидкого вирішення потреб військ у сучасній діагностичній апаратурі запропоновано впровадити у роботу структур морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування військ програмного комплексу «Автоматизований діагностичний пункт психолога» (АДПП) та варіант матеріально-технічного обладнання до нього.

Програмний комплекс АДПП вже зараз дозволить оперативно, швидко та надійно проводити психодіагностичне вивчення професійно-важливих якостей та індивідуально-психологічних властивостей військовослужбовців в будь-яких зонах ведення бойових дій, майже на передовій смузі. Він значно прискорить час проведення дослідження та обробки отриманих результатів, має високу точність визначення рівня показників, зменшує вплив людського фактору на якість результатів. Пункт швидко розгортається та має великий запас автономної роботи. Одночасно можливо швидко дослідити до відділення особового складу.

На сьогодні практика роботи військових психологів свідчить про обмеженість часу для вивчення індивідуально-психічних характеристик військовослужбовців. Також є неможливим забезпечити збір великої кількості людей в місці діагностики. Як правило, психологи також не мають належної маневреності, повинні постійно дбати про скритність пересування при вирішенні бойових завдань.

АДПП та мобільний пункт морально-психологічного забезпечення (МПМПЗ), до складу якого він має входити, є засобами реалізації спеціальних завдань командування. Враховуючи спеціальне обладнання, мобільний характер діяльності команди, АДПП більшою частиною має своїм завданням психологічне діагностування особового складу частин і підрозділів. Разом із тим, він може бути задіяним у діяльності щодо інших визначених напрямків психологічного забезпечення – психологічної підготовки чи психологічного супроводу, тобто автономно від МПМПЗ. Це враховано і організаційно: МПМПЗ пропонується створити на базі повнопривідної вантажівки КРАЗ-5233 (4х4) з кунгом та бойовою броньованою машиною KRAZ COUGAR (КУГУАР).

Взаємодія складових МПЗ підготовки та застосування військ – інформаційно-психологічного та психологічного забезпечення підтверджується практикою роботи. Зокрема, психолог, встановивши як налаштована протиборча сторона і фактори, що визначають її моральний стан, може передбачити поведінку протиборчої сторони в тій чи іншій обстановці. Він також може дати необхідні рекомендації оперативним працівникам про дотримання міри у своїх діях, порекомендувати конкретні засоби і методи інформаційно-психологічної роботи.

Ефективність як прийняття оперативних рішень так і відповідних дій щодо їх реалізації багато в чому залежать від високої мобільності і надійності всіх сил і засобів МПЗ військ, належного зв'язку з населенням та його підтримки. Це повністю є притаманним і правоохоронним органам.

Потреба у мобільних засобах МПЗ військ у мирний час обумовлена необхідністю проведення навчань, польових виходів, несенням бойового чергування у відриві від місць постійної дислокації. Також технічні засоби використовуються при проведенні психологічної підготовки особового складу в ході бойової підготовки, під час урочистих заходів, спортивних змагань, зборів тощо.

У бойовій обстановці ці обставини ускладнюються ще більшим розосередженням підрозділів. Особливе значення має віддаленість знаходження частин та підрозділів, командних пунктів, тилових структур від супротивника та цивільних об'єктів, які знаходяться в полісі відповідальності.

Це означає, що технічні засоби МПЗ повинні мати тактико-технічні характеристики, які б дозволяли їм бути ефективними та захищеними у будь-якому місці, де є потреба у їх використанні. Тому є дуже актуальним завдання створити не просто варіант клубної машини, а надійну бойову структуру як дієвий фактор впливу на нестандартну ситуацію, як ефективний спосіб підтримання та поновлення морально-психологічного стану особового складу.

МПМІПЗ має поєднати в собі високу мобільність і можливість роботи з великими базами даних, застосовувати нові інформаційні технології, сучасні технічні засоби МПЗ дій особового складу, поліграфічне обладнання та культурно-дозвільне майно.

Потенційно найбільш важливими напрямками соціально-психологічного забезпечення правоохоронної діяльності з використанням мобільних технічних засобів можуть бути: визначення каналів негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад силових структур та своєчасне його попередження; профілактична обробка об'єктів впливу потужною наземною та повітряною гучномовною технікою; використання великих мобільних інтерактивних екранів та гучномовного обладнання для трансляції радіо- та телезвернень керівників держави, окремих політиків, органів місцевої влади, командування силових структур, авторитетних громадських діячів та працівників культури, рідних та близьких учасників потенційно протиправних дій; залистовування певних зон впливу; створення відео ефектів в атмосфері; широке інформування військовослужбовців, поліцейських та цивільних співробітників про істинні цілі та правомірність своїх дій, надання їм оперативної психологічної допомоги.

Отримано 28.02.2017

УДК 159.9

Віталій Дмитрович КИСЛИЙ,

*професор кафедри психології та педагогіки Харківського національного
університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
кандидат психологічних наук, доцент;*

Анна Андріївна РОЖЕНКО,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
(суспільно-політичних проблем) наукового центру
Повітряних Сил Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ В СИСТЕМУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АВТОМАТИЗОВАНОГО ДІАГНОСТИЧНОГО ПУНКТУ ПСИХОЛОГА

Надано методичні рекомендації, пропоновані для психологів силових структур, які працюють з особовим складом підрозділів та цивільним населенням, яке опинилося в зоні дії підрозділів. Автоматизований діагностичний пункт психолога створений для вивчення психічного стану

особистості та проведення корекційно-профілактичних робіт як з представниками силових структур, так і з цивільним населенням.

У Харківському національному університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба проведені науково-дослідні роботи «Адаптація», «Яшма», триває науково-дослідна робота «Ефес». Проводиться робота щодо комплексного розв'язання проблеми покращення стану військової дисципліни та правопорядку у Збройних Силах України.

Результатами цих робіт стали:

а) створення методичних рекомендацій з широкого спектру напрямків:

– удосконалення професійно-психологічного відбору громадян до військової служби у ЗС України;

– психологічної підготовки льотчиків до польотів;

– психологічної підготовки військовослужбовців до виконання бойових завдань;

– вивчення комунікативних й організаторських особливостей та здібностей військовослужбовців, їх репродуктивного і просторового мислення, сенсомоторних особливостей, дослідження нервових процесів, вивчення інтелекту, компенсаторних особливостей особистості, рівня агресивності та емоційного вигорання військовослужбовців, конфліктності та стилю поведінки за конфліктних ситуацій, лідерських особливостей тощо;

б) розроблення програмного забезпечення:

– «Діагност», «Тактика» (для вивчення рівня розвитку професійно-значущих якостей військовослужбовців);

– «Хвиля-1», «Хвиля-2», «Яшма», «Ефес-1» (для вивчення індивідуально-психологічних властивостей особистості).

Проходить апробацію у військах програмне забезпечення, «Ефес-2», «Бліц-тест», «Метафора».

На підставі вказаних методичних рекомендацій та програмного забезпечення пропонується створення програмного комплексу «Автоматизований діагностичний пункт психолога» (АДПП).

АДПП обладнаний спеціально розробленими тестовими програмами і спроможний здійснювати одночасний збір аналітичної інформації за допомогою 10 нетбуків або 10 планшетів. Комп'ютерні програми включають понад 30-ть тестових методик, затверджених та рекомендованих до використання Міністерством оборони України. Можливість вибору тестових методик дозволяє обирати необхідні тестові батареї. Визначені методики спрямовані як на підготовку військовослужбовців до виконання бойових завдань та на їх відновлення після отримання психологічного навантаження.

Можливості АДПП дозволяють:

- 1) суттєво підвищити ефективність та результативність роботи військових психологів;
- 2) суттєво зменшити затрати часу на організацію заходів психодіагностичних обстежень, обробку інформації, винесення заключень;
- 3) використовувати в залежності від задач дослідження тестові батареї з урахуванням вікових та гендерних особливостей психіки досліджуваних;
- 4) отримувати достовірну оцінку індивідуальних особливостей (індивідуальних рис) військовослужбовців;
- 5) здійснювати одночасну діагностику і самокорекцію емоційного стану людини, своєчасну профілактику постстресових розладів;
- 6) вивчати індивідуально-психологічні властивості та професійно-значущі якості, рівень професійної підготовленості людини;
- 7) довільний вибір тестових методик, виходячи із завдань досліджень;
- 8) забезпечувати велику достовірність узагальнених підсумкових висновків;
- 9) здійснювати якісний візуальний контроль за ходом тестування;
- 10) виявляти осіб з нервово-психічною нестійкістю, ознаками психогенних реакцій та психічних розладів;
- 11) прогнозувати якість та ефективність виконання функціональних обов'язків;
- 12) розпізнавати ознаки прояву бойового стресу, посттравматичних станів та визначати методи надання первинної допомоги.

Основними напрямками діагностики АДПП є:

- мотивація;
- нервово-психічна стійкість;
- спрямованість;
- індивідуально-психічні властивості;
- професійно-значущі властивості.

Висновки:

1. Запропонований АДПП має високу ефективність, надійність та мобільність при вивченні індивідуально-психологічних властивостей та професійно-значущих якостей військовослужбовців.
2. АДПП дозволяє суттєво скоротити час на діагностування військовослужбовців, має високу точність визначення рівня показників, зменшує вплив людського фактору на якість результатів.
3. АДПП може широко використовуватися в різних сферах діяльності працівників, праця яких пов'язана з ризиками для життя та здоров'я.

4. Впровадження АДПП в процес соціально-психологічного забезпечення правоохоронної діяльності правоохоронних структур суттєво поліпшить якість роботи психолога.

Список бібліографічних посилань

1. Алещенко В. І. Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військовослужбовців Збройних Сил України: монографія. Харків: ХУПС, 2008. 238 с. URL: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/42_657576225.pdf (дата звернення: 27.02.2017).

2. Демкин А. Общеармейская программа Комплексная подготовка солдата и членов семьи Comprehensive Soldier & Family Fitness (CSF2) // Популярныe медицинскie статьи доктора Д.: сайт. URL: <http://enures.dacha-dom.ru/boevoi-stress-csf2.shtml> (дата звернення: 27.02.2017).

Отримано 28.02.2017

УДК 159.9

Анатолій Сергійович КОЛОТІК,

декан факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4064-4145>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Проведено порівняльний аналіз чинного та перспективного нормативного забезпечення діяльності психологічної служби Національної поліції. Виявлено коло питань щодо ефективності проекту Положення про систему психологічного забезпечення Національної поліції України.

Добігає кінця чинність відомчого наказу «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» № 842 від 28.07.2004, який протягом більш ніж десяти років слугував настільною книгою практичних психологів міліції (поліції) України. Відділи психологічного забезпечення в територіальних управліннях Національної поліції отримали проект нового Положення про систему психологічного забезпечення НПУ (далі – СПЗ НПУ). У зв'язку з цим виникає необхідність осмислення основних положень, що будуть регламентувати СПЗ НПУ у майбутньому.

1. Щодо здійснення психологічного забезпечення. На теперішній час його здійснюють виключно працівники СПЗ, вони ж несуть відповідальність за якість та результативність роботи.

У новому Положенні зазначено обов'язковість здійснення працівниками СПЗ тільки «практичних, прикладних заходів психологічного спрямування». Слід відмітити «втрату» найбільш важливого принципу – професійної незалежності психолога, остаточності його висновків по професійно-психологічним питанням, який закріплений у Етичному кодексі психолога. При цьому в документі є дефініція «учасники СПЗ», до кола яких віднесено не тільки психологів, а і керівників підрозділів поліції, керівників підрозділів з кадрового забезпечення, інші посадові особи, призначені відповідальними за організацію СПЗ. До обов'язків керівників, в тому числі, входять: організація СПЗ, залучення психологів та підлеглих до проведення заходів, збереження відповідної документації.

Незрозумілим є питання розподілу обов'язків та відповідальності суб'єктів СПЗ при такому підході. Насторогу викликає питання «відповідального за організацію СПЗ» – особи, яка за відсутності штатної посади психолога, або некомплекту, має проводити планування та організацію психологічного забезпечення у колективі. Не зрозуміло, на яких підставах у відповідального виникає додаткове навантаження? Чи потрібно йому за це платити? Чи потребує він перепідготовки або іншого навчання для того, щоб виконувати роботу?

Стає зрозумілим, що у середньо-часовій перспективі можна очікувати велику кількість «відповідальних за СПЗ», які будуть займатись «паперовою» роботою, через те, що керівнику зручно призначити «свого» працівника, який є більш керованим, ніж психолог з «подвійним підпорядкуванням». Через це виникає ризик втрати необхідності у професійних психологічних кадрах.

2. Щодо напрямів діяльності СПЗ. Натепер їх чотири:

- а) професійна орієнтація та відбір кадрів;
- б) психологічна профілактика та супроводження служби;
- в) психологічне супроводження оперативно-службової діяльності;
- г) психолого-педагогічний супровід у ВНЗ МВС, професійно-психологічна підготовка та впровадження новітніх психотехнологій.

В новому Положенні передбачено наступні напрями:

- а) забезпечення формування якісного професійного ядра НПУ;
- б) формування оптимальної психологічної готовності поліцейських до виконання професійних завдань;
- в) психологічна профілактика та супроводження служби;
- г) моніторинг стану соціально-психологічного клімату;
- д) психологічне сприяння у розкритті та розслідуванні злочинів, забезпечення переговорної діяльності.

Перелік напрямів діяльності СПЗ став ширшим за рахунок виокремлення заходів вивчення та оптимізації соціально-психологічного

клімату у підрозділах. Це – традиційний захід, в межах психологічного супроводу служби колективів поліції, логіка його виокремлення в окремий напрям незрозуміла. Між тим, СПЗ втратило декілька важливих функцій, зокрема:

- заходи сприяння адаптації молодих працівників поліції, особливо щодо сприяння процесу наставництва;

- діагностика особистості при закріпленні табельної вогнепальної зброї;

- вивчення особистості поліцейських з резерву кадрів на висунення.

Зникли і завдання щодо: допомоги керівникам з забезпечення психологічної надійності персоналу; професійної орієнтації кандидатів на службу; виявлення чинників виникнення соціально-психологічних проблем в оперативно-службовій діяльності.

З'явилися нові, нетипові для поліцейських психологів, функції. Зупинимось на одній з них, на наданні кризової психологічної допомоги поліцейським, громадянам, які постраждали внаслідок злочинів, терористичних актів, надзвичайних подій. Кризова психологічна допомога громадянам здійснюється наразі тільки психологами ДСНС, які отримують відповідну підготовку під час навчання у вищі. Психологи, які випускались з ВНЗ МВС ніколи не отримували такої підготовки, тому будуть потребувати перепідготовки у галузі кризової психології.

Функціональне наповнення окремих напрямів роботи також є дещо розмитим, наприклад, основна форма діяльності психолога – консультація, раніш була дозволена працівнику та членам його сім'ї, в новому Положенні – тільки поліцейському. З членами сім'ї зазначена можливість проведення «групової психокорекції», яка в принципі не може бути проведена без попереднього консультування.

Окремого прояснення потребують засади функціонування «групи психологічного піклування» (ГПП), яка приходить на зміну групі посиленої психологічної уваги (ГППУ). Замість п'ятнадцяти досить добре визначених підстав для зарахування до ГППУ, в новому Положенні їх – шість, серед яких, наприклад, знижений самоконтроль та надмірне вживання тютюну. Для зарахування поліцейського до ГПП психолог повинен, по-перше, отримати його добровільну згоду за встановленою формою, а по-друге – повідомити про це двох керівників (по психологічній лінії та безпосереднього керівника поліцейського). Після цього, направляти поліцейського до психолога для проведення заходів повинен буде його керівник. Зрозуміло, що за такого низького рівня конфіденційності, отримати «добровільну згоду» поліцейського буде майже неможливо. Крім того, можна очікувати пресинг збоку окремих керівників та членів колективу, які будуть обізнані в тому, що поліцейський знаходиться «у групі ризику».

Загальні питання до Положення про систему психологічного забезпечення НПУ, полягають ще і в такому:

1. В документі шість разів зустрічається фраза «... уключаючи учасників антитерористичної операції», але ніяких особливостей щодо здійснення з ними заходів психологічного забезпечення – не наводиться.

2. Попередні роки існування СПЗ здається майже не враховані в новому Положенні. Так, проігноровані Етичний кодекс психолога, положення про експрес-діагностику персоналу, положення про групу посиленої психологічної уваги тощо. Невже позитивних здобутків не було?

3. Документ перевантажений формальними і суто бюрократичними вимогами до психолога щодо планування і звітності. Кількість звітів у порівнянні з теперішніми не знижується, що явно не сприятиме ефективності розподілу робочого часу психологів. У деяких випадках звіт про заходи прописаний краще, ніж сам захід (наприклад, є форма звіту про кількість інструктажів поліцейських перед заступанням на службу, але в Положенні про самі інструктажі – ані слова).

4. У Положенні відсутній розділ «Права і обов'язки психолога», прописані тільки компетенції керівників СПЗ. Хотілось би бачити щось про підвищення кваліфікації психологів, їх стажування у ВНЗ МВС, організацію їх післядипломного навчання у провідних тренерів, консультантів, психотерапевтів та інших фахівців з психологічної роботи як у нашій країні, так і за кордоном.

Отримано 06.03.2017

УДК 159.923.2

Оксана Миколаївна МІРОШНИЧЕНКО,

начальник кафедри психології юридичного факультету

Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів),

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8624-9397>

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ В СФЕРІ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Розглянуто особливості організації психологічного забезпечення професійної діяльності пенітенціарного персоналу у сфері сімейних відносин, а також особливості роботи психолога із сім'ями співробітників установ виконання покарань.

Професійна діяльність і сімейна сфера пенітенціарного персоналу тісно пов'язані одне з одним. Сім'я є джерелом емоційної підтримки і

стабілізації психологічного стану особистості, зняття напруженості, обумовленої характером службової діяльності. Фактори професійної діяльності впливають на функціонування сімей пенітенціарного персоналу. Ненормований робочий день і виклики на службу у вихідні дні, скасування і перенесення відпустки мають негативний вплив на рольову структуру сім'ї. Вони обумовлюють рольові конфлікти з приводу виконання домашніх обов'язків, участі у вихованні дітей і є причиною недовіри, підозр у подружній зраді. Сімейна дезадаптація може мати різні причини: соціально-економічні, професійні, особистісні та внутрішньо сімейні. Для сімей з стійкою дезадаптованістю характерно: «несприйняття дружиною специфіки службової діяльності», «ревності, підозри в подружній зраді», «духовна відчуженість подружжя». Ставлення чоловіка (дружини) до службової діяльності є фактором, що підсилює або блокує реакцію сім'ї на професійні стресори. Ці відносини можуть бути: партнерські, толерантні, індиферентні і агресивні. Партнерські відносини реалізуються в процесі спільного досягнення сімейних цілей, коли чоловік і жінка об'єднані рішенням не допустити передчасного звільнення з служби, виступають як надійні соратники. Толерантне відношення має на увазі терплячість, витривалість при наявності фрустраторів і стресорів, що сформувалися в результаті зниження чутливості до їх повторюваного впливу, коли чоловік і жінка вже не впевнені в доцільності цього. Індиферентне ставлення означає байдужість чоловіка(дружини) до напруженості і специфіці професійної зайнятості пенітенціарного персоналу сприймається останніми як байдужість до власної особистості. Агресивне ставлення формується переважно внаслідок соціальної фрустрації, зумовленої несприятливими умовами навколишнього середовища(низький заробіток, відсутність житла, дефіцит сімейного спілкування тощо). Для сімей «індиферентного», «агресивного» і частково «толерантного» типів характерно зниження тону суспільного настрою (пригнічений душевний стан, розгубленість, втрата мотивації досягнення, відмова від колишніх сімейних цілей і т. ін.), що можна трактувати як форму соціальної депресії.

Сім'я активно і пасивно впливає на службову діяльність. Пасивно – це ненадання співробітникам необхідної психологічної підтримки в періоди службових перевантажень, які є причинами психофізіологічного перенапруження і демонстрація подружжям низької оцінки значущості професійної діяльності співробітника, що викликає несприятливі зміни в його мотиваційній сфері. Активний вплив здійснюється за рахунок «гіперконтролю» поведінки і емоційного стану співробітника. Це виражається в жорсткому нав'язуванні конкретних (традиційних для сім'ї) рамок поведінки і в перешкоджанні прояву певного діапазону

почуттів і емоцій у стані роздратування і фрустрації. При цьому у особистості виникає недолік автономності, що сприяє її швидкому «емоційному вигоранню». Активний вплив формує конфліктний характер спілкування (скарги, докори, «з'ясування стосунків»), що створює для співробітника ситуації сильного психологічного тиску, в результаті якого у нього формуються різні негативні стани («сімейної тривоги», «танталов комплекс», «виправдовувальна активність» і ін.).

Вплив сфери сімейних взаємин співробітника на його професійну діяльність може здійснюватися шляхом особистого втручання вхід несення служби (прямий шлях) і поступового впливу сімейних стресфакторів, що послідовно відбивається на його психічному стані, професійній спрямованості, службовій мотивації і рівні професійної самореалізації (опосередкований шлях). При цьому неадекватний психічний стан колеги, викликаний сімейними негараздами, легко може викликати «ланцюгову реакцію» у кожного хто з ним спілкується. Несподівані для колег форми реакцій, що проявляються співробітником, який переживає сімейні проблеми, стають причиною порушення стратегій службового спілкування, взаємодія колег може завершитися конфліктом.

Існує зв'язок між стилями сімейної взаємодії і спрямованістю самореалізації пенітенціарного персоналу. Вважається, що «трудоголізм» – прагнення, що обумовлює багато поведінкових характеристик співробітника, і є активним стимулятором розвитку його особистості. Однак це й шлях також доцільний для обрання його співробітником, який переживає сімейні негаразди, в спробі підняти авторитет в сім'ї і в надії оптимізувати сімейну психологічну атмосферу (в сім'ях з індиферентним та агресивним ставленням до служби). Прагнення до заглиблення в професійну діяльність при цьому не є гарантом службової успішності. Таким чином, «трудоголізм» («зацикленість» – механізм опанування особистістю власних переживань) можна трактувати як домінуючу установку на самореалізацію у професійній сфері або як спосіб захисного уникнення несприятливих сімейних ситуацій.

В якості основних напрямків психологічного супроводу в сімейній сфері пенітенціарного персоналу виступають: психологічна діагностика, індивідуальне і сімейне консультування, проведення соціально-психологічних тренінгів, організаційні заходи профілактичної спрямованості. Обов'язковими методами роботи в сфері сімейних відносин є співбесіди з подружжям (з'ясування ставлення до професійного вибору; уточнення думки з приводу відповідності професійного потенціалу пенітенціарного персоналу зробленому їм; виявлення повноти уявлень про специфіку служби) в період прийому кандидатів на службу (або після укладення шлюбу) і тестування з метою визначення індивідуальних психологічних якостей.

Консультації сімей пенітенціарного персоналу спрямовано на:

1) зближення оцінок, думок і установок усіх членів родини по відношенню до професійної сфери діяльності співробітника; зближення суб'єктивної значущості цінностей, пов'язаних з утриманням сімейних взаємовідносин;

2) оптимізацію процесу сімейного спілкування, досягнення високого рівня взаєморозуміння пенітенціарного персоналу і їх сімей шляхом вибору діалогу з елементами поступок і компромісів;

3) узгодження рольових установок подружжя;

4) аналіз і корекцію стереотипів міжособистісного спілкування подружжя;

5) психологічну підтримку подружжя.

Стратегії та тактики в проведенні психологічної роботи з сім'ями:

1) орієнтація консультуємого на прийняття провини і відповідальності за те, що відбувається;

2) орієнтація консультуємого на розуміння, аналіз та прийняття власних почуттів як на єдину можливість розуміння себе і своєї поведінки;

3) глибокий контакт з іншою людиною, відносини з якою у консультуємого не складаються, з використанням його почуттів і переживань як основи для відновлення більш довірчих відносин;

4) планування і здійснення якихось конкретних поведінкових кроків, спрямованих на негайну зміну ситуації;

5) конкретне планування змін в житті консультуємого, структурування всього того, що він говорить і робить (давати зворотний зв'язок і коригувати його висловлювання).

Організаційні форми психопрофілактичної роботи з сім'ями пенітенціарного персоналу включають в себе:

1) спільне з сім'ями проведення заходів (святкових, урочистих, дозвільних);

2) проведення тематичних заходів за участю дітей співробітників: конкурси дитячого малюнка («Моя сім'я», «Професії моїх батьків»); сімейні конкурси («Тато, мама, я – спортивна сім'я», сімейна художня самодіяльність);

3) просвітницька робота: лекційні заняття з особовим складом і з членами їх родин з психологічної тематики; оформлення тематичних стендів, що містять психологічну інформацію з питань сімейного життя, підготовка та поширення пам'яток з тематики міжособистісного і сімейного спілкування;

4) відвідування сімей пенітенціарного персоналу, які прослужили менше року, перебувають в тривалому відрадженні або включені до групи підвищеної психологічної уваги;

- 5) створення жіночих клубів спілкування;
- 6) зустрічі-конференції з подружжям пенітенціарного персоналу, бесіди про складність несення служби, про вплив сімейних взаємин на її ефективність;
- 7) забезпечення зворотного зв'язку на адресу сім'ї: похвальні і вдячні листи від керівництва про досягнуті результати у службовій діяльності співробітником; поздоровлення зі святами, в тому числі з ювілеями сімейного життя;
- 8) підготовка до сімейного життя пенітенціарного персоналу, які не перебувають у шлюбі.

Таким чином, психологічне забезпечення діяльності персоналу є важливим аспектом підвищення ефективності службової діяльності персоналу. Від благополуччя в сімейному житті співробітника багато в чому залежить його професійна мотивація, яку досить складно утримувати на високому рівні при всіх складнощах службової діяльності, тому психологам і керівництву установ і органів виконання покарань слід приділяти особливу увагу аспекту службової діяльності пенітенціарного персоналу.

Отримано 16.02.2017

УДК 159.9

Галина Вікторівна ПОПОВА,

*професор кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами факультету соціально-гуманітарних технологій
Національного технічного університету «Харківський політехнічний
інститут», кандидат психологічних наук, доцент*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ПРОТИРІЧ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ МОДЕЛЮВАННЯ КАР'ЄРНОГО ШЛЯХУ ЗА ДОПОМОГОЮ КОУЧІНГОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ГРИ

Представлено результати дослідження ціннісних протиріч у майбутніх фахівців в умовах моделювання кар'єрного шляху за допомогою коучінгової трансформаційної гри «Призначення». Представлено дані спостережень щодо гендерних особливостей типових ціннісних протиріч майбутніх фахівців.

В процесі навчання у Вузі важливою для особистості майбутнього фахівця є криза професійної соціалізації при переході від учбової до учбово-професійної діяльності. Так, в ході практики, курсант (студент Вузу) виявляє суперечність між рівнем своєї підготовки і вимогами реального професійного середовища до знань, умінь і особистісних якостей. На даному етапі навчання у Вузі дуже важливим, на наш

погляд, є реалістичне усвідомлення професійного майбутнього, можливостей побудови кар'єри. Такому усвідомленню допомагає рефлексивна позиція особистості та соціальна компетентність. В ході навчання у Вузі ці особисті утворення формуються стихійно та повільно. Традиційна лекційно-семінарська форма подання знань не сприяє формуванню відповідних комунікативних вмінь та рефлексивної позиції особистості. Ці складні вміння виникають у особистості з плином часу за умови її участі у відповідних професійних та життєвих ситуаціях. Але цей час можна суттєво скоротити за рахунок впровадження в процес навчання технологій активного соціально-психологічного навчання. Таким чином, необхідно інтегрувати психолого-педагогічні знання в процес навчання майбутніх фахівців за допомогою новітніх освітніх технологій: соціально-психологічного тренінгу, ділових ігор та інш.

Нами запропонована трансформаційна коучінгова гра (ТКГ) «Ікитай» («Призначення») [1], що моделює «проходження» учасниками типових етапів кар'єри. При створенні гри ми спиралися на той факт, що на кожному етапі більш актуальними стають ти чи інші цінності особистості:

1. Етап становлення триває п'ять – сім років після навчання у Вузі (приблизно до 30 років). У цей період працівник практично освоює обрану професію, здобуває необхідні навички, формується його кваліфікація, відбувається самоствердження і з'являється потреба до встановлення незалежності. Зазвичай в цьому віці створюються і формуються сім'ї, тому у працівника з'являється бажання одержувати заробітну плату, рівень якої вище прожиткового мінімуму. Потреби щодо безпеки існування, турбота про здоров'я можуть не виходити на перший план.

2. На етапі просування (орієнтовно від 30 до 40 років) йде процес росту кваліфікації, просування по кар'єрних сходах. Накопичується багатий практичний досвід, вдосконалюються професійні навички, зростає потреба в самоствердженні, досягненні більш високого статусу і ще більшої незалежності, починається самовираз як особистості. На цьому етапі професійної кар'єри набагато менше приділяється уваги задоволенню потреби в безпеці, зусилля працівника зосереджені на збільшенні розмірів оплати праці та турботі про здоров'я. Хоча багато потреб в цей період задоволено, людину продовжує цікавити рівень оплати праці, з'являється все більший інтерес до інших джерел доходу (наприклад, участь в прибутках, капіталі інших організацій, акції, облігації).

3. Етап максимальних досягнень (орієнтовно від 40 до 50 років) характеризується діями по закріпленню досягнутих результатів. Настає пік ділової кар'єри. На цьому етапі відбувається подальше

вдосконалення кваліфікації і її підвищення в результаті активної діяльності і спеціального навчання. Цей період характеризується творчістю, тут також може бути підйом на нові службові щаблі. Особливістю кар'єри правоохоронця є те, що цей період може бути останнім службовим періодом. Далі людина повинна бути обирати новий шлях, що може бути не пов'язаним з правоохоронною діяльністю.

4. Етап збереження (для цивільного населення – приблизно 50–60 років). Людина в цей період досягає верхів незалежності і самовиразу, стає зацікавлена передати свої знання молоді. Період також характеризується творчістю та сходженням на нові службові щаблі.

В ході ТКГ, яка системно моделювала типові життєві процеси, студентам пропонувалось перерозподіляти «життєву енергію» (умовні бали) в той чи іншій ігровій ситуації між можливістю професійної реалізації та іншими життєвими пріоритетами.

В ігрових умовах моделювання кар'єрного шляху майбутні фахівці усвідомлювали протиріччя між життєвими цінностями, що можуть бути реалізованими в конкретній ситуації кар'єрного вибору. ТКГ надає можливість усвідомлення та розмірковування над наступними питаннями: важливості, місця і обсягу конкретної життєвої сфери для учасника; реального обсягу витрат енергії на ту чи іншу сферу власного життя; виділення сфер активності і пасивності, використання правових чи інших стратегій професійної діяльності; загальна характеристика ресурсів особистості; усвідомлення умов і можливостей оволодіння професійною сферою життя на шляху самореалізації; усвідомлення особистого «життєвого балансу» – балансу цінностей. Наявність протиріччя визначалась зниженням до 0 балів за ігровою шкалою одної із життєвих сфер на користь іншої.

В ході використання ТКГ серед студентів НТУ «ХПІ» 4–5 курсів (58 осіб: 30 дівчат та 28 юнаків) були отримані дані спостережень щодо гендерних особливостей життєвих пріоритетів та ціннісних протиріч (дані представлені в таблиці 1).

Таблиці 1

Типи ціннісних протиріч майбутніх фахівців (частота, %)

№	Тип протиріччя	Група дівчат	Група юнаків
1.	Ризик – стабільність	30	-
2.	Сім'я – робота	45	8,1
3.	Можливість збагачення некоректними методами – спокійна совість	10	24,4
4.	Здоров'я – зусилля на побудову кар'єри	20	50,7

Близько половини дівчат-учасниць ТКГ демонстрували усвідомлення пріоритету традиційних гендерних цінностей (перевага сім'ї над роботою), що вступає в протиріччя з цінністю професійного просування. Протиріччя визнавалось на певній стадії гри як інсайт щодо вибору цінностей сім'ї в супереч кар'єрним планам. Серед юнаків це протиріччя виражено значно менше. Третина дівчат-учасниць ТКГ у ході гри усвідомлювали, що не можуть вчиняти ризиковано, дотримуються стабільності, не використовують надані шанси, але така стратегія не веде до досягнень. Серед юнаків ця тенденція не зафіксована.

У чверті юнаків-учасників ТКГ виявлено протиріччя по типу «можливість збагачення некоректними методами – спокійна совість» – тобто вони умовно визнали, що можуть порушити певні правила для досягнення кар'єрної мети (перерозподіл балів за рахунок «совість» на користь «робота»).

Найбільш вираженим ціннісним протиріччям у юнаків є нівелювання цінностей здоров'я раді кар'єрних досягнень, про що свідчить перерозподіл балів у грі за рахунок «здоров'я» на користь «роботи».

Практично усі учасники ТКГ усвідомили власні реальні цінності на відміну від декларованих та висказали побажання приймати важливі життєві рішення (у тому числі кар'єрні) з їх урахуванням.

Ці дані потребують уточнення, але свідчать про можливості методу ТКГ сприяти усвідомленню учасниками реальної ієрархії цінностей та власних життєвих стратегій.

Список бібліографічних посилань

1. Свідцтво про реєстрацію авторського права на твір «Опис трансформаційної гри «Ікігай» (Призначення): № 67371 від 18.08.2016/авт.: Попова Г. В., Штученко І. Є.

Отримано 26.02.2017

УДК 159.9

Юлія Олександрівна СВІТЛИЧНА,

*голова Харківської обласної державної адміністрації,
кандидат наук з державного управління*

РЕСУРСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Визначено сутність стратегічного розвитку сучасної організації. Охарактеризовано основні заходи, необхідні для трансформувannya організації в перспективну, здатну до змін.

Сьогодні існування державної або комерційної організації неможливе без чітко вибудованої стратегії. Ще нещодавно одним з основних завдань стратегічного управління було забезпечення сталого

розвитку організації, але в умовах швидко мінливого світу виживання організації неможливе без гнучкого реагування на зміни, навіть без трансформації відповідно передбаченню змін.

Традиційно будь-яка організація створюється для тривалої діяльності. Швидкі зміни є нормою сьогодення, а вміння випереджати або очолювати процес змін є необхідним для сучасного топ-менеджменту. Цей процес може бути забезпечений методами ситуаційного та стратегічного управління. Ситуаційний підхід полягає в наявності конкретних рекомендацій щодо застосування наукових положень, методів і засобів у практиці менеджменту залежно від ситуації (умов зовнішнього та внутрішнього середовища) для досягнення цілей організації в конкретній ситуації. Однак застосування методів ситуаційного підходу приводить внутрішнє середовище організації у відповідність до вимог на короткий період часу, тут і зараз. Стратегічне ж планування спрямоване не на те, щоб здоганяти, а на те, щоб створювати майбутнє, умови розвитку організації. Використання в комплексі цих двох методів є основною вимогою сучасного менеджменту.

Стратегічне управління має бути орієнтованим на майбутнє, на активне вироблення переваг у конкуренції. Стратегічне управління є процесом, який охоплює інформацію, комунікацію, прийняття рішення і планування, в якому вище керівництво, менеджмент та інші разом встановлюють конкретні бізнес-цілі. Все це спирається на зовнішні і внутрішні джерела інформації та її оцінки, знаходить відображення у стратегічній орієнтації всіх працівників організації та в синхронізованих планах підрозділів, які повинні досягти поставлених цілей.

Основним завданням сучасного менеджменту є трансформування організації в таку, яка здатна до змін. Для цього необхідні:

- 1) дії керівництва, спрямовані на створення майбутнього;
- 2) активне використання методик пошуку та прогнозування змін;
- 3) організована ліквідація анахронічних напрямків діяльності та елементів керування;
- 4) стратегія постійного впровадження змін як у внутрішній, так і в зовнішній діяльності організації;
- 5) сукупність дій, які дозволяють врівноважувати зміни та стабільність в організації.

Створення майбутнього та успішне передбачення майбутнього образу організації надихає і стимулює персонал на досягнення цілей. Розуміння майбутніх завдань дозволяє організації вивільнювати ресурси, що витрачаються на підтримку тих напрямків діяльності, які є не продуктивними та не ефективними, проводити політику зваженої планової, організованої їх ліквідації. Зрозуміло, що будь-яка інноваційна діяльність, не кажучи вже про унікальну, завжди супроводжується непередбачуваними труднощами. Однак якщо сили та час найбільш

досвідчених і висококваліфікованих фахівців спрямовані на підтримку «вчорашнього дня», то організація втрачає темп розвитку, конкурентні переваги, що може призвести до зникнення організації як такої. Тому планова, організована ліквідація анахронічних напрямків діяльності є вкрай необхідною. Потрібно регулярно перевіряти продукт організації на життєздатність.

Методика пошуку та прогнозування змін обов'язково має враховувати реалізацію політики планового, організованого вдосконалювання і використання успіху організації. Всі, навіть найдрібніші, досягнення мають бути перетворенні на цеглини фундаменту подальшої діяльності організації та стати основою інновацій. Важливою для інноваційної діяльності топ-менеджменту є наявність високого рівня обізнаності, соціальної активності, креативності персоналу, його відкритості для нових ідей. Місія організації, тобто якою організація хоче бути, які її цілі, яке її внутрішнє ставлення та поведінка безпосередньо щодо суспільства, обов'язково повинна відповідати вимогам сьогодення та генеральному напрямку змін.

Чим краще організація пристосована до політики змін, тим більше вона потребує встановлення стабільності всередині себе та в зовнішньому середовищі, тим сильніше їй потрібно врівноважувати швидкі зміни якоюсь незмінністю. До факторів стабільності будь-якої організації відноситься система її цінностей, що встановлює основні правила та норми взаємин як усередині організації, так і ззовні. Насамперед, стабільними та незмінними мають бути фундаментальні аспекти – місія організації, її система цінностей, визначення продуктивності і результатів.

Отримано 20.03.2017

УДК 378.046.4

Сергій Олександрович ШЕВЦОВ,

*заступник директора Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
кандидат педагогічних наук*

УПРАВЛІНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНОГО СКЛАДУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ФОРМУВАННЯ НЕОБХІДНИХ ПРОФЕСІЙНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ

Розкрито структуру управлінської компетентності керівників структурних підрозділів територіальних науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів в системі Експертної служби МВС України.

Наведені аргументи щодо необхідності формування у визначеній категорії керівників важливих професійно-психологічних якостей для забезпечення успішного управління персоналом.

Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України сьогодні є невід'ємною складовою частиною системи експертного забезпечення досудового слідства і правосуддя в Україні, організаційна побудова якої закріплена законодавчо і представлена територіальними науково-дослідними експертно-криміналістичними центрами (далі – НДЕКЦ). До компетенції територіальних НДЕКЦ належить: забезпечення високої якості оглядів місць скоєння злочинів, виконання широкого спектра криміналістичних експертиз і досліджень, ведення криміналістичних обліків. Організаційно до кожного НДЕКЦ входять відділи (забезпечення діяльності центру; криміналістичних видів досліджень; досліджень у сфері інформаційних технологій; дослідження матеріалів, речовин і виробів; біологічних досліджень; інженерних та економічних досліджень; вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень), які поділяються ще й на сектори. Відділи і сектори – все це структурні експертні підрозділи.

Функціональні повноваження та завдання керівників структурних експертних підрозділів (завідувачі відділів та секторів) висувають конкретні вимоги до особистісних і професійних якостей, управлінської підготовленості та компетентності.

Необхідними елементами управлінської компетентності керівників структурних підрозділів мають бути знання загальних засад психології, основ спілкування та управління персоналом. Якщо підходити до цього питання детальніше, то до галузей знань, необхідних для вивчення керівниками структурних підрозділів слід віднести: загальні засади психології; загальні поняття психології; основи вікової психології; основи психології виховання; основи психології навчання; основи психології управління; основи психології спілкування [3, с. 276].

У широкому розумінні *управління* представляє собою регулювання стану будь-якої системи (матеріальної або соціальної) з метою одержання потрібного результату. Тлумачний словник дає таке визначення терміна: *управління* – функція організованих систем, яка забезпечує зберігання їх структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію програм і завдання діяльності. В соціальній психології – це вид індивідуальної або групової діяльності як впливу суб'єктів управління на об'єкти управління для досягнення мети управління. Якщо об'єктами управління є особистості або колективи, то управління набуває форми керівництва [2, с. 379].

Під ефективністю управління слід розуміти характеристику, яка відображає відношення між досягнутою і можливою продуктивністю.

Ефективність управління персоналом залежить, перш за все, від управлінської компетентності керівника структурного підрозділу. Саме тому доцільно виділити якості ефективного керівника.

В теорії наукового управління виділяють *дев'ять якостей* ідеального керівника: розум, освіта, спеціальні професійні пізнання, фізична спритність і сила, такт і енергія, рішучість і чесність, розсудливість і здоровий глузд, міцне здоров'я. В теорії адміністративного управління це коло якостей розширюється: здоров'я і фізична сила, розум і розумова працездатність, тверда воля, активність і енергія, відвага і готовність прийняти на себе відповідальність, відчуття обов'язку, піклування про загальний інтерес, значне коло загальних пізнань, уміння розробляти і організовувати розробку програм дій, уміння організовувати сумісну діяльність, мистецтво управляти людьми, уміння погоджувати дії, уміння контролювати, загальна освіченість і більш глибока професійна компетентність [3, с. 277].

Ми вважаємо, що сучасний керівник структурного підрозділу НДЕКЦ повинен володіти низкою професійно-важливих якостей, а саме: професійно-психологічних; загально-культурних; моральних; професійно-ділових; адміністративно-організаційних.

На етапі активного реформування правоохоронних органів, коли відбувається переоцінка цінностей у суспільстві, управлінню надається велика частка самостійності і свободи, нові повноваження. Особливої значущості набуває управлінська компетентність керівника і його нове професійне мислення. Управлінська компетентність - це відносно стійка сукупність поглядів, уявлень, ідей керівника про свою діяльність та внутрішнє управління, що здатна спрямувати діяльність підлеглих на шлях реального розвитку, згуртувати колектив, сприяти розвитку особистості кожного працівника.

Необхідною умовою формування управлінської компетентності виступає якісна професійно-психологічна підготовка керівників, яка сприяє розвитку: 1) позитивного ставлення та вмотивованості службової діяльності, професійних інтересів та переконань; 2) стилю діяльності на основі індивідуально-психологічних особливостей; 3) професійних здібностей на основі набуття нових знань, навичок та умінь у службовій діяльності. У процесі професійно-психологічної підготовки формується також готовність до службової діяльності як системна якість особистості, що є важливою умовою ефективної службової діяльності [1, с. 213].

Управлінська компетентність керівника структурного підрозділу НДЕКЦ є інтелектуальною основою його управлінської діяльності, сукупністю психічних процесів (уваги, сприйняття, пам'яті, уяви, конкретного і абстрактного мислення) як усвідомлених, так і

інтуїтивних, які забезпечують сприйняття значущої інформації та її переробку в управлінські рішення та дії.

Отже, проведений теоретичний аналіз діяльності територіальних підрозділів Експертної служби МВС України (НДЕКЦ в областях), завдань і функціональних повноважень керівників структурних підрозділів (завідувачів секторів та відділів), а також аналіз психологічної літератури з проблем управлінської компетентності, організації професійної підготовки працівників та основ управління, дає нам можливість стверджувати, що має бути організована система не суто професійної, а професійно-психологічної підготовки керівного складу.

Список бібліографічних посилань

1. Мартенко О. Л., Ручка В. В. Значення професійно-психологічної підготовки у формуванні психологічної готовності до оперативно-службової діяльності // Актуальні проблеми юридичної психології: тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 212–215.

2. Бродовська В. Й., Грушевський В. О., Патрик І. П. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів: словник Київ: Професіонал, 2007. 512 с.

3. Судовий експерт: психологічні аспекти практичної діяльності: метод. посіб. Київ: Держ. наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр МВС України/авт.-упоряд.: С. О. Шевцов, С. М. Лозова. Київ, 2011. 332 с.

Отримано 07.03.2017

УДК 343.159

Лариса Олександрівна ШЕВЧЕНКО,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГО-ПРОФЕСІЙНІ ЧИННИКИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ У ПОЛІЦІЇ

Представлено результати вивчення загальних психолого-професійних чинників запобігання корупційним проявам у поліції. Зазначено правопорушення, що створюють умови для виникнення корупції в поліцейському професійному середовищі.

Протидія корупційним проявам у суспільстві є важливим та актуальним завданням, оскільки корупція являє безпосередню загрозу національній безпеці, перешкоджає розвитку в нашій країні інститутів демократії та громадянського суспільства, утруднює реалізації громадянами своїх конституційних прав у сфері освіти, охорони

здоров'я, соціального забезпечення, майнових відносин. Корупція в діяльності поліції сприяє розвитку організованої злочинності, створює умови для розвитку осередків екстремізму і тероризму, гальмує державно-правові реформи, які в даний час проводяться в нашій країні. Майже півтора роки працює Національна поліція України – центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Дотримання законності, запобігання і протидія корупційним проявам серед особового складу були проголошені одним з основних пріоритетів діяльності поліції [1].

Аналізуючи досвід спеціальних досліджень в області протидії корупції, такі автори як: М. С. Желєзняк, М. В. Костенніков, А. Д. Сафронов виділили цілий ряд правопорушень, що створюють умови для виникнення корупції в поліцейській середовищі:

- використання свого статусу, а також заснованих на ньому авторитету і можливостей для втручання в діяльність інших державних і недержавних органів;

- надання не передбаченого законодавством або необґрунтованого переваги фізичним або юридичним особам під час підготовки і прийняття рішень по різного роду питань, що входять в компетенцію співробітника ОВС;

- участь в якості повірених або представників третіх осіб у справах органу, в якому даний співробітник перебуває на службі, або у справах органів, підпорядкованих співробітнику, або у справах органів, діяльність яких контролюються (або перевіряється) співробітниками ОВС.

- використання співробітниками ОВС в особистих або групових інтересах службової та іншої інформації, отриманої при виконанні службових повноважень;

- порушення встановленого законами та іншими нормативно-правовими актами порядку прийняття і розгляду заяв, скарг, звернень фізичних та юридичних осіб;

- необґрунтована відмова фізичним та юридичним особам в інформації, надання якої передбачено федеральними законами та іншими нормативними правовими актами, а також передача недостовірної або неповної інформації або затягування її подання;

- вимога від фізичних та юридичних осіб інформації, надання якої цими особами не передбачено законами та іншими нормативно-правовими актами;

- незаконне або необґрунтоване створення перешкод фізичним і юридичним особам в реалізації їх прав і законних інтересів [2].

З метою подолання у професійному середовищі поліцейських корупційних проявів прийнято Антикорупційну програму Національної

поліції, яку затверджено наказом Національної поліції України від 22.03.2016 за № 231. Її головними завданнями є: створення ефективної системи запобігання і протидії корупції в апараті Національної поліції, територіальних (у тому числі міжрегіональних) органах та подальше впровадження механізмів прозорості, доброчесності, зниження корупційних ризиків в діяльності Національної поліції України та підвищення рівня довіри громадян [3]. До професійних чинників запобігання корупційним проявам у поліції можна віднести такі кроки, зокрема:

- проведення повномасштабної переатестації працівників, метою якої є якісне оновлення особового складу, очищення поліції від випадкових людей, які згідно з їх професійними, психологічними, фізичними і моральними якостями не повинні працювати в поліції;

- втілення нової ідеології відносин з населенням, що ґрунтуватиметься на принципах верховенства права і пріоритетності інтересів людини, а також відхід від старої моделі роботи правоохоронних органів, яка базувалась на формуванні високих статистичних показників діяльності;

- створення ефективної концепції діяльності підрозділів внутрішньої безпеки, відповідно до якої основними завданнями цього підрозділу визначено: моніторинг ризиків і загроз у поліцейській діяльності, контроль за дотриманням законності працівниками поліції, забезпечення зв'язків апарату Національної поліції з громадськістю, наприклад, цілодобове функціонування «гарячої лінії».

Психологічними чинниками запобігання корупційним проявам у поліції має стати ретельне психологічне вивчення особистості, яка має намір працювати в поліції. До важливих чинників професійно-психологічного добору слід віднести структуру ціннісно-орієнтаційної сфери, особливості мотивації, правосвідомість поліцейського. У дослідженнях Ю. П. Поваренкова, О. Є. Гуменюк, О. П. Єрмолаєвої, О. Р. Фонарьова та інших висвітлено, що існує зв'язок між людиною та професією: професія змінює людину, її свідомість, втім, людина опановуючи професію, розвиваючись, здатна змінювати характер своєї професійної діяльності. Досліджуючи іноземний досвід щодо корупції на прикладі США, Г. Х. Яворська визначає основними завданнями запобігання корупції становлення фахівця-правоохоронця, усвідомлення їм своєї допоміжної ролі у системі правових відносин, формування орієнтації на захист прав і свобод пересічного громадянина.

Таким чином, можна припустити, що корупційні прояви в поліції мають складну структуру, тому запобігання їм має носити комплексний характер.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію: закон України від 12.05.2015. *Відомості Верховної Ради України*. 2015 № 40–41. Ст. 379.
2. Костенников М. В. К вопросу о противодействии коррупции в полиции. *Юридические исследования*. 2013. № 12. С. 66–73.
3. Антикорупційна програма Національної поліції України на 2016 рік: затв. наказом Нац. поліції України від 22.03.2016 № 231 // МВС України: офіц. сайт. URL: <https://www.npu.gov.ua/mvs/doccatalog/document?id=1869939> (дата звернення: 05.03.2017).

Отримано 06.03.2017

УДК 159.9.072.43

Алла Андріївна ШИЛІНА,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7377-0776>

СПЕЦИФІКА ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Розглянуто деякі аспекти толерантності до невизначеності поліцейських. Статистично достовірна відмінність в групах досліджуваних поліцейських була виявлена за такими показниками толерантності до невизначеності, як відношення до новизни, перевага невизначеності, толерантність до невизначеності та загальний бал толерантності до невизначеності.

Відношенню до невизначеності є регулятором поведінки особистості у відповідних ситуаціях. Толерантність до невизначеності передбачає наявність таких психічних властивостей особистості, які дозволяють їй відносно легко долати напруженість, що виникає в зв'язку з очікуванням постійної новизни, змін. Дослідження співвідношення толерантності до невизначеності з іншими психологічними явищами ведуться по ряду напрямків. Зокрема, вивчається співвідношення між толерантністю до невизначеності і мотивацією досягнення і уникнення невдач, перфекціонізмом [3], готовністю особистості до змін, впливом толерантності до невизначеності на вибір копінг-стратегій поведінки, успішністю навчальної діяльності толерантністю до невизначеності як фактором готовності до ризику, формуванням образу світу [2], креативністю та інтелектом тощо.

Як зазначає К. Stoycheva, введення в апарат психології поняття «толерантність до невизначеності» пов'язане з необхідністю пояснення особливостей поведінки особистості в невизначених, багатозначних

ситуаціях, зокрема готовності особистості приймати ці ситуації, або уникати їх [4]. Толерантність до невизначеності – це науковий конструкт, який має безліч трактувань. Однак, можна виділити ряд підходів, що склалися при вивченні даного феномена: толерантність до невизначеності як риса особистості, толерантність до невизначеності як ситуаційно-специфічна установка і толерантність до невизначеності як метакогнітивний процес і навик. У більшості робіт толерантність до невизначеності розглядається як риса особистості. Ми припускаємо, що високий рівень толерантності до невизначеності є передумовою адаптації в будь-якій ситуації, оскільки прийняття новизни і невизначеності є її найважливішою умовою.

В нашому дослідженні прийняли участь поліцейські, які склали три групи досліджуваних. Першу групу досліджуваних склали особи, що проходили первинну професійну підготовку поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції і до цього часу не мали досвіду роботи у правоохоронних органах. Другу групу досліджуваних склали колишні працівники органів внутрішніх справ, що не пройшли переатестацію або були звільнені у зв'язку з реорганізацією системи МВС України. Третю групу досліджуваних склали досліджувані, що працювали до реорганізації системи МВС і надалі продовжують працювати.

Нами було досліджено особливості толерантності до невизначеності за методикою «Шкала толерантності до невизначеності МакЛейна» в адаптації Є. М. Осіна [1].

За результатами дослідження толерантності до невизначеності були отримані наступні результати. За таким показником толерантності до невизначеності як «відношення до новизни» були виявлені вірогідні відмінності між першою та другою групами досліджуваних поліцейських ($13,95 \pm 3,3$ та $10,84 \pm 3,1$ при $p \leq 0,01$) та першою і третьою групами поліцейських ($13,95 \pm 3,3$ та $12,04 \pm 3,6$ при $p \leq 0,05$) при цьому вірогідно більші показники виявлені в групі «нових» поліцейських, а це свідчить про їх більш позитивне відношення до нових ситуацій, подій і взагалі до усього нового, ніж у досліджуваних поліцейських другої та третьої груп.

За такою шкалою як, перевага невизначеності, були зареєстровані достовірно більші показники в першій групі поліцейських ніж в другій та третій групах поліцейських ($49,54 \pm 8,3$ та $43,92 \pm 8,4$ при $p \leq 0,05$) та ($49,54 \pm 8,3$ та $42,08 \pm 8,4$ при $p \leq 0,01$). Таким чином, можемо говорити про те що, поліцейські першої групи так звані «нові» поліцейські більш схильні усвідомлювати себе як суб'єкта власних дій та вірять, що контролюють своє життя. Вони більш оптимістично оцінюють свої успіхи та невдачі. Разом з тим, можна сказати, що вони менш рефлексивні, та схильні швидко переходити від планів до дій.

За такою шкалою як толерантність до невизначеності статистично достовірні відмінності також були виявлені між першою і другою групами досліджуваних поліцейських ($39,85 \pm 7,4$ і $36,16 \pm 9,4$ при $p \leq 0,05$), а також між першою та третьою групами поліцейських ($39,85 \pm 7,4$ і $36,74 \pm 8,9$ при $p \leq 0,05$), при цьому вірогідно більші показники було виявлено в першій групі поліцейських ніж в інших двох. Це говорить про те що «нові» поліцейські більш схильні здійснювати вибір раніше, але зберігають бачення великої кількості можливостей: можна припустити, що їх вибір є не настільки ригідним. А досліджувані поліцейські, які не пройшли переатестацію та ті які пройшли більш схильні до швидкого виходу з процесу вирішення задач, вони обмежують кількість можливостей вибору.

За загальним показником толерантності до невизначеності статистично достовірні відмінності було виявлено між першою і другою групами досліджуваних поліцейських ($83,94 \pm 16,2$ та $77,82 \pm 12,7$ при $p \leq 0,05$) та між першою і третьою групами досліджуваних поліцейських ($83,94 \pm 16,2$ та $77,43 \pm 13,4$ при $p \leq 0,05$). Вірогідно більші результати були виявлені за показником загальний бал толерантності до невизначеності в першій групі досліджуваних поліцейських, тобто вони більш схильні сприймати себе суб'єктом власних дій і контролювати власне життя; вони більш оптимістично оцінюють власні успіхи і невдачі і більш схильні очікувати успіху в майбутньому. Разом з тим вони менш рефлексивні, тривожні, швидше переходять від планів до дій і більш схильні йти на ризик, ніж поліцейські другої та третьої груп.

Отже, можна зробити підсумок, що при вивченні толерантності до невизначеності поліцейських було виявлено, що не має особливостей щодо відношення до складних задач та відношення до невизначеності в групах досліджуваних поліцейських. За іншими показниками толерантності до невизначеності були виявлені достовірно більші показники в першій групі досліджуваних поліцейських. А в інших двох групах поліцейських відповідно було виявлено більш низькі показники толерантності до невизначеності, що говорить про те, що ці досліджувані направлені на те, щоб внести в своє життя та оточуючу середу більш ясності. Вони менш схильні усвідомлювати себе суб'єктом власних дій, та схильні до більшої рефлексії. Також вони більш схильні до швидкого виходу з процесу вирішення задач та обмеження можливостей вибору.

Список бібліографічних посилань

1. Осин Е. Н. Факторная структура версии шкалы общей толерантности к неопределенности Д. МакЛейна. *Психологическая диагностика*. 2010. № 2. С. 65–86.
2. Плотницкая М. Р. Толерантность к неопределенности как фактор формирования образа мира. *Вестник Камчатского государственного технического университета*. 2014. № 28. С. 105–115.

3. Пушкина А. В. Соотношение перфекционизма и толерантности к неопределенности. *Психология обучения*. 2016. № 1. С. 95–101.

4. Stoycheva K. Tolerance for ambiguity, creativity, and personality. *Bulgarian Journal of Psychology (SEERCP 2009 Conference Papers, Part Two)*. 2010. Vol. 1, No. 4. P. 178–188.

Отримано 26.02.2017

УДК 159.924.24:159.072

Наталія Володимирівна АЛЕКСЕЄНКО,

викладач кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1975-3745>

ГОТОВНІСТЬ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Розглянуто проблему готовності до інноваційної діяльності у психологічному контексті. Визначено напрямки досліджень інноваційності та психологічних детермінант інноваційної поведінки. Наголошено, що в психології спостерігається певна нестача психологічних досліджень проблеми готовності особистості до інновацій з позиції професійної діяльності, що обумовлює необхідність вивчати якості, які сприяють актуалізації здатності застосування професійних новацій.

В даний час інновації є одними з пріоритетних та важливих чинників розвитку і процвітання сучасного суспільства. Аналізуючи наукові джерела, пов'язані з інноваціями, нами було встановлено, що дослідження зосереджені скоріше на економічних і організаційних факторах, а психологічний аспект висвітлюється недостатньо. В психологічній науці розвивається кілька напрямків і підходів до розгляду різних аспектів, пов'язаних з інноваціями: креативність як передумова інноваційності, відкритість досвіду (М. Кларін, Н. Федорова, Amabile.), інноваційність та когнітивний стиль (О. Пригожин, К. Ангеловські, Selby).

Ю. О. Власенко аналізуючи роботи з окресленої проблематики, дійшла висновку, що більшість досліджень інновацій присвячені аналізу детермінант успішної інноваційної діяльності, які умовно можна розділити на дві великі групи: особистісні та організаційні [1]. Авторка вважає, що особистісні детермінанти пов'язані перш за все з тими психологічними характеристиками суб'єкта, які сприяють або перешкоджають протіканню інноваційних процесів.

В психологічній науці дослідницький інтерес зосереджений на роботах, спрямованих на вивчення не просто схильності особистості до

створення і використання інновацій в повсякденному житті, а й на необхідності його використання в професійній діяльності, на робочому місці чи на службі. Однак, в літературі більшість досліджень висвітлюють проблеми психологічних особливостей схильності особистості до інновацій, але безвідносно їх застосовності в професійній діяльності. На сьогодні в психології не представлено повноцінної моделі, яка б описувала інноваційний потенціал людини в контексті професійної корисності. Однак залишається нерозкритим прикладний аспект – яким чином людина може застосовувати, використовувати свої внутрішні ресурси в інноваційній діяльності, на роботі; які психологічні особливості співробітників будуть найбільш затребувані в організаціях та гарантують успішність інновацій в роботі.

В. Є. Клочко та О. М. Краснорядцева вважають, що успішність інноваційних процесів детермінована компетентністю особистості у взаємодії з новими ідеями і технологіями. З одного боку, компетентність пов'язана зі здатністю продукувати нові ідеї (креативністю), з другого – здатність їх приймати, допрацьовувати, поширювати і впроваджувати в діяльність (інноваційністю) [3]

В зарубіжних джерелах представлено досить багато концепцій, підходів, які присвячені інноваційній поведінці людини, інноваційності як особистісної характеристики, когнітивним стилям, які відповідають за схильність до інновацій (R. Kanter, M. Kirton, E. Hagen, S.Scott, R. Bruce).

Варто підкреслити, що спільною особливістю майже в усіх роботах є те, що вони вказують на поведінкову складову спрямованості особистості, але не віддають належної уваги внутрішнім ресурсам, особистісному потенціалу людини, які будуть обумовлювати таку її поведінку.

Стосовно вітчизняних робіт, то психологи розглядають інноваційний потенціал як інтегральну характеристику, властивість особистості (В. Клочко О. Краснорядцева, В. Чудакова, І. Воронюк, В. Загвязінський, С. Максименко). Дані дослідники вважають, що інноваційна готовність співробітників безпосередньо пов'язана зі ставленням до інновацій в конкретній організації та інноваційною потенціалу, який представляється їм як загальна характеристика, що дозволяє долати людині життєві труднощі, розвиватися, що зближує його з особистісним потенціалом.

Однак, все рівно залишається нерозкритим питання психологічних особливостей працівника, який виступає в ролі джерела і виконавця інновацій, тому в даний час спостерігається велика потреба в людях, здатних ефективно працювати в інноваційній сфері. У зв'язку з цим постає необхідність глибшої розробки інноваційної тематики з опорою на наявний закордонний та вітчизняний досвід в даній області.

У зв'язку з важливістю досліджень інноваційності постає питання наукового визначення цієї психологічної категорії. А. О. Шаров розглядає інноваційність: «як здатність на когнітивному і, якщо це необхідно, поведінковому рівні забезпечити появу, сприйняття, а також можливість доопрацювання і реалізацію нових і оригінальних ідей [4, с. 312].

В. Є. Клочко та О. М. Краснорядцева виділяють ряд особистісних рис, що впливають на основні характеристики інноваційності:

- відкритість новому досвіду, обізнаність;
- прагнення новизни;
- потреба в стимуляції;
- готовність до переробки інформації;
- креативність, оригінальність, своєрідність;
- чутливість до протиріч, нового досвіду;
- схильність до ризику [3].

Т. Д. Кім дотримується схожої думки та вважає, що інноваційність також пов'язана зі здатністю людини до продукування нових рішень, характеризується нестандартністю мислення. Однак, Т. Д. Кім підкреслює, що інноваційність не можна ототожнювати з креативністю та інтелектом, оскільки інновації – це не тільки створення якогось нового рішення, а й застосування цього нового рішення на практиці [2].

Отже, відмінною особливістю всіх розглянутих в літературі підходів до готовності особистості до інновацій в професії є те, що вони тісно пов'язані зі ставленням фахівця до інновацій в організації (прийняття інновацій чи опір інноваціям), таким чином, працівники виступають скоріше як «об'єкт» ніж «суб'єкт» інновацій. Аналіз різних підходів показав, що в психології спостерігається певна нестача психологічних досліджень проблеми готовності особистості до інновацій з позиції професійної діяльності. Крім якостей особистості, спрямованих на створення нового і незвичайного, необхідно вивчати і якості, спрямовані на реалізацію, здатності застосування новацій працівником в житті та в професійній діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Власенко Ю. О. Психологічний аналіз інноваційного потенціалу особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Одеса, 2003. 187 с.
2. Кім Т. Д. Психологические компоненты инновационного потенциала профессионала: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01, 19.00.05. Челябинск, 2013. 137 с.
3. Клочко В. Е., Краснорядцева О. М. Особенности операционализации понятия «инновационный потенциал личности». *Вестник Томского государственного университета*. 2010. № 339. С. 208–211.
4. Шаров А. А. Детерминанты инновационного потенциала личности // *Инновации в профессиональном и профессионально-педагогическом*

образованих: матеріали 21-й Міжнарод. науч.-практ. конф., 25–26 мая 2016 г., г. Екатеринбург/Рос. гос. проф.-пед. ун-т; редкол.: Г. М. Романцев и др.; науч. ред. Е. М. Дорожкин, В. А. Федоров. Екатеринбург, 2016. С. 311–315.

Отримано 28.02.2017

УДК 159.9

Дар'я Михайлівна БРЕЧКА,

викладач кафедри психології та педагогіки,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

(суспільно-політичних проблем) наукового центру Харківського

національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ПРОЦЕСІВ ПОВЕДІНКИ

Розглянуто проблему саморегуляції людини, наведено визначення термінів «регуляція» та «саморегуляція». Акцентовано увагу на психічній регуляції поведінки особистості та її умовах. Представлено форми процесу саморегуляції.

Проблема психічної регуляції та саморегуляції процесів життєдіяльності людини є однією з актуальних для вітчизняної та зарубіжної психологічної науки. Відповідно до сучасних уявлень, сутнісною характеристикою цілісної психіки людини є саме саморегуляція цілеспрямованої активності, здатність «творити себе», яка робить людину вільною, свідомим суб'єктом власної життєдіяльності.

Питанням дослідження саморегуляції особистості приділяли увагу як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, такі як Б. Ананьєв, Б. Братусь, В. Дільтей, А. Донцов, А. Здравомислов, С. Анісімов, С. Рубінштейн, К. Абульханова-Славська, М. Басов, О. Леонт'єв, Б. Ломов та багато інших [2]. Сучасне уявлення про саморегуляцію у вітчизняній психологічній науці базується на основі суб'єктивно-діяльнісного підходу до вивчення психічних явищ. Для дослідження здатності людини самостійно планувати діяльність та аналізувати отримані результати використовуються поняття «регуляція» і «саморегуляція».

Термін «регуляція» був введений в якості пояснювального принципу загальної теорії діяльності. У найбільш загальному сенсі під «регуляцією» розуміється зовнішній вплив на систему, спрямовану на підтримку заданих ззовні параметрів її функціонування [1]. Поняття «регулювання» тісно пов'язане з основними функціями психічного – відображенням та регуляцією, які традиційно виокремлюються в психології. Регуляція – це спрямована на розвиток цілісності суб'єктна активність, що здійснюється за допомогою системи виборів [4]. Регулювання поведінки виступає як механізм організації взаємодії та

взаємин людей у всіх сферах життєдіяльності, що забезпечує керування і впорядкування всіх психологічних компонентів цього процесу. Каналами, за допомогою яких здійснюється регулювання соціальної поведінки особистості, є малі групи, спільна діяльність людей, спілкування, суспільна практика, засоби масової інформації. Результатом регулювання поведінки є взаємодія і взаємини людей, їх спільна діяльність та спілкування з оточуючими.

Взагалі поняття «саморегуляція» носить міждисциплінарний характер, під яким розуміється системний процес, що забезпечує адекватну умовам, мінливість, пластичність життєдіяльності суб'єкта на будь-якому з її рівнів. У роботах багатьох авторів міститься спроба виокремлення власного психологічного аспекту саморегуляції. Розвиток та становлення ідей саморегуляції відбувалося в тісному взаємозв'язку з такими напрямками психологічних досліджень, як регуляція діяльності, стиль діяльності, мотивація, воля, довільність, самодетермінація, відповідальність і прийняття рішень, а також в контексті проблеми загальної структури й динаміки людської активності [3, 5, 6].

Під психічною саморегуляцією розуміють здатність людини керувати собою на основі сприйняття та усвідомлення психічних процесів і власної поведінки, а також вміння регулювати свою активність та діяльність. Саморегуляція може здійснюватися за наступних умов: коли індивід може адекватно відображати і моделювати наявну ситуацію; перетворювати власну внутрішню і зовнішню активність у відповідності з моделлю запропонованої ситуації; переборювати безпосередні спонукання ради досягнення перспективної мети, за наявністю у індивіда можливості виходити за межі наявної ситуації [3].

Можна стверджувати, що саморегуляція поведінки є інтегративною властивістю особистості, яка об'єднує в собі інтелектуальні, мотиваційні, вольові, емоційні сфери особистості. Загалом можна констатувати, що саморегуляція – це єдність соціальних та психологічних проявів свідомості й самосвідомості особистості.

Розуміння саморегуляції включає уявлення про довільність, усвідомленість цього процесу, метою якого є зміна суб'єктом власної активності, контроль та корекція результатів цієї активності. Саморегуляція має дві форми – довільну і мимовільну. Довільна саморегуляція (усвідомлена) пов'язана з цільовою діяльністю, тоді як мимовільна (неусвідомлена) пов'язана з життєзабезпеченням. Вона не має цілей та здійснюється в організмі на основі еволюційно сформованих норм. Саморегуляція пронизує всі психічні явища, властиві людині: саморегуляція окремих психічних процесів (відчуття, сприйняття, мислення та інші); саморегуляція власного стану, або вміння керувати собою; саморегуляція соціальної поведінки суб'єкта.

Відмінною особливістю людської діяльності є її цілеспрямований характер, який неможливий без свідомої (довільної) регуляції.

Отже, саморегуляція – це процес включення приведення власного стану до оптимального рівня та всі приватні процеси управління на рівні власної особистості, її цілей, сенсів, життєвого шляху (самодетермінація, самореалізація), на рівні різних видів активності суб'єкта: управління пізнавальною активністю (регулювання властивостей пам'яті, уваги, мислення), поведінкою, діяльністю, спілкуванням (самоорганізація).

Список бібліографічних посилань

1. Быков А. В., Шульга Т. И. Становление волевой регуляции в онтогенезе. М.: УРАО, 1999. 161 с.
2. Калашникова Ю. О. Особенности осознанной саморегуляции деятельности учащихся старших классов. *Молодой ученый*. 2010. № 9. С. 251–254.
3. Кнопкин О. А. Психическая саморегуляция произвольной активности человека. Структурно-функциональный аспект. *Вопросы психологии*. 1995. № 1. С. 5–12.
4. Психология: словарь/сост. Л. А. Карпенко; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. М.: Политиздат, 1990. 494 с.
5. Маришук Л. В., Евдокимов В. И. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса: учеб. пособие. СПб.: Сентябрь, 2001. 260 с.
6. Мілорадова Н. Е. Профілактика формування негативних психічних станів у працівників органів внутрішніх справ під час виконання оперативно-службових завдань. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2013. Вип. 14, ч. IV. С. 143–150.

Отримано 16.02.2017

УДК 159.9

Кіра Валеріївна КУДАР,

*практичний психолог Центру психіатричної допомоги та професійного
психофізіологічного відбору Територіального медичного об'єднання
Міністерства внутрішніх справ України по Харківській області;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1925-6431>*

ТИПОВІ ТА НЕТИПОВІ СИТУАЦІЇ В СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

*Розглянуто особливості типових і нетипових ситуацій, з якими
стикаються співробітники правоохоронних органів під час виконання своїх
службових обов'язків. Зазначено, що вплив ситуацій на індивіда здійснюється
за різних умов індивідуального сприйняття, суб'єктивної інтерпретації,
досвіду і психологічних якостей суб'єкта.*

У психологічній науці традиційно вивчають вплив умов зовнішнього середовища та окремих ситуацій, що відбуваються, на

психіку людини. У найбільш загальному вигляді під ситуацією розуміють природний сегмент соціального життя, який визначається залученими в неї людьми, місцем дії, сутністю діяльності. Д. Мегмішен охарактеризував ситуацію як фізичні, тимчасові і психологічні параметри, які визначаються зовнішніми умовами [4, с. 2]. Поняття ж умова, як філософська категорія, виражає відношення предмета до оточуючих його явищ, без яких предмет існувати не може [5].

При аналізі впливу ситуації на людину важливо пам'ятати:

1) будь-яка ситуація впливає на суб'єкт головним чином через відображення (перцептивне, понятійне і емоційне) співвідношень між її різними елементами і їх значеннями з точки зору прагнень, цінностей, цілей і планів суб'єкта. Особистість реагує на певну ситуацію і веде себе в ній залежно від того, як вона суб'єктивно сприймає цю ситуацію і інтерпретує її значення [2, с. 57].

2) будь-яка подія під час психологічного аналізу розглядається ізольовано від ситуацій, що передують їй, і від стану людини, в якому вона перебувала незадовго до ситуації. Одна і та ж подія у різних людей може викликати різку протидію, породити негативні почуття або пройти майже непоміченою. Згідно принципу психологічної єдності особистості і навколишнього її світу К. Левіна, особистість і подія взаємно переломлюються, в залежності від психологічної переробки індивідом різних обставин життя вони викликають у неї різні переживання і реакції [3, с. 144].

Тобто сприйняття «типовості» та «нетиповості» ситуації в більшій мірі залежить від характеристик особистості, її життєвого досвіду та загального рівня зрілості, а також від специфіки психологічної переробки індивідом обставин життя.

С. О. Ларіоновим був проведений аналіз професіограм, який визначив коло особливостей типових умов професійної діяльності співробітників правоохоронних органів:

- 1) підвищена відповідальність за свої дії;
- 2) силове єдиноборство з порушником;
- 3) інтенсивна комунікація як з цивільними, так і з кримінально-орієнтованими особами;
- 4) невизначеність та тривале емоційне навантаження;
- 5) спілкування із хронічними алкоголіками, наркоманами, токсикоманами;
- 6) процесуально-унормована комунікація;
- 7) високий рівень бюрократизму;
- 8) застосування до правопорушників фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї [6, с. 49].

Спеціаліст, який володіє тільки професійним досвідом дії в стандартних умовах, як правило, не в змозі надійно діяти в нестандартній ситуації. Серед психологічних якостей необхідних для ефективної діяльності в нестандартній ситуації це – здатність до роботи в умовах невизначеної інформації, до поєднання дій при рівномотивованих завданнях, висока стійкість. Відносно соціальних властивостей особистості – це схильність до альтруїзму, до ризику, до активності, до доброти, гумору, відкритості, товарищескості, вміння «тримати удар», до емоційного сприйняття професії [3, с. 230].

На відмінності від типових умов професійної діяльності, під нетиповою ситуацією мають на увазі ситуацію, яка в прямому сенсі рідко зустрічається в професійній діяльності, це ситуації унікальні, які вимагають нових рішень. Іншими словами це ситуація, коли співробітник правоохоронних органів не може виконувати свою службову діяльність за певним зразком [1, с. 59].

До нетипових ситуацій службової діяльності в правоохоронних органах можна віднести участь в антитерористичних операціях, в локальних збройних конфліктах, у міжнародних миротворчих місіях, у ліквідаціях наслідків катастроф. Тобто ті ситуації, які не відбуваються щодня і вимагають від співробітників ОВС граничного фізичного та емоційного напруження, також нетипова ситуація характеризується: раптовістю, відсутністю подібного досвіду, тривалістю, недоліком контролю з боку суб'єкта, постійними змінами, зіткненням зі смертю і втратами, моральною невпевненістю [7, с. 54].

Типові ситуації рутинні, часто монотонні та доведені до автоматизму, в той час як нетипові ситуації не відбуваються щодня і характеризуються раптовістю, непередбачуваністю, невивченістю, зіткненням зі смертю. Однак, як типові, так і нетипові ситуації в службовій діяльності працівників правоохоронних органів можуть стати причиною хронічної втоми, професійної деформації особистості, а також впливати на психологічне здоров'я індивіда в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Агарков А. П. Нестандартные и нетипичные ситуации в работе педагога-психолога: вопросы профессиональной подготовке. *Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения*. 2011. № 22. С. 58–61.
2. Бабкина Н. А. Устойчивость сотрудника ОВД в сложных профессиональных ситуациях. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2007. № 31. С. 56–57.
3. Бодров В. А. Психологические основы профессиональной деятельности. М.: Логос, 2007. 855 с.
4. Бурлачук Л. Ф., Коржова Е. Ю. Психология жизненных ситуаций. М.: Рос. пед. агентство, 1998. 263 с.

5. Квашнина Г. А. Экстремальные условия выполнения профессиональных задач и их влияние на эффективность деятельности. *Вестник Воронежского государственного университета*. 2009. № 12. С. 269–271.

6. Ларіонов С. О. Особливості переживання працівниками органів внутрішніх справ негативних психічних станів у типових ситуаціях службової діяльності: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2011. 194 с.

7. Линчук Т. П., Михалева И. М. Основы психологической помощи в экстремальных ситуациях. Иркутск: ИрГТУ, 2010. 60 с.

Отримано 13.02.2017

УДК 340.111.5

Артур Олегович КОЛДАШОВ,

*студент 4 курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

КВЕРУЛЯНТСТВО ЯК ПРАВОВА ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДІЙСНІСТЬ

Описано явище кверулянтства або сутяжного розладу, його симптоми та взаємозв'язок з іншими розладами. Показано можливості психотерапії кверулянтства.

Кожен з практикуючих юристів стикався з людьми, які постійно скаржаться на обмеження особистих прав, соціальну несправедливість, відсутність належних правових норм тощо. Подача заяв у судові інстанції і центри захисту прав людини, багаторічна з'ясування вини другої сторони для таких особистостей є сенсом життя. Це явище має назву кверулянтство, відомо також як сутяжний синдром. Кверулянтство від латинської «querulus» – скаржиться – це непереборна сутяжницька діяльність, що виражається в боротьбі за свої права і ущемлені інтереси, які, зазвичай, є уявними або занадто перебільшеними.

Кверулянтство, або сутяжний розлад, зазвичай асоціюється з образом старенької, яка пише скарги у всі інстанції про те, що сусіди зверху заливають, сусіди збоку голосно дивляться телевизор, сусіди знизу скриплять ліжками, сусіди з першого поверху завели шкідливу собачку, яка голосно гавкає і ледь її не покусала тощо. Приклади маргінально-комунального кверулянтства можна знайти й в художній літературі. Кверулянтством, наприклад, страждав старий Френкленд в повісті А. Конан Дойля «Собака Баскервілів», збанкрутілий витративши весь свій статок на судові позови.

Проте кверулянтство – це складний симптомокомплекс, який може мати різноманітні прояви, навіть свідчити про наявність серозних

психічних розладів. Багато спільного між цими хворими є з параноїками-сутяжниками, які зініціюють цілу низку судових розглядів, беруть участь у багатьох судових процесах, під час слухання справи деколи приходять в лютю, загрожують суддям.

Вивченням кверулянтних реакцій займалися з XIX століття. Сутяжний марево було предметом спеціального дослідження Р. фон Крафт-Ебінга. К. Ясперс вважав, що даний стан займає прикордонне місце між маренням і психопатичний фанатизмом і відносив кверулянтство до «психозу пристрасті». А. Барук описав «реформаторське марево», як зосереджене на релігійній, філософській або політичній тематиці. Люди з таким маренням постійно критикують суспільство, а іноді роблять ретельно розроблені дії, які можуть бути і насильницькими, особливо якщо брід носить політичний характер. Автор вважав, що деяких політичних вбивць слід віднести до цієї групи, зазначаючи що надзвичайно важливо, щоб цей діагноз ставився на підставі психіатричних даних, а не з політичних мотивів.

Кверулянт здійснює подачу скарг у різні інстанції, позовних заяв до суду. Будь-які прийняті рішення за цими позовами оспорюються. Відмови і неуспіх призводять до все більшого переконання кверулянта в «упередженому» ставленні, і тому він продовжує подавати протести і оскаржувати судові рішення, звинувачуючи суд у незаконних діях. Згодом у особи з'являється нездатність правильно розуміти свої та чужі права, хворий переоцінює власні інтереси, до прав та інтересів оточуючих він зазвичай байдужий. Центральне місце в психіці починають займати уявлення, пов'язані з обмеженням прав і інтересів. Ці уявлення набувають домінуюче значення і набувають характер надцінних ідей. У більш важких випадках уявлення, пов'язані з «обмеженням прав» розвиваються до маревних ідей.

Психопатології з сутяжним маренням є досить складними модифікаціями, які супроводжуються спалахами агресії. Відомі випадки, коли люди з кверулянтним психічним розладом здійснювали масові заворушення і навидь вчиняли вбивства. Кверулянти досить запальні, недовірливі, егоїстичні і байдужі до інтересів і прав інших людей. Поведінка кверулянтів носить демонстративний, часто агресивний характер, завуальований під відстоювання особистих прав, скарги мають прямий або непрямий загрозливий підтекст. Наполегливі кверулянти зазвичай погрожують звільненням, виплатою матеріальної компенсації, фізичною розправою. Більшість скарг звучать тільки на словах, але траплялися ситуації, коли одержимі утиском своїх прав, кверулянти здійснювали протиправні вчинки.

Кверулянтство характерно для психопатичних особистостей параноїдного складу (параноїдний розлад особистості за МКХ-10).

Кверулянтство також спостерігається при параноїчному розвитку (параноїяльному симптомоутворенням у психопатичних особистостей) і параноїяльному варіанті параноїної шизофренії.

У МКХ-10 кверулянтна форма параної включається в категорію інші хронічні маячні розлади. Параноїальна шизофренія також може характеризуватися кверуляторним маренням. Психіатри стверджують що особистість з кверулянтними реакціями часто запальна, агресивна, проявляє твердість і наполегливість для досягнення поставлених цілей.

Кверулянтство може виступати як єдиним синдромом, так і супроводжуючим симптомом у багатьох психічних розладах і психоорганічних ураженнях головного мозку, а сутяжна поведінка може виступати одним із симптомів психічних захворювань, наприклад, при шизофренії або параноїдному розладі.

Серед основних симптомів сутяжного синдрому виділяють: підвищену вразливість, емоційність; постійне невдоволення політичною ситуацією, системою охорони здоров'я, роботою тощо; сутяжне марення. Однак не завжди сутяжне марево виражається саме у відстоюванні своїх прав – іноді він приймає політичний і реформаторський характер, манія переслідування; параноя; нав'язливі думки про утиск своїх прав; гіпоманіакальність (тривалі стану «піднесеного» настрої, що перетікає в дратівливість; агресивна поведінка; егоцентризм; байдужість до прав інших людей; негативізм; перебільшення проблем, недовірливість; демонстративна поведінка; надцінні ідеї; відсутність усвідомлення своєї хвороби; впевненість у власній надзначуєності. Такі люди отримують приховане задоволення від почуття власної неповноцінності, вони люблять, коли їх жаліють. Провали в судових розглядах ще більше підштовхують кверулянтів, даючи їм новий заряд енергії і спонукаючи до ще більшої активності. Майже у всіх сутяжних особистостей відсутня критичність щодо свого психічного здоров'я.

Особливістю кверулянтів є відстоювання саме особистих прав. Вони борються з власними вигаданими ворогами, чужа думка їх мало цікавить. Надцінні ідеї є рушійною силою для кверулянтів, їх життєва позиція ґрунтується на самовизначенні та констатації своєї значущості.

Сутяжний синдром звичайно триває кілька років, після чого може настати ремісія. Спалах нового сутяжництва прямо залежить від дії психосоціальних травмуючих факторів. Лікування сутяжного синдрому не завжди має сприятливий результат.

Для психотерапії даного синдрому можуть бути використані наступні методи: психоаналіз; когнітивно-поведінкова психотерапія; психодинамічний підхід. Кверулянти часто звинувачують психотерапевтів у некомпетентності, особливо коли в сеансі настає етап

психоаналітичної теорії і пошуку глибинних причин розладу. Когнітивно-поведінкова терапія кверулянтів ґрунтується на усуненні конфліктів, які є основою їх діяльності. Психотерапевт допомагає зрозуміти причину виникнення синдрому, пояснює уявність ущемлених прав та інтересів особистості, усуває нав'язливі думки.

Зазначимо, що сутяжному синдрому приділяється недостатня увага психіатрів, що зумовлено активним відстоюванням прав хворої людини.

Список бібліографічних посилань

1. Международная статистическая классификация болезней и проблем, связанных со здоровьем. 10-й пересмотр. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1015896> (дата звернення: 05.02.2017).

2. Юдин А. В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.15. СПб., 2009. 47 с.

Отримано 06.02.2017

Секція 4

НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ЯКИЙ БРАВ УЧАСТЬ В АТО

УДК 159.922:614.876:615.8

Любов Матвіївна БАЛАБАНОВА,

професор кафедри психології діяльності в особливих умовах

соціально-психологічного факультету

Національного університету цивільного захисту України (м. Харків),

доктор психологічних наук, професор

СПЕЦИФІЧНІСТЬ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ТА ЇХ ПСИХОКОРЕКЦІЯ У ПРАВООХОРОНЦІВ, ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ В АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ОПЕРАЦІЯХ

Висвітлено питання формування специфічної динамічної конфігурації психологічних факторів у правоохоронців, які брали участь в АТО, які негативно впливають на їх самопочуття та поведінку. Показано, що оскільки тілесність широко маніфестує наявність психоемоційних проблем у учасників АТО, то тілесна психокорекція може бути одним із рішень психологічної допомоги такому контингенту осіб.

За інформацією різних джерел, на сьогодні в збройному конфлікті на Сході України бере участь чисельна кількість працівників правоохоронних органів, причому, за останній час значно збільшало тих, хто повертається додому інвалідами не тільки у фізичному, а й у психологічному плані. Найбільш важким за ступенем впливу та негативним наслідком для психіки, є, за даними різних авторів, порушення з боку психоемоційної сфери, які виникають у 20-70 % осіб, що беруть безпосередню участь у збройних конфліктах, в тому числі, і в антитерористичних операціях (АТО).

Із-за складності професійної діяльності правоохоронців переважна більшість емоцій не може бути ними висловлена вільно через спонтанну активність, вони залишаються витісненими і в кінцевому рахунку не усвідомлюються учасниками локальних військових конфліктів. Якщо страх, агресія, відчуття вини, фрустровані бажання – емоції, які часто супроводжують учасників АТО, залишаються витісненими, то це призводить до хронічної емоційної напруги, яка негативно відбивається як на їх вегетативно-вісцеральному функціонуванні так і на контактах з зовнішнім світом.

Деякі автори вказують на існування специфічних кореляційних зв'язків між емоційним станом і фізіологічним синдромом. Так, підвищений артеріальний тиск і серцебиття є компонентами страху і гніву; підсилена шлункова секреція може бути регресивною реакцією на надзвичайну ситуацію. Приступи астми тісно зв'язані з витісненим імпульсом закрити і покликати на поміч [1].

Проте питання специфічності фізіологічних реакцій на різні емоційні стимули до цього час залишається відкритим. Існують уявлення про наявність динамічної конфігурації психологічних факторів таких як тривожність, відчуття неповноцінності і вини, витісненої ворожості, які і впливають на вегетативні розлади. В основі таких динамічних конфігурацій лежить специфічний спосіб, яким себе проявляють дві основні психологічні установки. Перший тип емоційної установки супроводжується підвищенням активності симпатичної нервової системи і корелює з підготовкою індивіда до активної дії в ситуації тривоги. У учасників АТО це може проявлятися в вигляді агресивних дій і ворожості, які можуть призводити до фізичного нападу, як крайньої форми прояву, або можуть приймати форму словесних образ, деструктивних фантазій або інших непрямих способів нападу. Другий – характеризується парасимпатичним збудженням і символізує втечу від ситуації, що викликає тривогу, в бік залежності від іншої значимої фігури, замість того, щоб самому безпосередньо зустрітись з надзвичайною ситуацією.

Формуються витіснені в підсвідомість дисфункціональні патерни, які контролюють, через іраціонально-підсвідомі механізми, актуальні психо-емоційні стани, а нерідко і поведінку індивіда. Це означає, що стають болісними не тільки випадки зіткнення учасника АТО з реальною ситуацією, але навіть згадування про неї. Причому, болісними в прямому сенсі, тобто викликають спалах негативних емоцій і зв'язаних з ними дискомфортних тілесних відчуттів через рестимуляцію енграм довготривалої пам'яті.

Традиційно, в психокорекційній та психотерапевтичній практиці для вирішення подібних проблем застосовується когнітивно-поведінковий підхід. Але оскільки тілесність широко маніфестує наявність психоемоційних проблем у учасників АТО, то, на наш погляд, тілесна психокорекція, може бути одним із рішень психологічної допомоги такому контингенту осіб. В тілесній психокорекції широко представлені техніки роботи з дезадаптивними кінестетичними образами і їх інтеграції з позитивним емоційним фоном, прийоми відновлення ресурсного стану, тощо. Критерієм успішності проведеної роботи може бути здатність індивіда спокійно думати про те, що раніше було болісним. При гострому стресі застосування технік тілесної

психокорекції, серед яких широко використовуються прийоми саморегуляції, дозволяє швидко погасити негативні емоції. При хронічних стресах техніки емоційної саморегуляції допомагають нівелювати повторні вегетативно-емоційні пароксизми та спалахи негативних емоцій. Такий підхід найшов відображення і у документі «Тимчасова інструкція щодо організації психологічного супроводження та психологічного відновлення військовослужбовців» від 2015 року, в якому чільне місце відводиться навчанню прийомам самоконтролю та саморегуляції психоемоційного стану; розпізнанню психічних розладів; навчанню прийомам першої психологічної допомоги [2].

Загальний алгоритм тілесно орієнтованої емоційно-вольової саморегуляції має стандартну схему [3, с. 320].

Перший етап – емоційно-чуттєвий – формує навички сенсорного усвідомлення, завдяки якому тілесні прояви негативних емоцій стають помітними.

Другий етап – когнітивний, суть якого полягає в усвідомленні індивідом власної внутрішньої роздвоєності, тобто розумінні того, що негативні емоції створює він сам. Точніше, його підсвідомість шляхом невербальної внутрішньої комунікації і соматичних проявів намагається «достукатись» до свідомої частини особистості.

Третій етап – поведінковий, основне завдання якого – безпосереднє застосування неспецифічних прийомів тілесної саморегуляції.

Таким чином, в ході психокорекційних сесій напрацьовується вміння учасників АТО застосовувати психотехнічні прийоми саморегуляції в звичайному, відносно комфортному, релаксованому режимі, а потім – переносити сформовані навички для самостійної нормалізації свого психоемоційного стану в реальній ситуації професійної діяльності та умовах стресу.

Більшість тілесно-орієнтованих практик проводиться по вище описаному алгоритму і представляє собою індивідуальний рівень вирішень внутрішніх конфліктів. Але людина за своєю психо-біологічною природою є істотою соціальною і страждає від формалізованих і бездуховних взаємовідносин і інших екзистенційних проблем типових для сучасного суспільства. Тому необхідно вибудовувати надіндивідуальний рівень корекції емоційних розладів у учасників АТО, оскільки приналежність до певної професійної групи, групи однодумців, неформальних угруповань по інтересам, традиційних сімейних цінностей задовольняє глибинну потребу психіки правоохоронців в приналежності до когорти осіб, що стоять на сторожі закону і права, і усвідомлення цього автоматично буде сприяти зціленню у них психоемоційних проблем.

Список бібліографічних посилань

1. Александр Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение/пер. с англ. С. Могилевского. М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. 352 с.
2. Тимчасова інструкція щодо організації психологічного супроводження та психологічного відновлення військовослужбовців. Київ, 2015. // Міністерство оборони України: офіц. веб-сайт. URL: http://www.mil.gov.ua/content/medicine/rehabilitation_instruction.pdf (дата звернення: 24.02.2017).
3. Сандомирский М. Е. Психосоматика и телесная психотерапия: практ. руководство. М.: Класс, 2005. 592 с.

Отримано 25.02.2017

УДК 159.922:614.876:615.8

Василь Ілліч ОСЬОДЛО,

*начальник гуманітарного інституту Національного університету
оборони України імені Івана Черняховського (м. Київ),
доктор психологічних наук, професор;*

Дмитро Сергійович ЗУБОВСЬКИЙ,

*молодший науковий співробітник науково-методичного відділу
психологічного вивчення особового складу науково-методичного центру
Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України*

ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Проаналізовано літературу з проблематики посттравматичного зростання. Наголошено, що наявність подібного феномена розкрито серед учасників антитерористичної операції.

В останні роки у зарубіжній психології спостерігається стрімка зміна дослідницьких парадигм стосовно психологічної травми. З'являється все більше досліджень, в яких не лише констатується деструктивна сторона психотравми, але й емпірично підтверджуються позитивні або адаптаційні зміни особистості внаслідок переживання психотравмуючої події.

На сьогоднішній день позитивні наслідки травматичного досвіду знайшли своє представлення у концепції посттравматичного зростання (posttraumatic growth). Піонери дослідження цього феномену Р. Тедескі та Л. Калхоун визначають посттравматичне зростанням як «досвід позитивних змін, унаслідок боротьби зі значною життєвою кризою» [10, с. 1]. Ці позитивні зміни проявляються як в емоційній, так і когнітивній сфері.

Починаючи з другої половини 1980-х років у науковій літературі був представлений широкий спектр досліджень, які в тій чи іншій мірі

підтверджували погляди вищезазначених науковців. Зокрема, деякі позитивні зміни спостерігалися в результаті боротьби осіб з такими серйозними соматичними захворюваннями як ревматоїдний артрит (H. Tennen), рак (M. J. Cordova) та інфаркт міокарда (G. Affleck); після переживання особами тяжких сімейних випробувань, зокрема втрати близької особи (L. G. Calhoun, R. G. Tedeschi), безпліддя (H. Tennen, G. Affleck, R. Mcndola) та боротьбі з захворюваннями дітей (D. A. Abbott, H. M. William); в результаті сексуального насильства (P. Frazier, G. Theresa, M. R. Burt, B. L. Katz), автотранспортних аварій (S. Joseph, W. Ruth), пожеж (S. C. Thompson,) та різноманітних катастроф (S. C. Thompson) [2; 10].

Проте, емпіричні дослідження фокусувалися не лише на модальності психотравмуючої події (широкий спектр травматичних подій), але також і на певних специфічних групах осіб, професійна діяльність яких часто пов'язана з переживанням психотравмуючих подій та впливом стресорів різної інтенсивності (пожежні, лікарі, рятувальники, поліцейські тощо) [6]. Серед вищезазначених професійних груп особливе місце займають військовослужбовці, які в силу участі в бойових діях зазнають впливу широкого спектру стрес-факторів, що коливаються від стрес-факторів низької інтенсивності (перебування далеко від дому) до стрес-факторів високої інтенсивності (смерть друзів на полі бою, поранення, жорстокість та звірства).

Перші наукові дослідження, присвячені проявам посттравматичного зростання серед військовослужбовців учасників бойових дій, почали з'являтися ще на початку 1990-х років. Знаковою в цьому контексті може вважатися дослідницька робота Г. Елдер та Е. Кліпп, проведена в 1989 році. В своєму широкомасштабному лонгітюдному дослідженні (збір даних з 1960 до 1985 року), дослідницями було детально проаналізовано пролонговані в часі психологічні наслідки участі у Другій Світовій війні та Війні у Кореї. Результати продемонстрували, що окрім патогенних ефектів, участь в бойових діях може здійснювати позитивний та розвиваючий вплив: підвищення вмінь долаючої поведінки (копіngu), збільшення самодисципліни, розширення поглядів на життя [3]. Подібні результати, в 1994 році, були отримані у дослідницькій роботі К. Елдвін (1287 ветеранів Другої Світової війни та Війни у Кореї). Зокрема, ветерани повідомляли про поліпшення навичок долаючої поведінки (копіngu), підвищення почуття власної гідності, підвищення почуття незалежності та самодисципліни [1].

Щодо досліджень проведених безпосередньо після наукової концептуалізації посттравматичного зростання, то важлива дослідницька робота була здійснена групою американських вчених на чолі з Ш. Макгвен у 2005 році. В цій роботі досліджувалася наявність

посттравматичного зростання серед військовослужбовців учасників війни у Перській затоці (83 ветерани). За результатами було встановлено наявність значної частки посттравматичного зростання, яке проявилось в таких сферах як: покращення задоволеності життям та збільшення сили особистості [5]. І хоча дослідники зазначали, що отримані ними висновки засновані на незначній вибірці і не можуть бути поширеними на ветеранів інших війн, проте подальші дослідження продемонстрували такі ж результати. Так, в 2010 році, група дослідників під керівництвом Р. Петжака підтвердила наявність посттравматичного зростання серед ветеранів військових конфліктів в Іраку та Афганістані [8].

Не зважаючи на значну кількість досліджень посттравматичного зростання серед військовослужбовців учасників бойових дій, дослідники і досі констатують, що в значній кількості аспектів природа та детермінанти цього зростання залишалися недостатньо ясними й зрозумілими. Зокрема, одним із найбільш проблематичних аспектів, у подібного роду дослідженнях, залишається питання про взаємозв'язок між інтенсивністю бойових дій (насиченістю досвіду бойових дій) та посттравматичним зростанням [5]. Не до кінця зрозумілим є те, якої саме інтенсивності повинні бути стрес-фактори, щоб послугувати основою для позитивних трансформацій особистості. Так, у дослідженні під керівництвом Ш. Макгвен, було встановлено, що прямий вплив безпосереднього бойового зіткнення не був пов'язаний із зростанням або позитивними змінами [5]. В той же час, в дослідженні К. Елдвін, на вибірці ветеранів Другої світової війни та ветеранів війни у Кореї, було встановлено лінійну залежність між бойовою експозицією та позитивними результатами (підвищення самодисципліни, а також більш широкі перспективи в житті) [1].

Особливо близьким до вищезазначеної проблеми, є питання стосовно взаємозв'язку між проявами посттравматичного стресового розладу та проявами посттравматичного зростання у ветеранів бойових дій. Так, в дослідженні ізраїльських військовослужбовців, що перебували в полоні під час війни Судного Дня, було встановлено статистично значиме криволінійне співвідношення між цими двома концептами. Зокрема, проведений регресійний аналіз продемонстрував існування статистично значимої криволінійної залежності (перевернута U) між симптомами ПТСР та посттравматичним зростанням. Тобто досліджувані ветерани, які повідомляли проміжні рівні симптоматики ПТСР демонстрували найвищі рівні посттравматичного зростання [9]. Проте ці результати досі ще не були перевірені на військовослужбовцях, які приймали участь в інших військових конфліктах та знаходяться в іншому соціально-культурному оточенні.

Ще одним важливим, і в той же час заплутаним, аспектом дослідження посттравматичного зростання серед військовослужбовців є його психологічні детермінанти. Так, на сьогоднішній день активно досліджуються індивідуально-психологічні характеристики військовослужбовців та їх вплив на ймовірність появи посттравматичного зростання. Зокрема, численні емпіричні дослідження продемонстрували, що посттравматичне зростання статистично значимо пов'язане з екстраверсією, диспозиційним оптимізмом та відкритістю новому досвіду [4]. В дослідженні К. Петерсон було продемонстровано цікавий взаємозв'язок між посттравматичним зростанням з однієї сторони та хоробрістю, силою духу та завзяттям з іншої [7].

Щодо соціально-психологічних детермінантів посттравматичного зростання, то дослідники зазначають, що вони відіграють не менш значущу роль [4]. Так, в низці досліджень було продемонстровано статистично значимий позитивний зв'язок між збільшенням сприйняття соціальної підтримки та вищим рівнем посттравматичного зростання [4].

Таким чином, проблематика посттравматичного зростання зараз доволі активно досліджується та обговорюється в закордонних психологічних дослідженнях. Вона представлена в дослідницьких роботах як американських так і ізраїльських військових психологів – тобто військовими психологами тих країн чиї збройні сили регулярно приймають участь у веденні бойових дій.

Проте, не зважаючи на активний розвиток за кордоном, посттравматичне зростання в учасників бойових дій, як тематика наукових робіт, повністю відсутня у вітчизняних військово-психологічних дослідженнях. Не розкрито наявність подібного феномену серед учасників антитерористичної операції. На наш погляд, соціально-політичні умови нашого сьогодення та колосальний запит сучасних військових реалій, робить надзвичайно актуальним більш широкий розгляд цього феномену як в теоретичному, так і емпіричному плані.

Список бібліографічних посилань

1. Aldwin C. M., Levenson M. R., Spiro A. Vulnerability and resilience to combat exposure: Can stress have lifelong effects? *Psychology and aging*. 1994. No. 9. P. 34–44.
2. Christopher M. A broader view of trauma: A biopsychosocial-evolutionary view of the role of the traumatic stress response in the emergence of pathology and/or growth. *Clinical psychology review*. 2004. No. 24, Vol. 1. P. 75–98.
3. Elder G. H., Clipp E. C. Combat experience and emotional health: Impairment and resilience in later life. *Journal of personality*. 1989. No. 57, Vol. 2. P. 311–341.
4. Erbes C., Eberly R., Dikel T., Johnsen E., Harris I., Engdahl B. Posttraumatic Growth among American Former Prisoners of War. *Traumatology*. 2005. No. 11, Vol. 4. P. 285–295.
5. Maguen S., Vogt D. S., King L. A., King D. W., Litz B. T. Posttraumatic growth among Gulf War I veterans: The predictive role of deployment-related

experiences and background characteristics. *Journal of Loss and Trauma*. 2006. No. 11, Vol. 5. P. 373 – 388.

6. Paton D. Posttraumatic growth in protective services professionals: Individual, cognitive and organizational influences. *Traumatology*. 2005. No. 11, Vol. 4. P. 335–346.

7. Peterson C., Park N., Pole N., D'Andrea W., Seligman M. E. Strengths of character and posttraumatic growth. *Journal of traumatic stress*. 2008. No. 21, Vol. 2. P. 214–217.

8. Pietrzak R. H., Goldstein M. B., Malley J. C., Rivers A. J., Johnson D. C., Morgan C. A., Southwick S. M. Posttraumatic growth in veterans of operations enduring freedom and Iraqi freedom. *Journal of Affective Disorders*. 2010. No. 126, Vol. 1. P. 230–235.

9. Solomon Z., Dekel R. Posttraumatic stress disorder and posttraumatic growth among Israeli ex-pows. *Journal of Traumatic Stress*. 2007. No. 20, Vol. 3. P. 303–312.

10. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*. 2004. No. 1, Vol. 15. P. 1–18.

Отримано 06.03.2017

УДК 159.96:303.822.7:355/359.08

Олена Вячеславівна ІВАНОВА,

*завідувач кафедри загально-правових та психологічних дисциплін
факультету № 2 – підготовки фахівців для Національної гвардії України
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат психологічних наук, доцент;*

Сергій Іванович КОРСУН,

*професор кафедри загально-правових та психологічних дисциплін
факультету №2 – підготовки фахівців для Національної гвардії України
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат психологічних наук, доцент*

ЗАХОДИ З ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

*Надано загальне уявлення про систему психологічного забезпечення в
Національній гвардії України та зміст основних етапів надання допомоги під
час адаптації військовослужбовців.*

Надання психологічної допомоги військовослужбовцям Національної гвардії України регламентовано наказом МВС № 1285 від 08.12.2016 «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України», перебуває на досить високому рівні та постійно вдосконалюється завдяки розумінню й підтримці командування

НГУ. Заходи з психологічного супроводження службово-бойової діяльності та психологічної адаптації військовослужбовців проводяться психологами військових частин, особовий склад яких залучається до виконання службово-бойових завдань в екстремальних (бойових) умовах. З метою максимального та ефективного охоплення особового складу передбачено можливість створення відповідних робочих груп із числа психологів НГУ із залученням представників інших військових та правоохоронних формувань, центрів соціальних служб тощо.

Психологічною службою НГУ напрацьовано певний досвід та відповідний алгоритм дій у процесі психологічного супроводження та адаптації військовослужбовців на різних етапах виконання службово-бойової діяльності. Загалом можна виділити наступні етапи:

1. Підготовчий етап – це етап, що передує виконанню службово-бойових завдань в екстремальних (бойових) умовах.

2. Етап безпосередньої участі – безпосереднього виконання службово-бойових завдань в екстремальних (бойових) умовах.

3. Етап роботи з сім'ями військовослужбовців, що виконують службово-бойові завдання. Проводиться протягом тижня до ротатії.

4. Етап адаптації. Проводиться протягом першого тижня після ротатії, декомпресії.

5. Етап діагностики. Проводиться після прибуття військовослужбовців з відпусток (вихідних).

Зупинимось більш детально на тих психологічних заходах, що пропонуються для проведення протягом кожного із названих етапів.

Підготовчий етап. Проведення заходів професійно-психологічної підготовки особового складу окремо за категоріями військовослужбовців у складі підрозділів, військових нарядів у системі бойової та спеціальної підготовки:

- за напрямком підготовки кожної військової спеціальності;
- згуртування військового колективу, створення команди;
- навчання психологічної самодопомоги, прийомам самоконтролю та саморегуляції психоемоційного стану;
- навчання військовослужбовців розпізнаванню психічних розладів;
- навчання прийомам першої психологічної допомоги (самодопомоги);
- психоедукація (психологічне інформування) особового складу про можливі психологічні наслідки бойової діяльності та шляхи їх подолання.

Перевірка психологічної готовності до виконання службово-бойових завдань, участі в спеціальних операціях: заходи поглибленого психологічного вивчення з використанням психодіагностичного комплексу науково-дослідного центру Національної академії НГУ;

надання рекомендацій командирам щодо формування складу військових нарядів (розрахунків, екіпажів).

Етап безпосередньої участі. Психологами пунктів психологічної допомоги проводиться збір та аналіз інформації щодо психотравмуючих факторів службової діяльності (фіксація даних у щоденнику спостереження). Надається перша психологічна допомога (самодопомога). Надаються рекомендації командирам (начальникам) щодо оптимізації службово-бойової діяльності, формування складів військових нарядів, евакуації потерпілих військовослужбовців із зони екстремальних (бойових) умов, направлення на позачерговий огляд лікарем-психіатром.

Етап роботи з сім'ями військовослужбовців. Зазначений етап рекомендується проводити протягом тижня до ротації.

Під керівництвом командирів військових частин та заступників командирів військових частин по роботі з особовим складом проводяться зустрічі з членами сімей військовослужбовців, на яких плануються та вирішуються наступні питання:

- проведення урочистих заходів з нагоди зустрічі військовослужбовців по їх прибуттю до пунктів постійної дислокації;
- надання консультацій юристів та начальників відділень, служб;
- організація просвітницьких заходів (військових та цивільних психологів) з надання практичних рекомендацій щодо особливостей взаємостосунків із військовослужбовцями-учасниками АТО у перші дні (тиждень) після прибуття їх з відрядження, а також надання підтримки і допомоги військовослужбовцям у подоланні наслідків посттравматичного стресового розладу, надання контактів цивільних психологів Центрів соціальних служб за місцем проживання.

Етап адаптації. Проводиться протягом першого тижня після ротації, декомпресії і передбачає наступні заходи:

- Індивідуальні бесіди психологів військових частин: з офіцерами щодо встановлення проблемних питань військовослужбовців та тих у кого були значні зміни у поведінці під час виконання службово-бойових завдань, зазнали дії бойових стрес-факторів (перебували під обстрілом, застосовували зброю на враження живої сили противника чи правопорушників, були свідками загибелі чи травмування інших людей, залучалися до роботи із залишками тіл, перебували у полоні чи заручниках); з військовослужбовцями (встановлення індивідуальних запитів, потреб).
- Вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах, які виконували службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах.

Етап діагностики. Проводиться після прибуття військовослужбовців з відпусток (вихідних) та містить наступні заходи: психологами

військових частин проводяться заходи з професійно-психологічної підготовки; проведення психологами військових частин комплексної діагностики симптомів гострого стресового розладу, посттравматичного стресового розладу у 100 % особового складу, який виконував службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах з використанням психодіагностичних комплексів: за незадовільними результатами психологічного вивчення військовослужбовці направляються на позачерговий огляд лікарем-психіатром, психологічну реабілітацію; командирами військових частин на виконання вимог пункту 4 Постанови КМУ від 31.03.2015 № 221, на підставі узагальнення інформації про психологічний стан учасників АТО (щоквартально, до 5 числа наступного місяця готуються списки по адміністративно-територіальному принципу) та надаються до Головного управління НГУ, які в подальшому направляються до Державної служби у справах ветеранів війни та учасників АТО.

Необхідно зазначити, що короткий зміст та результати проведеної роботи відносно кожного військовослужбовця заносяться психологами військових частин (підрозділів) до карти психологічного супроводження військовослужбовця затвердженого зразка. Таким чином, психологічна інформація щодо кожного військовослужбовця НГУ збирається, фіксується та накопичується, що дає змогу більш системно та професійно супроводжувати, адаптувати військовослужбовців та надавати їм адекватну психологічну допомогу.

Отримано 03.03.2017

УДК 159.942.5

Наталія Володимирівна ГРЕСА,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0517-4822>

СПЕЦИФІКА ВПЛИВУ ТРАВМАТИЧНОЇ ПОДІЇ НА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ РИЗИКУ

Особливістю службово-бойової діяльності військовослужбовців є необхідність діяти в незвичайних, часто дуже складних, небезпечних для життя і здоров'я, так званих «екстремальних» ситуаціях. Тому проблема зміни особистості під впливом психотравмуючих чинників розглядається у рамках концепції реакцій на травматичний стрес. Розглянуто особливості впливу травматичної події на військовослужбовців з різним рівнем ризику.

Події останніх років показали важливість психологічної готовності частин і підрозділів Міністерства оборони до роботи в екстремальних умовах, здатність співробітників долати наслідки впливу підвищених навантажень на психіку, успішно протистояти впливу різноманітних стресогенних чинників, зберігаючи при цьому високу працездатність. Особливу значущість проблема психологічної готовності набуває сьогодні щодо професійної діяльності військовослужбовців. Це зумовлено специфікою військово-професійної діяльності та її високою соціальною значущістю щодо захисту державних інтересів і безпеки країни [1, с. 17].

Проблема соціально-психологічної адаптації людей, які перебували в екстремальних умовах діяльності, враховуючи необхідність збереження їх здоров'я та працездатності після впливу екстремальних факторів, на сьогодні досить актуальні. З кожним роком як в Україні, так і в усьому світі спостерігається стійка тенденція до зростання різноманітних кризових ситуацій в житті людини – це стихійні лиха, повені, землетруси, теракти, техногенні катастрофи, локальні конфлікти тощо, – все те, що загрожує життю та соціальному функціонуванню людини та може призвести до стійких особистісних змін. Особливе значення у світлі впливу на особистість мають військові конфлікти, під час яких військовослужбовець перебуває у перманентному стані психофізичного напруження, відчуває на собі вплив численних патогенних чинників «театру воєнних дій», у зв'язку з чим збільшується чисельність людських і санітарних втрат серед військовослужбовців – учасників сучасних локальних війн [2, с. 256].

До проблематики, що пов'язана із вивченням посттравматичного стресового розладу зверталися Р. Волошин, Л. Китаєв-Смик, Р. Лазарус, науковий доробок яких стосується вивчення механізмів розвитку посттравматичного синдрому, його симптоматики, фаз та причин розвитку; І. Котєнєв, В. Лисенко, О. Морозов, В. Омелянович, Н. Тарабріна, О. Тімченко, С. Яковенко, які значним чином впровадили в психологічну практику технології діагностики подолання стресових розладів, у тому числі посттравматичного синдрому; І. Малкіна-Пих, праці якої були спрямовані на психологічну допомогу в кризових ситуаціях; В. А. Доморацький, Н. Крилов, А. Пушкарьов, які досліджували особливості корекції посттравматичного стресового розладу в учасників військових дій; Г. Сельє, чия фундаментальна робота заклала теоретичні основи поняття про посттравматичний стрес і загальний адаптаційний синдром; Ф. Шапіро, який займався психотерапією емоційних травм.

Незважаючи на достатній акцент психологів-науковців щодо особливостей розвитку посттравматичного стресу, його основних критеріїв, психологічної допомоги, сучасна психологічна служба

потребує певних уточнень та узагальнень на сьогоднішньому етапі розвитку нашого суспільства.

Метою нашого дослідження є вивчення психологічних особливостей впливу травматичної події на військовослужбовців з різним рівнем ризику.

У дослідженні прийняло участь 35 військовослужбовців (м. Ахтирка, Сумська область), віком від 23 до 25 років. За допомогою методики «Дослідження схильності до ризику» А. Шмельова, вибірка була поділена на дві групи: перша – військовослужбовці з середнім рівнем ризику; друга – військовослужбовці з низьким рівнем ризику (військовослужбовців з високим рівнем ризику в нашому дослідженні не було виявлено). Дослідження особливостей впливу травматичної події на військовослужбовців проводилось за допомогою опитувальника «Травматичного стресу для діагностики психологічних наслідків» І. Котеньова. Результати дослідження надані у таблиці 1.

Таблиця 1

**Показники впливу травматичної події на військовослужбовців
з різним рівнем ризику ($M \pm m$)**

Шкали	Військовослужбовці з різним рівнем ризику		t	p
	середній	низький		
Надпильність	2,74±0,04	1,75±0,23	4,24	0,001
Перебільшене реагування	1,41±0,21	2,48±0,41	2,32	0,05
Притупленість емоцій	0,48±0,01	0,60±0,33	0,36	-
Агресивність	1,96±0,15	1,86±0,11	0,54	-
Порушення пам'яті та концентрації уваги	2,02±0,20	3,12±0,14	4,51	0,001
Депресія	2,18±0,19	2,36±0,22	0,62	-
Загальна тривожність	2,78±0,14	2,88±0,19	0,42	-
Напади люті	1,23±0,20	1,79±0,20	1,98	-
Зловживання наркотичними та лікарняними засобами	3,37±0,16	3,24±0,06	0,76	-
Непрохані спогади та галюцинаторні переживання	2,02±0,15	2,12±0,05	0,63	-
Проблеми зі сном	1,36±0,09	1,06±0,21	1,31	-
Провина вижившого	2,78±0,14	2,58±0,24	0,72	-
Оптимізм	2,87±0,22	1,85±0,23	3,20	0,01

Проведене дослідження дозволило виявити значущі відмінності показників впливу травматичної події на військовослужбовців з низьким рівнем ризику за шкалою «Перебільшене реагування» ($2,48 \pm 0,41$ та $1,41 \pm 0,21$, при $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що військовослужбовці з низьким рівнем ризику схильні до перебільшеного реагування у надзвичайних ситуаціях, при щонайменшій несподіванці вони роблять стрімкі рухи, раптово здригаються, кидаються бігти, голосно кричати та інше.

Також дослідження дозволило виявити достовірні розбіжності за шкалою «Порушення пам'яті та концентрації уваги» ($3,12 \pm 0,14$ та $2,02 \pm 0,20$, при $p \leq 0,001$). З цього можна зробити висновки, що у військовослужбовців з низьким рівнем ризику виникають труднощі, коли потрібно зосередитися або щось згадати, принаймні, при певних обставинах. В інші моменти концентрація уваги може бути гарною, але варто з'явитися якомусь стресовому чиннику, як людина втрачає здатність зосереджуватися. А у військовослужбовців з середнім рівнем ризику значно вища концентрація уваги, що імовірно пов'язано з їх адаптацією до екстремальних ситуацій.

Зафіксоване достовірне підвищення показника за шкалою «Надпильність» ($2,74 \pm 0,04$ та $1,75 \pm 0,23$, при $p \leq 0,001$). Це свідчить про те, що, військовослужбовцям з середнім рівнем ризику властиво пильно стежити за всім, що відбувається навкруги, немов їм постійно погрожує небезпека. Але ця небезпека не лише зовнішня, але і внутрішня – вона полягає в тому, що небажані травматичні враження, що мають руйнівну силу, прорвуться у свідомість. Часто надпильність проявляється у вигляді постійної фізичної напруги. Ця фізична напруга, яка не дозволяє розслабитися і відпочити, може створити немало проблем. По-перше, підтримка такого високого рівня пильності вимагає постійної уваги і величезних витрат енергії. По-друге, людині починає здаватися, що це і є його основна проблема і як тільки напругу вдасться зменшити або розслабитися, все буде добре.

За шкалою «Оптимізм» зафіксовано достовірні відмінності між групами досліджуваних ($2,87 \pm 0,22$ та $1,85 \pm 0,23$, при $p \leq 0,01$). Отримані дані свідчать, що військовослужбовцям з середнім рівнем ризику оптимістичний настрій допомагає виходити з найбезнадійніших ситуацій. Адже якщо людина вірить, що вихід знайдеться, то він його шукає і має більше шансів його знайти. У цілому можливо стверджувати, що оптимізм сприяє легшому переживанню організмом найважчих стресів.

Але в той же час отримані дані свідчать про наявність високих показників відносно таких шкал як «Зловживання наркотичними та лікарняними засобами» та «Провина вижившого». Це свідчить про те

що, військовослужбовці з різним рівнем ризику за допомогою зловживання тютюну, алкоголю (меншою мірою), інших наркотичних речовин намагаються знизити інтенсивність посттравматичних симптомів та схильні відчувати почуття провини через те, що вони вижили у важких випробуваннях, які забрали життя інших. Нерідко це зумовлено «емоційною глухотою» (нездатність пережити радість, любов, співчуття тощо) після травмуючих подій. Сильне почуття провини іноді може провокувати приступи самознищеної поведінки, жертви посттравматичного синдрому схильні уникати будь-які нагадування про пережиту трагедію. За іншими шкалами не було виявлено достовірних відмінностей.

Військовослужбовцям з середнім рівнем ризику відносно показників впливу травматичної події властиві надпильність та оптимізм, тобто їм притаманно пильно стежити за всім, що відбувається навкруги, це проявляється у вигляді постійної фізичної напруги, яка не дозволяє розслабитися і відпочити та може створити певні проблем. Також військовослужбовці намагаються долати складні життєві труднощі за допомогою оптимістичного настрою, що сприяє легшому переживанню найважчих стресів та дає можливість вирішувати надскладні проблеми.

У військовослужбовців з низьким рівнем ризику домінує «Перебільшене реагування» та «Порушення пам'яті та концентрації уваги». Це свідчить про те, що військовослужбовці з низьким рівнем ризику схильні до перебільшеного реагування у надзвичайних ситуаціях, при щонайменшій несподіванці вони роблять стрімкі рухи, раптово здригаються, кидаються бігти, голосно кричати та інше, а також у них виникають труднощі, коли потрібно зосередитися або щось згадати, принаймні, при певних обставинах.

Також отримані нами результати дослідження свідчать про наявність високих показників у військовослужбовців не залежно від рівня ризику по таким шкалам як «Зловживання наркотичними та лікарняними засобами» та «Провина вижившого». Це свідчить про те що, військовослужбовці з різним рівнем ризику за допомогою зловживання тютюну, алкоголю, інших наркотичних речовин намагаються знизити інтенсивність посттравматичних симптомів та схильні відчувати почуття провини через те, що вони вижили у бойових діях, які забрали життя інших військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Бабаян Ю. О., Грішман Л. О. Особливості психологічної готовності військовослужбовців до дій в екстремальних умовах. *Науковий вісник Миколайського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2014. Вип. 2.13 (109). С. 17–21.

2. Філатова О. А., Ломакін Г. І. Вікові та життєві кризи у колишніх учасників бойових дій та стратегії їх подолання. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія.* 2014. Вип. 48. С. 255–266.

Отримано 27.02.2017

УДК 364.048.4:355.23

Олександр Сергійович КОЛЕСНІЧЕНКО,

начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності

*Національної гвардії України науково-дослідного центру
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;*

Яніна Володимирівна МАЦЕГОРА,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності*

*Національної гвардії України науково-дослідного центру
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник*

ПРОЕКТ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Представлено результати теоретичних (уточнення поняття, завдань, видів, функцій психологічної реабілітації) та власних емпіричних досліджень, проведених співробітниками науково-дослідної лабораторії психологічного супроводження службово-бойової діяльності військовослужбовців НГУ щодо проекту організації та проведення психологічної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій.

Виконання службово-бойових завдань в зоні проведення антитерористичної операції (далі АТО) військовослужбовці Національної гвардії України (далі НГУ) піддавалися впливу потужних стресогенних факторів і, безумовно, перебували в екстремальних умовах, які залишили в їх психіці гострі стресові розлади, посттравматичні стресові розлади та розлади адаптації (далі ГРС та ПТСР, РА).

Власні дослідження співробітників науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності НГУ показало, що військовослужбовці, які повернулися із зон військових конфліктів, володіють цілим рядом особистісних особливостей: порушення в області емоційної та пізнавальної сфер; порушення сну; повторювані нав'язливі спогади про події, пов'язані з перебуванням в зоні бойових дій; втрата навичок спілкування, наявність

агресивних тенденцій; висока конфліктність, недовірливість, не критичність, занепокоєння, песимізм, депресія.

Враховуючи вище зазначено співробітниками лабораторії при визначенні системи заходів психологічної реабілітації (далі ЗПР) військовослужбовців-учасників антитерористичної операції у системі медичної реабілітації на базі медичного реабілітаційного центру НГУ «Нові Санжари», за **метою** ставили визначити той комплекс психологічної роботи, який сприяє відновленню психічного здоров'я, відчуття психологічної безпеки та ефективної соціальної поведінки військовослужбовців.

Завдання психологічної реабілітації:

- 1) психокорекція порушення емоційної, особистісної та поведінкової сфери військовослужбовців;
- 2) оптимізація стану психічного здоров'я, відновлення стану психологічної безпеки, рівня якості життя з метою підвищення їх соціальної адаптації у родині, військовому колективі та суспільстві;
- 3) профілактика ранніх пограничних розладів психічного регістра (в тому числі проявів суїцидальної поведінки) у військовослужбовців;
- 4) навчання заходам саморегуляції (зняття напруги, тривоги, агресивності, контроль залежної поведінки, навчання засобам самомотивації);
- 5) формування конструктивних навиків соціальної взаємодії у суспільстві;
- 6) моніторинг стану військовослужбовців, які приймають участь в ЗПР;
- 7) мобілізація психологічних можливостей військовослужбовців у подоланні наслідків поранень, травм, інвалідизації, купірування больових відчуттів, психологічну підготовку постраждалих до операції та післяопераційний період.

Види заходів психологічної реабілітації:

1. Психодіагностика (моніторинг до та після медичної та ЗПР).
2. Психологічний лекторій.
3. Навчання засобам саморегуляції (контроль гніву, само мотивування тощо).
4. Тренінг відновлення психологічної безпеки особистості у військовослужбовців з ознаками ГСР та ПТСР.
5. Індивідуальні консультації, які проводяться одночасно незалежно від заходів основної програми психологічної реабілітації.

Розподіл функцій.

- 1) психолог-консультант – для індивідуальних консультацій та інших занять, які спрямовані на формування навиків саморегуляції та десенсибілізації, вступна лекція, діагностика; в тому числі і релаксаційні заходи кожного дня (крім тих, що йдуть в рамках тренерів).

2) психолог-тренер для проведення тренінгу відновлення психологічної безпеки особистості у військовослужбовців з ознаками ГСР та ПТСР.

3) сімейний психолог (групові та індивідуальні заняття).

4) сексолог / сексопатолог (групові та індивідуальні заняття).

Календарний план заходів психологічної реабілітації

День	Групова робота	Індивідуальна робота
1 день	1. Лекція (1 год.) на тему: «Наслідки психічної травматизації». Мета – формування свідомої участі у психологічних заходах. Надати загальне уявлення про види наслідків психічної травми, клінічній картині ГСР і ПТСР, можливість психокорекційного втручання. Сприяти усвідомленню учасниками свого поточного стану, усунення ореолу винятковості наявних психологічних проблем, встановлення зв'язку між психогенними факторами, виникненням і збереженням симптомів ПТСР. Довести розклад роботи психолога-консультанта. Відповісти на питання. 2. Психологічна діагностика (1,5 години) (ПТСР, Кеттелл, ПБО, ОСАДА). 3. Релаксація, вправи на покращення засинання (вправа «Безпечне місце») (0,5 год.).	Індивідуальні консультації на загальні теми
2 день	Тренінг відновлення ПБО у військовослужбовцями з ознаками ПТСР (3 години) (заняття № 1). Мета – знайомство, визначення індивідуальної ситуації розвитку, стану благополуччя.	Індивідуальні консультації на загальні теми
3 день	1. Групове заняття з саморегуляції – навчання способам подолання стресу та травми. 2. Освоєння методика Ключі Алієва.	Індивідуальні консультації на загальні теми
4 день	1. Групове заняття з сімейним психологом (2 год.). Мета – покращення реадптації до родини після тривалої розлуки та формування мотивації звернення на консультації до сімейного психолога. 2. Освоєння засобів контролю гніву (0,5 год.). 3. Релаксація, вправи на покращення засинання, вправи методики Ключі (0,5 год.).	1. Індивідуальні консультації на загальні теми. 2. Консультації сімейного психолога.

День	Групова робота	Індивідуальна робота
5 день	1. Групове заняття (лекція) сексолога / сексопатолога (2,5 год.). Мета – визначення шляхів розв’язання типових сексуальних проблем військовослужбовців, які перебувають у стресі та після тривалої розлуки з подружжям та формування мотивації звернення до сексолога / сексопатолога. 2. Релаксація, вправи на покращення засинання, вправи методики Ключі (0,5 год.).	1. Індивідуальні консультації на загальні теми. 2. Консультації сексолога / сексопатолога.
6 день	Тренінг відновлення ПБО у військовослужбовців з ознаками ПТСР (3 години) (заняття № 2). Мета – робота з ціннісно-смысловим блоком ПБО.	Індивідуальні консультації на загальні теми
7 день	1. Групове заняття з саморегуляції (2,5 год.) – робота з втратами. 2. Релаксація, вправи методики Ключі (0,5 годин).	Індивідуальні консультації на загальні теми
8 день	1. Групове заняття з саморегуляції (2,5 год.) – робота з залежностями. 2. Релаксація, вправи методики Ключі (0,5 год.).	Індивідуальні консультації на загальні теми
9 день	Тренінг відновлення ПБО у військовослужбовцями з ознаками ПТСР (заняття № 3) (3 години). Мета – робота з мотиваційно-вольовим блоком ПБО.	Індивідуальні консультації на загальні теми
10 день	1. Групове заняття з сімейним психологом (2,5 год.). Мета – покращення реадaptaції до родини після тривалої розлуки та формування мотивації звернення на консультації до сімейного психолога. 2. Релаксація, вправи на покращення засинання, вправи методики Ключі (0,5 год.).	1. Індивідуальні консультації на загальні теми 2. Консультації сімейного психолога
11 день	1. Групове заняття (лекція) сексолога / сексопатолога (2,5 год.). Мета – визначення шляхів розв’язання типових сексуальних проблем військовослужбовців, які перебувають у стресі та після тривалої розлуки з подружжям та для формування мотивації звернення до сексолога/сексопатолога. 2. Релаксація, вправи на покращення засинання, вправи методики Ключі (0,5 год.).	1. Індивідуальні консультації на загальні теми 2. Консультації сексолога / сексопатолога
12 день	1. Групове заняття з саморегуляції (2,5 год.) – навчання засобам самомотивування 2. Релаксація, вправи методики Ключі (0,5 годин)	Індивідуальні консультації на загальні теми

День	Групова робота	Індивідуальна робота
13 день	Тренінг відновлення ПБО у військовослужбовцями з ознаками ПТСР (заняття № 4) (3 години). Мета – робота з морально-комунікативним блоком ПБО.	Індивідуальні консультації на загальні теми
14 день	1. Тренінг ПБО (2 год.). 2. Заключне заняття № 5 (групове малювання майбутніх життєвих шляхів) 2. Психологічна діагностика (1 год.) (Методика ПТСР, ПБО, ОСАДА).	Індивідуальні консультації на загальні теми

Таким чином, запропонована система заходів психологічної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій з урахуванням ступеня вираженості ознак психічних порушень і розладів (ГСР та ПТСР, РА та ін.) передбачає як сумісне, так і диференційоване застосування методів і способів психокорекційної та психопрофілактичної роботи, психотерапевтичного впливу.

Отримано 02.02.2017

УДК 159.9

Юрій Миколайович ШИРОБОКОВ,

докторант кафедри психології та педагогіки

*Харківського національного університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба,*

кандидат психологічних наук, доцент

НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ У ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО

Досліджено негативні психоемоційні стани у військовополонених в умовах проведення антитерористичної операції. Експериментально визначено негативні зміни у психіці військовослужбовців залежно від умов утримання полонених.

Досліджуючи проблему переживання негативних психоемоційних станів у представників правоохоронних органів С. С. Макаренко та Н. М. Калька відмічають, що під їх впливом можлива перебудова і зміна відносно стійких рис особистості [1]. Такі зміни, у психіці військовослужбовців, які пережили ситуацію військового полону в умовах проведення антитерористичної операції на сході нашої держави, ускладнюють надання їм психологічної допомоги після повернення до

дому [2]. В умовах проведення антитерористичної операції, на території Донецької та Луганської областей [3] можна спостерігати різні форми та способи утримання військовополонених, все залежить від виду підрозділу яким захоплено військовослужбовця та його фахової приналежності.

Опитування 94 військовослужбовців, які пережили ситуацію полону під час участі у антитерористичній операції на сході України, щодо психологічних типів сучасного військового полону свідчать про те, що війська супротивника можна умовно розділити на три види: «військовий підрозділ», який укомплектований військовослужбовцями діючої армії суміжної країни, «професійні найманці» та «бандформування», що сформовані з представників кримінальних кіл та місцевих жителів.

Більшість опитаних (80,9 %), відмічає, що психічний стан військовополонених характеризується сильним психологічним напруженням, яке викликалося: відчуттям постійного страху бути вбитим або залишитися у полоні назавжди, очікуванням фізичного та морального тиску з боку представників ворожої сторони, а також потраченими зусиллями, необхідними для психологічної адаптації до умов полону нав'язаних представниками різних підрозділів: військовими, професійними найманцями та бандформуваннями.

Усвідомлення втрати на думку опитаних відрізняється у залежності від виду підрозділу у якому утримувався військовополонений. Так, 45,7 % військовослужбовців, які пережили ситуацію полону за психологічним типом «військовий підрозділ» відмічають, що найбільш травмуючою подією була втрата товаришів внаслідок загибелі під час бойових дій, в ході транспортування та утримання військовополонених. У сукупності з позбавленнями сну, одягу, їжі та питної води це призводило до усвідомлення втрати впевненості в собі. Військовослужбовці, які утримувалися у полоні професійними найманцями (36,2 %) та представниками бандформувань (18,1 %) відмічають, що відчуття втрати віри у власні сили було викликане постійними погрозами розправи, позбавлення їжі та води.

Почуття знедоленої людини у полонених викликалося представниками різних підрозділів ворогуючої сторони, за допомогою силових впливів. 17 % опитаних, які пережили ситуацію військового полону та утримувалися військовим підрозділом відмічають, що побиття носило характер безглуздої дії, іноді навіть не супроводжувалося задаванням питань. На думку військовослужбовців, які утримувалися у полоні професійними найманцями, розправи над полоненими дуже сильно пригнічували психіку та поведінку, як що полонений просто був свідком таких вчинків, 26,6 % відмітили, що були свідками вбивства

своїх товаришів під час допиту, а в подальшому постійно переживали імітації розстрілів перед допитами, коли їх відводили до стіни оголошували про намір розстрілу та навіть робили постріли в стіну з метою демонстрації повної влади над життям військовополонених. По відношенню до 7,4 % опитаних, яких утримували представники бандформувань, за їх свідченнями, застосовувалося насильницькі дії. Такі впливи, на думку більшості опитаних призводили до стійкого почуття сорому у військовослужбовців після повернення з полону.

На думку 23,4 % опитуваних, несподівана тривога, викликала тим, що військовополонених, часто перевозили з місця на місце, пересаджували в інші ями та підвали, кожного разу обіцяли вбити, імітували розстріли, в ході переміщень не кормили, забороняли спати та залучали для транспортування озброєння, боєприпасів, риття траншей та інших робіт. Такі події викликали у військовополонених реакції дратівливості, безсоння, відчуття занепокоєння та знемоги.

Почуття нездатності впоратися з новим середовищем характерне для опитуваних, які пережили ситуацію полону за психологічним типом «військовий підрозділ», більшість після повернення відчувають сильний сором та провину, а 2,1 %, які вказали, що «зламалися» та змушені були співробітничати з представниками ворожої сторони, відмічають почуття абсолютної безнадії та розпачу. Почуття неповноцінності, на думку опитаних, притаманне військовополоненим які утримувалися професійними найманцями або представниками бандформувань, пережиті ними, тортури, зґвалтування, осліплення, ампутації пальців або цілих кінцівок та навіть кастрації, призводили до переживання тяжких депресивних настроїв та скоєння суїцидних вчинків.

Таким чином, основними негативними психоемоційними стани, в у мовах проведення антитерористичної операції, є: психологічне напруження, яке викликалося: відчуттям постійного страху, очікуванням фізичного та морального тиску, а також витраченими зусиллями, необхідними для психологічної адаптації; усвідомлення втрати переживали, полонені через втрату товаришів, голод та жорстоке побиття, та імітацію розстрілів; почуття знедоленої людини у полонених викликалося представниками різних підрозділів ворогуючої сторони, за допомогою силових впливів: побої, роздягання, позбавлення їжі та сну (військовий підрозділ), насильницькі дії та розправи над полоненими (найманці, бандформування), які призводили до формування стійкого почуття сорому після повернення з полону; несподівана тривога, викликала тим, що полонених, часто перевозили з місця на місце, пересаджували в інші ями та підвали, це викликало у полонених реакції дратівливості, безсоння, відчуття занепокоєння та знемоги; почуття абсолютної безнадії та розпачу та нездатності впоратися з новим

середовищем характерне для опитуваних, які змушені були співробітничати з представниками ворожої сторони, відчуття неповноцінності, викликане каліцтвами, втратою зору, ампутаціями та кастрацією, що викликає тяжкі депресивні переживання.

Список бібліографічних посилань

1. Макаренко С. С., Калька Н. М. Вплив негативних психоемоційних станів на професійну діяльність працівників правоохоронних органів // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 24 трав. 2013 р.)/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2013. С. 23–26.

2. Ширококов Ю. М. Первинна психологічна допомога військовослужбовцям які перебували у військовому полоні // Педагогіка і психологія сьогодення: теорія і практика: зб. наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (20–21 січ. 2017 р., м. Одеса). Одеса: Південна фундація педагогіки, 2017. С. 46–47.

3. Нікітін Ю. В. Антитерористична операція як необхідна форма протидії злочинності та забезпечення безпеки суспільства. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 2. С. 132–136.

Отримано 28.02.2017

Секція 5

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

УДК 159(075)

Ігор Олександрович ВІДЕНЄСВ,

*доцент кафедри соціальної психології факультету управління та бізнесу
Харківської державної академії культури,
кандидат психологічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕРОДЖЕННЯ ЦІННІСНО- СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Визначено деякі особливості переродження ціннісно-смыслові сфери в професійній самореалізації співробітників правоохоронних органів, виявлені найбільш істотні відмінності в готовності до професійної діяльності як ціннісно-смысловий установки у співробітників поліції в умовах різного професійного регламенту, професійної діяльності, показана залежність самореалізації від професійно-смыслових установок і ціннісних орієнтацій.

Питання щодо взаємного впливу професійної діяльності та особистісних особливостей фахівця, протягом декількох десятиліть привертала увагу представників різних галузей науки, в тому числі психологів. Питанням, що займає особливе місце, є проблема професійної деформації фахівця, в даному випадку – співробітника правоохоронних структур. Службова діяльність в різних підрозділах ОВС має свої відмінні характеристики. Так, виконання функціональних обов'язків пов'язане з підвищеною відповідальністю співробітників за свої дії. Несення служби нерідко відбувається в ситуаціях з непередбачуваним результатом, характеризується недостатньою визначеністю ролевих функцій, психічними і фізичними перевантаженнями, необхідністю спілкуватися з найрізноманітнішим контингентом громадян і вимагає від співробітника рішучих дій і здатності піти на ризик. Ці специфічні особливості професійної діяльності роблять значний вплив на особистісні характеристики її представників і можуть призводити до розвитку у співробітників поліції явища професійної деформації.

Наслідком розвитку даного феномена можуть бути такі поведінкові прояви співробітників, які тягнуть за собою небажані оцінки оточуючих і не збігаються з професійною етикою. Зокрема, статистичні дані,

свідчать про те, що представниками підрозділів поліції нерідко здійснювалися порушення законності і службової дисципліни.

Для вивчення динаміки переродження ціннісно-смислової сфери співробітників правоохоронних органів в роботі використовувалося кілька груп методів. Діагностика була організована за допомогою так званих непрямих і прямих методів вивчення ціннісно-смислової сфери особистості дорослого. Непрямі методи включали анкетування та експертне оцінювання. Психологічна складова діагностики ціннісної сфери була орієнтована на прямі методики діагностики мотивації професійної діяльності, ціннісні і смисложиттєві орієнтації. Використовувалися стандартизовані опитувальники (СЖО, Ціннісні орієнтації – опитувальник М. Рокича). Самооцінка випробовуваних досліджувалася за допомогою двох методик: «Методика визначення рівня загальної самооцінки» (розроблена Г. М. Казанцевим) і методика «Базові (ядерні) прагнення особистості» (О. І. Моткова).

Динаміка переродження особистісної сфери співробітників підрозділів громадської безпеки на різних рівнях професійної самореалізації проявляється у вигляді стійких смисложиттєвих стратегій, що забезпечують можливість переживати досвід зв'язків зі світом в контексті професійної діяльності як стійке ставлення, що включає в себе суб'єктивне відчуття джерела власного досвіду (прийняття рішення, відповідальність, виділення значущих професійних перспектив). Трансформації ціннісно-смислової сфери особистості включають змістовно-сміслові та динамічно-мотиваційні зміни, а також зміни внутрішніх зв'язків і відносин між різнорівневими компонентами і параметрами, що визначають рівень особистісної стійкості і професійної надійності співробітників правоохоронних органів.

Стратегії переродження ціннісно-смислової сфери можуть типологізуватися як позитивні, що забезпечують високий рівень професійної самореалізації, і як кризові, що ведуть до деформацій і навіть регресу у відносинах з оточуючими людьми та громадськими (соціальними) структурами:

– співробітники з позитивними стратегіями орієнтовані у своїх смисложиттєвих устремліннях на саморозвиток, відрізняються найбільшою структурованістю і послідовністю в ситуаціях особистісного вибору. Вони продуктивні в знаходженні проміжних смислів своїх дій, їм властива активна і просоціальна світоглядна позиція ($r = 0,3$; $p < 0,01$).

– кризові стратегії обумовлені наявністю ціннісно-сміслових бар'єрів, які виникають в процесі професійної діяльності, перешкоджаючи самореалізації особистості в цьому найважливішому життєвому контексті. До об'єктивних (інтерперсональних) чинників відносяться регламент професійної діяльності і професійний стаж ($p = 0,4$; $p < 0,01$).

– із суб'єктивних факторів найбільш значущими є: рівень розвитку смислової сфери самого співробітника ($r = 0,4$; $p < 0,001$), особливості його професійної мотивації ($r = 0,4$; $p < 0,001$), ціннісні орієнтації ($r = 0,3$; $p < 0,05$), і загальна спрямованість особистості ($r = 0,383$; $p < 0,01$). При цьому, істотним є спрямований вплив з боку професійного оточення, орієнтоване на формування відповідних смислових установок як найважливішого каталізатора інтроспективних потреб і, як наслідок, тих її смислових інтенцій, які виводять, з часом, особистість на рівень самореалізації, у формі потреби в саморозумінні ($r = 0,278$; $p < 0,05$), рефлексії ($r = 0,3$; $p < 0,05$), самооцінці ($r = 0,2$; $p < 0,05$) при аналізі успіхів і невдач у процесі професійної діяльності.

Найбільш часто ціннісно-смислові бар'єри виникають у зв'язку з відсутністю рефлексії ($r = 0,4$; $p < 0,001$), та труднощами у вербалізації самоставлення і екстраполяції особистісного сенсу в новій професійно незвичайні ситуації. Ці бар'єри проявляються в ускладненій смисловій актуалізації співвіднесення зовнішнього об'єкта діяльності з внутрішньою потребою, неможливістю суб'єктивного перенесення смислового змісту однієї ситуації в інші професійні умови.

В рамках психологічного дослідження показані форми переродження ціннісно-смислової сфери, які ініціюють особистісні зміни в залежності від соціокультурної реальності, рівня самореалізації та перспектив професійного зростання. Основними психолого-педагогічними шляхами підвищення ефективності проведення психологічної підготовки співробітників поліції та успішного формування психологічної підготовленості виступають: вдосконалення керівництва психологічною підготовкою; деталізація планування психологічної підготовки; підвищення уваги до організації та методики проведення занять з психологічної підготовки; облік і адекватна оцінка результатів, що досягаються; кадрове забезпечення психологічної підготовки; поліпшення матеріально-технічної бази психологічної підготовки співробітників правоохоронних органів.

Отримано 02.02.2017

УДК159.923.2

Вікторія В'ячеславівна ДОЦЕНКО,

доцент кафедри педагогіки та психології

факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7757-2793>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ФРУСТРАЦІЇ МАЙБУТНІМИ ПРАВООХОРОНЦЯМИ

Представлено результати дослідження особливостей фрустраційних реакцій майбутніх правоохоронців на різних етапах професійного становлення. Визначено, що майбутні правоохоронці третього і другого курсів навчання спрямовують власну активність на пошук виходу зі скрутної ситуації. Проте, третьокурсники схильні до проявів упертості та здатні швидко адаптуватися до нових умов діяльності, тоді як другокурсники фіксуються на захисті від перешкод та самозахисті.

В умовах затяжної економічної, політичної кризи та активних соціальних змін, уміння долати перешкоди, знаходити вихід із важких життєвих (професійних) ситуацій, використовуючи конструктивні форми поведінки є не лише одним із факторів успішного навчання курсантів в університеті, а й необхідною умовою досягнення поставлених цілей в майбутній професійній діяльності правоохоронця. У зв'язку із цим, особливої актуальності набуває проблема фрустрації як психічний стан блокування поведінки, що спрямована на досягнення значимої ситуації.

Найчастіше фрустрацію характеризують як негативний психічний стан, що виникає в ситуації реальної або передбачуваної неможливості задоволення тих чи інших потреб, або, простіше кажучи, в ситуації невідповідності бажань наявним можливостям. У якості негативних проявів фрустрації називають агресію, апатію, депресію, заздрість, почуття провини, ревності, тривогу тощо [1]. Поряд з цим, слід згадати і про позитивне значення фрустрації. Так, саме долаючи фрустраційні реакції суб'єкт навчається мобілізувати особистісні ресурси і спрямовувати поведінку на задоволення власних потреб і вирішення життєвих (професійних) проблем.

Оскільки фрустрація, поряд зі стресом, кризою, конфліктом, належить до екстремальних життєвих ситуацій [1], нами було визначено особливості фрустраційних реакцій майбутніх правоохоронців на різних етапах професійного становлення. Вибірку нашого дослідження склали 46 курсантів другого і третього курсів навчання факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності) Харківського національного університету внутрішніх справ.

Користуючись тестом Розенцвейга, ми дослідили реакції майбутніх правоохоронців на невдачу і способи виходу з ситуацій, що перешкоджають діяльності або задоволенню потреб особистості.

Як видно з таблиці 1, для майбутніх правоохоронців третього курсу навчання статистично значимо ($p \leq 0,05$) більше характерні екстрапунітивні реакції ($12,89 \pm 4,59 > 10,36 \pm 3,39$) ніж для випробуваних другого курсу. Тобто, у третьокурсників тип реагування особистості на стан фрустрації характеризується зовнішньою спрямованістю, переміщенням негативних емоцій на інших, озлобленістю, упертістю, прагненням будь-що досягти поставленої мети і провокує появу агресивних форм поведінки. За дослідженнями М. П. Фетіскіна, суб'єктам з екстрапунітивною формою реагування притаманні сильна нервова система та рухливість нервових процесів, а з імпульсивними та інтрапунітивними реакціями – слабка нервова система та інертність нервових процесів [2].

Інтрапунітивні фрустраційні реакції, що характеризується аутоагресією, використанням примітивних форм вирішення завдань, самообвинувачуванням у невдачі, відчуттям провини, самотності, замкнутості, мають низькі показники як у третьокурсників ($5,68 \pm 4,17$) так і в другокурсників ($6,78 \pm 5,15$). Можна стверджувати, що в ситуації фрустрації майбутні правоохоронці другого і третього курсів навчання не схильні до аутоагресії (див. табл. 1).

Імпульсивна форма реагування пов'язана з відношенням до невдачі як до неминучого, фатального, або як до малозначущої події, що мине з часом. Людина не звинувачує ні себе, ні інших. У майбутніх правоохоронців третього ($5,39 \pm 3,12$) та другого ($5,44 \pm 1,72$) курсів навчання зафіксовано низькі, статистично незначимі показники за даною шкалою. Можна сказати, що для досягнення бажаного майбутнім правоохоронцям не характерні імпульсивні форми поведінки.

Таблиця 1

**Особливості фрустраційних реакцій майбутніх правоохоронців
з різним рівнем стресостійкості, ($x_{cp} \pm \sigma$)**

Фрустраційні реакції	3 курс	2 курс	t	p
Екстрапунітивні реакції	$12,89 \pm 4,59$	$10,36 \pm 3,39$	2,15	0,05
Інтропунітивні реакції	$5,68 \pm 4,17$	$6,78 \pm 5,15$	0,80	-
Імпульсивні реакції	$5,39 \pm 3,12$	$5,44 \pm 1,72$	0,46	-
Фіксація на перешкоді	$5,39 \pm 3,50$	$8,46 \pm 2,80$	3,30	0,001
Фіксація на самозахисті	$7,50 \pm 3,61$	$14,44 \pm 4,30$	5,91	0,001
Фіксація на задоволенні потреби	$10,46 \pm 4,54$	$6,83 \pm 2,96$	3,00	0,05
Ступінь соціальної адаптації	$4,86 \pm 1,69$	$5,44 \pm 2,15$	1,03	-

За типом реакції, на рівні статистичної значимості ($p \leq 0,001$) встановлено, що майбутні правоохоронці другого курсу навчання ($8,46 \pm 2,80$) більш схильні зосереджувати увагу на самій перешкоді тамаютьнедостатній досвід досягнення цілей за допомогою спілкування порівняно з майбутніми правоохоронцями третього курсу навчання ($5,39 \pm 3,50$).

Визначено, що другокурсники ($14,44 \pm 4,30$) статистично значимо ($p \leq 0,001$) більше схильні до фіксації на самозахисті ніж третьокурсники ($7,50 \pm 3,61$). Тобто, майбутні правоохоронці другого курсу навчання спрямовують активність на захист власної особистості, мають тенденцію до завищення самооцінки (див. табл. 1).

Крім того, діагностовано, що третьокурсники ($10,46 \pm 4,54$) статистично значимо ($p \leq 0,001$) частіше спрямовують власну активність на пошук виходу зі скрутної ситуації, більш здатні діяти гнучко, швидко адаптуватися до нових умов, переносити сильний емоційний вплив, порівняно з курсантами другого курсу навчання ($6,83 \pm 2,96$). Фіксація на задоволенні потреби є ознакою адекватного реагування на фрустрацію і показує, якою мірою суб'єкт проявляє фрустраційну толерантність і здатний вирішувати проблеми.

Загалом, показники ступеня соціальної адаптації до дії ситуації фрустрації (див. табл. 1) має середні значення як для майбутніх правоохоронців третього ($10,86 \pm 1,69$) так і другого курсів навчання ($9,44 \pm 2,15$).

Загалом вивчення особливостей фрустраційних реакцій показало, що для третьокурсників характерні екстрапунітивні реакції з фіксацією на задоволенні власних потреб. Іншими словами, у складних життєвих ситуаціях майбутні правоохоронці третього курсу навчання схильні до перенесення негативних емоцій на інших та проявів упертості і агресивних форм поведінки. Проте, вони спрямовують власну активність на пошук виходу зі скрутної ситуації та здатні швидко адаптуватися до нових умов, переносити сильні емоційні навантаження.

Майбутні правоохоронці другого курсу навчання також схильні до екстрапунітивних фрустраційних реакцій, проте з фіксацією на захисті від перешкод та самозахисті.

Перспективою подальшої роботи є розробка програми психологічної підтримки, корекції та розвитку конструктивної опановуючої поведінки майбутніх правоохоронців в ситуації фрустрації.

Список бібліографічних посилань

1. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). М.: Изд-во Моск.ун-та, 1984. 200 с.
2. Фетискин М. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. 489 с.

Отримано 22.02.2017

УДК 371

Тетяна Петрівна КОЛІСНИК,

доцент кафедри інформаційної безпеки факультету № 4 (кіберполіції)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7442-8136>

ПРОФЕСІЙНА СТІЙКІСТЬ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА ПОЛІЦІЇ

Розглянуто проблему визначення властивостей, якостей особистості, що забезпечують стійкість, надійність його поведінки, формування стійкого позитивного ставлення курсанта до майбутньої професійної діяльності поліцейського.

Метою Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України є створення науково обґрунтованої методологічної основи інноваційного розвитку системи освіти у МВС, удосконалення освітнього процесу, забезпечення тісного взаємозв'язку науки і практики, максимальне сприяння вирішенню завдань модернізації підготовки кваліфікованого персоналу, який матиме поглиблені теоретичні знання і практичні навички та буде спроможний на високому професійному рівні захищати територіальну цілісність країни, її кордони, права, свободи та інтереси громадян, протидіяти злочинності, забезпечувати публічну безпеку і порядок у державі. Для досягнення цієї мети необхідним є вирішення низки завдань, зокрема, постійне підвищення якості освіти, її практичної спрямованості, постійне оновлення змісту та форм організації освітнього процесу, максимальне впровадження в освітній процес інноваційних технологій, позитивного зарубіжного досвіду підготовки фахівців, накопичення здобутків і кращих вітчизняних освітянських традицій.

Сучасні завдання, що стоять перед працівниками поліції, підсилюють вимоги до їх професійної підготовки, формування високого рівня професійно-особистісної стійкості. У перше поняття професійної стійкості особистості було розглянуто К. Платоновим, який розумів її як таку «властивість особистості, в якій виявляється інтенсивність, дієвість і стійкість професійної спрямованості. Професійна стійкість характеризується злиттям працівника зі своєю професією, коли професійна діяльність стала його трудовою домінантою» [1]. Питанням взаємозв'язку в індивідуальному розвитку особистості професійної діяльності та особистісних особливостей спеціаліста приділяли значну увагу С. Максименко, Е. Климов, А. Маркова. Можливість людини зберігати й здійснювати в різних ситуаціях свої особисті позиції виражається і визначається в її різнобічній перетворюючій діяльності, яка передбачає вміщення у себе подолання труднощів як внутрішнього,

так і зовнішнього характеру; визначення цілей, мотивів; вміння приймати самостійні рішення. Для того, щоб особистість була сформована, повинні бути надані зовнішні впливи. У зв'язку з цими положеннями виділяють два типи поведінки особистості: активний і пасивний.

Велике значення для професійної стійкості має відношення до професійної діяльності, задоволення роботою. Це завжди підвищує рівень працездатності й готовність виконувати відповідні функції. В. Чудновський вбачає, що будь які дослідження стійкості значною мірою пов'язані з психологічною стійкістю особистості, тому що головним й найбільш актуальним є питання визначення властивостей, якостей людини, що забезпечують стійкість, надійність його поведінки і життєдіяльності у цілому [2]. Результат функціонування цілісної системи, що активно протидіє зовнішнім факторам, представляється у вигляді стійкості. Мається на увазі результат, який випереджає ситуацію. З. Каргієва обґрунтувала професійну стійкість як ціль, результат і критерій функціонування педагогічних систем [3]. Стійкість це і здібність до збереження у процесі труда спочатку придбаного потенціалу при зміні робочого місця або організації. З цим поняттям тісно пов'язана і стійкість працівника по відношенню до робочого місця, яка ґрунтується на збереженні у нього здібності й інтересу до роботи на то муж самому робочому місці у продовж тривалого часу. Отже, професійна діяльність повинна відповідати наступним якостям: ефективності, успішності і тривалості.

Список бібліографічних посилань

1. Платонов К. К. Структура и развитие личности. М.: Наука, 1986. 256 с.
2. Чудновский В. Э. К вопросу о психологической сущности устойчивости личности. *Вопросы психологии*. 1978. № 2, ч. 1. С. 23–34.
3. Каргиева З. К. Профессиональная устойчивость как цель, результат и критерий подготовки специалиста. Владикавказ: СОГУ, 2002. 165 с.

Отримано 02.03.2017

УДК 159.964.21:341.981

Тетяна Василівна МАТІЄНКО,

*професор кафедри психології та педагогіки факультету № 3
Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ

Показано, що більшість недоліків і труднощів, в професійній діяльності правоохоронців, мають місце через ігнорування психологічних аспектів управлінської діяльності: підбір кадрів і обов'язків не відповідають

особистісним можливостям виконавців, розподіл доручень відбувається без належного врахування індивідуально-психологічних особливостей працівників та мотивації до виконання певної роботи; колективам підрозділів бракує згуртованості і групової сумісності, керівникам не вистачає навичок оптимального спілкування, впливу на підлеглих та управління конфліктами.

Соціально-економічні зміни, що відбуваються у нашому суспільстві, вимагають від спеціалістів високої професійної майстерності. Вирішити це завдання не можна без безпосереднього включення особистості професіонала в процес взаємодії з іншими людьми, де вона стає і суб'єктом і засобом, що конструює, реконструює, перетворює як професійну діяльність, так і саму себе. Відомо, що успіх будь-якої діяльності залежить від трьох головних факторів: якості спеціальних знань і вмінь, сили і стійкості професійної мотивації, організації психофізіологічної структури діяльності.

Але, нинішня освітня система, спрямована на засвоєння обмеженої суми наукових знань. Індивідуально-типологічні особливості майбутнього фахівця, як правило, враховується недостатньо. Проте саме індивідуально-типологічні особливості особистості не лише забезпечують вибір різних шляхів у досягненні успіху за рахунок пошуку оптимального індивідуального способу діяльності, а й впливають на всю психологічну організацію діяльності. Недооцінка їх призводить до того, що пошук індивідуального стилю діяльності здійснюється стихійно, не завжди оптимально, з великими психологічними втратами, що значно ускладнює процес розвитку особистості професіонала.

Тому актуальність цієї теми зумовлена необхідністю орієнтуватися при підготовці фахівця не лише на формування необхідних знань і вмінь, підвищення професійної мотивації, а й на максимальну реалізацію його індивідуальних можливостей, на розвиток його професійних властивостей.

Основний огляд психологічних особливостей і структурних елементів професійної діяльності працівника ОВС показує, наскільки складна і багатогранна його діяльність. Вона пред'являє до нього безліч різних вимог, серед яких одне з найважливіших – володіння розвиненими професійно значимими якостями особистості правоохоронця [1, с. 98–01].

До них можна віднести:

- професійно-психологічну орієнтованість особистості працівника ОВС;

- психологічну стійкість;

- розвинені вольові якості: уміння володіти собою в складних ситуаціях, сміливість, мужність, розумна схильність до ризику;

- добре розвинені комунікативні якості: уміння швидко встановлювати психологічний контакт із різними категоріями людей, встановлювати і підтримувати довірчі відносини;

- здатність впливати на людей при рішенні різного роду оперативно-службових задач;
- рольові уміння, здатність до перевтілення;
- розвигі професійно-значущі пізнавальні якості: професійну спостережливість і уважність, професійно розвитку пам'ять, творчу увагу;
- професійно розвигте мислення, схильність до напруженої розумової роботи, розвитку інтуїцію;
- швидкість реакції, уміння орієнтуватися в складній обстановці [3].

Формування і розвиток цих якостей у особистості тривалий і напружений процес. Недостатній розвиток цих якостей особистості перешкоджають нормальному здійсненню їм своїх функціональних обов'язків, породжують помилки в його діяльності, викликають процеси професійної дезадаптації і професійної деформації. У цьому зв'язку великого значення набуває професійно-психологічна підготовка майбутнього фахівця.

Дослідження О. М. Бандурки, С. П. Бочарової, О. В. Землянської [1] показали, що психологічну придатність до професійної діяльності правоохоронця ускладнюють наступні показники: індивідуалізм; соціальна відчуженість, що порушує систему міжособистісних відносин і утрудняє соціальну взаємодію; надмірна тяга до домінування і настирна тенденція до лідерства; зниження рівня мотиву досягнення мети діяльності; тривожність; недоліки у вольовій сфері і зниження вольових зусиль; наявність психотичних рис особистості.

У рішенні задач юридичної діяльності найбільш активну участь беруть такі інтелектуальні процеси, як мислення і мова, пам'ять, сприйняття, увага. Зазначені інтелектуальні (пізнавальні) процеси складають комплекси професійно важливих властивостей особистості правоохоронця і повинні виступати провідними критеріями професійного відбору, оцінки продуктивності професійної діяльності, оцінки перспектив професійного росту фахівця. Професійна пам'ять правоохоронця, у своїй довгостроковій формі здатна зберігати великі обсяги професійних юридичних знань, а також точно використовувати ці знання в плані оперативної (короткочасної) пам'яті [5, с. 33].

У регуляторній сфері діяльності працівника поліції, особливо в емоційно-вольовій сфері, слід відзначити такі види моральних почуттів, як відповідальність, віра в справедливість, оптимізм, чесність, мужність, принциповість, стресостійкість. Для організації своєї діяльності і регуляції поведінки інших людей у сфері вольових якостей правоохоронця варто виділити такі характеристики: правова цілеспрямованість, самоконтроль, рішучість, наполегливість, дисциплінованість, лідерство.

Зазначені когнітивні, комунікативні та регуляторні професійно важливі якості виявляються в діяльності правоохоронця у формі

індивідуальних особливостей особистості, які можуть мати у своєму генезисі як природні, так і соціальні детермінанти. До першого можна віднести типологічні властивості нервової системи (риси темпераменту), що не визначають повною мірою, але певним чином впливають на успішність оволодіння конкретною професією, вимагають наявності сильної, урівноваженої і лабільної нервової системи. До соціально опосередкованих індивідуальних особливостей правоохоронця варто віднести такі якості: риси характеру, спрямованість, загальні і професійні здібності, інтелектуальну, правову, психологічну культуру як потенціал успішності праці.

Підготовка висококваліфікованих працівників поліції повинна забезпечувати рішення основних принципових завдань [2, с. 83–86]:

- ховання адекватної професійної мотивації, цілеспрямованості на виконання соціально значущих службових завдань;
- формування високої професійної компетентності, яка означає єдність професійних знань, ерудиції і способів ефективної реалізації діяльності;
- розвиток адекватного комплексу професійно важливих особистісних якостей.

Ці якості формуються в професійній свідомості майбутніх фахівців на основі наступних психічних процесів:

- когнітивних (пізнавальних), які визначають придатність до свідомого засвоєння змісту і методів діяльності правоохоронця: сприйняття, пам'ять, мислення, увага;
- комунікативних, які є основою організації різних форм спілкування і взаємодії із співпрацівниками, з учасниками судових процесів;
- регуляторних, які утворюються з особливостей вольових і емоційних функцій і забезпечують здатність до самоконтролю, саморегуляції і регуляції діяльності підлеглих.

Отже, у діяльності формуються професійно важливі властивості особистості, з іншого, – конструювання самої діяльності відбуваються відповідно з індивідуальними властивостями людини. В результаті стає можливим досягнення однакових результатів різними людьми, які мають індивідуальні особливості і психологічно різні шляхи. Вибір цих шляхів залежить як від зовнішніх (навчання, виховання), так і від внутрішніх факторів (індивідуально-типові особливості особистості, емоційна та раціональна регуляція діяльності). Розробка професіограми фахівця-правоохоронця має теоретичний і практичний інтерес, тому що сприяє чіткому визначенню і розумінню ролі професійно важливих властивостей особистості фахівця, організації адекватного профвідбору, вихованню і самовихованню психологічних якостей, необхідних для забезпечення високої ефективності професійної діяльності працівника поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология: учебник. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. 640 с.
2. Васильев В. Л. Юридическая психология. 3-е изд. СПб.: Питер, 2000. 624 с.
3. Кобець О. В. Професіографічний аналіз діяльності суб'єктів правозастосовної діяльності. *Проблеми освіти*. 2004. Вип. 38. С. 280–286.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личности. М.: Политиздат, 1975. 304 с.
5. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти). Київ: НАВС України, 1996. 192 с.

Отримано 02.03.2017

УДК 159.92:340.114.5

Наталія Миколаївна ТЕСЛИК,

*психолог відділення кадрового забезпечення Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук*

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ КУРСАНТАМИ-ПРАВОВИЗНАВЦЯМИ

На основі порівняння домінуючих ціннісних орієнтацій курсантів та студентів різних напрямів підготовки проаналізовано специфічні прояви особистісного розвитку курсантів ВНЗ МВС.

Е. Фромм переконує, що не існує жодної культури, позбавленої системи орієнтирів. На рівні окремого індивіда життєві орієнтації функціонують у вигляді системи цінностей, інтегрованих особистістю [1, с. 26]. Аксиологічний аспект особистісного розвитку впливає на регуляцію як внутрішньої, так і зовнішньої активності індивіда, завдяки чому можливості його дослідження достатньо широкі. Теоретична та практична розробка проблеми ціннісної сфери особистості належить М. Рокічу, В. О. Ядову, А. Г. Здравомислову, С. Л. Рубінштейну, Г. М. Андрєєвій, Д. О. Леонтьєву, І. С. Кону, І. Д. Беху, Л. І. Божович та багатьом іншим.

Метою нашого дослідження є виявлення базових проявів системи ціннісних орієнтацій курсантів ВНЗ МВС. Вибірку склали 261 респондент, у тому числі 92 курсанти першого, третього року підготовки та слухачі магістратури Харківського національного університету внутрішніх справ, 91 студент юридичного напрямку підготовки та 78 студентів економічних спеціальностей.

Діагностична методика О. Б. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» у різних життєвих сферах» спрямована на

вивчення потреби в досягненні внутрішньо значимих ціннісних об'єктів. Можливості досягнення певного соціального об'єкту чи внутрішнього стану, ступінь внутрішньої ідентичності чи дезінтеграції в мотиваційно-особистісній сфері визначається автором за співвідношенням оцінки цінності та її доступності. О. Б. Фанталова пропонує визначати внутрішні конфлікти та вакууми шляхом співвіднесення цінності та доступності кожної категорії.

Акцентована увага на відображенні цінностей у двох площинах свідомості – розумінні потреби у досягненні внутрішньо значимих об'єктів та можливості такого досягнення, на основі співвіднесення яких визначається ступінь збалансованості чи дезінтеграції ціннісної сфери особистості. Це інтегральний показник методики, індекс неузгодженості «Значимість – Доступність», який виступає індикатором блокади ціннісно-сміслових утворень, що функціонують у мотиваційно-особистісній сфері [2, с. 8]. Для статистичної обробки даних застосовано t-критерій Стьюдента.

Отримані рангові значення середніх показників сприйняття цінностей усіх груп порівняння виявляють максимальну наближеність значимості конкретних життєвих смислових утворень. Виключенням є лише дещо вища вагомість значимості свободи у діях, притаманна курсантам ($X \pm \delta = 5,45 \pm 1,99$) та студентам ВНЗ МВС ($X \pm \delta = 5,74 \pm 2,56$), на відміну від студентів економічного ВНЗ ($X \pm \delta = 6,23 \pm 2,66$). Між курсантами різних років підготовки статистично значимих відмінностей в оцінці доступності цієї цінності не виявлено.

Серед найбільш значимих і водночас доступних ціннісних орієнтацій курсантської молоді фігурують «здоров'я» і «наявність гарних і вірних друзів». Крім того, найбільш вагомими визнані типові життєві ціннісні орієнтації «щасливе сімейне життя» та «любов». Найнижчі ранги значимості і доступності ціннісних орієнтацій у курсантської молоді отримали «краса природи і мистецтва» та «творчість». До числа найбільш доступних ціннісних орієнтацій курсантів також потрапила «впевненість у собі», найменш доступних – «матеріально-забезпечене життя» і «свобода як незалежність у рішеннях і вчинках».

За шкалою «активне діяльне життя» значно вищі рангові позиції середніх показників доступності у порівнянні зі значимістю цінностей досліджуваних студентів груп порівнянь. Існують прояви сприйняття курсантами самостійної активності менш доступною, ніж серед студентів, а також динамічні зміни сприйняття цієї цінності курсантами протягом навчання. У співставленні курсантів різних років підготовки тенденція поглиблюється: виявлені відмінності як між курсантами випускного і першого року підготовки ($t_{\text{емп}} = 2,6, p \leq 0,05$), так і

досліджуваних випускного і третього курсів ($t_{\text{емп}} = 3,2$, $p \leq 0,01$). Очевидно, образ життєдіяльності курсантів суттєво позначається на формуванні сприйняття даної ціннісної орієнтації.

Відмінності у середніх показниках доступності усіх ціннісних орієнтацій у курсантсько-студентської молоді значно менші, ніж при оцінці їх значимості, що детермінується внутрішньою непроранжованістю даного аксіологічного аспекту особистості внаслідок цілком закономірної неготовності відмовитися від певних життєвих пріоритетів.

Рангове співвіднесення окремих показників виявляє суттєві розбіжності між досліджуваними групами. Помітні сумніви у курсантів виникають з приводу забезпечення потреби у таких життєвих цінностях, як успіх в особистому сімейному житті ($X \pm \delta = 2,8 \pm 2,92$) і матеріальний достаток ($X \pm \delta = 1,04 \pm 2,14$). Для студентів обох груп порівняння (і юридичного, і економічного профілю навчання) у значно вищій мірі, ніж для курсантів, характерні побоювання щодо збереження здоров'я ($X \pm \delta = 4,41 \pm 4,35$; $X \pm \delta = 4,54 \pm 4,15$) і проблема надійності дружніх стосунків ($X \pm \delta = 2,07 \pm 3,51$; $X \pm \delta = 1,38 \pm 3,53$).

Курсанти і студенти різних профілів навчання традиційно визнають значимість цінності здоров'я. Однак доступність даного блага з точки зору курсантської молоді, чия профільна підготовка невіддільна від постійного фізичного навантаження, визначається вищою (відповідно порівняно із студентами-правознавцями $t_{\text{емп}} = 2,7$, $p \leq 0,01$, та студентами економічних спеціальностей $t_{\text{емп}} = 2,1$, $p \leq 0,05$).

Натомість дисоціації курсантів щодо впевненості у собі свідчать про відсутність інтеріоризованої потреби надмірного рівня самовпевненості ($X \pm \delta = -0,8 \pm 2,09$). З першого до останнього року підготовки значимість цієї цінності для курсантів суттєво не змінюється. Отже, курсанти намагаються обмежити прояви даної характерологічної властивості, щоб не допустити зарозумілості, неадекватності у поведінці. Внутрішньо неконтрольована самовпевненість може виступати на заваді оптимальної соціальної взаємодії молоді у навчальних закладах закритого типу.

О. Б. Фанталова пропонує трактування навчальної діяльності як шляху розширення свого кругозору, загальної культури, освіченості, у більшій характерне для пізніших вікових періодів. Цінність «пізнання» у загальногруповому розрізі отримала середні ранги, як за критерієм доступності, так і за значимістю для особистості. Відмінностей між групами порівняння не зафіксовано, що свідчить про відсутність впливу на формування усвідомлення значимості та рівню доступності навчання для курсантів та студентів різних профілів підготовки.

Отже, проаналізовані прояви аксіологічної складової свідчать про значимі відмінності становлення особистості у вищих навчальних

зкладах МВС. Курсанти у цілому вище зацікавлені у ціннісних орієнтаціях, спрямованих на успішну соціальну взаємодію. Психологічний супровід професіоналізації майбутніх офіцерів поліції вимагає врахування особливостей ціннісних орієнтацій курсантів.

Список бібліографічних посилань

1. Низовских Н. А. Психосемантическое исследование ценностно-мотивационных ориентаций личности. *Психологический журнал*. 2005. Т. 26, № 3. С. 25–37.

2. Фанталова Е. Б. Диагностика внутреннего конфликта. *Журнал практического психолога*. Тематическое прил. 2. М.: Фолиум, 1997. 48 с.

Отримано 16.02.2017

УДК 159.98

Світлана Вячеславівна ХАРЧЕНКО,

*доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
(підрозділів поліції превентивної діяльності)*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5149-7892>

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Розглянуто взаємозв'язки здібностей соціального інтелекту та інтенсивності використання механізмів психологічного захисту. Показано, що високий рівень розвитку соціального інтелекту достовірно негативно пов'язаний з інтенсивністю використання учасниками дослідження проєкції та реактивного утворення як механізмів психологічного захисту. Рівень розвитку соціального інтелекту позитивно пов'язаний з використанням таких механізмів психологічного захисту як заперечення та компенсація.

Механізми психологічного захисту забезпечують регулятивну систему стабілізації особистості, спрямовану, насамперед, на зменшення тривоги, яка неминуче виникає при усвідомленні конфлікту або перешкоди до самореалізації, насамперед у вигляді тієї або іншої форми патології. Психологічний захист багато в чому визначає поведінку особистості, яка усуває психічний дискомфорт та тривожну напругу.

У процесі онтогенезу, за Р. Плучиком, першими виникають захисти, пов'язані з перцептивними процесами – невідання, нерозуміння, потім захисти, пов'язані з пам'яттю (забуванням), – витиснення й придушення, – і нарешті, захисти, пов'язані з мисленням, уявою й переоцінкою інформації, – інтелектуалізація [1]. Перцептивний

захист охороняє людину від сприйняття травмуючих впливів, зумовлює вибірковість уваги. Під впливом такого керування увагою людина бачить не все поле сприйняття, а тільки його частину, у зв'язку із чим об'єктивні характеристики стресору можуть відрізнятися від їх суб'єктивного сприйняття.

Соціальний інтелект є інтегральною здібністю, пов'язаною з пізнанням поведінкової інформації. Д. А. Ростових серед функцій соціального інтелекту визначає провідні, пов'язані з пізнанням соціальної дійсності:

- гносеологічну (пізнавальну) – соціальний інтелект виступає інструментом пізнання реальності, як природної, так і соціальною;

- акумулятивну – соціальний інтелект реалізується в механізмах соціальної пам'яті;

- комунікативну – соціальний інтелект забезпечує взаєморозуміння як усередині колективного інтелекту, так і між «розумовими колективами»;

- прогностичну – соціальний інтелект виконує ефективне соціальне прогнозування та передбачення;

- проблемно-конструктивну – соціальний інтелект є засобом аналізу і вибору шляхів рішення соціальних проблем;

- функцію раціоналізації – соціальний інтелект відокремлює раціональне та ірраціональне у свідомості, діяльності, суспільстві, довкіллі тощо на основі типу раціональності, характерного для цієї соціальної спільності [2].

Загалом, думка про те, що захисні механізми спотворюють або фальсифікують уявлення суб'єкта про дійсність представлена в роботах багатьох авторів, що обумовлює необхідність розгляду питання щодо місця системи механізмів психологічних захистів в когнітивній діяльності суб'єкта зі сприйняття соціальних об'єктів, особливо щодо майбутніх правоохоронців.

В дослідженні прийняли участь курсанти молодших курсів ХНУВС у кількості 38 осіб (22 дівчат та 16 юнаків). В роботі були використані наступні психодіагностичні методики: тест соціального інтелекту Дж. Гілфорда, опитувальник індекс життєвого стилю, а також r_s – критерій рангової кореляції Спірмена (для обстеженого обсягу вибірки $r_{s\text{ емп.}} = 0,32$, при $p = 0,05$, $r_{s\text{ емп.}} = 0,41$, при $p = 0,01$).

Як відбито в таблиці 1, здібність передбачати наслідки поведінки суб'єктів у певній ситуації (субтест 1) незначним чином пов'язана в обстежених вибірці з механізмами психологічних захистів.

Здібність до логічного узагальнення, виділення загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини (субтест 2) була у обстежених статистично достовірно пов'язана з використанням таких

видів психологічного захисту як витиснення та компенсація (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Особливості взаємозв'язків механізмів психологічних захистів
та здібностей соціального інтелекту, г,**

Показник соціального інтелекту	A	B	C	D	E	F	G	H
1 субтест	0,14	0,04	- 0,01	0,17	- 0,22	0,00	- 0,07	- 0,09
2 субтест	0,23	0,50**	0,05	0,38*	- 0,20	0,02	0,07	- 0,39*
3 субтест	- 0,04	- 0,19	- 0,07	- 0,03	-0,51**	- 0,16	- 0,41*	- 0,26
4 субтест	0,29	0,10	0,11	0,23	-0,42**	0,12	- 0,06	- 0,20
Загальний рівень	0,21	0,14	0,03	0,26	-0,50**	- 0,02	- 0,19	- 0,34*

Примітки: А – заперечення, В – витиснення, С – регресія, D – компенсація, Е – проекція, F – заміщення, G – інтелектуалізація, H – реактивне утворення.

Здібність розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини в залежності від контексту ситуації, що їх викликала, (субтест 3) була пов'язана статистично достовірно негативно пов'язана з інтенсивністю використання учасниками дослідження таких механізмів психологічного захисту як проекція та інтелектуалізація (див. табл. 1).

Здатність розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії, значення поведінки людей у цих ситуаціях (субтест 4) була пов'язана статистично достовірно негативно пов'язана з інтенсивністю використання обстеженими такого механізму психологічного захисту як проекція.

Високий рівень розвиток соціального інтелекту статистично достовірно негативно пов'язаний з інтенсивністю використання учасниками дослідження таких механізмів психологічного захисту як проекції, за допомогою якого неусвідомлювані та неприйнятні для особистості почуття й думки локалізуються зовні, приписуються іншим людям і в такий спосіб фактом свідомості стають як би вторинними, та реактивного утворення, за допомогою якого особистість запобігає вираження неприємних або неприйнятних для неї думок, почуттів або вчинків шляхом перебільшеного розвитку протилежних прагнень. Рівень розвитку соціального інтелекту позитивно пов'язаний з використанням таких механізмів психологічного захисту як заперечення та компенсація.

Рівень розвитку соціального інтелекту мало пов'язаний з використанням таких механізмів психологічного захисту як регресія та заміщення.

Таким чином, в дослідженні емпірично підтверджений взаємозв'язок між соціальною перцепцією та використанням певних механізмів психологічного захисту. Особи з розвинутим соціальним інтелектом не схильні до інтенсивного використання таких механізмів психологічного захисту як проекція та реактивне утворення. В подальшому було б доцільно проаналізувати специфіку використання механізмів психологічного захисту особами з різним за структурою типом соціального інтелекту щодо домінування окремих здібностей.

Список бібліографічних посилань

1. Вассерман Л. И. Методика для психологической диагностики типов психологических защит Индекс жизненного стиля: метод. рек. СПб.: Благовест, 1999. 45 с.
2. Ростовых Д. А. Социальный интеллект как фактор общественного развития в условиях информатизации: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11. М., 2007. 26 с.

Отримано 06.02.2017

УДК [159.9:351.743](477)

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

перший проректор

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1999-9956>

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНИХ КРИЗ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Досліджено взаємозв'язок професійної ідентичності курсантів навчальних закладів МВС України й особливостей криз становлення молодого фахівця на завершальному етапі навчання. Визначено перспективні завдання відомчої освіти та нагальні напрямки наукових пошуків для забезпечення ефективної професіоналізації працівників поліції.

Кардинальні соціальні й інституційні зміни, що спостерігаються останніми роками в українському суспільстві, поставили на порядок денний питання ефективного функціонування владних структур відповідно до сучасних демократичних вимог та європейських взірців. Зокрема, це актуалізувало проблеми ґрунтовної трансформації інституту поліції, оновлення змісту та практик професійної діяльності правоохоронців, а отже, й підготовки висококваліфікованих працівників, здатних професійно вирішувати правоохоронні завдання в якісно нових реаліях соціальних відносин. Головні вимоги в царині професійної

освіти пов'язані із цілеспрямованим системним підвищенням якості підготовки працівників поліції й озброєнням їх сучасними професійними компетенціями. Одним із головних критеріїв професійного становлення особистості в теорії професіогенезу визначається розвиток професійної ідентичності.

У соціально-гуманітарному просторі професійна ідентичність традиційно досліджуються як елемент соціальної ідентичності (М. Заковоротна, Н. Іванова); структурний компонент самосвідомості особистості (Л. Шнейдер, Е. Зеєр, А. Сергєєва, І. Дружиніна); критерій професіоналізму та професійної придатності (Ю. Поваренков, С. Пухно, А. Маркова, О. Єрмолаєва). Значними є напрацювання психолого-педагогічної спільноти також у галузі дослідження професійної ідентичності правоохоронців на етапі здобуття фахової вищої освіти (О. Бандурка, О. Землянська, В. Погрібна, Л. Балабанова, С. Ковальчишина, Я. Андрушко).

Суттєві зміни умов професійної соціалізації працівників поліції істотно вплинули на зміст «кризи випускника», яка полягає у протиріччі між оцінюванням себе як професіонала та вимогами, що висуваються професією. За існуючою психологічною класифікацією ця криза належить до категорії нормативних, тобто необхідних для повноцінного розвитку особистості, успішне її подолання забезпечує перехід на нову стадію професійного становлення. Однак питання взаємозв'язку професійної ідентичності курсантів навчальних закладів МВС України й особливостей криз становлення молодого фахівця на завершальному етапі навчання та в період післявузівської адаптації дотепер залишаються маловивченими.

Е. Зеєр і Е. Симанюк під кризами професійного становлення розуміють нетривалі за часом періоди (до 1 року) кардинальної перебудови професійної свідомості, діяльності та поведінки особистості, зміну вектора її професійного розвитку. Ці кризи призводять до переорієнтації на нові цілі, до корекції та ревізії соціально-професійної позиції, обумовлюють зміну практик професійної діяльності й взаємин з оточуючими [1]. Періодична зміна стабільних і критичних періодів взаємодії фахівця з професією та конструктивне проходження ним через кризи свідчить про якісну перебудову психіки людини, появу новоутворень, зміну «сміслових структур професійної свідомості», а отже, перехід на більш високий рівень професійного розвитку. Негативний результат професійної кризи є свідченням розгортання професійних деструкцій і подальшої «негативізації» професійної ідентичності.

За концепцією Ю. Поваренкова, професійну ідентичність як критерій професійного розвитку можна розуміти через суб'єктивні та

об'єктивні аспекти прийняття курсантами ВНЗ: а) себе як професіонала; б) професійної діяльності як способу самореалізації та задоволення потреб; в) системи цінностей і норм, характерних для професійної спільноти правоохоронців [2]. Генеза становлення професійної ідентичності починається з первинного обрання професійної спрямованості та усвідомлення своєї професійної приналежності (когнітивний аспект), мотиваційно-змістовного наповнення її системою особистісних смислів до емоційного-оціночного прийняття професійної приналежності й узгодження поведінкових паттернів між власними та соціальними експектаціями.

Ідентифікаційні аспекти професійних криз, що притаманні курсантському середовищу, доцільно розглядати з позиції концепції соціальної реалізації професіонала, в якій структура професійної ідентичності представлена такими компонентами: інструментальним (володіння професійними знаннями, уміннями та навичками); індивідуальним (осмислення цінності професії та формування Я-концепції); соціальним (відповідність соціальним й організаційним запитам щодо якості виконуваної професійної діяльності) [3, с. 3]. Індикаторами переживання професійної кризи на етапі фахової освіти є: «внутрішній», що відображає незадоволеність собою як фахівцем, низьку професійну самооцінку, невдоволення власними знаннями, вміннями та навичками, сумніви щодо вибору професії тощо; «зовнішній» – невдоволення освітнім середовищем, організаційно-педагогічними умовами, якістю чи змістом навчання, організацією служби, тривалістю практики тощо.

Перший рік навчання є найскладнішим для курсантів. Нові умови життєдіяльності здійснюють психологічний вплив на першокурсників, що спричиняє певні переживання: сумніви у правильності вибору життєвого шляху, невпевненість у власних можливостях засвоїти всі вимоги нового середовища тощо. Першокурсники сповнені ентузіазму, позитивно ставляться до майбутньої професії, однак сприймають її переважно за загальними ознаками й ідеалізованими якостями поліцейського. Їх уявлення є дифузними, а професійна ідентичність – передчасною. У свою чергу, на четвертому році навчання курсанти демонструють кращі показники рівня адаптації до специфічних умов, образ професії набуває «активних» рис. Вони, загалом, адекватно усвідомлюють свої можливості та здібності, однак спостерігається вже певне емоційне охолодження – професійна діяльність сприймається більш нейтрально.

Цінним є виділення професійних типів на основі критеріїв сформованості компонентів професійної ідентичності та переживання кризи професійного розвитку молодих фахівців, запропоноване Е. Гініатуліною [3, с. 15]:

1. «Прихильний» – позитивний вихід із професійної кризи, формування позитивної професійної ідентичності. Курсанти такого типу мають високі моральні принципи, прихильні до професії та не мають внутрішнього конфлікту з її складовими, прагнуть професійного вдосконалення, долають складні професійні ситуації і труднощі, на фоні загальної стабільності в структурі професійної ідентичності мають несистемні показники за окремими її проявами: емоційним або функціональним.

2. «Розчарований» – негативний вихід із професійної кризи. Курсант добре обізнаний щодо майбутньої професії, проте слабо ототожнює себе з нею, своє місце у правоохоронній сфері розцінює як «символічне» або тимчасове, відбувається руйнування професійної ідентичності. Як наслідок, такі курсанти в подальшому йдуть із професії.

3. «Байдужий» – відсутнє переживання професійної кризи та не формується фахова професійна ідентичність. Я-образ містить формальні описи, спостерігається поверхнєве ставлення до навчальної та професійної діяльності. Така ситуація свідчить про прояви професійної деструкції практично з першого року навчання. До цієї групи належать курсанти, які свідомо відкидають професію правоохоронця (вибір вищу обумовлений зовнішніми факторами, такими, як влада, настанови батьків тощо) і довчаються виключно для отримання диплома про вищу освіту.

Професійне становлення особистості курсанта характеризується нерівномірністю (наявністю криз професійного розвитку, які відбуваються як на стадії професійного навчання, так і на стадії самостійної професійної діяльності) та гетерохронністю (неузгодженістю розвитку підструктур особистості, різною швидкістю і глибиною їх перетворення, розбіжністю динаміки зміни критеріїв професіоналізації). У свою чергу, виникнення нормативної професійної кризи в курсантів на етапі завершення фахового навчання першочергово пов'язане з переживанням внутрішнього конфлікту: актуалізацією в структурі професійної ідентичності індивідуальної компоненти та її неузгодженістю з операційною, часто протиріччям і «розмитістю» існуючих вимог до професіонала, індивідуальних домагань і засвоєних у ході навчання знань, умінь і навичок, перспективних переживань щодо кар'єрних настанов й адаптації до нового професійного середовища, неуспішність або формальність якої може призвести до професійного маргіналізму.

Отже, за роки навчання у ВНЗ спостерігається суттєва перебудова особистості майбутнього фахівця, тому одним із основних завдань відомчої освіти МВС є не лише трансляція відповідних професійних знань і навичок, а й активне формування професійної ідентичності особистості курсантів. Необхідні подальші дослідження щодо

психолого-педагогічних аспектів змісту професійного навчання та виховання курсантів під час фахової освіти, концептуалізації критеріїв, показників і механізмів становлення професійного працівника поліції з урахуванням сучасних запитів, удосконалення системи їх соціально-психологічного супроводу на різних етапах професіоналізації та забезпечення оптимального функціонування в ході самостійної професійної діяльності, встановлення індикаторів професійної кризи і визначення сформованості компонентів професійної ідентичності на завершальному етапі навчання, розробки практичних рекомендацій і спеціалізованих психолого-педагогічних технологій щодо подолання проявів професійної деструкції курсантів у період їх професіоналізації.

Список бібліографічних посилань

1. Зеер Э. Ф., Сыманюк Э. Э. Психология профессиональных деструкций: учеб. пособие для вузов. М.: Академ. проект, 2005. 240 с.
2. Поваренков Ю. П. Профессиональное становление личности: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Ярославль, 1999. 359 с.
3. Гиниатулина Е. И. Профессиональная идентичность на этапе кризиса становления молодого специалиста: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.03. М., 2012. 27 с.

Отримано 26.02.2017

УДК 159.92

Ганна Олександрівна ГОНЧАРОВА,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7790-8645>

ДИНАМІКА СТАВЛЕНЬ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВНЗ МВС У КОНТЕКСТІ КРИЗ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

Проведено аналіз ставлень курсантів ВНЗ системи МВС України в контексті криз їх професійного розвитку протягом навчання. Проаналізовано чинники змін ставлень курсантів ВНЗ МВС до себе як професіонала та навчально-службового середовища. Визначено протиріччя та сумніви, що виникають у курсантів ВНЗ МВС протягом криз професійного розвитку.

Одним з найважливіших напрямків дослідження суспільних наук є навчання у виші. Проте, кожен з етапів професійного навчання, зазвичай, супроводжується тими чи іншими кризовими явищами. Особливим є прояв таких кризових явищ у студентів ВНЗ МВС, що пов'язується із дещо відмінними, від звичайних «цивільних» вишів, умовами навчання, обсягом виконуваних завдань та порядком планування й використання часу.

На думку О. А. Столярчук, яка дослідила особливості професійного навчання у ВНЗ та розвинула тезу вчених, зокрема, Ю. П. Поваренкова, Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко, кожному року навчання притаманна своя сукупність криз із відповідним комплексом типових передумов, проявів, сумнівів та змін. Так, на першому році навчання курсант ВНЗ МВС може стикнутися із кризою адаптації, кризою ревізії вибору та кризою очікувань.

Перша з них – криза адаптації, може бути викликана:

1. Пристосуванням до нових умов навчання: 1) порівняно зі шкільними роками, на курсанта покладається майже цілковита відповідальність за успішність свого навчання, 2) подача навчального матеріалу у вигляді конспектів [1, с. 72].

2. Пристосуванням до нових умов життя: 1) необхідність виконання, поряд із навчальним планом, службових завдань, 2) життя у казармі, 3) новий колектив, 4) існування відносин субординації не лише відповідно до статусу (наприклад, студент/викладач), а й відповідно до спеціального звання.

Переживаючи зазначену кризу, курсант часто звертається до себе з запитаннями «Чи зможу я успішно навчатися?», «Чи встигну виконувати учбові та службові обов'язки?», «Чи зможу пристосуватися до нових умов, та чи подобаються вони мені?», «Чи знайду я спільну мову з одногрупниками та викладачами?», «Чи виправданий, необхідний, справедливий саме такий обсяг та зміст службових завдань?» тощо.

Криза ревізії вибору викликає у курсанта чи не найголовніше запитання, а чи правильно він зробив вступивши до ВНЗ МВС, обравши для себе професію правоохоронця? Роздуми на таку тему, частіше за все, зумовлюються зміною умов життєдіяльності, перебудовою провідної діяльності [3, с. 111], активними бесідами з одногрупниками, студентами старших курсів чи викладачами щодо тонкощів професії, її престижності, можливостей працевлаштування по закінченню навчання, майбутніх умов праці і т. ін.

Також характерною для першокурсників є криза очікувань, яка зумовлюється усвідомленням курсантом невідповідності між його очікуваннями, в статусі абітурієнта, стосовно обраної професії, професійного навчання й студентського життя, та учбовими буднями в дійсності. Загальноосвітні предмети, які превалюють на першому курсі, здаються не цікавими та зайвими у подальшому навчанні й майбутній професійній діяльності [2, с. 304], атмосфера в групі може виявитися не такою теплою й дружньою, як хотілося б, більшість нових професійних термінів не одразу стають зрозумілими, тощо.

Перед курсантом постають питання: «Чи предмети стануть надалі цікавішими?», «Чи знадобляться мені знання з загальноосвітніх дисциплін під час професійної діяльності?», «Чи дійсно, так виглядає моя майбутня професія?», «Чи зможу я успішно оволодіти необхідними знаннями?».

Розмірковуючи над зазначеними питаннями, курсант може помітити, а може й ні, те що у його ставленнях до певних предметів чи явищ відбулися ті чи інші зміни. Найчастіше, впродовж першого року навчання, змін зазнають ставлення до обраного фаху, своїх розумових здібностей, відповідності чи невідповідності обраній професії, службових обов'язків, навчальних дисциплін, планування часу, відпочинку тощо.

На другому році навчання студенти стикаються з так званим «синдромом заперечення», спричиненим появою в учбовому плані переважно профільних дисциплін, а відповідно – збільшенням розумового навантаження. Засвоєнню матеріалу, який стає дедалі змістовнішим та складнішим, тепер слід приділяти більше часу, працювати наполегливіше й уважніше. Через це курсанти схильні відчувати сумніви у власних розумових можливостях та успішності подальшого навчання, може відбуватися втрата відчуття власної значущості та здатності контролювати своє життя [2, с. 304]. Курсант запитує себе: «Чи впораюся я з таким навантаженням?», «Чи подобаються мені профільні предмети?», «Можливо варто змінити ВНЗ або спеціальність?».

В таких умовах не можуть лишитися незмінними ставлення до обраного ВНЗ, спеціальності, нових, профільних предметів, рівня їх викладення/засвоєння, своїх розумових здібностей тощо.

Третій рік професійного навчання супроводжується кризами апробації та професійного самовизначення.

Криза апробації виникає внаслідок збільшення профільних дисциплін у навчальній програмі, й, відповідно, підвищенням вимог до оволодіння ними. Тепер курсанту необхідно не лише розуміти велику кількість професійної термінології, а й вільно нею оперувати, знатися не лише на загальних положеннях, а й бути обізнаним із досить вузькою проблематикою, що розглядаються в процесі вивчення кожної спеціальної дисципліни. Окрім цього, на цей час припадає проходження студентом активної навчальної практики, під час якої у курсантів виникає необхідність продемонструвати себе не лише, як особу, що володіє тими чи іншими теоретичними знаннями, а ще й в якості майбутнього правоохоронця [4, с. 92].

Тут у молодой людини не може не виникнути питань щодо того «Як я бачу себе в якості професіонала?», «Чи подобаються мені мої майбутні професійні обов'язки?», «Чи впораюся я з ними?» тощо.

Криза професійного самовизначення зумовлюється відсутністю у студентів під час навчання цілеспрямованого формування професійно-необхідних якостей, які складають основу професії [2, с. 304]. Перед курсантом постає провідне питання цієї кризи: «Які якості мені потрібно розвивати щоб стати професіоналом?».

Отримавши від самого себе відповіді на згадані запитання, курсант може змінити свої ставлення, зокрема, щодо власних професійних, особистісних якостей, змісту майбутньої професійної діяльності, обраної спеціальності, професійної освіти тощо.

Криза фахової готовності, та криза ревізії вибору властиві для четвертого та п'ятого курсів, тобто для періоду закінчення навчання.

Так, криза фахової готовності може бути викликана по-перше, необхідністю під час державних іспитів продемонструвати знання та навички майбутнього правоохоронця, набуті протягом всього навчання, по-друге, хвилюваннями з приводу самостійного прийняття рішень, пов'язаних із працевлаштуванням та плануванням майбутньої кар'єри [4, с. 92]. Переживаючи кризу, без п'яти хвилин випускник запитує себе: «Чи достатній рівень моїх знань для успішного складення державних іспитів?», «Чи вдалося мені набути професійно-необхідних навичок?», «Чи готовий я до самостійної практичної професійної діяльності?».

І знову, як і на першому курсі, курсант зустрічається з кризою ревізії вибору професії. «А чи правильний вибір я зробив, обравши саме цей фах?»,- запитує себе людина, що вже вивчила найважливіші фахові предмети, набула практичних вмінь під час виробничої практики та ознайомилась, принаймні із деякими, особливостями отриманої професії.

Роздуми над названими питаннями під новим кутом змушують курсанта подивитися на власні професійні та особистісні якості, на себе, як майбутнього правоохоронця, зробленого на початку навчання вибору спеціальності.

Отже, період професійного навчання є досить насиченим на кризові явища, які, змінюючись, залежно від року навчання, змушують курсанта знову і знову розмірковувати над питаннями «Чи правильний вибір я зробив?», «Чи зможу я успішно оволодіти учбовим матеріалом?», «Чи зможу знайти роботу, та чи стану фахівцем своєї справи?». І, зазвичай, відповіді на ці питання, які студент відшукує у свідомості, призводять до змін найголовніших ставлень особистості, пов'язаних із професійним навчанням: ставлення курсантів до себе, до своїх розумових інтелектуальних здібностей, до себе в якості студента, до себе в якості майбутнього правоохоронця, до дисциплін, що викладаються, до професійного навчання та до обраної професії в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Курусь И. А. Взаимосвязь кризисов, кризисных переживаний и направленности временной перспективы у студентов на начальном этапе обучения в ВУЗе. *Образование и наука*. 2016. № 2 (131) С. 68–79. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-krizisov-krizisnyh-perezhivaniy-i-napravlennosti-vremennoy-perspektivy-u-studentov-na-nachalnom-etape-obucheniya-v-vuze> (дата звернення: 26.02.2017).
2. Бойко А. А. Противоречия и кризисы студенческого возраста // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 21–22 квіт. 2014 р./відп. за вип. О. М. Сушкова. Суми: СумДУ, 2014. С. 304–305.
3. Иванцова Н. Б. Периодизация профессионального развития личности. *Актуальні проблеми психології*. 2010. Т. 8, вип. 7. С. 105–114.
4. Столярчук О. Вплив криз фахового навчання на формування професійної самооцінки майбутніх педагогів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. 2010. № 2 (14). С. 90–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2010_2_20 (дата звернення: 26.02.2017).

Отримано 27.02.2017

УДК 159.92

Катерина Ігорівна МАРАВСЬКА,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УМОВИ НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-НОРМАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Проведено аналіз умов навчально-службової діяльності курсантів ВНЗ МВС України, які істотно відрізняються від навчальної діяльності студентів. Виокремлено сім основних груп умов, які сприяють формуванню професійно-нормативної поведінки курсантів ВНЗ МВС, зокрема: регламентація розпорядку дня; армійська система управління колективами; наявність елементів служби; казарменний спосіб життя та обмеження вільного виходу за територію навчального закладу; регламентація відносин та поведінки; регламентація зовнішнього вигляду та форми одягу; підвищені фізичне та психологічне навантаження.

Питання професійної підготовки і освіти поліцейських у системі відомих вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) на теперішній час є одним із найбільш обговорюваних в контексті реформи підрозділів Національної поліції України. Успішність і якість роботи поліцейських багато в чому зумовлюється не тільки професійним рівнем, а і

світоглядним «фундаментом», закладеним протягом тривалого періоду фахової вищої освіти.

Про важливість професійно-нормативної поведінки поліцейських і відповідні суспільні очікування свідчать результати численних соціологічних досліджень, де показано, що громадянам важливо не тільки «що» роблять поліцейські (результати праці), а і «як» вони це роблять [1], що підкреслює загалом низький рівень довіри населення до поліції.

Реформа в системі поліції має низку безперечно позитивних наслідків, але є і не вирішені проблеми, основна з яких, на наш погляд, – кадрова. Результатами реформи поліції у кадровій сфері стало значне розмиття професійного ядра, спостерігається некомплект працівників, відбулось значне омолодження особового складу територіальних підрозділів.

При цьому навантаження на них об'єктивно зростає внаслідок зростання рівня злочинності. В таких умовах колективи поліції не можуть повною мірою виконувати функцію адаптації молодих працівників до служби, інститут наставництва майже повністю зруйнований. Відбувається зміна поглядів на те, де і як повинна проходити первинна професіоналізація працівника поліції: якщо раніше вищі готували спеціалістів, які потім протягом кількох років «доучувались на землі», то тепер явною стає вимога випускати не тільки теоретично підготовлених, а й практично та психологічно готових працівників.

Це призводить до того, що відповідальність за якість службової діяльності молодих працівників поліції, яка раніше розподілялась між наставниками, безпосередніми керівниками та працівниками кадрового забезпечення, майже повністю покладена на вищі навчальні заклади системи МВС України як виконавця освітньої послуги з підготовки працівника поліції.

Викладені міркування загострюють протиріччя, закладене у питанні «Чим відрізняються випускники відомчих вишів від цивільних?». Здається, що відмінності є, і вони зумовлені двома причинами: 1) наявністю відбору курсантів на навчання у ВНЗ МВС України, тобто «контроль на вході»; 2) специфіка освітнього процесу у ВНЗ МВС України, тобто «контроль процесу». Враховуючи той факт, що на посади призначаються усі випускники в повному обсязі, «контролю на виході» не відбувається, але його певною мірою компенсує істотна плінність кадрів протягом перших двох років самостійного несення служби.

Опитування керівників підрозділів Національної поліції України свідчать, що вони «за інших рівних» при комплектуванні вакантних посад у підрозділах віддають перевагу випускникам відомчих вишів, у порівнянні з цивільними. Пояснюють це тим, що такі працівники є більш адаптованими та психологічно готовими до самостійної професійно-службової діяльності. Причина такої готовності полягає в тому, що у ВНЗ МВС України здійснюється певний вплив на особистість курсанта, його підготовка до майбутньої професійної діяльності.

Уся сукупність впливу на курсантів протягом навчання може бути представлена у різних вимірах, з яких найбільш важливими представляються часовий (постійний вплив умов навчання чи служби, вимог наказів тощо або тимчасовий вплив авторитету начальника при спілкуванні курсанта з ним), діяльнісний (довільний та цілеспрямований виховний вплив викладачів, курсових офіцерів або мимовільний вплив традицій чи усталених способів спілкування в колективах) та організаційний (зовнішньоорганізаційні впливи: ставлення громадян до курсантів ВНЗ МВС України, політична та економічна ситуація в країні, родинні стосунки в сім'ї курсанта тощо; внутрішньоорганізаційні, при цьому рівнів організації також декілька: система Національної поліції в цілому, вищий навчальний заклад як територія з певною регламентацією вимог та правил поведінки, окремі колективи факультету, курсу та навчальної групи).

Аналіз наукових джерел дає підстави виокремити наступні умови навчання та служби у ВНЗ МВС України, які є істотними з точки зору формування особистісної спрямованості та якостей характеру курсантів:

1. Регламентація розпорядку дня. У кожному відомчому вищому навчальному закладі існує суворий розпорядок дня курсантів, складений погодинно, для якісної підготовки майбутніх правоохоронців. Значна кількість годин відводиться на навчання, господарські роботи, несення служби і лише 5 годин на день відводиться для особистих потреб [2].

На території відомчих вищих навчальних закладах, окрім загальноприйнятих заборон – паління, вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, перебування у стані алкогольного, наркотичного або іншого сп'яніння, азартних ігор – неприпустимими також є гучні розмови, лихослів'я, порушення тиші.

2. Армійська система організації управління колективами (курси = роти, групи = взводи, відповідальні офіцери, молодші командири). Така система упорядковує весь складний процес підготовки курсантів у відомчих вищих навчальних закладах. Статутами

передбачені ієрархія посад, в якій кожна особа займає своє місце, та чіткий алгоритм управління колективами.

3. Наявність елементів служби (добові чергування, господарські роботи). Кожного дня курсанти задіяні у господарських роботах: прибиранні спальних приміщень, підтриманні порядку в корпусах та закріпленні за факультетами території, а з метою підтримання внутрішнього порядку, охорони особового складу і своєчасного вжиття заходів для запобігання правопорушенням у вищих навчальних закладах курсанти несуть службу у добових нарядах – це чергування в адміністративних будівлях, в учбових корпусах, на курсах, у їдальнях, на контрольно-пропускних пунктах ВНЗ відповідно до встановлених вимог [2].

4. Казармений спосіб життя та обмеження вільного виходу за територію навчального закладу. Курсанти перших курсів розміщуються та проживають у гуртожитках на території ВНЗ із дотриманням вимог, передбачених нормативно-правовими актами. Курсанти 2–4-го курсів можуть проживати за межами навчальних закладів, в основному за умови відсутності навчальної заборгованості [2–4]. Також курсанти перших курсів не мають права вільного виходу за територію навчального закладу без поважних причин. Під час проведення занять ця заборона стосується курсантів будь-яких курсів. Крім того, пересування по території навчального закладу повинно здійснюватися у складі строю під керівництвом молодших командирів відповідно до вимог Стрйового статуту Збройних сил України [5] та з урахуванням заходів безпеки. Поодинокі пересування курсантів під час проведення занять не дозволяються [2].

5. Регламентація відносин та поведінки (відносини підкорення-керування, ритуали спілкування, переважно авторитарний спосіб взаємодії у субординаційних відносинах). Статутами єдиноначальність визначається як принцип керівництва. Начальник має право віддавати підлеглому накази і зобов'язаний перевіряти їх виконання. Підлеглий зобов'язаний беззастережно виконувати накази начальника, крім випадків віддання явно злочинного наказу, і ставитися до нього з повагою. Старші за спеціальним званням особи начальницького складу мають право вимагати від молодших за спеціальним званням осіб рядового та начальницького складу додержання дисципліни, громадського порядку і форми одягу (однострою), а також правил поведінки і військового вітання. Молодші за спеціальним званням особи рядового та начальницького складу повинні беззастережно виконувати зазначені вимоги старших за спеціальним званням осіб начальницького складу [3, ст. 28, 33].

6. Регламентація зовнішнього вигляду та форми одягу. Під час навчальних занять курсанти повинні знаходитись на території ВНЗ у форменому одязі (однострої поліцейських) з дотриманням правил його носіння. Курсантам дозволяється носити цивільний одяг поза розташуванням університету, під час перебування у відпустці або у вільний від служби (навчання) час із дотриманням норм службового етикету. Господарські роботи та прибирання території курсанти повинні виконувати тільки у цивільному (робочому) одязі [2].

7. Значні фізичні та психологічні навантаження. Обов'язковий табірний збір для курсантів перших курсів, значна кількість занять із спеціальної фізичної підготовки, вогневої, тактичної та тактико-спеціальної підготовки, задіяність у всіх сферах ВНЗ впливають на фізичний стан курсантів, а разом із безперервним контролем їхньої життєдіяльності з боку керівництва створюють значне психологічне навантаження, які у сукупності загартовують особистість майбутнього поліцейського.

Усі названі умови та обмеження безпосередньо впливають на психоемоційний стан курсантів, на процес їхньої адаптації до умов навчання та самоідентифікації як майбутніх працівників поліції та відрізняють навчання у відомчих вищих навчальних закладах від навчання у цивільних ВНЗ. Жорстка регламентація часу та цілий ряд заборон упорядковують стиль поведінки курсантів і забезпечують її професійну спрямованість.

Список бібліографічних посилань

1. Довіра до соціальних інституцій та груп: прес-реліз/підгот. Новікова Л. // Київський міжнародний інститут соціології: офіц. сайт. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=579&page=1> (дата звернення 08.02.2017).

2. Про затвердження Положення про організацію внутрішнього розпорядку в Харківському національному університеті внутрішніх справ: наказ ХНУВС від 01.07.2016 № 411.

3. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: закон України від 24.03.1999 № 548-XIV // База даних (БД) «Законодавство України»/Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14> (дата звернення 23.02.2017).

4. Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади МВС: наказ МВС України від 14.02.2008 № 62 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0193-08> (дата звернення 23.02.2017).

5. Про Стройовий статут Збройних Сил України: закон України від 24.03.1999 № 549-XIV // БД «Законодавство України»/ВР України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-14> (дата звернення 27.02.2017).

Отримано 28.02.2017

УДК 378.351.746.1

Анатолій Анатолійович МІРОШНІЧЕНКО,

*заступник начальника факультету іноземних мов
та гуманітарних дисциплін з навчально-методичної роботи
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)*

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ ДО ФОРМУВАННЯ КОМАНДИРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

Висвітлено мотиваційні аспекти формування командирських компетенцій майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін. Звернуто увагу, що мотивація визначає продуктивність освітньої діяльності щодо формування командирських компетенцій.

Специфіка професійної діяльності майбутнього офіцера-прикордонника вимагає від нього вміння використовувати освітній потенціал загальновійськових дисциплін, а саме «Стрйової підготовки» та «Статутів Збройних Сил України та їх практичного застосування», в формуванні командирських компетенцій. Курсанта як майбутнього фахівця має вирізняти: як теоретична готовність, що передбачає знання теорії загальновійськових дисциплін та прикордонного мистецтва, історії прикордонної служби тощо, так і практична готовність як сукупність навичок і вмінь, у тому числі командирських, що дозволяють засвоїти та здійснювати діяльність відповідно до своєї спеціальності.

Результати аналізу науково-педагогічної літератури, практичний досвід засвідчують, різні види занять проводяться не для того, щоб «пройти» які-небудь теми, питання програми, а для того, щоб на матеріалі цих програмних вимог формувати певні компетенції курсанта, від сформованості яких залежить рівень професійної компетентності майбутнього офіцера. У процесі більш глибокого усвідомлення цієї залежності у курсанта виникає потреба добре вчитися, що в результаті постійної актуалізації перетворюється в особистісно-фаховий мотив – стати командиром-професіоналом, формувати командирські компетенції.

Аналіз експериментальних даних показує, що прагнення до формування командирських компетенцій є одним із найсильніших в ієрархії професійно важливих прагнень майбутніх офіцерів-прикордонників. Це підтверджують результати опитування, у ході якого 36,8 % курсантів, з якими проводилось експертне опитування, це прагнення поставили на перше місце серед інших.

Як виявили спостереження і бесіди з курсантами, активізація їх пізнавальної діяльності визначається їхнім суб'єктивним ставленням до вивчення загальновійськових дисциплін. У цьому зв'язку Д. Коцербуба

доводить твердження: «Для того щоб знання виховували, треба виховати ставлення до цих знань» [1, с. 88]. Лише за умови позитивного сприймання знань майбутніми офіцерами-прикордонниками можливим стає розвиток їх умінь використовувати ці знання на практиці, а відтак – і формування компетенцій. Процес формування командирських компетенцій передбачає, що науково орієнтована основа певної дії визначає логіку її практичного виконання, яка полягає у інтелектуально-моральній саморегуляції, спрямованій на ефективне вирішення курсантом певних завдань оперативно-службової діяльності.

Розвивальний вплив навчання залежить від того, наскільки активною є участь того, хто навчається, у педагогічному процесі. Відомо, що людину не можна виліпити, зробити як річ. Необхідно забезпечити її включення в діяльність, у ході якої вона могла б самостійно мислити, виявляти власну активність. Через механізм власної активності та спільної діяльності з іншими людьми вона формується, розвивається як соціальна істота. Механізм внутрішньої активності поєднує: потреби; інтерес; установку; мотиви поведінки і діяльності; спрямованість особистості [2, с. 23]. Отже, розвиток мотивації до формування командирських компетенцій прямопропорційно пов'язаний із застосуванням активних методів в освітньому процесі. Активні методи навчання відрізняються від традиційних тим, що в процесі вирішення різних професійних завдань і ситуацій підлеглі накопичують необхідний багаж знань, способи поведінки у професійній діяльності.

До активних методів навчання належать: аналіз конкретних ситуацій; дискусія; вікторина, круглий стіл, науково-практична конференція, діалог; диспут; полеміка; проблемно-пошуковий метод; використання комп'ютерів; пізнавальна ділова гра; дослідницький метод; сократична бесіда; метод мозкової атаки; метод інциденту; соціально-психологічний тренінг; метод занурення; брифінг; прес-конференція тощо. Проте у нашому випадку, враховуючи специфіку загальновійськових дисциплін, де основними видами занять є такі: самостійна робота, практичне заняття, не кожному темі можна перекласти на мову активних методів навчання, як не кожний метод може бути використаний для розкриття тієї чи іншої теми.

Метод навчання – це спосіб взаємозв'язаної діяльності керівників та підлеглих, за допомогою якої досягається формування професійних компетентностей, необхідних для виконання прикордонних обов'язків і оперативно-службових завдань з охорони державного кордону України [3, с. 37]. Кожен метод навчання складається з безлічі прийомів, органічно взаємопов'язаних між собою. При цьому один і той же прийом може входити до складу різноманітних методів. Але кожен

метод є не просто сумою взаємообумовлених та взаємопов'язаних прийомів, а становить їх систему. Ця система прийомів активізує внутрішні сили майбутніх офіцерів-прикордонників, спонукає до діяльності.

Отже, спонукальні сили людини створюють різноманітність мотиваційної сфери, а мотивація, в свою чергу, визначає продуктивність освітньої діяльності щодо формування командирських компетенцій.

Список бібліографічних посилань

1. Коцеруба Д. М. Шляхи та умови удосконалення виховання курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України: дис. ... канд. пед. наук: 20.02.02. Хмельницький, 2000. 220 с.
2. Кондратова Л. В., Пермьков О. А., Зеленкова Н. І., Лаврешина Г. Ю. Педагогіка в запитаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 252 с.
3. Іщенко Д. В., Райко В. В., Сердюк Ю. І. Педагогічні основи навчально-виховного процесу в Державній прикордонній службі України: навч. посіб. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2005. 146 с.

Отримано 28.02.2017

УДК 159.92

Наталя Євгеніївна ТВЕРДОХЛЄБОВА,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології управління соціальними
системами факультету соціально-гуманітарних технологій
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

ЕТАПИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦЯ

Розглянуто особливості професійної діяльності правоохоронця в сучасних умовах, сформульовано основні етапи професійної самореалізації через призму її мотиваційно-ціннісного компонента.

Нині значення забезпечення прав і свобод людини відповідно до Конституції України зростає, а завдання вдосконалення діяльності поліції стає загальнодержавним. Найважливішою вимогою, що висуває суспільство правоохоронцям в процесі виконання їх професійної діяльності є наявність розвинених професійно значущих якостей особистості. Служба в правоохоронних органах супроводжується екстремальними навантаженнями і протікає в складних, напружених умовах, пов'язаних із застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів, зброї.

При вивченні професійної діяльності правоохоронця головна увага має приділятися специфіці механізмів відображення ним дійсності і регуляції власної діяльності.

Впродовж всього життя, своєї професійної діяльності у правоохоронців змінюються компоненти їх професійної самореалізації: мотиваційно-ціннісна сфера, система ставлень до себе та до обраного виду діяльності. Ці компоненти впливають на професійно-психологічну підготовку працівників поліції, а також на виконання їх професійних обов'язків.

Одним із основних компонентів професійної самореалізації правоохоронців є мотиваційно-ціннісний. Під мотивом професійної діяльності правоохоронця ми розуміємо внутрішні спонукання особистості до даної діяльності. В якості таких причин можуть виступати потреби, світогляд, переконання, ідеали та інтереси, соціальні ролі та установки. Формування вищих потреб в певній мірі можна уявити як процес інтерналізації соціальних норм, які є вираженням суспільних потреб на основі усвідомлення їх глибокої справедливості і необхідності виконання в своєму житті.

На думку Л. А. Коростильової професійна самореалізація особистості передбачає наступні етапи: професійне самовизначення; становлення в обраній професії; професійний ріст і розвиток професійної компетентності [1, с. 194]. Розглянемо етапи професійної самореалізації правоохоронців через призму мотиваційно-ціннісного компонента.

На першому етапі особистість, обираючи професію працівника поліції, «проектую» свою мотиваційну структуру на структуру факторів, пов'язаних з професійною діяльністю правоохоронця. При цьому самовизначення розглядається як активне визначення своєї позиції по відношенню до соціально значущих цінностей, умов життєдіяльності в суспільстві, об'єктивованого в життєвих цілях, плани та перспективи професійного розвитку. На цьому етапі професійна самореалізація передбачає самопроекування, тобто уявлення про те, якою кожна особистість хоче бачити себе в майбутній діяльності. «Особистості як суб'єкту діяльності властиві такі особливі індивідуальні вміння, як вміння прогнозувати майбутню діяльність, передбачати її події, встановлювати оптимальні для себе режими активності і пасивності, визначати ритми діяльності» [2, с. 159].

Процес передачі знань індивіду здійснюється через відповідні інститути відомчої освіти, занурення індивіда в професійну культуру, організацію певної форми зовнішньої предметної діяльності, що, в свою чергу, відбивається у його свідомості та механізмах регуляції поведінки. Вважаючи, що професійна свідомість – це цілісне відображення об'єктивних умов і процесів праці, результатом якого стає формування внутрішнього особистісного ставлення до професії та професійної діяльності, вона виступає внутрішнім регулятором та мотиватором останньої, тобто визначає ставлення індивіда до вимог професії правоохоронця.

На другому етапі у процесі подальшого освоєння професії, в ході навчання і професійної діяльності відбувається розвиток і трансформація мотиваційної структури правоохоронця. Цей розвиток відбувається в двох напрямках: по-перше, відбувається трансформація загальних мотивів особистості в трудові; по-друге, зі зміною рівня професіоналізації змінюється і система професійних мотивів. В результаті цього процесу встановлюється особистісний сенс діяльності і окремих її аспектів [3, с. 38].

На етапі професійного зростання необхідна наявність значного особистісного потенціалу, здатності вийти на інший, більш високий рівень самореалізації – рівень смисложиттєвої та ціннісної реалізації (сутнісної автентичності), що передбачає розвиток професійної компетентності.

Професіонал-правоохоронець – це людина з відповідним рівнем усвідомлення сутності своєї професії. Цей рівень визначається ступенем оволодіння змістом, формами та засобами правоохоронної діяльності. Діяльність професіонала відрізняється від діяльності інших працівників тим, що вирішення професійних завдань здійснюється ним у відповідності з системою власних мотивів, головним серед яких є прагнення до самовираження, тобто найбільш повної реалізації своїх здібностей, схильностей, умінь та навичок. Це дозволяє людині усвідомити своє місце в соціальному інституті, реально оцінити свої можливості.

Проблема впливу професійної діяльності на особистісні особливості правоохоронця на різних етапах професійної самореалізації набуває нові трактування. Професійна діяльність правоохоронця виявляє помітний вплив на його ціннісні орієнтири, життєві установки, мотиви.

В сучасних умовах затяжної економічної кризи та активних соціальних змін в суспільстві більш високі вимоги висуваються до самостійності, креативності, ініціативності працівників поліції. Крім того, соціальна значущість діяльності працівників правоохоронних органів, залежність рівня правопорядку та стабільності у суспільстві від їх діяльності, наявність владних повноважень обумовлюють підвищені вимоги до моральних і психологічних якостей правоохоронців.

Країні потрібні висококваліфіковані професіонали, які мають не лише відповідні знання, уміння, навички професійної діяльності, але й таку мотивацію та самосвідомість, що відображають ставлення до людини як до найвищої цінності. Формується таке ставлення виключно за умов професійної самореалізації, в процесі глибокого розуміння соціальної значущості своєї ролі в суспільстві, відповідальності перед державою за життя, здоров'я та правову захищеність його членів.

Отже, проблема формування професійної самореалізації тих, хто стоїть на варті прав та свобод громадян, має досить складний характер і заслуговує пильної дослідницької уваги.

Список бібліографічних посилань

1. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности. СПб.: Речь, 2005. 222 с.
2. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991. 299 с.
3. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. М.: Наука, 1982. 185 с.

Отримано 26.02.2017

УДК 159.334

Олександр Юрійович ШЛОМІН,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3682-6387>

СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Розглянуто складові професійної компетентності майбутніх поліцейських, визначено їх внутрішню несуперечливість та особливості формування під час навчання у предметному контексті майбутньої професійної діяльності.

Поняття «професійна компетентність» тлумачиться як сукупність професійних знань, умінь і засобів виконання професійної діяльності. Визначені пріоритети діяльності поліції та зміст їх професійних знань і умінь, тобто професійної компетентності, знайшли своє відображення у Законі України «Про Національну поліцію» [1].

Досягнення компетентності часто ототожнюють з професіоналізмом і набуттям професійної майстерності в певній галузі. Професійна компетентність правоохоронців була предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як: О. Бандурка, В. Барко, В. Бакуменко, І. Голосніченко, О. Землянська, О. Єлісєєв, Н. Кулик, В. Медведєв, В. Плішкін, Н. Теслик, В. Соболев, В. Тюріна та інших. Досліджуючи професійну компетентність правоохоронців, В. Лапшина визначає її як систему знань, що постійно розширюється і дозволяє виконувати працівникам професійні завдання з високою продуктивністю. Професійна компетентність, на її думку, безпосередньо пов'язана і з професіоналізмом особистості. Структура і зміст професійної компетентності багато в чому визначаються специфікою виконуваної професійної діяльності та її належності до певних типів. За думкою дослідниці, становлення та розвиток професіонала-правоохоронця можна розглядати як процес і результат системних перетворень особистості працівника, що включають взаємозалежні прогресивні зміни таких основних підсистем, як-то:

- підсистема професіоналізму діяльності (розвиток професійної компетентності, професійних навичок і вмінь);

- підсистема професіоналізму особистості (розвиток здібностей, професійно важливих і індивідуально-ділових якостей, рефлексивної організації та рефлексивної культури, творчого й інноваційного потенціалу, мотивації досягнень);

- підсистема нормативності діяльності й поведінки (формування професійної і моральної системи регуляції поведінки, діяльності та стосунків);

- підсистема продуктивної Я-концепції [2, с. 225].

І. Жукевич, проаналізувавши дослідження вчених з проблеми професійної компетентності правоохоронця, дійшла до висновку, що професійна компетентність – інтегроване особистісне утворення, яке складається з досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей, що забезпечує готовність професіонала до ефективного виконання правоохоронної діяльності [3, с. 59]. Таким чином, професійна компетентність є необхідним, важливим компонентом професіоналізму сучасних поліцейських.

У сучасній науковій літературі існує розмаїть поглядів на складові професійної компетентності правоохоронців. О. Губарева визначає професійну компетентність правоохоронця як систему, що формується завдяки таким складовим: професійній освіті, набуттям професійним якостям та професіоналізму, отже професійна компетентність має складатися з соціально-правової, спеціальної, персональної, аутокомпетентності та екстремальної компетентності. На думку О. Левенець, професійна компетентність персоналу ОВС зумовлена сформованістю певного кола спеціальних умінь, які входять до різних видів правоохоронної діяльності. Такі вміння є ключовими, вони характеризуються широким діапазоном застосування і забезпечують ефективне виконання інтегративних видів службових завдань працівників міліції. При проведенні дослідження вона виявила, що у середньому, на кожний вид професійної діяльності припадає від 70 до 120 важливих функцій, а відповідно і професійних вмінь. Отже, професійна компетентність персоналу ОВС зумовлена розвитком ключових вмінь, які входять у різні види правоохоронної діяльності [4, с. 611]. Оскільки, єдиного визначення щодо складових професійної компетентності, які повинні бути притаманні поліцейському не має, нами була розроблена анкета, яка містила певні складові професійної компетентності. При складанні анкети було взято до уваги напрацювання вищезазначених науковців. Було проведено анкетування 38 працівників патрульної поліції та 42 курсантів Харківського національного університету внутрішніх справ. Метою анкетування було

виявлення складових професійної компетентності, які повинен мати сучасний поліцейський. Респондентам пропонувалось вибрати за десятибальною шкалою ті компетентності, які повинні бути в працівника поліції. Та, що була найбільш вагомою, ставилася на перше місце, наступна важлива – на друге місце, найменш важлива займала останнє місце.

За результатами анкетування в обох групах найбільш вагомими виявилися комунікативна компетентність та конфліктологічна компетентність. Отже, респонденти в обох групах вважають, що комунікативна компетентність поліцейського – виключно професійно важлива якість людини, яка містить не лише теоретичні знання щодо комунікативних процесів, але й наявні навички спілкування, які дозволяють спілкуватися з різними людьми, встановлювати з ними психологічний контакт, отримувати необхідну інформацію під час спілкування. Конфліктологічна компетентність, за думкою досліджуваних в обох групах, дозволяє швидко орієнтуватися раціонально поводитися у конфліктних ситуаціях, обирати в розв'язуванні конфлікту оптимальний стиль своєї поведінки, позитивно впливати на правопорушників та інших учасників конфлікту.

Для діючих поліцейських значущими виявилися організаторська компетентність та соціальна компетентність. Вони вважають за необхідне мати розвинені організаторські навички, щоб своєчасно усувати негативні обставини, що сприяють виникненню протиправних ситуацій, попереджати міжособові сварки. Сформованість соціальної компетентності забезпечує поліцейським ефективність взаємодії з оточуючим соціальним середовищем, дозволяє швидко орієнтуватися в ситуації професійної діяльності. Гасло поліцейських – служити та захищати, тому вони прагнуть будувати свої відносини з пересічними громадянами на принципах гуманізму та поваги до прав людини. В групі курсантів значущими виявилися: психологічна компетентність, інформаційна компетентність, культурна компетентність. Психологічна компетентність курсантів спирається на особистісну здатність застосовувати набуті знання, уміння й навички у соціальній та подальшій професійній діяльності, адекватно оцінювати себе та інших. Цілком доречним є значущість інформаційної компетентності для курсантів, оскільки, разом з традиційними джерелами інформації (друкована література, підручники, засоби масової інформації тощо) вони володіють новітніми інформаційними технологіями та звично використовують комп'ютерні ресурси (електронні підручники, мультимедіа, мережа Інтернет, інше). Культурна компетентність передбачає наявність знань про національно-культурні особливості, про норми вербальної та невербальної поведінки громадян різних

національностей і вміння будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей та норм [3, с. 58]. Можливо у курсантів значущість культурної компетентності пов'язується з майбутньою діяльністю й бажанням досягати повноцінної комунікації з громадянами, наприклад, іноземними. Таким чином, складові професійної компетентності поліцейських є внутрішньо несуперечливими, формуються у соціальному та професійному середовищі правоохоронців, а також під час навчання у предметному контексті майбутньої професійної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію: закон України від 12.05.2015. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Лапшина В. Л. Професіоналізм працівника органів внутрішніх справ: системний аналіз. *Право і Безпека*. 2004. Т. 3, № 3. С. 224–228. URL: <http://pb.univd.edu.ua/index.php?controller=service&action=download&download=17347> (дата звернення: 05.03.2017).
3. Жукевич І. О. Професійна компетентність майбутнього правоохоронця: сутність і складові. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2013. Вип. 6. С. 54–60.
4. Левенець О. А. Професійні вміння у структурі діяльності працівників органів внутрішніх справ // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щоріч. бюл./за заг. ред. А. А. Музики*. Київ: КЮІ КНУВС, 2005. С. 611–618.

Отримано 02.03.2017

УДК 159.98

Ірина Ігорівна ШЕВЦОВА,

*курсант факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ВПЛИВ СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ НА ФОРМУВАННЯ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Розглянуто взаємозв'язки суб'єктивного сприйняття ставлення батьків та прагнення досконалості. Показано, що негативні прояви у виховній практиці матері, особливо директивність, виявилися пов'язаними з високим рівнем перфекціонізму дівчат, особливо з перфекціонізмом, орієнтованим на інших. Більш високому рівню перфекціонізму дівчат сприяє позитивний інтерес з боку батька, а також неспільність в його виховній практиці.

У закордонних дослідженнях останніх років одним з важливих аспектів особистості є перфекціонізм. У самому широкому значенні перфекціонізм – це прагнення бездоганності, досконалості, а перфекціоніст – це людина, яка прагне бути найкращою у всіх аспектах свого життя.

Перфекціонізм має складну психологічну структуру, що включає високі стандарти діяльності та домагань, а також параметри когнітивних спотворень: постійне порівняння себе з оточуючими (персоналізація, «життя в режимі порівняння»), дихотомічна оцінка результату діяльності та її планування за принципом «все або нічого» (поляризоване мислення), селектування інформації про власні невдачі і помилки (негативне селектування).

П. Х'юїтт і Г. Флетт виявили три складові перфекціонізму: суб'єктно- або особистісно-орієнтований перфекціонізм (завищені і нереалістичні вимоги до себе і посилене дослідження себе, самокопання і самокритика, що унеможливають прийняття власних вад, недоліків і невдач), об'єктно-орієнтований перфекціонізм (пред'явлення перебільшених і нереалістичних вимог до інших) і соціально запропонований перфекціонізм (генералізоване переконання або відчуття, що інші пред'являють до суб'єкта нереалістичні вимоги, яким важко, але необхідно відповідати, щоб заслужити схвалення і прийняття) (цит. за [2]). Британські клінічні психологи під керівництвом Фроста в структуру перфекціонізму включили шість компонентів:

- особистісні стандарти – схильність висувати занадто високі стандарти у поєднанні з надмірною важливістю відповідності цим стандартам;
- організованість – відображення важливості порядку і організованості;
- невпевненість в діях – сумніву відносно якості виконання діяльності;
- стурбованість з приводу помилок – негативна реакція на помилки, схильність прирівнювати помилку до невдачі;
- батьківські очікування – сприйняття батьків як що делегують занадто високі очікування;
- батьківська критика – сприйняття батьків як надмірних критиків.

Виокремлюють здоровий (пов'язаний із «сумлінністю») і нездоровий (пов'язаний з низькою самооцінкою) види перфекціонізму, дезадаптивний («невротичний») і адаптивний («нормальний») перфекціонізм [4].

У міжособистісних контактах перфекціоніста можливі: конфлікти і розриви через надмірні вимоги і чекання на адресу навколишніх; конкурентні відносини з людьми через порівняння себе з ними, заздрості, ревнощі; недолік близьких і довірчих відносин.

В останні роки дослідники активно вивчали роль перфекціонізму в таких розладах, як депресія, тривожність, розлади харчування, особистісні розлади, хронічні болі й інші види важкої дезадаптації [4].

Прагнення досконалості не може не впливати на особливості формування особистості особливо в юнацькому віці. В дослідженнях

Я. О. Жебрун виявлені труднощі у соціально-психологічній адаптації студентів, схильних до перфекціонізму. Вченим показано, що особистість студента-перфекціоніста характеризується внутрішньою суперечливістю. При наявності загальної невпевненості в собі і внутрішньої залежності від суспільної оцінки, перфекціоніст схильний до зовнішньої демонстрації власного внутрішньособистісного благополуччя – сили особистості, прагнення автономії, свободі та домінування.

Слід зазначити, що передумови формування перфекціонізму недостатньо вивчені у світовій та вітчизняній науці. В проведеному дослідженні в якості можливих передумов формування перфекціонізму розглядалися умови виховання.

У роботі були використані наступні методики: опитувальник «Підлітки про батьків» (Л. І. Васерман, І. А. Горькова, О. Є. Роміцина) [1], Багатомірна шкала перфекціонізму П. Л. Х'юїтта та Г. Л. Флейта [3]. П. Л. Х'юїтт та Г. Л. Флейт визначають перфекціонізм як прагнення бути бездоганим в усьому. Ґрунтуючись на результатах як власних досліджень, так і досліджень, проведених іншими вченими, вони описують три складових перфекціонізму: перфекціонізм, орієнтований на себе (ПОС), перфекціонізм, орієнтований на інших (ПОІ), соціально запропонований перфекціонізм (СЗП).

У дослідженні взяли участь 30 дівчат у віці 17 років, курсанти І курсу ХНУВС.

Таблиця 1

Особливості взаємозв'язку суб'єктивного сприйняття дівчатами ставлення матері та перфекціонізму, r,

Ставлення матері	ПОС	ПОІ	СЗП	Загальний рівень перфекціонізму
Позитивний інтерес	0,21	- 0,10	0,27	0,18
Директивність	0,13	0,44*	0,36*	0,37*
Ворожість	- 0,05	0,45*	0,04	0,16
Автономність	- 0,15	- 0,66**	- 0,36*	- 0,46*
Непоследовність	0,05	0,24	0,20	0,19

Примітки: * – $p = 0,05$; ** – $p = 0,01$.

Негативні прояви у виховній практиці матері, особливо директивність, виявилися пов'язаними з високим рівнем прагнення досконалості у дівчат, особливо з перфекціонізмом, орієнтованим на інших. Автономність у виховній практиці матері була негативно пов'язаною з перфекціонізмом у обстежених дівчат.

Взаємозв'язки особливостей виховання батька та рівня перфекціонізму у дівчат виявилися дещо відмінними від даних щодо впливу особливостей виховання матері на прагнення дівчат досконалості (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Особливості взаємозв'язку суб'єктивного сприйняття дівчатами
ставлення батька та перфекціонізму, г,**

Ставлення батька	ПОС	ПОІ	СЗП	Загальний рівень перфекціонізму
Позитивний інтерес	0,50**	0,15	0,48**	0,54**
Директивність	- 0,13	0,36*	0,13	0,10
Ворожість	- 0,20	0,28	- 0,08	- 0,05
Автономність	0,22	- 0,25	- 0,03	0,03
Непоследовність	0,04	0,57**	0,31	0,37*

Умовні позначки – як у табл. 1.

Більш високому рівню перфекціонізму у дочки сприяє позитивний інтерес з боку батька, а також непоследовність в його виховній практиці.

Отримані результати можуть бути використані в роботі практичних психологів, педагогів, вихователів та батьків з метою оптимізації батьківських впливів. В подальшому доцільно проаналізувати вплив виховного впливу матері на формування прагнення досконалості у дівчат, які виховуються в неповних родинках.

Список бібліографічних посилань

1. Вассерман Л. И. Родители глазами подростка: психологическая диагностика в медико – педагогической практике: учеб. пособие. СПб.: Речь, 2004. 256 с.
2. Гаранян Н. Перфекционизм, депрессия и тревога. *Московский психотерапевтический журнал*. 2001. № 4. С. 18–48.
3. Грачева И. И. Адаптация методики «Многомерная шкала перфекционизма» П. Хьюита и Г. Флейта. *Психологический журнал*. 2006. № 6. С. 73–89.
4. Ясная В. А., Ениклопов С. Н. Перфекционизм: история изучения и современное состояние проблемы. *Вопросы психологии*. 2007. № 4. С. 157–168.

Отримано 06.02.2017

Секція 6

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА НАСИЛЬСТВА У СІМ'ЯХ

УДК 159.955

Олена Вікторівна ДИСА,

доцент кафедри філософії та політології

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

ВІРТУАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ У ЖИТТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Розглянуто позитивні та негативні сторони віртуального спілкування, способи використання віртуального простору у житті молоді. Указано, що віртуальна реальність як явище нового часу іде паралельно зі звичайним життям будь-якої людини і впливає на її психічний розвиток та взаємовідносини в соціумі.

Ми живемо у столітті нових технологій і гаджетів, в епоху інформації. Інтернет вже надійно увійшов в наше життя. Він торкнувся не тільки життя молодих людей. Сьогодні рідко зустрінеш людину, яка не користується інтернетом. Про користь та шкоду інтернет-сфери можна розмірковувати багато. Безумовно, всесвітня павутина має безліч плюсів, але будь-яка річ, будь-який предмет або явище не може, апріорі, складатися виключно з позитивних якостей. Однак є і зворотна сторона медалі, яка може негативно впливати на життя молоді, на її інтереси, орієнтири в цьому житті.

З появою інтернету люди все менше звертаються до книг, творчої діяльності, реального спілкування. Поступово життя кожної людини набуває дві паралельно існуючі сфери – реальну і віртуальну. Соціологи з'ясували, що 79 % опитаних не пізніше ніж через 15 хвилин після пробудження беруться за свої смартфони і виходять у соціальні мережі, найчастіше для перевірки пошти або сторінки в соціальній мережі 62 % опитаних не витримують і 15 хвилин після пробудження відразу звертаються до смартфонів. Серед вісімнадцяти і двадцятичотирьохрічних ці показники становлять 89 %.

Людина вже не може уявити своє життя без телефону. Але це, по суті, не відноситься до мінусів. Навпаки, це дає людині можливість бути мобільним і завжди залишатися відкритим і доступним для спілкування.

З появою комп'ютерних технологій поняття віртуальної реальності набуло нового значення. Воно надзвичайно ускладнилося і збагатилося уявленням про багатомірний просторово-часовий вимір, у центрі якого опиняється сучасна людина. Віртуальна реальність імітує як вплив, так і реакції на вплив.

Сьогодні віртуальний простір успішно використовують у системі освіти, у навчанні професіям, де експлуатація реальних пристроїв та механізмів пов'язана з підвищеним ризиком, або великим психофізіологічним навантаженням (пілот літака, машиніст поїзда, диспетчер, водій і т. п.).

Існування інформаційного суспільства прогнозує розвиток мислення та мови особистості, дає можливість керувати потоками інформації, яка надходить. Комп'ютерний світ значно вплинув на розвиток мислення сучасної людини. З'являється таке поняття як «віртуальне мислення». Його суттєвою характеристикою є багатомірність, на яку вказують сучасні філософи і психологи: І. В. Єршова-Бабенко, В. А. Кордюм, В. Е. Клочко, С. А. Дацюк та ін.

Поняття віртуального мислення вбирає в себе всю історію і всі види пізнання просторово-часової реальності. Ю. Н. Усов виділяє декілька прийомів пізнання просторово-часової реальності (монтажне, аудіовізуальне, просторово-часове, екранне мислення) і визначає віртуальне мислення як систему розвитку. Автор стверджує, що використання цих прийомів пізнання в сучасному навчанні може кардинально змінити весь процес розвитку емоційно-інтелектуальних здібностей учнів, їх сприйняття, аналізу, інтерпретації об'єктивної реальності [3].

Віртуальне мислення сьогодні поступово розповсюджується у соціальному світі, який більше не може бути однією системою. Соціальний світ – це більше, ніж одна система. Рефлексія першого і навіть другого рівня не підходить для адекватного вираження та інтерпретації сучасного соціального світу [1].

Сьогодні віртуальна реальність іде паралельно із звичайним життям будь-якої людини. Це явище нового часу впливає на психічний розвиток людини, на його взаємовідносини в соціумі, взагалі на розвиток суспільства, тому це питання потребує значної уваги. Але вчені попереджують нас, вказуючи на те, що у нереальність можна зануритися, загалом відірвавшись психікою від світу реального [2]. Необхідно контролювати процес взаємодії людини (особливо дитини) з віртуальною реальністю для того, щоб не відбулася заміна реального світу на віртуальний.

Віртуальне спілкування – невід'ємна складова нашого часу. Для багатьох комп'ютер стає не просто різновидом техніки, а скоріше

співрозмовником. Само по собі віртуальне спілкування має ряд позитивних аспектів: можливість обмінюватися інформацією з людьми, які знаходяться за тисячі кілометрів від нас, пошук однодумців, спосіб знайти віддалену роботу, стати фінансово незалежним тощо.

Проблема в тому, що віртуальне спілкування не передбачає наявності живої людини поруч, воно відбувається віртуально, без наявності звуку, жестів. При такому спілкуванні людина стає вільною, розкривається, в неї зникає страх. Вона може обробляти безліч одержуваної інформації. Але в такому спілкуванні відсутні емоції, які допомагають визначати напрямок подальшої бесіди.

Віртуальний – значить імовірний. У віртуальному спілкуванні прискорюються процеси взаємодії. Вхідна інтерактивна інформація дозволяє формувати її вплив. У деяких випадках таке спілкування може збіднювати людину, знецінювати живу мову, негативно впливати на розвиток особистості. Такий вплив позначається на знищенні системи мовних навичок, формах реального спілкування і поведінкових стратегіях у міжособистісних контактах. Людина губиться в обстановці реальності. Вона стає успішною у віртуальному світі, тому що вдало опановує потоком інформації і спрямовує її у певному напрямку, але у повсякденному житті вона стає самотньою. Невміння успішно перенести віртуальне спілкування у реальне перетворює людину в замкнутого індивіда, який прагне зануритися у віртуальний світ.

Віртуальне спілкування також може стати причиною появи деяких проблем, а саме: самоідентифікації та ідентифікації, розвитку залежності від віртуального спілкування, звикання до брехні, безвідповідальності, викривлення інформації, зазнати негативного впливу і т. п.

Виникає питання: як уберегти сучасну молодь від можливих проблем? На наш погляд, творча діяльність може бути альтернативною формою віртуального спілкування. Залучення студентів до різних форм групової творчості і громадських заходів дає можливість реалізувати свій потенціал, отримувати задоволення від реального спілкування і спільної діяльності. Адже молодь повинна знати свої можливості, розвивати свій потенціал в реальному світі і, дійсно, відчувати себе молодими, активними і енергійними людьми. Поки є молодість і сила, необхідно її направляти в потрібне русло, тим самим, збагачуючи себе і даруючи світло оточуючим.

Необхідно утримувати інтерес молоді на рівні живого спілкування, в ході якого передбачається розвиток мовних навичок та різних форм міжособистісної комунікації, що служить накопиченню смислових значень інформації, формуванню активної життєвої позиції. Однак потрібно визнати, що в сучасному світі реальне життя і віртуальне спілкування існують паралельно. Молоді люди якимось інтуїтивно

знаходять золоту середину між цими двома світами і досить комфортно існують в них і розвиваються. Можливо, наші побоювання щодо віртуального спілкування марні. Але не враховувати їх у процесі розвитку і формування особистості ми не можемо.

Список бібліографічних посилань

1. Дацюк С. Теория виртуальности. Киев, 2008. URL: <http://www.uis.kiev.ua/xyz/tv/tv-book.htm> (дата звернення: 27.02.2017).
2. Кордюм В. А. Биоэтика — ее прошлое, настоящее и будущее. *Практическая философия*. 2001. № 3. С. 5–20.
3. Усов Ю. Н. Виртуальное мышление школьников в приобщении к различным видам искусства. *Искусство в школе*. 2000. № 6. С. 3–6.

Отримано 28.02.2017

УДК 159.98

Олександра Олександрівна КОГУТ,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

з питань правоохоронної діяльності

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг),

кандидат психологічних наук

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО САМОЗАХИСТУ В АГРЕСИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Розглянуто проблему самозахисту в агресивному середовищі; зазначено основні психолого-педагогічні виміри спрямування розвитку особистості правоохоронця в агресивному середовищі.

За сучасних умов трансформації українського суспільства соціальне життя набуло характер неупорядкованої, вільної соціальної течії, де в силу іманентних імпульсів створюються і розпадаються різні лінії суспільних відношень. В основі соціального фундаменту лежить ідеал незалежної особистості з розвинутою індивідуальністю та відповідальністю. Такий характер формування соціального життя представляє собою громадянське суспільство. Але форми сучасних соціальних новоутворень ще є нестійкими, а в перехідних умовах соціального життя досить часто спостерігається невизначеність поведінки особистості у різних соціальних сферах.

В кризовому суспільстві важко адаптуватися молоді. Відсутність знань у студентів та курсантів про нормативно-правову поведінку часто призводить до таких жажливих форм прояву агресії: підозрілість; образа; почуття провини або аутоагресія. Як зазначає Є. П. Ільїн, на сучасному етапі розвитку психології агресія розглядається в двох аспектах: як поведінка (А. А. Реан) і як особистісна властивість (Т. Н. Курбатова,

Х. Хекхаузен). У психологічній енциклопедії О. М. Степанова «агресивність» – (в пер. з лат.) «нападаю» – ситуативний стан, який характеризується афективними спалахами гніву чи злоби та імпульсивними проявами поведінки, спрямованими на об'єкт фрустрації, що став причиною конфлікту.

Агресивну поведінку деякі психологи розглядають і як конструктивну (Г. Амон, Є. В. Хохлова, Н. Д. Левітов, Є. Ільїн, Т. В. Левкова): як активний та діяльний підхід до життя, свідомо активність людини в напрямку досягнення поставлених цілей, енергійно наступаючі агресивні дії, позитивне відношення до об'єкта агресії та позитивний результат внаслідок такої агресії, асертивна поведінка. Природу агресії Є. П. Ільїн вбачає в насильстві, а виокремлення різних форм – в різних результатах (в залежності від того приносить користь чи шкоду об'єкту агресії). За Е. Фромом агресія – це цілеспрямована деструктивна поведінка, що суперечить нормам та правилам існування людей у суспільстві, приносить шкоду об'єктам нападу, здійснює шкоду фізичну, викликає негативні переживання, стан напруги, страх, пригніченість [2, с. 31]. Ключовим мотивом агресивної поведінки є бажання контролювати поведінку інших людей (Р. Френкін).

Агресія як наслідок фрустрації – психічний стан зростаючого емоційно-вольового напруження людини, зумовлений об'єктивно нездоланими (чи суб'єктивно уявними) бар'єрами на шляху до поставленої мети або задоволення важливих потреб і бажань. Г. Амон виокремив «дефіцитарну» агресивну поведінку: розглядається як заборона на реалізацію наявного потенціалу активності, пошук об'єкту та взаємодії з ним, що виявляється в глибинному розладі центральної Я-функції [1, с. 23]. Така особистість відкрито не проявляє свої емоції, а претензії суб'єктивно компенсуються нереалістичними фантазіями, планами та мріями.

Афект неадекватності – стійкий негативний емоційний стан, який виникає при невдачі або неуспіху в діяльності і характеризується запереченням цього факту або перекладанням відповідальності за нього на інших людей. Спричиняють його ситуації, в яких суб'єкт прагне зберегти неадекватну, завищену самооцінку і завищений рівень домагань та уникнути усвідомлення своєї неспроможності. Це своєрідний вихід із конфліктної ситуації шляхом порушення адекватного ставлення до дійсності.

Поради протидії агресивній поведінці:

– необхідно застосувати силу мовчання та ігнорувати агресора, але тримати ситуацію під контролем; такою позицією в спілкуванні ви демонструєте агресору, що задана ним форма спілкування не є прийнятною для вас; не отримуючи підкріплення власної позиції

агресор поступово втрачає контроль над ситуацією і ви матимете змогу перевести спілкування в необхідному та мирному напрямі;

- якщо проти вас застосовують вербальну агресію – не відповідайте на агресію; ігноруйте її;

- необхідно зійти з «лінії атаки» агресора – «...стоп не смій зі мною так розмовляти, я буду розмовляти з тобою тільки тоді, коли відчую до себе повагу»;

- контролюйте ситуацію – замість виправдовувань застосовуйте нетипові прийоми з метою ослабити волю агресора до повторної атаки – розкажіть анекдот, змініть тему спілкування, змініть ситуацію напруження, викрийте привселюдно його цілі, що сприяють агресивній поведінці;

- зберігайте емоційну рівновагу, спокій, не впускайте агресивні реакції інших у свій внутрішній світ; не дійте у відповідь агресивно;

- нейтралізуйте конфлікт, що зароджується – якщо людина звертається до вас із фразами, що здатні спровокувати конфлікт (конфліктогени) – не відповідайте на них, а намагайтеся зняти напруження, задаючи уточнюючі питання; наприклад, «ти одягнена негарно» – «що саме з елементів моєї одяжки тобі не подобається?»;

- звинувачувальна фраза – реакція питаннями, що уточнюють; не слід на звинувачення реагувати виправданням або зустрічними звинуваченнями – необхідно згладити конфлікт; відмовитися від розмови (на тебе ні в чому не можна покластися – в чому я тебе підвів?);

- агресори часто шукають жертву, щоб злити свою агресію на жертву та самоствердитися, принижуючи гідність іншого; агресивна поведінка спрямована на відстоювання власних цілей шляхом дій проти того, хто, на його думку, заважає йому в цьому; впевнена поведінка – спрямована на досягнення власних цілей спокійно і разом із тим наполегливо, але не переходячи на особистісну форму спілкування; поведінка жертви – скована поведінка – дії при яких енергія витрачається не на досягнення цілей, а на переживання з приводу того, що відбулося;

- якщо агресор мучить вас довгий час – створилася залежність – стан мученицького переживання – необхідно перестати страждати – віддалитися від образника – того, хто причиняє біль; виразити образнику свої емоції та зберігати контроль над ситуацією;

- якщо агресор – ваша близька людина – в сім'ї – намагається лишити вас власної думки, зайняти владу над вами, нав'язати свою думку («...якщо ти не будеш робити те, то я не дам тобі того...») – необхідно створити для себе небезпечну дистанцію, віддалитися; прийняти свою унікальність, розвиватися як особистість, скласти список цінностей – стати незалежним від інших – відсікти критику, ревності матері, близьких;

– залежність в коханні – відповідальність за власні дії партнер несе сам, важлива усвідомленість – що я отримую від цих відношень; оцінка ситуації позитивних та негативних якостей; віддайте половину відповідальності за власну поведінку партнерові;

– мобінг – психологічне цюкування однокласника, працівника, пошук козла відпустити; виникає як незатребуваність, нереалізованість та злиття агресії; потребує контакту – контроль партнера і ситуації в цілому – не переходити на відкритий конфлікт; об'єктивно оцінити ситуацію, хто лідер; здійснити вирішення проблеми під час вільний від роботи; співпраця з одним із співпрацівників.

Список бібліографічних посилань

1. Ильин Е. П. Психология агрессивного поведения. СПб.: Питер, 2014. 368 с.
2. Примуш М. В. Конфліктологія: навч. посіб. Київ: Професіонал, 2006. 288 с.

Отримано 24.02.2017

УДК 159.9:343.915

Людмила Миколаївна ПРУДКА,

*доцент кафедри психології та педагогіки факультету № 3
Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук*

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ КРАЇН З МЕТОЮ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

З огляду на актуальність питання щодо розвитку злочинності серед молоді в Україні постає питання щодо її попередження. Проаналізовано зарубіжний досвід професійно-психологічної підготовки поліцейських різних країн з метою профілактики злочинності в молодіжному середовищі.

Відмова від ідеологічних догм і стереотипів мислення, від філософії ортодоксального марксизму приводить до необхідності визнання історичної обумовленості й об'єктивної закономірності злочинності в людському суспільстві у будь-яких суспільно-економічних формаціях. Зріст злочинності спостерігається у всіх промислово розвинених країнах світу незалежно від суспільно-політичного устрою й економічних систем господарювання. У країнах Північної Америки і Західної Європи найбільш високий рівень життя, але саме там (наприклад, США) показники злочинності, особливо у молодіжному середовищі, багаторазово перевищують світові стандарти.

Саме тому з метою профілактики та зниження рівня злочинності, вагому увагу поліція зарубіжних країн приділяє роботі насамперед з молоддю. Проводяться зустрічі в школах, коледжах, за місцем проживання, на спортивних майданчиках тощо. У таких бесідах переслідується мета, поряд з роз'ясненням суспільної небезпеки злочину, невідворотності покарання й ін., відвернути осіб з девіантною поведінкою від середовища, що негативно на них впливає.

Ця діяльність будується, як правило, разом з різними суспільними і релігійними організаціями. Наприклад, у Фардоне (Великобританія) для роботи з важкими підлітками місцевими благодійними організаціями побудована туристична база, що приймає одночасно кілька сотень підлітків. У роботі цієї бази активно беруть участь й співробітники поліції.

Аналізуючи профілактичну діяльність поліції різних країн, можна зазначити, що по своїх формах і методах вона складається із трьох рівнів: охоплюючи, по-перше, все населення, по-друге, окремі групи, а вже потім окремих осіб.

Слід зазначити, що останнім часом спостерігається підвищення уваги до психолого-педагогічних аспектів профілактичної діяльності працівників поліції, що обумовлено змінами в концепції поліцейської діяльності в розвинутих західних країнах, а саме, переміщення акцентів цієї діяльності до функцій соціального обслуговування і співробітництва з населенням, а це – вимагає, перш за все, озброєння поліцейських необхідними психологічними знаннями.

Як показує вивчення зарубіжного досвіду, практично у всіх західних країнах були розроблені спеціальні навчальні і консультативні програми з основних сфер взаємодії поліції і суспільства. Одними з основних напрямків галузі психології, що найбільш відображені в цих програмах, є: теорія спілкування і навички вирішення конфліктів. В сфері встановлення взаємин із громадянами психологічне навчання спрямоване на придбання навичок, що повинні допомогти поліцейському уникнути конфліктів у процесі спілкування та правильно поводитися в конфліктних ситуаціях. Поліцейських навчають налагоджувати контакти з різними групами населення (дітьми, жінками, національними меншинами тощо), із представниками громадськості, державних органів, засобів масової інформації.

Методика такого навчання містить у собі лекції, дискусії, тренінгові вправи, змодельовані конфліктні ситуації у сполученні з відеозаписом і наступною демонстрацією процесу вирішення конфліктів. Вивчаючи методи вирішення сімейних конфліктів, поліцейські здобувають навички психологічного спілкування з жертвами насильства, навчаються розпізнавати і встановлювати контакти з психічно хворими особами.

В Україні, на жаль, тільки зараз почали впроваджувати вищевказані методи в навчальні програми для підготовки працівників Національної поліції.

Вивчення цих питань повинно допомогти поліцейським зрозуміти свої повноваження, місце і роль у суспільстві, навчити їх діяти в будь-яких ситуаціях на основі загальноприйнятих норм і принципів, інакше кажучи, – сформувати професійну компетенцію співробітника поліції для подальшого розвитку його професіоналізму.

Отже, узагальнюючи зарубіжний досвід професійно-психологічної підготовки поліцейських різних країн по профілактиці злочинності в молодіжному середовищі, слід зазначити, що в останні роки в більшості країн Заходу починаються активні спроби відновлення концепції діяльності поліцейських органів і, у першу чергу, посилення їхнього внеску в загальнонаціональні заходи щодо стабілізації становища в суспільстві. При цьому, незважаючи на наявність специфіки, у відповідних підходах проглядаються єдині початки, що свідчить про загальні тенденції розвитку західних поліцейських систем. Безумовно, це пояснюється схожістю проблем, що виникають у країнах Заходу, незалежно від різниці у їхньому соціально-економічному розвитку. До цих проблем можна віднести проблеми, схожі з проблемами, що виникли й у нашій країні за останні роки, зокрема, стійкий зріст міської злочинності, у структурі якої збільшується доля насильницьких злочинів, правопорушень серед молоді і підлітків, загальне омолодження злочинності.

Потрібно, визнати, що в нашій країні система добору, виховання і підготовки кадрів працівників правоохоронних органів все ще відстає від тих вимог, що пред'являються величезними соціально-економічними перетвореннями, що відбуваються в житті нашого суспільства. Тому для нас становить інтерес сучасна концепція діяльності поліцейських органів за кордоном, що включає основні принципи, умови і вимоги організації служби поліції, проблеми професійної компетенції співробітників і їхню соціальну захищеність. На наш погляд, можна було б запозичити багато раціонального із зарубіжного досвіду, в нашу систему організації діяльності правоохоронних органів, а з урахуванням гострих проблем із девіацією в молодіжній сфері, нам на пригоді став б накопичений досвід розвинутих країн із питань профілактики правопорушень. Запобігання та профілактика правопорушень серед неповнолітніх повинно стати одним із пріоритетних напрямків діяльності як держави, так і суспільства у цілому.

Отримано 01.03.2017

УДК 159.922.7:793

Павло Дмитрович ЧЕРВОНІЙ,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8172-7732>*

ІГРИ В СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ

Розглянуто гру в соціально-психологічній реабілітації дітей як головний метод та інструмент відновлення психологічного та емоційного благополуччя, прилучення дитини до повсякденної життєдіяльності, включення в соціальні відносини на основі відновлення психічних функцій і комунікативних здібностей.

Наприкінці XIX – на початку XX століття відбулися суттєві зміни в розвиткові світової педагогічної науки. Через недостатність традиційних підходів у класичній педагогіці виникли «нові школи», «реформаторська педагогіка», активізувалися прихильники «вільного виховання», вибухнула «педоцентристська революція».

Ідеолог педоцентризму, американський учений Джон Дьюї запропонував класифікацію «дитячих імпульсів», які повинні стати в нагоді в ході виховання: соціальний інстинкт, що виявляється в особистих стосунках, розмовах і, загалом, у спілкуванні, інстинкт «що-небудь робити», діяти. Є ще «імпульс самовираження», природний потяг до мистецтва [1, с. 495, 496].

У XX столітті гра продовжувала цікавити теоретиків і практиків світової педагогіки. Це було пов'язано з подальшим процесом масової гуманізації освітньо-виховного простору, пошуками нових шляхів розвитку особистості, зростанням інтересу й уваги до дитини як суб'єкта виховного процесу. Ідеолог вільного виховання Марія Монтессорі писала у своїй книзі «Метод наукової педагогіки, застосовуваний до дитячого виховання в «Будинках дитини» (1909 рік), що дитина з огляду на її якості як соціальної істоти, характерну для неї безпорадність позбавлена свободи й обмежена у своїй активності. Тому метод виховання повинен полегшити її боротьбу з перепонами «... розумним послабленням соціальних пут» [2, с. 114].

Ідея дитячої гри як виховного засобу дістала своє місце в творчості видатного представника російської педагогіки К. Вентцеля. Він також наголошував на вільному вихованні й відкрив у 1906 році в Москві Будинки вільної дитини, а в 1917 році написав «Декларацію прав дитини» [3, с. 31].

Ігровий метод теоретично обґрунтували й застосовували практично видатні представники вітчизняної педагогіки. А. Макаренко писав, що дитяча гра має таке ж саме значення, що для дорослого діяльність, робота, служба. Якою є дитина у грі, такою багато в чому вона буде в роботі, коли виросте [4, с. 373].

Безперечно, гра розглядалася як засіб згуртування дитячого колективу. Втім, її роль визначалася і тим, щоб дітям було приємно, весело, цікаво. З іншого боку, й праця мала нагадувати гру, коли в ній наявний елемент змагання.

Експериментально доведено, що у грі «... виникає нова психологічна форма мотивів, гра постає як діяльність, у якій відбувається пізнавальна й емоційна децентралізація дитини» [5, с. 231]. На думку психолога, гра сприяє формуванню дружніх дитячих стосунків і колективізму, вона є корисною для виховання самостійності позитивного ставлення до праці, а також для виправлення відхилень у поведінці окремих дітей, соціально-психологічної реабілітації після гострих психотравмуючих подій.

Об'єктом ювенальної превенції є діти вулиці, діти, які постраждали від різних видів насильства, пережили гострі психотравмуючі ситуації (катастрофи, перебування в зоні збройного конфлікту), заходяться в складній життєвій ситуації.

У ході практичних занять із соціально-психологічної реабілітації дітей з працівникам поліції на етапі фахової підготовки враховується зв'язок змін уявлень дитини про саму себе та її Я-концепції та вирішуються такі головні завдання:

- 1) зміна умов середовища, у якій з'явилися небажані форми поведінки;
- 2) «розгойдування рівноваги» з несприятливим для неї середовищем;
- 3) підбір індивідуального середовища виховання та адаптації;
- 4) створення «поля можливостей» особистості, індивідуального і соціального простору, що допомагає розвивати приховані можливості дитини;
- 5) відновлення спільних інтересів і потреб дитини з сім'єю та середовищем спілкування.

На практичних заняттях здійснюється вивчення таких технік, які дозволяють працівнику ювенальної превенції вступити в психологічний контакт з дитиною, установити стосунки з дитиною, налагодити або відновити комунікативний зв'язок, знизити рівень психотравми, визначити дійсні проблеми дитини та здійснити діагностику її психологічного стану, послабити дії факторів ризику та посилити дію факторів захисту.

До таких технік можна віднести «Каракулі Віннікотта», «Монотіпії». Ці техніки застосовуються у формі гри, її можна застосовувати як для дітей, так і для дорослих, бо тут не треба вміти малювати, але необхідно приймати активну участь. Дитина знаходиться в просторі гри, підліток на межі гри і реальності, дорослий – в реальності. Це один із варіантів, як дитину, хворого, дорослого зтягнути на територію гри. Завданням цих технік є розвиток когнітивних, соціальних та емоційних навичок і вмінь, що допоможуть дитині безболісно адаптуватися до обставин і подій у подальшому житті.

Для розвитку комунікативних якостей, взаємодопомоги, взаємоповаги, колективізму, зниження егоїстичних рис, розвитку адекватної самооцінки застосовується групова роботи з дітьми. Тут можна застосовувати такі техніки як «Спільний малюнок», «Малюнок по колу», «Колаж» та заняття з пластиліном. Ці техніки дозволяють виявити страхи в минулому і перед майбутнім, знайти шляхи та можливість їх подолання.

Організовані види дозвілля (малювання, рольові ігри) надають дитині можливість виразити почуття, пов'язані з травмою; вкрай важливо не проігнорувати ці прояви, а перевести думки і почуття дитини на інший, приємніший предмет, наприклад, запропонувати намалювати ще один, радісніший малюнок або завершити гру на веселій ноті.

Таким чином, гра в соціально-психологічній реабілітації дітей є головним методом та інструментом відновлення психологічного та емоційного благополуччя, прилучення дитини до повсякденної життєдіяльності, включення в соціальні відносини на основі відновлення психічних функцій і комунікативних здібностей.

Список бібліографічних посилань

1. Дьюи Д. Школа и общество Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: учеб. пособие для студ. пед. ин-тов/сост. А. И. Пискунов. М.: Просвещение, 1984. С. 490–500.
2. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки, застосовуваний до дитячого виховання в «будинках дитини» // Історія дошкільної педагогіки: хрестоматія/упоряд. З. Н. Борисова, В. З. Смаль. 2-ге вид., допов. Київ: Вища шк., 1990. С. 107–120.
3. Год Б. Дитячі ігри (від Античності до початку ранньомодерного часу): монографія. Полтава : Вид-во ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2015. 182 с.
4. Макаренко А. С. Книга для родителей. Л.: Лениздат, 1981. 318 с.
5. Эльконин Д. Б. психическое развитие в детских розростах/под ред. Д. И. Фельдштейна. М.: Ин-т практ. психологии; Воронеж: МОДЭК, 1995. 416 с.

Отримано 06.02.2017

УДК 159.922.767

Андрій Миколайович ХОМЕНКО,

*начальник відділу ювенальної превенції
управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції
в Харківській області*

ДО ПИТАННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ АСОЦІАЛЬНОЇ ТА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ, СХИЛЬНИХ ДО БРОДЯЖНИЦТВА

Визначено психологічні та соціальні чинники, що впливають на різні форми асоціальної та девіантної поведінки підлітків, а саме підліткового бродяжництва. Визначено деякі рушійні сили у формуванні особистості підлітка, мотиви, що актуалізують втечу з дому. Розглянуто причини соціально-психологічної дезадаптації сімей, де виховуються підлітки.

Сучасне українське суспільство останнім часом переживає кризові соціальні, політичні, економічні процеси, причиною яких є економічні негаразди та погіршення промвиробництва, соціально-демографічний спад в країні, зростання рівня злочинності та суперечності в оцінках подій, які мають місце останнім часом в нашій державі. Одним з найменше захищених в психолого-педагогічному сенсі прошарків населення виступають діти та підлітки, до кризових вікових процесів у яких додаються суспільні та матеріальні негаразди. Наслідком деструктивних процесів стає, нажаль, значне збільшення кількості дітей і підлітків, що порушують соціальні норми поведінки, вчиняють самовільні втечі з дому або дитячих установ, стають суб'єктами уваги правоохоронних органів, ведуть бродячий спосіб життя.

Надзвичайна актуальність проблеми підліткового та дитячого бродяжництва зумовлена не тільки кількісними показниками цього явища, а й безпосереднім зв'язком між індивідуально-психологічними особливостями даної категорії неповнолітніх із засвоєнням ними інших соціально небезпечних та навіть кримінальних форм існування.

Втеча підлітка з дому за своїм змістом та наслідками вважається асоціальною поведінкою (девіантною, делінквентною, дисоціальною, аномальною), є проявом його соціально-психологічної дезадаптації і свідчить про переживання ним відчуженості від сім'ї або найближчого кола близького спілкування.

Головним особистісним новоутворенням підліткового віку є дорослішання. Воно має дві форми прояву: внутрішню (почуття дорослості) та зовнішню (доросла поведінка та ставлення), які розвиваються неоднаково і нерівномірно.

На думку І. Булах, провідною рушійною силою у формуванні особистості підлітка є розвиток ціннісної сфери та моральної свідомості,

регуляція поведінки на основі спочатку групових, а потім інтерналізованих цінностей є [1]. В стосунках з однолітками підліток прагне реалізувати свою особистість, визначити свої можливості в спілкуванні. Підліток починає цінувати такі якості як принциповість, сумлінне ставлення до справи, громадську активність, щирість, чесність, доброту, силу, а також якості, що відносяться до його взаємодії з однолітками [5].

Закордонні дослідники К. Долджин і Ф. Райс підлітків-утікачів поділяють на дві групи: тимчасові та навмисні. Перша група, як правило, повертається додому протягом перших 48 годин. Мотивами втечі у них є страх покарання або демонстративний шантаж батьків. Більшість із них переховуються у родичів чи друзів, часто їх батьки знають, де саме. Друга група є неоднорідною за причинами втеч [2].

Серед чинників асоціальної поведінки підлітків, в літературі спостерігається певна єдність думок, вони розглядаються на макро- (суспільство в цілому), мезо- (соціально-психологічні, групові, сімейні) та мікро- (психологічні, внутрішні) рівнях.

Зовнішні чинники асоціальної поведінки підлітків представлені у науковій літературі дуже великим переліком, до якого входять соціальні, політичні, культурні, ідеологічні, економічні, релігійні та низка інших. Ми представимо досить стислий перелік, а більш детально вони будуть проаналізовані щодо бродяжництва як конкретної форми асоціальної поведінки підлітків.

О. Конєва розглядає причини соціально-психологічної дезадаптації сімей, де виховуються підлітки:

1) емоційна депривація, яка виражається як відсутність або обмеженість підлітка глибоких емоційних зв'язків із значимими дорослими. Відмічена важлива роль батька, відсутність теплих емоційних зв'язків з яким, є фактором розвитку девіантних форм поведінки, особливо у хлопців;

2) педагогічний фактор, який виражається у різноманітних неадекватних виховних проявах батьків (нерозуміння особистісного розвитку дітей; надмірні очікування батьків; нерівномірність ставлення до дитини у різні вікові періоди; неузгодженість стилів виховання батьків; погані відносини між батьками; тривожність; домінантність; гіперсоціальність) [3].

Перелік особистісних особливостей асоціального підлітка наводить С. Кулаков, пов'язуючи їх з незрілістю, проявами інфантилізму [4]:

1. У поведінковій сфері: егоцентризм, уникнення вирішення проблем, нестабільність відносин з оточуючими, переважно однотипний спосіб реагування на фрустрацію і труднощі, невпевненість в собі,

високий рівень претензій при відсутності критичної оцінки своїх можливостей, схильність до звинувачень.

2. У афективній сфері: емоційна лабільність, низька фрустраційна толерантність, швидке виникнення тривоги і депресії, знижена або нестабільна самооцінка, поява соціофобій, агресивність.

3. Спотворення мотиваційно-потребової сфери: блокування потреб в захищеності, самоствердженні, приналежності, часової перспективи.

4. Наявність когнітивних спотворень, що підсилюють дисгармонію особистості, такі, як: побудова умовиводів, заснованих на деталях, вирваних з контексту: «мене в школі ніхто не любить, так як я погано вчуся»; проживання досвіду в двох протилежних категоріях: «все або нічого», «світ або чорний, або білий»; орієнтація в житті на занадто жорсткі норми і вимоги, нетерпимість і нетерплячість, що не дозволяють відносинам особистості набути стійкості та ін.

Таким чином, підводячи підсумки вищезазначеного, зауважимо, що наявні у науковій літературі погляди щодо чинників асоціальної поведінки підлітків дають змогу сформулювати їх перелік для подальшого емпіричного дослідження: характерологічні особливості, особливості мотиваційної та ціннісної сфери, особливості самосвідомості та самоствердження, особливості сімейного оточення і виховання.

Список бібліографічних посилань

1. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2004. 46 с.

2. Долджин К., Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. СПб.: Питер, 2012. 880 с.

3. Конева О. Б. Неблагополучная семья и девиантное поведение: социально-психологические признаки. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009. № 14 (152). С. 44–50.

4. Кулаков С. А. Психопрофилактика и психотерапия в средней школе. СПб.: Речь, 1996. 202 с.

5. Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. для студентів ВНЗ. Київ: Кондор, 2011. 468 с.

Отримано 06.02.2017

УДК 159.922.7

Юлія Валентинівна КОБИКОВА,

викладач кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1268-8397>

Катерина Виталіївна МАЗУР,

студентка факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Семен Ігорович КУЧКОВ,

студент факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ПІДЛІТКІВ ЧЕРЕЗ КОНТРГРУ «ФІОЛЕТОВА МАВПА»

Представлено варіант контргри «Фіолетова мавпа», створеної студентами ХНУВС. Описано етапи гри. Завдання гри націлені на подолання бар'єрів, що заважають розвитку особистості і формують життєстійкість.

Батьки, педагоги, психологи та правоохоронці стурбовані самою можливістю існування вкрай деструктивної молодіжної гри, яка поширилася в Інтернеті. Причини її поширення досліджуються і описуються вченими, правоохоронцями і журналістами.

Першопричинами суїциду підлітка є особистісні проблеми, невміння знайти опору в самому собі, а потім вже на підлітка навалюються проблеми сімейні, побутові, міжособистісні конфлікти. Часто виходом з подібної конфліктної ситуації підлітку представляється смерть. Вони, замислюючись над словом смерть, ідеалізують, романтизують, розглядають її, як інший спосіб існування. Саме внутрішнім неблагополуччям і віртуальністю спілкування підлітків – «самотністю в соцмережах» – скористалися творці деструктивних ігор.

Представляємо варіант контргри «Фіолетова мавпа», створеної студентами групи ПСдср-14 факультету № 6 ХНУВС для підлітків і молодих людей. Основною ідеєю контргри є знецінення ідеї відходу з життя і пропозиція конструктивних варіантів розвитку підлітка в соціумі як ресурсу. Основна аудиторія – підлітки, учні шкіл, коледжів, училищ. Форма проведення – інтерактивні заняття: міні-лекції, бесіди, дискусії, обговорення арт-об'єктів. Гру проводять тренери-психологи, студенти ХНУВС.

Запропонований підхід – контргра під умовною назвою «Фіолетова мавпа» – служить формуванню у підлітків життєстійкості, актуалізує цінність людського життя, його цілі та сенс.

На першому етапі гри тренери-студенти в форматі рівний-рівному, проводять профілактичні інтерактиви для підлітків і молоді. В ході подібного спілкування разом з аудиторією з'ясовується, що роз'єднаність з близькими і залежність від соцмереж веде в підлітка в віртуальність. Віртуальність породжує самотність, з якою підліток не може впоратися сам, йому нема з ким поговорити, нема до кого звернутися за допомогою. І виходить, що гра стає реальним життям. Власне, «синій кит» – це просто підліток, приміряє на себе роль жертви обставин.

Ефективним виявився результат пілотної вправи, завданням якої був груповий малюнок «успішного підлітка» і підлітка, який прийняв на себе роль «жертви обставин». В ході обговорення виконаного завдання увага аудиторії зосередилася на внутрішніх та зовнішніх ресурсах, які допомагають підліткам справлятися зі складними для них життєвими ситуаціями та обставинами. Іншими словами, перекинувся місток від «жертви» до «переможця», вималювалися шляхи виходу підлітка зі складних життєвих обставин.

Наступним етапом є запуск в соцмережах особистого проекту кожного з учасників контргри, із залученням друзів і фоловерів. Під девізом «Це по справжньому круто!» підліткам пропонується виконання значущих для них конструктивних завдань, прописаних нашими студентами-психологами з урахуванням особливостей смислової і ціннісної сфери підлітків. Завдання націлені на подолання бар'єрів, що заважають розвитку особистості і формують життєстійкість, наприклад:

- першому подзвонити другу, подрузі з яким (якою) посварився і помиритися;

- написати, сказати, що-небудь об'єкта своєї симпатії;

- проїхатися на крутому атракціоні на якому раніше боявся;

- попросити тата, маму навчити водити машину;

- самому купити презервативи;

- записатися на секцію танців, бойових мистецтв, тренажерний зал;

- подарувати (мамі, татові, брату, сестрі) подарунок, за умови, що ти сам на нього заробиш або зробиш своїми руками;

- погуляти по місту, де ще ніколи не був ...

Обов'язковою умовою участі в грі є договір з підлітком: якщо не впорався з виконанням завдання – можеш знов почати гру з того самого місця. І отримати консультацію та підтримку від ведучого та друзів-учасників, які об'єднані та мають можливість спілкуватися.

Отже, в запропонованому підході проведення контргри формування життєстійкості підлітків відбувається через аксіологічний підхід до категорії «цінність»: цінність людського життя, цілі і сенсу життя. У підлітків формується адекватне ставлення до загальнолюдських цінностей, визначається вибір соціальної позиції, норм поведінки при

взаємодії з іншими людьми, характер прийнятих рішень, спрямованість вибору, індивідуальні прийоми психологічного захисту і долаючої поведінки в складних життєвих ситуаціях.

Отримано 03.03.2017

УДК 159.922.7

Дар'я Євгенівна ЛІФАШИНА,

студентка факультету № 4

Одеського державного університету внутрішніх справ

ДИТИНА ЯК ПОТЕНЦІЙНА ЖЕРТВА БУЛЛІНГУ ТА КІБЕР-БУЛЛІНГУ

Розкрито поняття жертви, буллінгу та кібер-буллінгу, причини появи даних форм агресії у суспільстві, найчастіші приклади буллінгу серед підлітків що зустрічаються, методи для залякування і цькування своїх «потенційних жертв» під час кібер-буллінгу.

У сучасних умовах, для яких характерним є розвиток нових напрямів у практиці та теорії запобігання злочинності, одним з таких напрямів є кримінологічна віктимологія, яка вивчає осіб, що постраждали від злочинної діяльності. Зазначені події започаткували виникнення наукового вчення про жертву – віктимології, що походить від латинського *victima* – жертва. Віктимологія, тобто наука по поведінку жертви, може пролити світло на багато загадок, пояснити, чим керується вуличний грабіжник чи гвалтівник під час вибору жертви.

Потерпіла особа завжди є жертвою, але не кожна жертва вважається потерпілою. Чинним законодавством потерпілим визнається фізична особа, якій злочином безпосередньо заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Цей статус особа отримує рішенням слідства або судом [1].

Жертва – це особа (чи певна спільність осіб), якій злочином прямо або опосередковано заподіяно шкоду, незалежно від того, визнано її в офіційному порядку потерпілою чи такою вона вважає себе сама. Деякі люди ніби створені для того, щоб притягувати до себе насильство [2, с. 47].

Прогрес – це явище різнобічне, яке вміщує в собі користь та нові ризики і проблеми для суспільства, а саме для підростаючого покоління. Однією причиною або як його найчастіше називають «проблемою суспільства» виступає Кібер-буллінг. Ця проблема охопила нашу країну досить не давно, з моменту розповсюдження серед молоді чатів і різноманітних соціальних мереж, які прийшли до нас із Західних країн.

Буллінг, що в перекладі з англійської мови «bully» перекладається як «залякувати, цькувати» трактується як відносно новий прояв агресії в

людини з можливістю подальшого залякування особистості і повним підпорядкуванням собі і своїм інтересам [3, с. 14].

КІБЕР-БУЛЛІНГ – це найбільш новітня форма агресії, що передбачає поєднання в собі жорстоких дій з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину та використанні для цього інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо [3, с. 15].

Жертвою в ситуації буллінгу може стати учень, який відрізняється від інших за будь-яким критерієм на думку членів колективу.

Прикладом реального буллінгу може виступати типова ситуація в шкільному дворі, коли старші чи навіть сильніші діти виступають так званими «терористами», які тероризують молодших завдяки своєму статусу чи силі. В цьому випадку реальний буллінг закінчиться тоді, коли дитина прийде зі школи до дому. Кібер-буллінг може продовжитись і вдома.

На відміну від реального цькування, для кібер-буллінгу не потрібно мати перевагу в силі чи соціальному статусі, достатньо мати мобільний телефон чи комп'ютер з виходом до соціальних мереж та, що не мало важливо, це бажання в особи тероризувати свою «потенційну жертву».

Основною проблемою серед населення, що поринуло в віртуальний простір це те, що спілкування за допомогою всесвітнього павутиння полягає у відсутності безпосереднього міжособистісного контакту між агресором та потенційною жертвою, тобто, ми не бачимо свого співрозмовника і, відповідно, не можемо до кінця бути впевненими в тому, ким він насправді є. Таким чином, кожна особа вправі вигадати собі абсолютно нове життя, нову поведінку, в яку, мала бажання б потрапити.

І дуже малоймовірно, що випадкові знайомі з «соціальної мережі» колись в змозі з'ясувати правду: в цьому своєму «новому житті» людина не зобов'язана нести відповідальність за свої висловлювання, дії та вчинки – зрештою, ми ж це робимо не від себе, так що можна вести себе як завгодно, так вважає більшість населення, яке охопило «павутиння». Тож часто цим користуються підлітки по відношенню один до одного, а також і дорослі, що мають психологічні проблеми.

Найчастішим проявом буллінгу піддаються особи в ситуації ворожості, конфлікту в мікросередовищі і страху. Буллінг виникає як компенсація за невдачі в сім'ї, на роботі, у навчанні, суспільному житті, більшого розвитку отримує від тиску та жорстокого поводження батьків або інших дорослих з підлітком, що має на меті помститися своїм кривдникам; наступним моментом виникнення буллінгу у особи-при недостатній увазі з боку дорослих, з боку батьків, як крайній випадок, причиною буллінгу може бути виснаження в особи усіх можливих

засобів для задоволення своїх потреб у суспільстві а також випадки, коли учні протестують проти встановлених певних правил, виражаючи невдоволення цими правилами, прагнучи зруйнувати встановлені стандарти в своєму оточенні. Також причиною буллінгу може виступати боротьба між учнями за вищий статус у груповій ієрархії, за задоволення своїх соціальних потреб та як інструмент маніпулювання та контролю учнем свого мікросоціуму.

Кібер-буллінг використовує безліч методів для залякування і цькування своїх «потенційних жертв», але найчастішими методами застосування впливу виділяють:

- **анонімні погрози** – пересилання листів без підпису на електронну адресу своєї «потенційної жертви», в яких прописані образи, залякування, часто з використанням ненормативної лексики;

- **переслідування** – це довготривала, часта розсилка своєї «потенційній жертві» через мобільний зв'язок та електронну пошту повідомлень, а в подальшому – шантажування своєю жертву фактами з її особистого життя.

- **використання особистої інформації** – це незаконне отримання особистої інформації про «потенційну жертву» через злам її електронної пошти або сторінки в соціальних мережах і використання для шантажування чи знущань.

- **флеймінг** – це обмін короткими емоційними репліками між двома людьми – агресором і «потенційною жертвою» (іноді, агресорів може бути декілька). Метою агресора під час флеймінгу виступає можливість принизити «Жертву» і отримати від цього приниження задоволення.

- **хепіслієпінг** – це відеоролики, в яких зняті реальні сцени насильства. Найчастіше ці ролики розміщуються на таких ресурсах, де їх можуть переглядати мільйони людей. Природно, такі ролики в більшості випадків «заливаються» в мережу без згоди «потенційної жертви» [4].

Таким чином, з розвитком нашого суспільства, з технічним розвитком, ми не помічаємо як можемо стати потенційною жертвою підлітка або людини з психологічними вадами здоров'я. Наслідки буллінгу як для жертви, так і для ініціаторів, і для спостерігачів та колективу в цілому, різноманітні. Психологічними наслідками можуть виступати – психологічні розлади, зниження самооцінки, порушення соціалізації та на майбутнє підвищений ризик антисоціальної та делінквентної поведінки в дорослому віці, що проявляється через вандалізм, крадіжки в магазинах, вживання алкоголю та наркотичних речовин, тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 25.02.2017).
2. Парфанович І. І. Соціальна профілактика: курс лекцій. Тернопіль: ТДПУ, 2009. 159 с.
3. Найдьонова Л. А. Кібербулінг або віртуальна агресія: способи розпізнавання і захист дитини. Київ: Редакції загальнопедагогічних газет, 2014. 96 с.
4. Кібербулінг – нова форма насильства над дитиною // РОДІС: сайт громадс. орг. 04.11.2012. URL: http://www.rodic.org.ua/2012/11/blog-post_6503.html (дата звернення: 25.02.2017).

Отримано 26.02.2017

УДК 159.9

Інга Сергіївна ЛЕЖУХ,

*курсант факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9949-5626>*

НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Показано поширеність домашнього насилья. Описано концепції домашнього насильства. Показано наслідки насильства для особистості, яке було пережито в дитинстві.

Б'є – значить любить. Нажаль, ця фраза характеризує відносини в багатьох сім'ях, є насилья: чоловік б'є дружину, дружина б'є чоловіка або батьки б'ють свою дитину. Домашнє насильство – явище буденне, мінімум у кожній четвертій сім'ї є насилья. Насильство проявляється в сім'ях будь-якого соціально-економічного рівня, не залежно від раси, рівня освіти і навколишнього середовища. Випадків насилья в сім'ї без алкоголізації в два рази більше, ніж у алкоголіків. Приблизно в 95 % випадків домашнього насильства злочинцем є чоловік, а жертвою жінка [1]. В Україні за останні п'ять років поліція фіксує зростання фактів домашнього насильства з 110 тисяч випадків до 165 тисяч [2].

Часто ті, хто піддають насиллю своїх домашніх, у спілкуванні і на роботі дуже милі, добрі і порядні люди. Як правило, чим розумніший і освіченіший насильник, тим більш витонченим методам насилья він піддає свої домашніх. Більше того, такі люди впевнені, що дуже люблять тих, кого ображають, і роблять це для їх же блага. Багато потерпілих щиро вірять, що рано чи пізно їх партнер зміниться, і тоді вони будуть жити довго та щасливо. Після першого випадку насилья,

чоловік відчуває щире каяття, він просить вибачення, завалює жінку подарунками і запевняє, що подібне ніколи не повториться. Жінка вірить йому, та і кохання ще живе в її серці, тому пробачає насильника. І тут чоловік, впевнений в тому, що жінка нікуди не дінеться і все зійде йому з рук, повторює насильство знову.

Хтось полягає, що всі так живуть, а хтось впевнений, що таким чином чоловік виражає свою небайдужість і любов. Треті просто бояться, що якщо підуть від чоловіка, то той їм (або дітям) помститься самим жорстоким способом. Четверті пояснюють свою бездіяльність тим, що дітям потрібен батько, навіть такий. П'яті часто змушені через фінансову потребу залишатися з винуватцем насильства або повертатися до нього.

Ще двадцять років тому було мало реальних знань щодо насильства між партнерами, концептуальні пояснення ще не були продумані, а соціальні працівники не були достатньо підготовлені до того, щоб працювати з цією проблемою. Домашнє насильство, в той час, належало до сфери приватного життя і вважалося проблемою сім'ї та особистою справою.

Одна з ранніх концепцій домашнього насильства була заснована на циклічній моделі конфлікту, відомої як «цикл насильства». Л. Уолкер (Lenore Walker) припустила, що пари, у житті яких були випадки насильства, жили згідно передбачуваної послідовності певних фаз. Спочатку, після епізоду насильства, винуватець, який рухається докорами сумління або, можливо, страхом втратити партнерку, починає ставитися до неї дуже добре, як би доглядаючи за нею. Він може посилати їй квіти, дарувати подарунки, запрошувати на вечерю. Вважалося, що це «фаза медового місяця», яка незабаром зміниться «фазою наростання напруги». Під час цієї другої фази, відмінності між партнерами починають наростати, з'являється все більше чинників напруги. Часто виникають суперечки. Винуватець насильства нерідко виходить з себе, а жертва починає відчувати страх. Агресія проявляється в формах усних образ, погроз і інших форм поганого поводження без застосування насильства. Зрештою, передбачуваною кульмінацією фази наростання напруги стає короткий епізод насильства, викликаного гнівом. Як тільки цей епізод завершується, цикл повторюється знову, починаючи з фази медового місяця.

Е. Пенс (Ellen Pence) і М. Пеймар (Michael Paymar) зазначають, що не завжди насильство з'являється відповідно циклу, описаному Л. Уолкер. Замість того, щоб говорити про «фазу медового місяця», багато жінок розглядали хорошу поведінку своїх кривдників як спробу контролювати їх за допомогою маніпуляції. Замість фази наростання напруги вони говорили про наростання контролюючої поведінки, про

перехід від маніпуляції до залякування. Насильство саме по собі може, таким чином, розглядатися як спроба контролювати жертву за допомогою сили.

Отже, постійною темою, що пронизує життя жінок, які піддаються насильству, є контроль. Тобто їх партнери-чоловіки намагаються контролювати їх за допомогою різних тактик, в тому числі епізодичного насильства. Модель Пенс і Пеймара розглядає проблему більше під кутом соціальної роботи, вивчаючи домашнє насильство як питання макрорівня.

Приблизно 70 % винуватців насильства над жінками також проявляють його по відношенню до дітей. Якщо дитина опинилася свідком насильства, це також завдає йому шкоди. Як пишуть Барнетт (Barnett), Міллер-Пєррін (Miller-Perrin) і Пєррін (Perrin) діти, що піддавалися чоловічому насильству, відчувають такі наслідки:

- 1) відразу ж після насильства вони відчувають стан травми;
- 2) змінюється хід нормальних процесів дитячого розвитку;
- 3) вони живуть в страху за себе і за своїх матерів, а також страждають від інших проблем, пов'язаних зі стресом;
- 4) їх рольовими моделями стають жорстокі чоловіки.

Пізніше у своєму житті, дорослі, які зазнали чоловічого насильства в дитинстві, можуть продемонструвати вищий ризик появи таких проблем, як фізичні і психічні проблеми, хімічна залежність, проблеми у взаєминах, включаючи насильство і погане поводження з дітьми, залучення до кримінальної діяльності.

Люди з фізичними обмеженнями є однією з найбільш беззахисних груп щодо насильства і експлуатації. Вони часто залежать від членів сім'ї і найнятих доглядальниць в їх щоденному житті, і цей високий рівень залежності може бути родючим ґрунтом для насильства.

Кримінальне переслідування може зупинити агресора. Наприклад, в США був прийнятий закон про насильство в сім'ї, згідно якому до винуватця застосовувалися жорстокі санкції, кількість домашнього насильства скоротилося майже в чотири рази.

Світовий досвід показує, що багато сімей може «вилікувати» грамотний психолог. В 50 % після такої роботи сімейні насильники припиняють бути такими після одного курсу. Коли сім'ї все ж розпадаються, не означає, що той, хто піддавався насиллю в попередньому шлюбі, не зможе створити знову нову сім'ю без насилля. Якщо люди змогли позбутися комплексу жертви, то їм це вдасться.

Список бібліографічних посилань

1. Сандел М. 10 фактов о домашнем насилии, которые должен знать каждый социальный работник // Останови насилие!: сайт. 20.12.2014. URL:

<http://old.ostanovinasilie.org/марк-сандел-10-фактов-о-домашнем-насилии/> (дата звернення: 25.02.2017).

2. В Україні погіршується статистика домашнього насильства // Інформатор: сайт. 04.07.2016. URL: <http://informator.news/v-ukrajini-pohirshujetsya-statystyka-domashnoho-nasyilstva/> (дата звернення: 25.02.2017).

Отримано 26.02.2017

УДК 81'276.3

Юлія Романівна САВЧУК,

курсант факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6646-5781>

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ

Показано причини вживання ненормативна лексики. Вказано вікові особливості вживання табуйованих слів. Вказано, що заходи, спрямовані на превенцію поширення ненормативної лексики в молодіжному середовищі, є доцільними та необхідними.

Мова людини – це її вербальний портрет. Мова цілої групи або соціального прошарку суспільства – становить мовний портрет соціальної групи. Етикет і мова – нероздільні, тому самообмеження та самоконтроль в мовній діяльності привичні та очікуванні.

У сучасному світі спостерігається поширення вживання ненормативної лексики. Ненормативна лексика – сегмент лайливої лексики різних мов, що включає вульгарні, грубі і непристойні лайливі вирази, які часто виражають спонтанну мовну реакцію на несподівану (зазвичай неприємну) ситуацію. До ненормативної лексики належать територіальні діалекти, просторіччя і грубі жаргони (наприклад, сленг).

Психосемантика нетрадиційної лексики традиційно пов'язується з приписуванням психологічного змісту, який позначається такими термінами, як непристойність, грубість, цинізм, безсоромність, бруд, щось огидне, непристойне, негативна оцінка, образа, приниження, прагнення зганьбити когось або щось тощо. До нецензурної лексики відносять грубі вульгарні вирази, якими комунікатор спонтанно реагує на несподівану і неприємну ситуацію. Це табуйовані слова, вживання яких часто змушує мовця створювати пропуски в своїй промові [1, с. 654].

Істотне зниження «порогу припустимості» використання нецензурної лексики в літературних текстах, спектаклях, операх, в шоу-бізнесі, в ЗМІ та повсякденній мові призводить до поступової детабуїзації

психологічного змісту, який традиційно приписується семантиці і експресії слів і виразів, які ще недавно вважалися неприпустимими в цивілізованому спілкуванні. Відповідні асоціації, виражене негативне ставлення, цинізм, вульгарність і грубість, прагнення принизити і образити партнера – ось далеко не повний перелік значень і смислів, пов'язаних з нецензурною лексикою. Даній лексиці і відповідній жестикуляції притаманне вираження агресивної вульгарності, переступання рис нормативного поведінки, прагнення викликати фрустрацію у того, кому вони призначені, образити гідність іншої людини [4].

Використання нецензурної лексики як невід'ємного елементу розмовної мови може свідчити про включеність в свідомість і мислення тих психологічних смислів, які асоціативно пов'язуються з даним видом лексики. Це, перш за все, негативні емоції і відповідне до них відношення, яке демонструє агресію, оцінку, прагнення зруйнувати тощо [3, с. 112].

Т. Н. Ушаковою розроблено концепцію мовної свідомості [5, с. 6]. Поняття мовної свідомості дозволяє, по-перше, укоренити зв'язок лінгвістичного явища (мови) з психологічним феноменом (свідомістю), підкреслюючи нерозривний зв'язок лінгвістичних проявів з вмістом свідомості людини; по-друге, уточнити психологічне визначення самої свідомості, оскільки виділяється близька, але особлива сфера, що має власні риси і специфіку. Даний термін не тільки підтверджує існування і значення опозиції «свідоме-несвідоме», а й дозволяє наповнити його новим змістом в мовних актах і процесах. В епоху ціннісної невизначеності, до якої можна віднести наш час, виникає об'єднання цінностей і антицінностей (добро – зло, творення – руйнування та ін.), що проявляється в мові як злиття осмислених фраз і нецензурної лексики, що відбиває несвідомі елементи, які, як правило, мають негативну модальність. Специфіка нецензурної лексики, як видається, полягає в тому, що вона наділена потужною емоційно-оцінної конотацією (додатковим значенням), яка пов'язана не тільки з ситуацією, але також (і, може бути, в основному), з зафіксованими в культурі значеннями і смислами, «архетипними символами», які керують з несвідомої сфери як інтенцією мовця, так і сприйняттям слухача [2, с. 17].

Застосування нецензурної лексики може бути адресним, персоналізованим. У цьому випадку головна функція використання нецензурної лексики пов'язана з метою образи, приниження, обмови адресата промови, виступи проти кого-небудь. При безадресних застосуваннях нецензурної лексики найбільш часто, на думку багатьох дослідників, реалізуються наступні функції:

– ідентифікація з групою і прийняття групою як «свого»;

- протестність проти соціальних нормативів, бравада свободою і всездозволеністю;

- підвищення експресивності мови;

- засіб розрядки психологічної напруги індивіда;

- заміна слів-заповнювачів мовних пауз і деякі інші функції.

Лихослів'я може проявлятися автоматично як реакція на фізичні відчуття людини: раптовий біль, здивування і вираз тому подібних емоцій, які виходять з правої півкулі мозку. Примітно, що люди з афазіями, які нездатні до мовної артикуляції думок, в змозі вилятися, висловлюючи свої емоції. Люди з розладами лівої півкулі здатні вилятися, але якщо попросити повторити сказане, зробити це ще раз їм уже не вдасться.

Найважливіша особливість нецензурної лексики – парадокси суджень, парадоксальні поєднання сексуальності з адресацією її до повсякденного життя з характеристиками конкретних людей. Споконвічної матірною мовою користувалися тільки в чоловічих компаніях, і не для того, щоб виляти один одного, а для того, щоб весело, швидко, зрозуміло і емоційно порозумітися один з одним в екстремальних умовах, ситуаціях.

Кожен вік має свої причини і мотивацію для вживання цих виразів [6, с. 7]. Так, діти двох-п'яти років використовують жаргон неусвідомлено, оскільки мовне наслідування властиво молодшому віку нарівні з іншими видами діяльності. У віці п'яти-семи років основною рушійною силою є бунт проти того як прийнято, як треба. При цьому нецензурну лексику діти вживають свідомо, розуміючи, що цього робити не можна.

У період з восьми до дванадцяти років діти визначаються з тим, де можна, а де не можна лаятися. Нецензурна лексика використовується серед ровесників для самоствердження, з бажання влитися в колектив і прагнення здаватися дорослішими. Школярі копіюють манеру поведінки старшокласників, «долучаючись» до світу дорослих. Так вони відчують себе впевненіше.

До дванадцяти-чотирнадцяти років підлітки, як правило, вживають лайки в основному для виходу емоцій або в анекдотах. Мат вичерпує себе, тому що перестає задовольняти культурні потреби дитини. З давніх-давен вважали, що мат це не образа, а захист. Тому підлітки так сильно лаються матом. Для них світ ще занадто ворожий, і вони, як можуть, намагаються від нього захиститися, а кращий спосіб захисту, як відомо – напад. За витонченою лайкою підлітки намагаються приховати свої слабкості, і здаватися сильніше, жорсткіше і неприступніше [6, с. 7].

Отже, в процесі міжособистісної комунікації використання нецензурної лексики взаємопов'язане з певними уявленнями про її зміст, ядро яких складають негативні переживання, які мають досить

традиційні, закріплені в культурі значення і смисли. Включення нецензурної лексики як невід'ємного елементу повсякденної мови вносить свій вклад в посилення негативних аспектів ціннісної картини світу, пов'язуючи негативні конотації нецензурної лексики з будь-якими елементами навколишньої дійсності на несвідомому рівні. Існує також зв'язок використання нецензурної лексики із загальною напруженістю психологічних захистів, а також зі ступенем вираженості деяких комунікативних якостей, що визначають ефективність спілкування, що дозволяє говорити про складний взаємозв'язок громадського та індивідуального, свідомого і несвідомого як факторів, що детермінують частоту і інтенсивність вживання даної лексики.

Ненормативна лексика широко вживається представниками всіх пластів населення, в тому числі і серед молоді. Заходи, спрямовані на превенцію поширення ненормативної лексики в молодіжному середовищі загалом та в молодіжних ЗМІ зокрема, для українського сучасного суспільства є виправданими і доречними. До таких заходів можна віднести, насамперед, роз'яснювальну роботу та проведення тематичних бесід, націлених на закріплення негативного ставлення людей до лихослів'я; проведення семінарів-тренінгів, присвячених розглядуваній проблемі; ділових ігор, що дозволяють регулювати свій емоційний стан і налаштовуватись на позитивну взаємодію тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Гришева К. А. Ненормативная лексика, основные факторы ее употребления. *Молодой ученый*. 2014. № 6. С. 654–658.
2. Китаев-Смык Л. А. Сексуально-вербальная защита и агрессия (матерная речь и матерная ругань) // Речевая агрессия в современной культуре. Челябинск: Изд. ЧГУ, 2005. С. 17–21.
3. Мурашов А. А. Личность и речь: эпоха кризиса сов: учеб. пособие. М.: Изд-во МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2013. 504 с.
4. Панова Н. Ю. Психологічні функції ненормативних мовленнєвих конструктів у комунікативній поведінці особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2009. 18 с. URL: http://linksdir.biz/linkinfo_2214.html (дата звернення: 25.02.2017).
5. Ушакова Т. Н. Понятие языкового сознания и структура рече-мыслеречевой системы // Языковое сознание: теоретические и прикладные аспекты/под ред. Н. В. Уфимцевой. М.; Барнаул, 2004. С. 6–17.
6. Широкоградюк Л. А. Психолого-педагогічні причини лихослів'я та особливості його прояву у шкільному середовищі: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2013. 18 с.

Отримано 26.02.2017

УДК 316.472:316.356.4

Дарія Ігорівна СТОГНІЙ,

*студентка факультету № 6 (права та масових комунікацій)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

СПЕЦИФІКА БАЗИСНИХ УСТАНОВОК ВІРМЕНСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Досліджено проблему установок. Визначено специфіку установок молоді в етнічному аспекті. Виявлено особливості базисних установок української та вірменської молоді.

Поняття «базисні переконання» (або «базисні схеми») виникло та розвивається на перетині когнітивної, соціальної, а також клінічної психології та психотерапії, які (кожна зі своїх позицій) намагаються відповісти на питання про те, яким чином індивід конструює свої уявлення про навколишній світ і власне «Я». В цілому базисні переконання можна визначити як імпліцитні, глобальні, стійкі уявлення індивіда про світ і про себе, мають вплив на мислення, емоційні стани і поведінку людини.

Відповідно до цього одним з базових відчуттів нормальної людини є здорове почуття безпеки. На думку американського психолога Р. Янов-Бульман, воно засноване на трьох категоріях базових переконань, що складають ядро нашого суб'єктивного світу:

– Віра в те, що в світі більше добра, ніж зла. До категорії входить ставлення до навколишнього світу взагалі та ставлення до людей. Переконання, що світ сповнений сенсу.

– Переконання в цінності власного «Я». Основне значення мають три аспекти: «Я хороша людина» (самоцінність), «Я правильно себе веду» (контроль) й оцінка власної успішності.

– Базові переконання особистості зазнають серйозних змін під впливом перенесених особистістю дитячих психологічних травм і травматичних подій, в результаті яких ґрунтовно руйнуються звичні життєві уявлення і схеми поведінки.

В свою чергу Н. О. Ермакова наголошує, що функціональна роль базових соціальних установ, до яких, відноситься довіра до себе, є здатність визначати загальну спрямованість активності людини, що допомагає уявити її структуру (довіри до себе) не як випадковість й непостійність, а як постійне утворення та багато в чому зумовлює увесь психічний розвиток [1, с. 91–101].

Мета дослідження: вивчити специфіку базисної установки вірменської та української молоді. У дослідженні прийняли участь 20 вірменів віком 17–18 років (перша група) та 20 українців віком 17–18 років (друга група). У дослідженні була використана методика діагностики

базисних установок (адаптація М. А. Падун та А. В. Котельникової), яка дозволяє виміряти глибинні уявлення особистості про навколишній світ і про себе [2, с. 1–28].

Аналізуючи отримані результати можна відзначити наступне: за шкалою «Доброзичливість навколишнього світу» показник у першій групі склав $32,05 \pm 1,26$, у другій – $26,75 \pm 1,31$, що дозволяє визначити підвищення показника при $p \leq 0,05$ у представників вірменської молоді. Тобто представникам вірменської молоді більш притаманне базове переконання, що світ сповнений сенсу, вони переконані в тому, що в світі більше добра, ніж зла, ніж представникам української молоді.

Показники обох груп, за шкалою «Справедливість» не виявили вірогідних відмінностей, першій групі – $21,0 \pm 1,12$ та $21,2 \pm 1,06$ у другій групі. Це свідчить про те, що респонденти обох груп схильні вірити, що всі події відбуваються не випадково, а контролюються і підпадають під дію законів справедливості.

Показник за шкалою «Образ «Я» у першій групі – $27,6 \pm 1,59$, у другій групі склав $28,45 \pm 1,33$. Вірогідні відмінності відсутні. Тобто представникам як української так і вірменської молоді притаманна тенденція в переконанні в цінності власного «Я».

Не визначено також вірогідних відмінностей між першою та другою групою за шкалою «Удача» ($31,8 \pm 1,19$ та $33,75 \pm 1,56$ відповідно). Отже, для представників вірменської та української молоді більш характерним являється оптимістичний життєвий настрій, віра в удачу та везіння.

Показники обох груп, за шкалою «Переконання про контроль» не виявили вірогідних відмінностей, першій групі – $26,75 \pm 1,22$ та $29,9 \pm 1,16$ у другій групі. Тобто для представників української молоді більш характерна переконаність у своїй здатності контролювати події, що відбуваються, вибирати таку стратегію поведінки, яка збільшує ймовірність успішного для себе результату справи, дозволяє запобігати нещастя і приносить максимальний виграш.

Таким чином отримані у даному дослідженні результати дозволяють стверджувати, що представникам вірменської молоді притаманна віра в те, що світ сповнений сенсу, ніж представникам української молоді. Представники як української так і вірменської молоді схильні до переконання в цінності власного «Я» та переважанні позитивних рис характеру та хороших вчинків.

Представники української молоді більш переконані в своїй здатності контролювати події, що відбуваються, вибирати таку стратегію поведінки, яка збільшує ймовірність успішного для себе результату справи, ніж представники вірменської молоді. Також респонденти обох груп переконані в справедливості світу, в тому, що до

хорошим і гідним людям в більшості випадків приходять щастя і удача і вони отримують те, чого заслуговують в житті.

Проведене дослідження не вичерпує всієї глибини означеної проблеми та дозволяє зазначити необхідність продовження вивчення у вибраному напрямку. Перспективним слід вважати подальше вивчення специфіки установок у представників більш широкого кола етнічних груп.

Список бібліографічних посилань

1. Ермакова Н. О. Довіра до себе як психологічний феномен. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 12: Психологія*. 2007. Вип. 3 (27). С. 91–101.
2. Падун М. А., Котельникова А. В. Модификация методики исследования базисных убеждений личности Р. Янофф-Бульман. *Психологический журнал*. 2008. № 4. С. 1–28.

Отримано 28.02.2017

Наукове видання

**Психологічні та педагогічні проблеми
професійної освіти та патріотичного
виховання персоналу системи МВС
України**

Тези доповідей
науково-практичної конференції
(Харків, 7 квітня 2017 р.)

Відповідальні за випуск: *О. І. Федоренко, С. В. Харченко,*

П. О. Білоус, А. С. Тяпкін

Коригування списку бібліографічних посилань:

П. О. Білоус, С. С. Тарасова

Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля, П. О. Білоус*

Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 16,1. Обл.-вид. арк. 16,07.

Тираж 90 пр. Зам. № 2017-7.

Видавець і виготовлювач –

Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.